

ИНСТИТУТ ДРЕВНИХ РУКОПИСЕЙ ИМЕНИ МАШТОЦА
ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ АРМЯНСКОЙ ССР —
«МАТЕНАДАРАН»

ПОВЕСТВОВАНИЕ АРИСТАКЭСА ЛАСТИВЕРТЦИ

Текст подготовил и снабдил предисловием

К. Н. ЮЗБАШЯН

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАН 1963

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՈՒ ՄԻՆԻՍՏՐՆԵՐԻ ՍՈՎԵՏԻՆ ԱՌԸՆԹԵՐ
ՄԱՇՏՈՅԻ ԱՆՎԱՆ ՀԻՆ ՁԵՌԱԳԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ
«ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ»

**ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ
ԱՐԻՍՏԱԿԻՍԻ ԼԱՍՏԻՎԵՐՏՅՈՒՆ**

Աշխատանքում
Կ. Ն. ՅՈՒՐԱՇԱՆԻ

**Ex Libris
Krikor H. Akhondian
Diaconi Ecclesiae
Armeniacae**

Արիստակես Լաստիվերտցու երկը XI դարի հայոց պատմության կարևորագույն սկզբնաղբյուրն է: Ընդգրկելով 1000—1071 թթ. դեպքերը, հեղինակը կարևոր և արժանահավատ տեղեկություններ է հաղորդում Հայաստանի քաղաքական պատմության, հայ-բյուզանդական հարաբերությունների, թուրք-սելջուկյան արշավանքների, թունդրական շարժման մասին: Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմության ներկա համեմատական բնագիրը կազմված է Մաշտոցի անվան Մատենադարանում պահվող 9 ձեռագրերի, ինչպես նաև անգլանիկ տպագրության հիման վրա:

Գիրքը նախատեսված է արևելագետների՝ հատկապես հայագետների և բյուզանդագետների համար:

Ա Ռ Ա Ջ Ա Ր Ա Ն

Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմութիւնը, որն ընդգրկում է 1000 — 1071 թթ. դեպքերը, պատկանում է հալոց միջնադարյան գրական լավագույն երկերի թվին: Այն մեծարժեք է որպէս և՛ պատմական սկզբնաղբյուր և՛ ժամանակակից հասարակական մտքի հուշարձան:

Քիչ քան է մեզ հայտնի հեղինակի մասին, այն էլ անուղղակի տվյալներէ: Արիստակեսի մականունը ցույց է տալիս, որ նա Լաստիվերտ գյուղից կամ գյուղաքաղաքից էր. ենթադրում են, որ Լաստիվերտը գտնվել է Արծնի շրջակայքում. հեղինակը Արծնը անվանում է «քաղաքս մեր»: Լաստիվերտցու պատմութիւնը գրվել է ԺԱ դարի 70-ական թթ., վերջին էջերը նվիրված են Ռոմանոս Դիոգեն կայսրի պարտութեանը Մանազկերտի մոտ (1071), հիշված է նաև Ալի-Արսլանի մահը, որը տեղի ունեցավ 1072 թ.: Հեղինակը պատկառելի տարիք ուներ, երբ ձեռնամուխ եղավ այդ գործին: Նա որպէս ակա-նատես հիշում է անգամ ԺԱ դարի քսանական թվականների սկզբին Բարսեղ Բուլղարասպանի դեմ կազմակերպված ապստամբութիւնը: Եթե ավելացնենք, որ Արիստակես Լաստիվերտցուն են վերագրում նաև որոշ դավանաբանական երկեր, ապա սպառված կլինեն այն տեղեկութիւնները, որ ունենք հեղինակի կյանքի մասին:

ԺԱ դարում, քաղաքական խռոտագույն իրադարձութիւններ ցնցեցին Հայաստանը: Բյուզանդական կայսրութիւնը և սելջուկները սպառնում էին հալոց աշխարհին: Արիստակեսը նկարագրում է, թե ինչպէս բյուզանդացիք թափանցում են Անդրկովկաս, դենքի և դիվանագիտութեան միջոցով իրենց ենթարկում տեղական իշխաններին: Սակայն Լաստիվերտցին կարծես չի ուզում տեսնել արևմուտքից սպառնացող վտանգը և միայն, երբ հույները գրավում են քաղաքումայր Անին՝ անկոծ է թափում Կոստանդին Մոնոմախի գլխին:

Արիստակեսի համար ամենատեսիլ թշնամիները սելջուկներն են: Նրանք կործանեցին մայր երկիրը, ավերեցին հոյակապ քաղաքները: Հեղինակը իր հոգու զորութեամբ ըմբոստանում է սելջուկների դեմ և նրանց ուղղում աստուծո զայրույթը:

Արիստակես Լաստիվերտցին ժամանակակից էր 1071 թ. դեպքերին, երբ թուրքերը գլխովին ջարդեցին բյուզանդական զորքերին և դերեցին կայսրերին: Փրկութեան ոչ մի հույս չէր տեսնում նա և ալստեղից է բխում նրա հոռետեսութիւնը, մի արամազրութիւն, որն արտահայտվում է առաջին իսկ տողերից՝

«Ժամանեցին մեզ առուրք չարչարանաց,
 Եւ գտին զմեզ նեղութիւնք անհարկնք,
 Քանզի լցեալ զեղաւ չափ մեղաց մերոց
 Եւ ել աղաղակ մեր առաջի Աստուծոյ»:

Լաստիվերոցին ապրում էր մի ժամանակ, երբ Հայաստանում օրըստօրե զարգանում էր քաղաքային կյանքը, նոր բովանդակություն էին ստանում քաղաքները, «միջնադարի ամենավառ ծաղիկները», որոնք աստիճանաբար դառնում են առևտրի և արհեստագործություն խոշոր կենտրոններ: Քաղաքային վերնաշերտը ձգտում է կյանքի մանր սեփականատերերին, ծնվում են դասակարգային նոր հակասություններ՝ արդեն քաղաքում: Դասակարգային պայքարը «հողորներին» և «աղքատներին» միջև զարգանում ու սրվում է, և, իբրև այդ պայքարի ամենացայտուն արտահայտություն, տարածվում են աղանդավորական շարժումները: Այդ երևույթները սարսափ են ներշնչում հեղինակին, որի սիրտն արդեն խոցված էր դրսից եկող ցավերով:

Արիստակեսը հոգևորական էր ոչ միայն վարդապետի աստիճանով, այլ ողջ էությունով: Նա իր ժամանակի հավատարիմ զավակն էր և Հայաստանի վրայով անցնող փոթորիկը բացատրում էր միայն մարդու մեղքերով: Սակայն եթե հնում չարիքների պատճառը կապվում էր անհատի մեղքի հետ, ապա Լաստիվերոցու մոտ մեղավորը ազգն է, որը և պետք է ապաշխարի իր փրկության համար: Միանգամայն իրավացի է Մանուկ Աբեղյանը, երբ ասում է, թե Արիստակեսի մոտ «ապաշխարությունը քարոզվում է տանգանքից ազատվելու և ազգի փրկության համար, որ այս աշխարհում պիտի լինի, այն էլ ոչ թե մարմինը մեռցնելով, այլ բարքերի մաքրությունով, կյանքի բարոյական կարգավորությամբ»: Թերևս ավելի, քան ժամանակակից մի այլ հեղինակ, Արիստակեսը մեջբերումներ է անում Աստվածաշնչից, շրջառություններ ենթարկում մեծ ու փոքր հատվածներ սաղմոսից և մարգարեների գրքերից, սակայն նրա սեփական մտքերը չեն կորչում և կազմում են հատուկ գողափարախոսական ամբողջություն, որի ետև կանգնած է մի սովոր հասարակական շերտ:

Արիստակես Լաստիվերոցու երկը բաղկացած է պատմական մի շարք տկարիկներից, որոնցից յուրաքանչյուրը նվիրված է ինքնամոգիով մի թեմայի: Մեծագույն մասը հատկացված է սելջուկյան արշավանքներին՝ դեպի Հայաստան: Նա առաջին հայ հեղինակն է, որ գրում է սելջուկների մասին և ուր ամենակարեկորն է՝ գրում է իբրև ականատես: Այդ առումով նրա աշխատության համապատասխան չէրը ունեն աղբյուրադիտական մեծ արժեք: Պատմությունը ունի ժամանակագրական կուռ առաղծ:

Լաստիվերոցու օրոք հայոց միջնադարյան քաղաքը ապրում էր տնտեսական բուռն վերելք: Հեղինակն աչքադառնում է այդ նոր երևույթներին, տկամայից տեղեկություններ հաղորդում, որոնք հնարավորություն են տալիս (նյութական մշակույթի տվյալների հետ միասին) բացահայտելու Անիի, Արծնի և այլ քաղաքների կյանքը:

Պատմության երկու պուլսը նվիրված է թոնդրակյան շարժմանը: Հոգևորական դասի ներկայացուցիչ Արիստակեսը ատելությամբ է լցված «հերձ-

վածողներին՝ դեմ, վարկաբեկիչ ածականներով է որակում աղանդավորների բարքերը: Սակայն այդ էջերի ճանաչողական արժեքը շատ բարձր է: Նա ակամայից ցույց է տալիս, թե ինչպիսի մեծ տարածում ստացավ թոնդրական ուսմունքը, որին, բացի ժողովրդական լայն խավերից, հարում էին նաև արտոնյալ դասի որոշ ներկայացուցիչներ: Տարված բանավեճով, նա ակամայից հետաքրքիր տեղեկություններ է հաղորդում թոնդրակեցիների որոշ սովորությունների մասին, իսկ ԻԳ զլխի վերջին պարբերությունը պարզունակ կերպով ներկայացնում է թոնդրական դադափարախոսություն հիմնական կետերը, որոնք կասկած չեն թողնում այդ շարժման սոցիալական նպատակաւաւացություն վերաբերյալ. «Ձեկեղեցի և գեկեղեցույ կարգաւորութիւն բնաւ ոչ ընդունէին. ոչ զմկրտութիւնն և ոչ զմեծ և զսարսափելի խորհուրդ պատարագին, ոչ զխաչ և ոչ զկարգաւորութիւն պահոց»:

Պետք է ասել, վերջապես, որ Արիստակեսի երկը ոչ միայն հայոց պատմության է, այլև բյուզանդական, ալիկէ շուտ՝ կալսերական: Աւանձին գլուխներ նվիրւած են բյուզանդական կալսութեան պատմությանը՝ «Թագաւորութիւն Կոստանդեայ», «Թէ որպէս թագաւորեաց Խոմանոսն», «Թագաւորութիւն Թէոդոսին, որ թարգմանի Աստուածատուր» և այլն: Այդ գլուխները մասամբ համընկնում են բյուզանդական պատմիչների շարադրանքին, մասամբ էլ նոր տվյալներ են հաղորդում բյուզանդական կյանքի մասին: Լաստիվերտցին քաջ ծանոթ էր բյուզանդական առօրյային, վարչական կառուցվածքին, նա բազմիցս օգտագործում է աւանձին վարչական տերմիններ՝ մերթ հայացնելով, մերթ պահպանելով հունարեն ձևը: Ոչ մի հայ հեղինակ այդքան լավատեղյակ չի եղել բյուզանդական կյանքին ու պատմությանը, որքան Արիստակես Լաստիվերտցին:

Վերը նշված հանդամանքներն են, որ թույլ են տալիս Արիստակես Լաստիվերտցու աշխատությունը դասելու հայոց ամենաարժեքավոր պատմագրական երկերի շարքում:

* * *

Արիստակես Լաստիվերտցու պատմական երկը, որի ամբողջական խորագիրն է՝ «Պատմութիւն Արիստակեսի Լաստիվերտցու վարդապետի վասն անցիցն անցելոց ի յալասուն ազգաց որ շուրջ զմեւք են» առաջին անգամ լույս են ընծայել Վենետիկի մխիթարյանները (Պատմութիւն Արիստակեսի վարդապետի Լաստիվերտցու, Վենետիկ, տարւան ո. Ղազարու, 1844): Այդ բնագիրը երկու անգամ վերահրատարակել է՝ 1901 թ. Վենետիկում և 1912 թ. Թիֆլիսում, «Ղուկասյան Մատենադարան» շարքով: Անդրանիկ հրատարակութեանց են կատարել աշխարհարար¹ և ֆրանսերեն² թարգմանությունները: Առաջին տպագրություն «Ձեկուցման» մեջ հրատարակիչները հայտնում են. «Ի բաղդատութեան օրինակացն էին ի ձեռս մեր օրինակք չորք անթուականք նստադիրք, գործք՝ որպէս լայանի ցուցանի լեղանակէ դարձուածոյ

¹ Արիստակես Լաստիվերտցի վարդապետի հայոց պատմութիւնը. թարգմանեց Միւսա Բաւանյ, Տէր-Պետրոսեանց, Ալեքսանդրապոլ, 1893:

² Histoire d'Arménie comprenant la fin du royaume d'Ani et le commencement de l'invasion des seldjoukides, par Arisdaguès de Lasdiverd, traduite pour la première fois de l'arménien sur l'édition des R.R.P.P. Mékhitaristes de Saint-Lazare et accompagnée de notes par M. Evariste Prud'homme, Paris, 1864.

գրչացն, ի վերջ ութնասներորդ դարուն գրեալք, և կամ ի սկիզբն առաջիկայ իննասներորդիս: Այդ չորս ձեռագրից բացի տպագրութեան ժամանակ հրատարակչները ձեռքի տակ են ունեցել մի այլ գրչագիր, արտագրված ըստ իրենց ասածի 1825 թ. և չլոյժ նուազ զանազանեալ յալլոցն մասնկամբք և տառիւք ևեթ»: Այդ վերջին ձեռագիրը նշում է իր ցուցակում Ֆ. Մակլերը¹:

Առաջին տպագրութիւնը պատրաստվել է մխիթարյաններին հատուկ եղանակով. տարընթերցվածքները բերվում են ոչ թե ամբողջութեամբ, այլ ընտրովի. հրատարակչները չեն նշում, թե որ ձեռագրից է գալիս այս կամ այն ընթերցումը, այլ բավարարվում են անորոշ վկայակոչումներով. մի օրինակ, երկու օրինակ, այլ օրինակք, երեքին ևս այսպէս ունեն և այլն. ձեռագրերի նկարագրութիւնը իսպառ բացակայում է: Պարզ է, որ այդպիսի հրատարակութիւնը ժամանակակից առումով քննական համարվել չի կարող: Այնուամենայնիւ, առաջին հրատարակութիւնը ընդհանուր առմամբ ճիշտ է ներկայացրել Արիստակես Լաստիվերտցու բնագիրը և իր ժամանակի համար պետք է դիտվի որպէս հաջողված մի գործ²:

Անդրանիկ հրատարակութեան «Զեկուցմունք» մեջ կարդում ենք. «Ո՞ն մատենագրիս է քաջ հայկաբան. սակայն են ի նմա դարձուածք ինչ շարամանութեան թերի յուղղադատութենէ. թէպէտ այդ մարթ է պատահել բազում մասամբք յանհմտութենէ օրինակագրաց»: Որոշ անհարթութիւններ, որոնք երևան են գալիս անգամ ներքին քննութեան ընթացքում, ներկա հրատարակութեան մեջ վերացված են: Սակայն պետք է ասել, որ լեզվի ստվաքումները չի կարելի ամբողջութեամբ վերագրել գրիչներին. անգամ այնպիսի հոյակապ ոճարան, ինչպիսին էր մեր հեղինակը, շատ անգամ հեռացել է դասական գրաբարից:

Ներկա հրատարակութիւնը ներկայացնում է Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմութեան համեմատական բնագիրը, կազմված 10 գրչագիր օրինակի, ինչպէս նաև վենետիկյան տպագրութեան և նրա տարընթերցվածքների ուսումնասիրութեան հիման վրա:

Օգտագործված են հետևյալ ձեռագրերը.

Ա — Մաշտոցի անվան Մատենադարան, հայերեն ձեռագրաց հալաքածու, № 2865 (Գեորգյան շարք, № 249), թերթեր՝ 312, մեծութիւն՝ 33,5 × 25, նլութ՝ թուղթ, կազմ՝ կաշեպատ տախտակ դրոշմադարձ, ունի մագաղաթյա երկաթագիր պահպանակներ, գրութիւն՝ երկաւուն, տողեր՝ 28—30, բոլորագիր, տարբեր գրչութեամբ: Պարունակում է Մովսէս Սորենացու Պատմութիւնը (4ա — 132ա), Ասողիկի Պատմութիւնը (137ա — 242ա) և Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմութիւնը (242բ — 312բ): Ձեռագրի նկարագրութիւնը տե՛ս «Մովսիսի Սորենացու Պատմութիւն Հայոց», աշխատութեամբ Մ. Արեղյանի և Ս. Հարութիւնյանի, Տիգրիս, 1913, էջ ԺԹ — ԻԱ³: Ձեռագրի

¹ F. Macler. Catalogue des manuscrits arméniens et géorgiens de la Bibliothèque Nationale. Paris, 1908. № 224, p. 120. Ինչպէս նշում է ցուցակի հեղինակը, ձեռագիրը արտագրվել է 1824 թ. սեպտեմբերի 1-ին և ոչ թե 1825 թ.:

² Պետք է շեշտել, որ նախքան բնագրի հրատարակումը, Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմութեան բառացանկը պատշաճ ձևով օգտագործվել է Շնոր հայկադյան բառադրբուն:

³ Այստեղ սխալմամբ ասված է, որ ուռնյ՝ Գեորգյան շարքի № 249 ձեռագիրը կարենյանցի ցուցակում կրում է 242 համարը, մինչդեռ կարենյանցի ցուցակում այդ դրբ-

մասին տե՛ս նաև Կ. Յուզբաշյան, «Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմության մեկ տարբերակը մասին՝ վառագր և ոչ փոսնկը»։ Բանբեր Մասնագրանի, № 4, 1958, էջ 78:

Հիշատակարաններից պարզվում է, որ վերոհիշյալ մատյանը երկու անգամ նորոգվել է՝ 1567 թ. Իգնատիոսի (135ա -- 136ա) և 1684 թ. գրիչ Դավիթ Ճնճղուկի և նրա որդի Ստեփանոսի ձեռքով (136բ): Արիստակեսի Պատմությունն ընդգրկող պրակները ենթարկվել են միայն մասնակի նորոգման՝ վնասված տեղերին թուղթ է փակցվել և զրուծվումը վերականգնվել:

Սույն ձեռագրում պահպանվել է նաև մի այլ հիշատակարան, որը տեղադրված է Ասողիկի Պատմությունից անմիջապես հետո, այսինքն հաջորդում է հեղինակի հիշատակարանին: Ստորև բերում ենք այդ հիշատակարանի կարևոր մասը.

«... Ընդ նմին և ես լետինս յամենեան և քան զքնաւս յանցաւորս և անթիւ մեղաւք ծանրաբեռնեալս և արժանիս բազում մահուց և ոչ մի կենաց խաւարամածս ոգւով Յոնան գրիչ աղայեմ լիշիլ յաղաւթս առաջի Քրիստոսի զիս և զծնաւդսն իմ և զեղբայրն իմ զԲամբկոցն որ լուսով սատարեաց ինձ ի գործառնութիւնս, որպէս զի աղաւթիւք ձեր գտցուք ողորմութիւն ի Քրիստոսէ, և տէր տացէ գորիտուն ձեզ բազումս, ամէն»:

Այստեղ հիշատակված Յոնան գրիչը՝ սույն ձեռագրի ընդօրինակողն է: Մի հիշատակագրություն էլ պահպանվել է Արիստակեսի Պատմության վերջին՝ Ին գլխից հետո.

«Քրիստոս Աստուած որ հատուցանես ամենեցուն զվարձս, հատն Բամբկոցին հարիւրապատիկ և հազարապատիկ, զի ի քէն եմք եղեալ և քո ողորմութեանդ սպասեալ մնամք: Մի՛ ճշմարտութեամբ քո քննեսցուք, ալլ զթութեամբ քաւեսցուք և քեզ փառս վեր առաքեսցուք յաւիտեանս <աւիտենից>» (թ. 309ա):

Գրչագիրը արտագրվել է հմուտ ձեռքով, առանց տառասխալների: Որոշ տեղերում կան ուղղումներ և լրացումներ, որոնք, թվում է, պատկանում են իրեն՝ գրչին, ուստի համեմատության ժամանակ հատուկ չեն նշվի: Լ հրնչյունը շատ տեղերում արտահայտվում է դ տառով՝ այդ, Իսրայել և այլն: Դրություն մեջ պահպանված են եւղ, կորեւն, եղջեւր, յարեւեալս արխայիկ ձևերը: Աւ երկբարբառը երբեք օ-ով չի արտահայտվում՝ զաւր, աւրեւն, պաշտաւն և այլն, բացառութեամբ մեկ տեղի (290բ), որը նույնիսկ է: Բայերի անցյալ անկատարները ունեն եի, եիր վերջավորությունները:

Նկատի ունենալով այդ հանգամանքները և հատկապես գրչության ձևը, կարելի է համոզված ասել, որ ձեռագիրը ԺԳ, ամենաուշը ԺԳ դարից է¹ և հանդիսանում է, այսպիսով, Պատմության մեզ հասած հնագույն օրինակը:

Դրվածները համարակալված չեն: ԺԱ զլուխը անմիջապես հաջորդում է Ժ-ին, սակայն Զ նշանը, որը զրված է «Ի սոյն ամս բացաւ դուռն բար-

չագիրը առհասարակ բացակայում է, իսկ № 242-ին համապատասխանում է ոչ թե Գեորգյան շարքի № 249, այլ «հին» 249-ը («հին» կոչված համարները փակցված են եղել Կորենյանցի ցուցակում տեղ գտած համարների վրա):

¹ Նույն կարծիքի են Ստրենցու հրատարակիչները:

կոթեան...» բառերի մոտ (ներկա հրատ. էջ 65. 4) ակնարկում է, կարծես, բացակայող վերնագրի մասին:

В — Մատենադարան, № 3160 (Գևորգյան շարք, № 1035), թերթեր՝ 312, մեծություն՝ 22×16 , նյութ՝ մագաղաթ, կազմ՝ կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ, գրություն՝ երկայուն, տող՝ 27, բոլորագիր: Պարունակում է Մովսես Խորենացու Պատմությունը (4ա — 133ա), Ասողիկի Պատմությունը (133բ — 221բ), Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմությունը (222ա — 276ա) և Անանիա Շիրակացու Աշխարհացույցը [«Մովսեսի Խորենացույ ասացեալ է երկրաչափ յաղաքս աշխարհագրութեան տիեզերաց»] (277բ — 286ա): Զեռագրի մասին տես՝ Н. Марр. Из летней поездки в Армению. Заметки и извлечения из армянских рукописей. „Записки Восточного отделения Императорского Русского Археологического общества“, т. V, вып. II—IV, 1891, стр. 213—214 և «Մովսեսի Խորենացու Պատմութիւն Հայոց», էջ ԺԹ:

Զեռագիրը ընդօրինակվել է Սաշգիս արքեպիսկոպոս Սանահնեցու համար Ներսես զրչի ձեռքով, Սանահնի վանքում (հիշատակարանները հրատարակված են Մատի մոտ, ինչպես նաև Մ. Խորենացու Պատմության առաջաբանում): Ինչպես ջուլց է տալիս Ն. Մատր, ձեռագիրը արտագրվել է Ժէ դարի առաջին կեսում: Ասողիկի պատմության վերջում պահպանվել է մի հիշատակարան էս, որը հար և նման է նախորդ ձեռագրի համապատասխան հիշատակարանին, վերջում միայն ավելացված է «... զՆերսես զրչի որ չեմ լիշելոյ աղաչեմ լիշել աղօթս առաջի Բրիստոսի և զԺնոզն իմ տէր Ագաթիայ քահանայն, որպէս զի աղօթիւք ձեր գացուք ողորմութիւն ի Բրիստոսէ և տէր տացէ գործաւորն ձեզ բաղումս, ամէն» (թ. 221բ): Ընդօրինակությունը բազմասխալ է, հաճախ սղված են առանձին տառեր և վանկեր: Գլուխները համարակալված չեն: ԺԱ գլխի վերնագիրը բացակայում է:

С — Մատենադարան, № 3502 (Գևորգյան շարք, № 248), թերթեր՝ 443 (թերթադրված է 444, սակայն 287 թերթահամարը պակաս է), մեծություն՝ $18,5 \times 12,5$, նյութ՝ թուղթ, կազմ կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ, ունի մագաղաթյա երկաթագիր պահպանակներ, գրություն՝ միասուն, տողեր 23, նոտրագիր: Գրչագիրը պարունակում է Մովսես Խորենացու Պատմությունը (1ա — 201ա), Անանիա Շիրակացու Աշխարհացույցը (202ա — 220բ), Ասողիկի Պատմությունը (առանց վերնագրի, 221ա — 353ա) և Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմությունը (355ա — 442բ), որին նախորդում է գլխացանկ (354ա — 354բ):

Զեռագրի նկարագրությունը տես՝ «Մովսեսի Խորենացու Պատմութիւն Հայոց», էջ ԺԸ:

«Աշխարհացույց»-ից հետո գալիս է զրչի մի հիշատակարան, ուր տալված է՝ «Իրեցու ի թուականիս հայոց հաղար հարիւր և եօթն (= 1658) ձեռամբ լոյնամեղ եւ ուտանուն Գրիգորի...»: Ասողիկի Պատմությունից հետո գալիս է այն հիշատակարանը, որն ընդհանուր էր А և В ձեռագրերի

¹ Н. Марр. Из летней поездки в Армению. Записки Восточного отделения, т. VI, вып. I—IV, 1892, стр. 179.

² Այստեղ էս սխալմամբ նշված է, որ կարենյանցի ջուլպակում այդ գրչագիրը նկարագրված է 241 համարի տակ, մինչդեռ կարենյանցի № 241-ին համապատասխանում է լ՛հին՝ 248-ը:

համար, որը և շարունակվում է «խառարամածու ոգուով Գրիգոր գրիչ, որ չեմ չիշելու, աղաչեմ չիշել յաղօթն սուտի Քրիստոսի սին և զծնողսն իմ զՄուրաան և զխանգրեկին և զեղորայրն իմ զԿարապետն և զՄարգարեն, որ փոխեցան առ Քրիստոս, որպէս զի աղօթիւք ձեր դպցուք սղորմութիւն ի Քրիստոսէ: Եւ տէր տացէ զտըրիտուր ձեզ բազումս ամենէն» (354ա):

Գրչադրի վերջում կա մի հիշատակարանեւ. չափածո, որի կարևոր մասը հրատարակված է՝ «Մովսիսի խորենացու Պատմութիւն Հայոց», էջ ԺԸ: Այստեղից պարզվում է, որ Գրիգորը ավարտել է ընդօրինակութիւնը (որը սկսել էր, ինչպէս պարզվեց առաջին հիշատակարանից, 1653 թ.) «ի ծննդնէ մերոյ վրեկին ՌՈՒ և եօին», այսինքն 1663 թ.: Արտագրութեան վայրը Երևանն է:

Ինչպէս գլխացանկում, այնպէս էլ բնագրում ԺԱ գլխի վերնագիրը բացակայում է: Բնագիրն ունի աննշան ուղղումներ, որոնք կատարվել են այլ ձեռքով, այդ ուղղումները նշված են փոքրատառ Շ-ով:

D — Մատենադարան, № 3070 (Գեորգյան շարք, № 241), թերթեր՝ 433, մեծութիւն՝ 20 × 15,3, նյութ՝ թուղթ, կազմ՝ կաշնալատ տախտակ զրոշմազարդ, ունի մագաղաթյա երկաթագիր պահպանակներ, գրութիւն՝ երկայն, տողեր՝ 28, բոլորագիր (վերջին տվյալները վերաբերում են միայն Արիստակես Լաստիվերտցու բնագրին): Պարունակում է Հովհան Մամիկոնյանի Պատմութիւնը (3ա — 46ա), Ասողիկի Պատմութիւնը (52բ — 158բ), Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմութիւնը (159ա — 225բ), Ղևոնդի Պատմութիւնը (239բ — 305բ), Զուանշերի Վրաց Պատմութիւնը (306ա — 314բ) և մի շարք այլ երկեր:

Գրչագրի նկարագրութիւնը տե՛ս «Յովհան Մամիկոնեան. Պատմութիւն Տարօնոյ», աշխատութեամբ և առաջաբանով պատմական գիտութիւնների թեկնածու Աշ. Աբրահամյանի, Երևան, 1941, էջ XVII: Ի. Արուլաձե. «Փարթլիս Յիսովրեբայի կամ Վրաց պատմութեան հին հայերեն թարգմանութիւնը», Հայկական ՍՍՏ Ժողովածուներն կից Պետական Զեռագրատուն (Մատենադարան), «Գիտական նյութերի ժողովածու», № 1, Երևան, 1941, էջ 33: «Փարթլիս Յիսովրեբայի կամ Վրաց պատմութեան հին հայերեն թարգմանութիւնը», վրացերեն բնագիրը և հին հայերեն թարգմանութիւնը, ուսումնասիրութեամբ և բաղդրով լույս ընծայեց Իլիա Արուլաձեն, Թբիլիսի, 1953, էջ 05—06 (վրացերեն): Այդ ձեռագրի Վրաց պատմութեանը նվիրված հատվածից ԺԹ դարում կատարվել է մի քանի ընդօրինակութիւն: այդ կապակցութեամբ բաղմիցս նշվել է, որ սույն գրչագիրը պատկանել է Կարինի, ապա Թիֆլիսի առաջնորդ Կարապետ Բաղրատունուն¹:

Զեռագիրը կազմված է տարբեր գրիչների ընդօրինակած մասերից: 3—50 թերթերն ընդօրինակել է Դաւիթ Ճընճդուկը 1669 թ. (48ա): ապա գալիս են Դրվագոր գրչի պրակները, որոնք ընդգրկում են 51—372 թերթերը (ուրեմն և Արիստակես Լաստիվերտցու երկը): Այդ մասի գրչութիւնը քիչ տարբեր է, բայց պատկանում է, անկասկած, մի մարդու: Ղևոնդի Պատմութեան վերջում պահպանված հիշատակարանը՝ «... որ և ցանկացող կդեալ

¹ См. М. Brosset. Additions et éclaircissements à l'histoire de la Géorgie depuis l'antiquité jusqu'en 1469 de J.—C. St. Pétersbourg, 1851, p. 61, note 2. Н. М. рр. Из жетне і поэзѣи в Арменію. Записки Восточнаго отделения, т. V, вып. II—IV, 1891, стр. 226. Ի. Արուլաձե, «Փարթլիս Յիսովրեբայի կամ Վրաց պատմութեան հին հայերեն թարգմանութիւնը», էջ 31:

սորին տէր Համագաստի ի պատուաւոր յազգէն Մամիկոնեանց, ի հալալ արդեանս ետ հրաման ծրել փծուն գրչի Սարգսի... պատկանում է, անշուշտ, օրինակին:

Բուն գրչի անունը հիշված է երկու տեղում. նախ Ասողիկի Պատմութեանը հաջորդող հիշատակարանում, որի համապատասխան տեղում հիշվում է Գրիգոր գրիչը (159ա, Գրգր հապաված ձեռով), ապա 365բ թերթում՝ «Գրեցաւ սակաւ բանքս ի քաղաքս Վան, ընդ հովանեաւ սուրբ առաքելոցն Պետրոսի և Պողոսի ՌՃԻԳ Թվինն, ձեռամբ անարժան Գրիգոր իրեցու...»:

Այսպիսով, երկրորդ մասը ընդօրինակվել է Գրիգոր երեցի ձեռքով, 1674 թ. Վանում: Այնուհետև գալիս է Վարդան Բաղիշեցու ընդօրինակած հատվածը (թ.թ. 373—391, հիշատակարան 391բ) և ձեռագրի վերջին մասը, որը կազմված է սունվադն 3 անանուն գրիչների կողմից ընդօրինակված թերթերից և պրակներից:

Արիստակես Լաստիվերտցու աշխատութիւնը գլխահամարներ չունի, ԺԱ գլխի վերնագիրը բացակայում է: Բնագիրը, ունի բազմաթիվ ուղղումներ, որոնք կատարված են այլ ձեռքով: Պահպանվել է նաև ուղղողի անունը՝ Յօհան: Այն մնացել է 159ա էջի հիշատակարանում, ուր «Գրիգոր» անունը ջնջված է և վերևից ավելացված (նույն գրչութեամբ, ինչ որ և այլ ուղղումները)՝ «Յօհան»: Այդ ուղղումները տարբերակները քննարկում նշված են փոքրատառ Ծ-ով:

Ե — Մատենադարան, № 1482 («հին» 1661, Կարենյանց ցուցակ № 1619), թերթեր՝ 558, մեծութիւն՝ 31×23 , նյութ՝ թուղթ, կազմ՝ կաշեպատ տախտակ դրոշմագրով, գրութիւն՝ երկայուն, տողեր՝ 41, նոտրագիր, պարունակում է մի շարք պատմագրական երկեր: Նկարագրված է՝ «Սոկրատայ Սքոլաստիկոսի եկեղեցական պատմութիւն», աշխատասիրութեամբ Մեսրոպ վ. Տեր-Մովսեսյան, Վարդաշապատ, 1897, էջ ԻԵ և ԻԹ. Գալուստ Տեր-Մկրտչյան. Փալստոսի ձեռագրերը. «Հանդէս հայագիտութեան — Zeitschrift für armenische Philologie», Bd. II, Heft IV, 1904, ss. 269—270. «Աղաթանգեղայ Պատմութիւն Հայոց», աշխատութեամբ Գ. Տեր-Մկրտչյան և Ստ. Կանայանց, Տիգրիս, էջ ԺԵ—ԺԶ. «Մովսիսի Խորենացու Պատմութիւն Հայոց», էջ ԻԱ—ԻԲ. «Եղիշէի վասն Վարդանայ և հայոց պատերազմին, ի լոյս ածեալ բաղդատութեամբ ձեռագրաց աշխատութեամբ Ե. Տեր-Մինասեան», Երևան, 1957, էջ XXXVIII—XL:

Արիստակեսի Պատմութեան վերջին էջում կա մի հիշատակարան. «Ույ հայր սուրբ, նարին վարդապետն զքահանայքն որ մատնեաց ի ձեռն Լաւրան փաշային՝ ես փախստական և անճարակ տեղի նստեալ գրեցի զայս տետրս. թվական էր ՌՃԻԷ փետրվարի ամսոյն ԺԶ, օրն շաբաթ» (111ա):

Այսպիսով, Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմութեան մասը ընդօրինակվել է 1678 թ., մինչդեռ մյուս մասերը արտագրվել են ավելի շուտ, 1676 թ. (365ա): Մասնակցող գրիչներից հայտնի են՝ Գրիգոր քարտուղարը (365ա) և Թուման (442ա և ոչ թե 441բ, ինչպես սխալմամբ նշել են Աղաթանգեղոսի և Մ. Խորենացու հրատարակիչները). ստացողն է Մինաս. բաբունին կամ վարդապետը (442ա և 517բ): Այս ձեռագրում ես պահպանվել է նախորդ գրչագրերում Ասողիկից հետո ընդօրինակված հիշատակարանի սկիզբը, ըստ որում բուն հեղինակի՝ Ասողիկի հիշատակարանը նշված է ԽԹ համարով, իսկ գրչինը՝ Ծ-ով (89բ):

ԺԱ գլխի վերնագիրը բացակայում է, ալդ դուրը կազմում է Ժ գլխի անմիջական շարունակությունը: Հետին ուղղումները տարբերակված քննարկում նշված են փոքրատառ ե-ով:

Բ — Մատենադարան, № 4584, ժամանակին պատկանել է Կարապետ Եղյանին, դրձագրից օգտվել են Ստ. Մալխասյանցը և Մեսրոպ Տեր-Մովսեսյանը: Թերթեր՝ 389, մեծություն՝ $27,5 \times 20$, նյութ՝ թուղթ, կազմ՝ կաշեպատ տախտակ դրոշմագրով, գրություն՝ երկույուն, տողեր՝ 55, նոտրագիր: Պարունակում է մի շարք պատմագրական երկեր: Նկարագրված է՝ «Ստեփանոսի Տարոնեցույ Ասողկան Պատմութիւն Տիեզերական» (աշխատություն մ. Ստ. Մալխասյանց), Ս. Պետերբուրգ, 1885, էջ ԼԱ—ԼԹ. Գալուստ Տեր-Մըկերտչյան. Փալաստոսի ձեռագրերը, էջ 270. «Ազաթանդեղայ Պատմութիւն Հայոց», էջ ԻԵ—ԻԶ, «Մովսիսի Խորենացույ Պատմութիւն Հայոց», էջ ԻԳ, «Յովհան Մամիկոնեան. Պատմութիւն Տարոնոյ», էջ XVII, «Եղիշէի վասն Վարդանայ և հայոց պատերազմին», էջ XL—XLII: Բազմաթիվ հիշատակարաններից միայն մեկում են հիշվում արտագրության վայրը և ժամանակը՝ «Գրեցաւ ձեռամբ Արքայաւ անարժանի Տիգրան <ակերտ> քաղաքի ի մատանին սուրբ Սարգսի ՌՃԺԷ թվականին...» (73բ, Արխատակես Լաստիվերտցու Պատմության ԻԵ դիւից անմիջապես հետո): Ձեռագիրը, այսպիսով, արտագրվել է 1668 թ.: Ինչպես և նախորդ ձեռագրերում, ԺԱ գլխի վերնագիրը բացակայում է: Բնագիրն ունի որոշ ուղղումներ, նույն գրչությունը պահպանվել է նաև մի հիշատակարան, ուր ասված է. «... Ողորմեաց անարժան գծողիս» (128ա): Ուղղումները նշված են փոքրատառ ե-ով:

Գ — Մատենադարան, № 2796 (Պետրգյան շարք, № 625), Թերթեր՝ 70, ունի նաև գրչի էջակալում՝ 140, մեծություն՝ $22,8 \times 16,7$, նյութ՝ թուղթ, կազմ՝ ստվարաթուղթ, գրություն՝ միասյուն, տողեր՝ 23, նոտրագիր: Պարունակում է միայն Արխատակես Լաստիվերտցու աշխատությունը: Ունի մի հիշատակարան միայն, ուշ շրջանից՝ «Ն. Յովհաննէս վարդապետ Գրիգորեան, առաջնորդ տեղապահ հայոց Պուկարիոյ լուսավոր 27, 1882, ի Ռուսնոք» (1բ, հապավումները բացված են): Մեսրոպ Տեր-Մովսեսյանի ձեռքով նշված է՝ «ԺԹ դ. Մ. եպս.» թվում է, որ կարող է լինի նաև ԺԸ դարի: Ունի գլխահամարներ՝ («գլ. Ա», «գլ. ԺԶ» ևն), 70ա—բ թերթում ունի գլխացանկ: Առաջին գլուխը կիսվում է և «Եւ եղև յետ մահուան Դաւթի Կիրապաղատի» բառերից առաջ վերնագիրը կրկնվում է՝ «Անցք ընդ աշխարհս հայոց. Գլ. Ա» (ներկա հրատ., էջ 3):

Դ — Մատենադարան, № 1895 («հին» 1692, Կարենյանց ցուցակ № 1650), Թերթեր՝ 72, մեծություն՝ $20 \times 14,8$, նյութ՝ թուղթ, կազմ՝ կաշեպատ ստվարաթուղթ, գրություն՝ միասյուն, տողեր՝ 24, նոտրագիր: Պարունակում է միայն Արխատակես Լաստիվերտցու երկը: Հիշատակարաններ չունի, միայն Մեսրոպ Տեր-Մովսեսյանի ձեռքով նշված է «ԺԹ դ. Մ. եպս.» Ունի գլխահամարներ՝ «գլուխ Ժ», «գլուխ ԺԵ» և այլն: «Եւ եղև յետ մահուան Դաւթի Կիրապաղատի» բառերից առաջ, այլ գրչությամբ՝ «Յաղագս զայստեան Վասլի կալսեր ի Հայս: Գլուխ Ա»: Ունի բազմաթիվ ուղղումներ, որոնք դալիս են համեմատությունից այլ ձեռագրերի հետ: Այսպես, լուսանցքում «ովանք [վճար]մանէ» (4ա), «յայլս դոր լանձն» (12բ) և այլն: Ալդ ուղղումները նշված են փոքրատառ ե-ով:

Ե — Մատենադարան, № 6457 (Լազարյան ճեմարանի № 5, փակցված է

Նաև մի այլ պիտակ Cod. Armen. Dom. Cultur. Armen. (Lazar. Inst.) 38. առաջին թերթին նախորդող չհամարակալված թերթի վրա գրանցված է նաև՝ «Ձ 15. ի գրեանց գրատան երկու եղբարց Աւետիքայ և Յամբարձումայ էնֆիէճեանց»։ Թերթեր՝ 150, մեծութիւն՝ 21 6 × 16, նյութ՝ թուղթ, կազմ՝ կաշեպատ ստվարաթուղթ, գրութիւն՝ մրասլուն, տողեր՝ 16, 18, 24, շղապիր։ Պարունակում է միայն Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմութիւնը։ Տիտղոսաթերթի վրա գրված է՝ «Դադափարեաց ի հին ձեռագրէ գրեցելոյ ի թվին հայոց ՌԿԻ (1214) զայս պատմութիւն ի վախլս անձին իւրոյ Յովնաննէն Յարութիւնեան Երզնկեանց. հին ձեռագիրն գտու չալքին Զառնէրէ, պահարանի կայից վանացն ի 1827 ամի, ի Հաղբասու 1840: Ի վանս սրբոյ Նշանի»։ Դրչագիրը, այսպիսով արտագրվել է 1840 թ. Հովնաննէն Երզնկյանցի ձեռքով, 1214 թ. օրինակից։

Պատմութիւն բնագիրը գլխահամարներ չունի, ԺԱ գլխի վերնագիրը բացակայում է։ Կատարված մի քանի ուղղումները նշում ենք փոքրատառով։

Ա—ՍՍՌՄ Գիտութիւնների Ակադեմիայի Ասիայի ժողովուրդների ինստիտուտ, հայերեն ձեռագրաց հավաքածու, В—66 (Բրոսեի ժողովածու), պահվում է Լենինգրադում. Թերթեր՝ 85, մեծութիւն՝ 19,9 × 16,2, նյութ՝ թուղթ, կազմ՝ գորշ ստվարաթուղթ, գրութիւն՝ մրասլուն, տողեր՝ 20, շղապիր։ Պարունակում է միայն Արիստակես Լաստիվերտցու երկը՝ Ձեռագրի մեջքի վրա Բրոսեի ձեռքով՝ Aristacès Lasthivard. Կազմի վրա նույն Բրոսեի ձեռքով՝ Histoire d'Arménie par Aristacès de Lasthivard copiée sur le manuscrit de Mr. Carapiet par Joan Nazarov, 1843: Ներքևում՝ վրացերեն մեկնությունի գրչութեամբ Բրոսեի ստորագրութիւնը՝ ծոռնց։

Ձեռագիրը այսպիսով ընդօրինակվել է 1843 թ.։ Ինչպիսի նշում է Ֆ. Մակլերը, Հովնաննէն նազարովը եղել է Պետերբուրգի հայոց եկեղեցու քահանա, պատկանել է այն գրիչների շարքին, որոնք Բրոսեի հանձնարարութեամբ արտագրում էին հայերեն և վրացերեն ձեռագրեր²։

Մենք տեսնում ենք, որ նկարագրված ձեռագրերը (ինչպես նաև հրատարակված բնագիրը) ունեն խմբագրական աննշան տարբերութիւններ։ Այն հանգամանքը, որ գրչագրերի մեծամասնութիւնը չունի ԺԱ գլխի վերնագիրը, կարելի է բացատրել նրանով միայն, որ այդ խմբի մայր ձեռագրում սույն վերնագիրը բացակայում էր։ Ժ և ԺԱ գլուխները շտրագրութեամբ տարբերվում են միմյանցից, բացի այդ անհամեմատական կլիներ, որ Արիստակես Լաստիվերտցին, որը բաժանել է ողջ երկը շատ փոքր գլուխների, այդ վեպում հանդուրժեր մի հսկայական գլուխ։ Ինչ վերաբերում է առաջին գլխի բաժանմանը (ձեռագրեր GH, սպագրութիւն), ապա ալտեկ պարզ երևում է կամայական մոտեցում։ Նախ և առաջ աշխատութիւն բոլոր վերնագրերը ունեն «Անցք ընդ աշխարհս Հայոց», որ պիտի դիտվի իբրեւ Ա գլխի վերնագիր։ Գրիչներից ոմանց, ինչպես նաև միևնույն ժամանակ հրատարակիչներին շփոթեցրել է այն հանգամանքը, որ Ա գլուխը իր կառուցվածքով շեշտակի բաժանված է երկու մասի։ Հեղինակը նախ խտացրած ձևով տալիս է իր ժամանակի ընդհանուր բնութագիրը, ապա ընդհանուրով այդ մասը գրում է. «Եւ այսօրիկ

¹ F. Macler, Catalogue des manuscrits arméniens et géorgiens, p. 120. № 220.

² P. P. Орбели, Грузинские рукописи Института востоковедения, вып. I. М.—Л., 1956, стр. 5.

այսքան. բայց ժամ է մեզ ի գլուխ պատմութեանս ընթանալ, և աստի սկիզբն առնել, որպէս զի դիւրածան լիցի մեզ բանս» և անցնում իրական պատմութեան շարադրանքին. «Եւ եղև յետ մահուան Դաւթի Կիւրապաղատի...» և այլն:

Ընդհանրապես հնարավոր էր հենց այդ քառերից սկսել գլուխը, նախորդ մասը համարելով նախնադասք, սակայն այդպիսի ղեպըում պիտի բոլորովին անտեսեինք ձեռագրերի տվյալները՝ անգամ G դրչադիրը, ուր վերնագիրը դրված է հենց այդտեղ, ընդհանուր խորագրից հետո ևս ունի «Անց <ք> ընդ աշխարհս Հայոց» վերնագիրը, որը այսպիսով, վերաբերվում է ամբողջ գլխին: Մյուս կողմից՝ «Անցք ընդ աշխարհս Հայոց» նախադասութիւնը ոչ մի կերպ չի կապվում Ա. գլխի միայն երկրորդ մասի հետ: Արիստակէս Լաստիվերտցու վերնագրերը շատ կոնկրետ են, և միայն Վասիլ կայսեր գալըստյանը նվիրված գլուխը նա չէր վերնագրի այդպիսի ընդհանուր ձևով՝ «Անցք ընդ աշխարհս Հայոց»: Խորագիրը նկատի ունի Ա. գլխի առաջին, ընդհանրացնող մասը և զբաղում միանգամայն արդարացված է: Ինչ վերաբերում է H ձեռագրի վերնագրին «Յաղագս գալստեան Վասիլ կայսեր ի Հայս», ապա այն պարզապես նորմուծութիւն է: Մենք գիտենք, որ H ձեռագրին ունի բազմաթիվ ուղղումներ, բայց այդ խորագիրը իր գրչութեամբ տարբերվում է ինչպես բնագրի գրչութիւնից, այնպես և ուղղումներից, գրված է անիուլթ ձևերով և ոչնչով չի դրսևորում իր հին ծագումը:

Այսպիսով, Արիստակէս Լաստիվերտցու Պատմութիւնն ունի 25 գլուխ և «Բան յիշատակարանի նոյն գրոցս» հավելվածը¹:

Օգտագործված ձեռագրերը խմբավորելիս, տեսնում ենք, որ պարզորոշ կապ գոյութիւն ունի միայն երկու մատյանների միջև՝ D-ի և Ղ-ի: Լենինգրադի ձեռագիրը ընդօրինակված է Մատենադարանի ներկայիս № 3070 ձեռագրից, որը, ինչպես ասուից, ժամանակին պատկանել է Կարապետ Բագրատունուն: Բրտսեի ձեռքով գրված ծանոթութիւնը նկատի ունի հենց այդ Կարապետին: Ղ ձեռագրի գրիչն ընդօրինակելիս նկատի է ունեցել D-ի սրբագրված բնագիրը (որը մենք նշել ենք փոքրատառ ձևով) ուստի d = Ղ:

Ներկա հրատարակութեան մեջ մենք մինչև 58 էջը նշել ենք ձեռագրի տարբերակներով, որոնք ոչ մի կասկած չեն թողնում այդ գրչագրի օրինակի վերաբերյալ: Այն մի քանի շեղումները, որոնք զանազանում են Ղ ձեռագիրը (Լ-ից՝ պարզապես Հովհաննէս Նաղարովի թողած վրիպակներն են:

Մյուս ձեռագրերի մասին կարելի է ասել, որ ընդհանուր առմամբ նշանք բաժանվում են հետևյալ ենթախմբերի՝ ABC, BCDI, EF, GH (վերջիններս մոտ են տայագրված բնագրին), ընդ որում այդպիսի բաժանումը պայմանական բնույթ է կրում:

Ներկա հրատարակութեան նպատակն է ներկայացնել Արիստակէս Լաստիվերտցու Պատմութեան համահավաք քննական բնագիրը: Այն վերակազմված է համաձայն ձեռագրի տարբերակներով ընձևած հնարավորութիւնների: Յուրաքանչյուր տարբերակով ձեռագրի վրա է գիտական քննութեան, և այդ հիման վրա փորձ է արվել վերականգնելու հեղինակին պատկանող

¹ Ա. Գլխի առաջին մասը ողբերգին մի երգ է, գրված հատուկ չափով. ներկա հրատարակութեան մեջ ընդունված տողատուժը կատարվել է հիմնականում ըստ Մանուկ Արեղյանի (տե՛ս շաղոց հին գրականութեան պատմութեան», գիրք երկրորդ, Երևան, 1946, էջ 41—42):

հարազատ ընթերցումները՝ գրչական բազմաթիվ սխալներից, որոնք նշվել են տողատակում: Մի քանի ընթերցում, որոնք չեն պահպանվել ձեռագրերում, սակայն որոշվել են բնագրի քննության ճանապարհով, շարվել են շղատառ: Այսպիսով, Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմության ներկյա հրատարակությունը կատարվել է ճիշտ այն եղանակով, որով և հրատարակվել են Ագաթանգեղոսը, Կաղար Փարպեցին, Մովսես Խորենացին, Եղիշեն և Կիրակոս Դանձակեցին:

Պետք է ասել: սակայն, որ այդ սկզբունքը՝ տողատակում նշել միայն այն ընթերցումները, որոնք համարվել են գրիչների վրիպակներ՝ կիրառվել է որոշ բացառություններով: Այսպես, հնարավոր չէ պարզել, թե որ գեպքերում չ հնչյունը արտահայտված է եղել լ-ով և երբ դ-ով: Ստիպված ենք եղել պահպանել ներկայիս ուղղագրական կանոնները: Այնուհետև, որոշ գրչազգրերում պահպանվել են արխայիկ ձևեր, որոնք, ամենայն հավանականությամբ, գալիս են սկզբնագրից՝ կորեւն, աղբւր և այլն: Սակայն այդ ձևերը կարող են պայմանավորված լինել նաև գրչի ուղղագրությամբ, ուստի խուսափել ենք դրանք բնագրի մեջ մտցնելուց:

Ինչ վերաբերում է օ տառին, ապա պահել ենք այն ընթերցումը դյուրացնելու համար, չնայած այդ տառը երևան է գալիս միայն ԺԳ դարում: Տարբերվածքներում օ և աւ գրությունները հատուկ չեն նշված:

Ներկայի ներգործական գերբայի ստուգաբանական վերջավորությունը պիտի լինի աւղ՝ գրաւղ, խնդրաւղդ և այլն¹, բայց Արիստակես Լաստիվերտցու ժամանակ գրչության մեջ այդ կանոնը վաղուց մոռացված էր: Ուստի ներկա հրատարակության մեջ բառերը թողել ենք հիմնականում այն ձևով, որով նրանք ընթերցվել են հնագույն A ձեռագրում:

Ինչպես ասվեց, տողատակում նշվել են այն ընթերցվածքները, որոնք հարազատ չեն Արիստակեսի բնագրին և դիտվում են որպես գրիչների վրիպումներ: Սակայն C, D, E, F, H, I գրչազգրերը ունեն հետին ձեռքով կատարված ուղղումներ, որոնք նշված են c, d, e, f, h, i տառերով և բերված են անխտիր կերպով, անկախ նրանից՝ համընկնում են բնագրի հետ, թե ոչ:

Նույնը վերաբերում է և առաջին տպագրության տողատակի ընթերցվածքներին, ըստ որում նշված են նրանք Օ տառով («Օմանթագրություն»), իսկ այդ տառից վերև գրված թվանշանը ցույց է տալիս, թե քանի ձեռագրում է հանդիպում այդպիսի ընթերցվածք:

Տողատակում նշված են բոլոր վրիպումները, անտեսված են միայն այնպիսի բացարձակ սխալներ, ինչպես օրինակ, ձեամբ—ձեռամբ, ամացուսցեն—ամրացուցցեն և այլն: Չի նշվել նաև վերջին յ-ի բացակայությունը զղջանա—զղջանայ, վերա—վերայ և մի քանի այլ աննշան տարբերություններ: Հատուկ անունների ամենաշնչին տարբերվածքները նշված են:

Մեջբերումները Հին և Նոր կտակարանից ամենուրեք վկայակոչված են. չակերտների մեջ են վերցված (և վկայակոչված) միայն բառացի մեջբերումները, որոնք, ի դեպ ասած, հաճախ զգալիորեն տարբերվում են կանոնական համարված բնագրից:

¹ Н. М'а р, Грамматика древнеармянского языка. СПб, 1903, стр. 229.

Ներկա հրատարակության հիմքում դրված են Մաշտոցի անվան Մատենադարանի ինը ձեռագիր: Հայտնի է, սակայն, որ արտասահմանյան գրադարաններում, հատկապես Վիեննայում, պահվում են Արիստակես Լաստիվերտցու մի շարք ձեռագրեր, որոնք անմատչելի մնացին մեզ: Բայց քանի որ Արիստակես Լաստիվերտցու բնագիրը, ընդհանուր առմամբ, հասել է մեզ լավ վիճակում, օգտագործված ձեռագրերի (ինչպես նաև առաջին տպագրության չորս գրչագրերի) միջև մեծ տարբերություններ չկան, ապա դժվար թե այդպիսիները լինեն և մյուս ձեռագրերում: Վիեննայի Միխայիլի Մատենադարանի չորս ձեռագրերը Հ. Տաշյանը համեմատել է տպագրության հետ և կարևոր տարբերություններ չի նկատել¹: Այնուամենայնիվ այդ ձեռագրերը ևս պիտի ուսումնասիրվեն և ապագան կթելադրի այն եզանակը, որով այդ ուսումնասիրության արդյունքները կդրվեն գիտական շրջանառության մեջ:

4. ՅՈՒՂՔԱՆՈՒՄ

¹ Տես Հ. Տաշյան, Ցուցակ հայերեն ձեռագրաց Մատենադարանին Միխայիլի Վիեննա, 1895, №№ 114, 288, 306, 551:

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱՐԻՍՏԱԿԻՍԻ
ԼԱՍՏԻՎԵՐՏՅԻՈՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ
ՎԱՄՆ ԱՆՑԻՅՆ ԱՆՅԵԼՈՅ Ի ՅԱՅԼԱՄԵՌՆ ԱԶԳԱՅ
ՈՐՔ ՇՈՒՐԶ ԶՄԵԻՔ ԵՆ

ՏՈՂԱՑԱԿՈՒՄ ԸՆԴՈՒՆՎԱԾ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ՆՇԱՆՆԵՐ

Մաշտոցի անվան Մատենադարան,
հայերեն ձեռագրերի
հավաքածու

A	№ 2865, ԺԳ—ԺԴ դար
B	№ 3160, ԺԷ դար (առաջին կես)
C	№ 3502, 1658—1665 թթ.
c	C ձեռագրի հետին ուղղումներ
D	№ 3070, 1674 թ.
d	D ձեռագրի հետին ուղղումներ
E	№ 1482, 1678 թ.
e	E ձեռագրի հետին ուղղումներ
F	№ 4584, 1668 թ.
f	F ձեռագրի հետին ուղղումներ
G	№ 2796, ԺԸ—ԺԹ դար
H	№ 1895, ԺԹ դար
h	H ձեռագրի հետին ուղղումներ
I	№ 6457, 1840 թ.
i	(արտագրված 1214 թ. օրինակից)
i	I ձեռագրի հետին ուղղումներ

ՍՍՈՄ Գիտությունների ակադեմիայի
Ասիայի ժողովուրդների ինստիտուտի
հայերեն ձեռագրերի հավաքածու

Л В—66 (Բրուսեի ժողովածու), 1843 թ.
(ընդօրինակված է D գրչագրից)

() Կլոր փակագծերի մեջ առնված բառերը պատկանում են
բնագրին և եղած նշումները նրանց վրա չեն տա-
րածվում:

< > Անկլուենավոր փակագծերի մեջ առնված են վերա-
կանգնված տառանշանները:

[] Քառակուսի փակագծերը ցույց են տալիս, որ տառ-
ընթերցումը կամ ծանոթագրությունը վերաբերում
է անմիջապես նախորդող բառին կամ նախադասու-
թյան որևէ մասին:

.... Բազմակետով ակնարկվում են այն բառերը, որոնք
իրապես կան, սակայն բաց են թողնված ընթերցու-
մը թեթեալ նկատմամբ:

**ՊԵՏԱԳՐԱԾԻՆ ԵՐԲՈՏԵԼԻՍԻ ԼԵՍԻՎԵՐՏՅՈՅ ՎԵՐԴՎՈՒՄԻ
ՎԵՍԻՆ ԵՆՑՈՅՆ ԵՆՑԵԼՈՅ Ի ՅԵՏԼԵՍԵՐՆ ԸՁԴԸՑ ՈՐԸ
ՇՈՐԻՋ ԶՄԵՐՔ ԵՆ**

Ա

5 ԱՆՅԻ ԸՆԴ ԱՇԽԱՐՀՍ ՀԱՅՈՑ

*Ժամանեցին մեզ առուք չարչարանաց,
Եւ գտին զմեզ նեղութիւնք անհնարինք.
Քանզի լցեալ զեղաւ չափ մեղաց մերոց,
Եւ ել աղաղակ մեր առաջի Աստուծոյ:*

10 *Ապականեաց ամենայն մարմին զճանապարհս իւր,
Եւ երկիր լցաւ լանօրէնութենէ.*

*Արդարութիւն նուազեաց, և անառակութիւն յաճախեաց,
Ժողովուրդ և քահանայ ստեաց Աստուծոյ.*

Որոյ աղազաւ ազգք օտարածնաց

15 *Օտարացուցին զմեզ ի բնակութենէ մերմէ,*

1 H չիք պատմութիւն I պատմութիւն հայոց մեծաց տըրեալ AEF ըռաստակիսի B ըռստակիսի C ըռստակիսի GHS արիստակիսի [S արիստակեայ] վարդապետի լաստիվերացոյ ADEL լաստիվերցոյ BC լաստիվերոյ EI լաստիվերցւոյ

2 CDEL անցից B անելոյ C անցելոյ ABCDIJ յայլասեալ ABCDEFGJ որ H չիք որք CDGHJL զմեօք B մեւք ABDEFGHIJ անց C էանց H աշխարհն հ աշխարհն I աշխարհին

Բոլոր ձեռագրերում Ա գլխի վերնագիրը կազմում է աշխատության ընդհանուր խորագրի անմիջական շարունակությունը:

Տ Ա գլուխը բաժանված է երկուսի. ընդ որում առաջին մասը վերնագրված է «Նախերգանք», իսկ ողջ աշխատության խորագիրը և գլխի վերնագիրը նախորդում են «Եւ եղև յետ մահուան Դաւթի հիւրապաղատի» բառերին (ներկա հրատ. էջ 22, տող՝ 25) «Եւ եղև յետ մահուան Դաւթի» բառերից առաջ G դարձեալ անցք քնդ աշխարհս հայոց և յաղազս զալստեան վասիկ կայսեր ի հայո

Աշխատության վերնագրից առաջ G Արիստակէս Պատմագիրք H Պատմագիր D.I Ա գլխի վերնագրից նետո աւգնութիւն ինձ ի տեսնէ եկեղեցի որ արար զերկինս և զերկիր ապա պատմութիւն [J] պատմագրութիւն արիստակիսի լաստիվարժեցոյ

8 Ծ՝ լցաւ Ծ՝ զեղու

12 HS արդարութիւնն ABCDI նուազեցաւ HS անառակութիւն

13 H Ժողովուրդք I չիք և H քահանայք

14 I աղք

- Եւ դարձան փառք մեր յապականութիւն:
 Շունչ ի մեզ ոչ մնաց,
 Եւ կորեաք ի հատման լուսոյ մերոյ.
 Զորացաւ մահն է եկուլ,
 5 Եւ դժոխք շատ ասել ոչ կամեցան.
 Ամենեցուն յարձակեցան ի մեզ ձեռք,
 Եւ յանգման յաւուրս մեր ժամանակ ոչ ծանեաւ
 Զմնացորդս պատուհասին վճարմամբ անցելոյ:
 Յաջորդք ի յաջորդաց փոխանակեցին,
 10 Եւ նուազեաց արդիւն արժարժիչ շնչոյ կենդանութեան:
 Հաստատունք յաշխարհի ի պանդխտութեան իւրեանց
 Պանդխտեցան հրկրորդ անգամ և եղին վտարանդիք
 Ի ձեռանէ պանդխտաց ապստամբաց.
 Ի սիրելեաց քակտեալք զորս ոչ սուր սատակեաց
 15 Յրուեցան զօրէն աստեղաց մոլորական կոչեցելոյ.
 Յոր յաւուրս մեր զարթեան պատերազմունք ի չորից կողմանց՝
 Յարեւելից սուր, յարեւմտից սպանումն,
 Ի հիւսիսոյ հուր, ի հարաւոյ մահ.
 Բարձան ուրախութիւնք լերկրէ,
 20 Լոեցին ձալնք քնարաց,
 Լոեցին բմբիւնք թմբկաց,
 Բարձրացան աղաղակք լալեաց...

Եւ ախոքիկ այսքան. բայց ժամ է մեզ ի դուրս պատմութեանս ընթանալ, և աստի սկիզբն առնել, որպէս զի դիւրածան լիցի մեզ բանս:

- 25 Եւ եղև լիտ մահուան Դաւթի Կիրապաղատի, որ էր այր հզօր և աշխարհաշէն, մեծապարգև և աղքատատէր, որ էր արդարև սահման խաղաղութեան. քանզի յաւուրս նորա հանգչէր ամենայն մարդ, ըստ մարգարէութեանն, ընդ որթով իւրով և ընդ թղենեաւ: Իսկ զինի մահուան նորա խաղաց ինքնակալ թագաւորն Հոռոմոց՝ Վասիլն՝ ի քսան և հինգե-

6 C չիք ամենեցուն C ամենեցուն I արձակեցան

7 B անգման Ծ՝ յանգման փխ յանգման Ծ՝ յանգման

8 h ոմանք <վճար> մանէ DEFJ անցելոյ

10 ABCDI նուազեաց

11 CGh աշխարհի A պանդխտութեան BC պանդխտութեանն

12 G պանդխտացան

14 DJ գայրս փխ զորս I գայս փխ զորս

18 A հաւուր B հիւսիւսոյ DF հիւսուսոյ J և յարեւմտից GJS և ի հարաւոյ

19 J երկրէ

21 B բմբիւք GHS բոմբիւնք

22 GH աղաղակ

23 Ծ՝ եղև փխ է

24 C ուստի փխ աստի EF որպէս Թէ զի B չիք մեզ HI բան

25 ABCDEFh կիրապաղատի

26 B աղքատատէր

27 -28 B մարդարէութեան

29 GJS խաղայ G ինքնակալն և հաղթօղ C հոռոմոց h վասիլ A ի քսան և հինգ

B ի քսան և ի Ծ CEFG ի ԻԾ DHIJ ի Ի և Ե BCDIJ թագաւորութեան
I չիք ի

բորդ ամի թագաւորութեանն իւրոյ ժանր զինու. և զէմ եղեալ գալ հա-
սանէ յեկեղեաց գաւառ, զանց արարեալ զբազում օթևանօք: Եւ ընդառաջ
ընթանան նմա աղատադունդ զօրքն Տայոց, և առատատուր պարգեօք մե-
ծարեալ ի նմանէ իւրաքանչիւր ոք ըստ արժանեաց՝ յիշխանութիւն,
5 ի պատիւ, ի գահ ժամանեալ՝ ցնծացեալ բերկրեցան յով: Բայց կատարե-
ցաւ առ նոսա մարգարէութիւն հոգեբոգոյին Դաւթի, թէ «Լնդ առաւօտս
որպէս դալարի բուսցին, ընդ առաւօտս որպէս դալարի զուարճացին
և ծաղկեցին. ընդ երեկոյս թարշամեցին, չորացին և անկցին»*: Քանզի
թագաւորն անցեալ յաշխարհն Աղօրի՝ մերձ յամուրն որ Հաւաճիչն կոչի,
10 երեկօթս առնէ: Եւ ոչ զիտեմ յորպիսի պատճառանաց ընդ միմեանս ան-
կեալ արեւմտական զօրն, որ կոչի Բուղք, և ազատագունդն, և ի նմին
տեղեղ ժեռան յազատացն երեսուն այլ ի յով զատուաւորացն: Եւ այս
ոչ եթէ առաւիր և ի զուր անց ընդ նոսա, այլ քանզի նոքա յաւուր մե-
ծի հինգշաբաթին դեղ մահու խառնեալ ի խորհուրդ պատարագին արբու-
15 ցին նմա, և հեղձամահ արարեալ զերանելի անձն՝ բարձին ի կենացս,
ձանձրացեալ կենօք նորա, վասն առաջիկայ խոստմանցն՝ որ ի թագաւո-
րէն ակն ունէին. վասն այնորիկ Աստուծոյ արդարադատ իրաւունքն՝ ըստ
գործոց նոցա հատուց նոցա: Եւ յայնմ օրէ և այսր ոչ յաջողեցաւ երբէք
ազատ ի տանէ Տայոց ելանել, եթէ յերկարեաց զկեանս իւր, այլ վաղա-
20 հուպ մահու վճարեցան և բարձան ի կենաց: Կշտամբեալ յանդիմանէ զնո-
սա բարձրն Եսայիսա՝ յորս ասէ. «Փոխանակ զի ոչ ասորժեաց ժողո-
վուրդդ այդ զջուրն Սելովմայ որ գնայր խաղաղ, այլ կամեցան առնել իւր-
եանց թագաւոր զՀոսսիմ և զորդին Տաբէէլայ, վասն այնորիկ այսպէս ասէ
տէր. Ես ասեմ ի վերայ ձեր զջուր գետոյն զհզօրն և զյորդն, զարքայն
25 ասորեստանեայց և զփառս նորա»*: Եւ այսոքիկ այսքան:

* Սաղ. 2Թ. 5—6 ** Եսայ. Բ. 6—7

- 2 F օթէվանօք DIL ընդյառաջ
- 3 I զօրն I արատատուր Ծ՝ պարգեւեալ
- 4 I իւրաքանչիւր իւր ոք ACDEHJ յիշխանութեան F իշխանութիւն
- 5 C և ի գահ I բերկրացան
- 6—7 BCD չիբ ընդ առաւօտս... բուսցին d որպէս դալարի բուսցին որպէս I առա-
ւօտս բուսցին որպէս զդալարի
- 7 I չիբ ընդ առաւօտս որպէս դալարի J չիբ ընդ առաւօտս DJ զդալարի (զուար-
ճացին)
- 8 ABCDIL չիբ և H չիբ և ծաղկեցին h և ծաղկեցին
- 9 C ընդ յաշխարհ
- 11 H զօրքն E ազատագունդին
- 12 C ազատացն
- 13 c անիրաւ փխ առաւիր
- 13 DIL և նոքա
- 15 AE անձնն
- 16 B ձանձրացեալք
- 19 BG երկարեաց A այլ
- 20 C վախճանեցան փխ վճարեցան B յանդամանէ EF յանդիմանէր
- 21 H բարձր C զժողովուրդդ G ժողովուրդ
- 22 A սեղովմայ I սելովմայ J սելովմա
- 23 EGHՏ տարեկայ DJ տաբէէլա F տաբէլայ BEFL այսորիկ
- 24 ABCEF զյորդ
- 25 AEF ասորեստանեաց [A յուսնցքում ուղղված նույն ձեռքով ասորեստանի]
BCDIL ասորեստանի

Եւ ի նմին տեղւոյ զայ հանդիպի թագաւորն Ափխազաց Բագարատ, և հայր նորա Գուրգէն, և մեծապէս փառաւորէ զնոսա ինքնակալ թագաւորն: Եւ տալ Բագարատայ զպատիւ կիւրապաղատութեան և հօր նորա՝ զմագիստրոսութեան, և արձակէ զնոսա խաղաղութեամբ: Եւ ինքն եր-
 5 թեալ անցանէ ընդ Հարք և ընդ Մանաղիքս և զետոյ առեալ դառնալ ի վերայ Բագրեանդալ և զայ ի քաղաքն Ուխթեաց, և տիրէ բազում գաւառաց և բերդից և քաղաքաց: Եւ կացուցանէ ի վերայ նոցա զործակալս և դատաւորս և վերակացուս. և ինքն դառնալ զճանապարհս իւր խաղաղութեամբ, և հասանէ ի թագաւորական քաղաքն իւր ի Կոստանդնուպո-
 10 լիս: Այս եղև ի չորեքհարիւր յիսուն թուականիս և դադարեալ երկիրն հանգեաւ ամս չորեքտասան:

Եւ ինքն թագաւորն երթեալ վճարէ զհոգս արևմտական կողմանն. քանզի տիրէ Բուլղարաց աշխարհին, գաւառաց և քաղաքաց նոցա, զոր ի բազում ժամանակաց հետէ ի սկզբան թագաւորութեան իւրոյ՝ ան-
 15 հանգիստ պատերազմօք ո՛չ կարաց ընդ ձեռամբ առնել. իսկ այժմ պատեհութիւնքն նմա ի դէպ ելանէին: Քանզի որ ունէր զաշխարհն՝ յաղթողն ի պատերազմունս, վախճանեցաւ իւրալին մահուամբ. իսկ որդիք նորա՝ քանզի ո՛չ հնազանդեցան միմեանց, անձնատուր եղեալ ելին առ թագաւորն. քանզի «Սմենայն թագաւորութիւն բաժանեալ լանձն՝ ո՛չ
 20 կարէ կեալ»*: Այս է Բուլղարաց երկրի առնելն օրինակ: Իսկ թագաւորն զորդիս Բուլղարաց բռնակալին հանեալ ի ժառանգութենէ իւրեանց դարմօք և ազգաւ, և տալ նոցա տեղիս յաշխարհն Հոռոմոց, իսկ զգօրսն աշխարհին՝ յաբանօք ի մի վալր ժողովէ, որպէս թէ պարգևս տալ նոցա, և զրով զհամար նոցա կալեալ՝ առաքէ զնոսա յարեւելս անդառնալի եկիւք.

* Մար. Գ. 24

1 E ափխազաց

2 ABCDFS գուրգէն E գուգէն BCDIL ինքնակալն

2—3 CDIL թագաւոր

3 D Բագարատա ABCEFH կիւրապաղատութեան DIL կիւրապաղատութեան

4 ABCEF մագիստրոսութեան c և հօր նորա զմագիստրոսութեան DIL զմագիստրոսութեան I չիք զնոսա

5 H անցանէ ընդ բառերից հետո մի բառ ջնջված է և հարք ABCDIL լեալ առեալ [A ճորդված է, C առնեալ] H² վաղ առեալ H² զետոյ առեալ S վաղ առեալ

6 HS ուխտեաց

8 F ի ճանապարհս

9—10 A Կոստանդնուպոլսի D Կոստանդնուպոլիս

10 B Թվականի CDIL Թվին G ԹԵ//ւիս BCDEF երկիր

11 S ժող

12 EFG զհոգ H զհոգն

14 BCDL չիք ի BCDEFIL յի (սկզբան) G յսկզբան DL սկզբանէ

16—17 DEFGI յաղթողն H յաղթող

18 B յանձնատուր

19 EF թագաւորութիւնն A բարժանեալ

20 DEFG երկրին I աշխարհին փխ երկրին

22 BC հոռոմոց GHS զգօրն

23 E պարգև

24 EFGHS համարս ADL յարեւելս DL չիք եկիւք

որք եկեալ զաշխարհս լաւեր դարձուցին: Վնչ նոցա գալոյն յարեւլս, և վնչ ուր նոքա անց և դարձ արարին. ահա ազգ չար և անողորմ, ազգ դառնասիրտ և հարկանօղ. ի դէպ է ասել առ նոսա զմարգարէական ողբսն. «Առաջ նորա դրախտ փափկութեան, և վերջ նորա դաշտ ապակա-
5 նութեան»*: Եւ այսոքիկ այսքան. բայց մեք ի կարգ պատմութեանս դար-
ձըցուք:

Յամի չորեքհարիւրերորդի վաթսներորդի չորրորդի թուականիս մերոյ՝ մեռաւ թագաւորն Ափիազաց Բագարատ, և թագաւորէ Գէորգի որդի նորա ընդ նորա. առ որ գրէ ինքնակալ թագաւորն Վասիլ հրովար-
10 տակ, որ ունի օրինակ զայս. եթէ՝ Ջոր ի Կիւրապաղատին բաժնէ ետու հօր քում ի պարգև՝ թո՛ղ, և քո հայրենեացն միայն լիւ իշխանս Իսկ նա ո՛չ առնու յանձն. այլ ի մանկական տիսն հպարտացեալ՝ զընդդէմսն առնէ պատասխանի, եթէ՝ Ջոր իմ հայրն կալեալ է իշխանութեամբ, լայն-
15 քէ բռնութեամբ տիրել աշխարհին: Որոց ընդդէմ եկեալ քաջացն Տայոց՝ մօտ ի մեծ աւանն մլխթեաց, ի փախուստ դարձուցին զգօրս Հոռոմոց. բայց քաղաքին և այլ շինանիստ տեղեացն՝ չմեղան ինչ: Այս եղև սկիզ-
բըն կործանման տանն Տայոց:

Բ

20

ՅԱԼԱԿՍ ԹԱԳԱՌՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅՈՑ

Յայնմ ժամանակի էր և Հայոց աշխարհին թագաւոր Գագիկ որդի Աշոտոյ, եղբայր Սմբատայ և Գուրգենայ, ի ցեղէն Բագրատունւոյ, այլ հօր և յաղթօղ ի պատերազմունս. սա ի խաղաղութեան կալաւ զաշ-
խարհս Հայոց: Ի սորա ժամանակս պայծառացան կարգք եկեղեցւոյ, և

* 4 Յովէլ. Բ. 3

1 AB յարեւալս

2 BC անողորմ

3 F չիք է

3—4 Տ զմարգարէականն ողբս

5—6 BCD չիք բայց մեք . . . դարձցուք d բայց մեք ի կարգ պատմութեան գարձ-
ցուք I պատմութեան

7 DIL չորեքարիւրերորդի ABCEP չորեքարիւրերորդի BL վատսուներորդի D
վաթսուներորդի FՏ և վաթսներորդի H չիք վաթսներորդի չորրորդի և
վաթսուներորդի չորրորդի G թուիս

8 EH ափիզաց ABCDEFGHILՏ Գէորգ [Բնագրի Գէորգի մեք՝ ըստ հաջորդ ըն-
թերցումների]

9 HՏ չիք ընդ նորա հմ՝ ընդ նորա EFH վասիլն

10 I ունէր լ ունէի ABCDEFIL կիւրապաղատին G ի տուն փխ ետու Ծ՝ ի տուն.

12 B մանգական

13 BCDEFGHIL թէ

16 hՏ ուխտեաց ADGI զգօր BCEF զգօրսն c հոռոմոց

18 DJ կործանմանն

20 EFGH թագաւորութեանն

21 I երկրին փխ աշխարհին GH թագաւորն

22 B եղբոր B սմպատայ լ սմբատա ABCDIL ցեղէ Երազրատունոյ E յայր

23 HՏ պատերազմի BCF խաղաղութիւն

24 BCDEFGHIL կարգ A եկեղեցոյ

լուսաւորեցան մանկունք ուխտի սրբութեան. ի սորա աւուրս շէջաւ երկիր գիտութեամբ տեսան՝ իբրեւ զշուրս բազումս որ ժածկին գծովս* ըստ մարգարէին կանխաձայնութեան: Քանզի ունէր զաթոռ հայրապետութեան տէր Սարգիս, սնեալ սրբութեամբ ի ծոց եկեղեցւոյ և վարժեալ կրօնաւոր:

5 Բական ճգնութեամբ ի կրօնաստանն՝ որ կոչի Սեանայ կղզի. զոր շնորհիւն Աստուծոյ կոչեն ըստ արժանաւորութեան. և նստուցանեն յաթոռ մերոյ Լուսաւորչին. որ նորին կարգօքն քաղաքավարեալ ի մարմնի, բարի հանդիսիւք աւարտեաց զկեանս իւր:

Եւ էին յայնմ ժամանակի վարդապետք՝ Սարգիս և Տիրանուն և Յե-

10 նովք, որ կաթուղիկոսարանին էին վարդապետք. և Սամուէլ, որ Կամըրջացն Չորոյ վանացն առաջնորդութեամբ հովուէր. և Յովսէփ որ Հնձուց վանացն էր նախագահ. և Ստեփաննոս Տարօնացին որ զաշխարհապատում գիրսն շարագրեաց սքանչելի յօրինուածովք, սկսեալ ի մարդն առաջին և գալ բովանդակէ զպատմութիւն իւր ի վախճան Դագկայ, վասն որոյ

15 պատմութիւնս է. և Յովհաննէս ի նոյն գաւառէ, զոր վերագիր անուամբ Կողեռն կոչէին, որ զհաւատոյ գիրսն գրեաց. և Գրիգոր յոյժ իմաստունն բանիւք. և այլք բազումք, յորոց աւուրս բարձրանայր յոյժ եղջիւր եկեղեցւոյ ուղղափառ խոստովանութեամբ: Իսկ որք խէթ աջօք հայէին ի մեզ, ի սոցա վարդապետական հանդիսիցն կորակնեալք իբրեւ զմկունս ի

20 ծակս որմոց սողոսկեալ մտանէին: Եւ այսոքիկ այսքան:

Իսկ թագաւորն Դագիկ լիակար ժամանակաւ վարեալ զթագաւորութիւնն, և բարի լիշատակաց արժանի լեալ, ի խորին ծերութեան լուծանէ զկեանս իւր. և պալազատեն զիշխանութիւնն որդիք նորա Սմբատ՝ զոր Յովհաննէս կոչէին, և Աշոտ նորին հարազատն: Եւ էր Սմբատ մար-

25 մընով հարստի և յոյժ թանձր, բայց իմաստութեամբ ասեն առաւել զոյ

* Նսայ. ԺԱ. 9

2 I յաստուածագիտութեամբ փխ գիտութեամբ

3 C նախաձայնութեան փխ կանխաձայնութեան H աթօն AEF հայրապետութեան

4 GH տէրն

5 BC կրօնաստան BCDIL սեան E սեանա ABCDEFIL շնորհն

6 dIL կոչէ dIL նստուցանէ լ չիք մերոյ

9 GHՏ տիրան անուն

10 A սամուէլ ABCDEFHIL կամըջաց

11 Տ ձորոց Տ հնցուց DEIL ի հնձուց

12 Տ չիք վանացն CFS տարօնացին

13 I շարագրեաց

14 ABF բովանդակէ G բովանդակ HS վախճանն DL վաղճան

15 B զպատմութիւնս CDL յոհաննէս F յովաննէս H յօհաննէս I զերանուամբ փխ զերագիր անուամբ

17 A աշգը DIL ալ DIL յաւուր G յաւուրս A եղջիւր B եկեղեցոյ

18 I թագաւորութեամբ փխ խոստովանութեամբ BDIL որ

19 ACI հանդիսիցս

20 G այսք փխ այսոքիկ

21 FG երկար EFGHԻՉ՝ զկեանս և զթագաւորութիւնն BCDIL զթագաւորութիւն

23 BCDIL զիշխանութիւն

24 BDEFIL յովաննէս C յովաննէս BDIL կոչեն B սմբատ

25 DL առաւել

քան զյոգունս. իսկ Աշոտ բարեկարգ ունելով զդիրս մարմնոյն, քաջասիրտ և պատերազմասէր գոլով: Սոքա ընդ միմեանս անկեալք հակառակութեամբ վասն բաժնից երկրին՝ կարօտացան իրաւանց և դատաստանի: Որոց եկեալ թագաւորն Ափխազաց Գէորգի՝ ի խաղաղութիւն համոզեաց զնոսա. և տալ բաժին երկանուանն Սմբատայ՝ զամուրն Անի և որ շուրջ զնովաւ գաւառք, վասն անդրանկութեանն. իսկ Աշոտոյ զներքին կողմն աշխարհին՝ որ հայի ի վերայ Պարսից և Վրաց: Եւ հաւանեալ Սմբատ դարձաւ ի քաղաքն իւր. և ի ճանապարհին իջեանս արարեալ վասն ծանրութեան մարմնոյն, յանոգս ննջէր. իսկ մի ոմն 10 իշխանացն ի կողմանէն Աշոտոյ՝ ի դատ կացեալ առաջի Գէորգէ, ասէ՝ թէ Շատիկ իմ բնական տեղի է, զոր անիրաւարար տարաւ ինէն Սըմբատ: Զոր լուեալ Գէորգէ, մեծասաստ ցասմամբ ի բարկութիւն բրդեալ՝ զօրս առաքեաց զկնի նորա. որք եկեալ հեղան յանկարծուտ ի վերայ նորա, և նա վասն ծանրութեան մարմնոյն ոչ կարաց նստել լերիվարն:

15 Իսկ իշխանքն որ զհետ նորա, քաջապէս ի փախուտ դարձեալ՝ բազում կոխոս դիականց զհետ մտելոցն ի ճանապարհին կացուցանէին մինչև ի դուռն Անուոյ: Եւ անտի դարձեալ, զեկեղեցիս կաթողիկոսարանին ի զարդուց կապուտ կողոպուտ արարին. և զբեկոս խաչիցն հանեալ՝ նախատանօք ասէին՝ թէ Տանիմք և ձիոցն լուսին առնեմք. զոր ի դիպող ժա-

20 մու հատոյց նոցա արդարադատն Աստուած ի ձեռն Հոռոմոց, զոր իւրում տեղւոջն ասասցուք: Իսկ զՍմբատ կալեալ տաբան առ Գէորգի, զոր հրամայեաց ունել ի պահեստի. և ապա առեալ երիս բերդս՝ արձակեաց զնա:

Իսկ Աշոտ՝ վասն զի որ շուրջ զսահմանաւ նորա մեծամեծք էին, 25 զբազումս ի տեղեաց նորա տարեալ էին անիրաւարար, առ որս ոչ կարաց

- 1 ABCDEFI զյոգունս G յոգունս B ունել CDGHIJS մարմնոյ
- 2 B՝ առ ոք փխ սոքա
- 3 I աշխարհին փխ երկրին I ևս փխ և
- 4 AE ափխզաց GS Գէորգ
- 5 BCD տայր B սմպատայ DJ սմբատա
- 6 BDIS անդրանկութեան BCES աշոտայ
- 7 ADEFIJ կողմ BC հայէ
- 8 B սմպատ CD սմպատայ JI սմբատայ C դարձ F իջալանս H իջաւանս
- 9 BC չիք մի ոմն
- 10 B իշխանացն EFG աշոտայ GHS գէորգի I ասէր
- 11 EF բնականտեղիք G տեղիք
- 11—12 B սմպատ
- 12 S գէորգի
- 13 BCD զզօրս
- 14 BCDIJ նորա փխ նա G նստիլ C երիւարին
- 16 ABCDEHIJ ճանապարհն
- 17 GH անուոյ AB անդի
- 18 C բեկոս C ի խաչիցն GILSՅ՝ խաչին
- 19 ABE տանինք CD տանեմք BCDIJ չիք և EFGH զիպօդ
- 20—21 C հոռոմոց C իւրում
- 21 B զսմպատ DIJ զսմբատն DIJ առեալ փխ կալեալ DIJ գէորգէ HS գէորգին
- 22 C չիք ապա
- 24 C զսահմանաւն I սահմանաւ
- 25 H չիք նորա h նորա

համբերել. վասն որոյ թողեալ դաշխարհն՝ երթեալ հասանէ ի դուռն թագաւորին Հոռոմոց. և հաճոյ եղեալ նմա՝ խնդրէր զօրս յօգնականութիւն, և առեալ գալ անցանէ յաշխարհն իւր: Եւ յաշտեալ նմա լԱստուծոյ, տիրէ բազում գաւառաց և բերդից. և զօրանալ քան զամենեւեւեան, որ յառաջ 5 քան զնա էին. մինչ զի բաղումք ի մեծամեծացն՝ զհայրենի տեղիս իւրեանց ի նա թողեալ, նմա զանձինս կամօք ի հնազանդութիւն ետուն: Մինչև ցալս վայր պատմութիւնս մեզ հեշտալի է:

Իսկ ի չորեքհարիւր վաթսուն և եօթն տմի թուականիս մերոյ՝ առաքէ ինքնակալ թագաւորն զնիկոմիտացի իշխան ոմն, որ եկեալ մարդա- 10 հարկ արկանէ լերկրիս. և ժողովեալ բազմութիւն մարդկան՝ սկիզբն առնէ վերստին շինելոյ զԹէոդոսուպօլիս:

Եւ ի չորեքհարիւր վաթսուն և ութ թուականին՝ ձեռնադրի տէր Պետրոս ի կաթողիկոսութիւն առ կենօքն տէր Սարգսի: Եւ ի չորեքհարիւր եօթանասուն թուականին՝ դարձեալ խաղալ ինքնակալ թագաւորն 15 ժանր զօրու և գալ յարեկս: Եւ եկեալ իջեանս առնէ յընդարձակ դաշտն Կարնոյ. և առաքէ դեպանս առ Դէորգի վրաց իշխեցողն, գալ ինքեան ի հնազանդութիւն: Քանզի և եպիսկոպոս ոմն վրացի ազգաւ՝ որ նստէր ի քաղաքն Վաղարշակերտ, երթեալ թագաւորին ընդառաջ, վստահութիւն տալր բանից, թէ Յորժամ լեկեղեաց կամ ի Կարին ելանես, քեզ 20 ընդառաջ գալ: Եւ նա նորա բանիցն հաւատացեալ. և լալն ապաստան՝ մնալր նորա գալստեանն օթեանէ յօթեանս փոխելով: Այլ նա ոչ առնոյր յանձն գալ ի կոչ թագաւորին. քանզի բազումք ի նորայոցն ահարկանէին նմա, թէ ի տեսանելն զքեզ՝ կամ մեռանիս, կամ արգելական առնէ, և ոչ ժամանես ի քո պատին: Իսկ թագաւորն անցեալ ի Բասեան, 25 երկուս և երիս պատգամաւորս առաքէ, քանզի քոյժ կամէր խաղաղու-

1—2 Տ չիք թագաւորին Ծ՝ թագաւորին հոռոմոց

2 BCDEI խնդրէ

3 D յաշխարհս

4 CDEFGHIՄՏ դամենեսին Տ և որ

5 AEF մեծամեծաց

8 EF չիք ի A չորեքհարիւր A և վաթսուն և եւթն BC ԿԸ IDJ Դ.Ճ. և ԿԸ (468)

BC թվականին DJ թվին G թուի H թուիս BC Զք մերոյ

9 ABCDEFGIՄԾ՝ զկոմիսիտացի H կոմիսիտացի Ծ՝ Կամիսիտացի

10 Gh առնէ փխ արկանէ

11 DGIՄՏ զԹէոդոսուպօլիս H զԹէոդոսուպօլիս ԻԾ՝ Թէոդոսուպօլիս

12 (DJ թվին GI թուականիս

13 G կենօք

14 C թվին GIh թուին C ինքնակալն C չիք թագաւորն

15 FGH զօրօք ADJ իջաւանս I իջեանն

16 ACEFI կարնայ BDJ կարնայ EFDՄՏ իշխեցողն

18 F վաղարշակերտ CDJL ընդյառաջ

19 I բանիցն BCDGHIՄ եկեղեաց I ելանէ

20 CDJL ընդյառաջ GHS նորին

21 I չիք նորա dJL յօթեանէ F օթեվանէ C օթեանս F յօթեվանս

22 A. նորաոցն FG նորայնոցն

23 GHIS տեսանել

24 I ժամանեացի I չիք ի

25 BC պատգամաւոր

Թեամբ վճարել զիւր ճանապարհորդութիւնն, և աշխարհի մնալ 'ի շինութեան: Ապա ի սպասել պատգամաւորացն, ի բարկութիւն շարժեալ թաղաւորն՝ հրաման տալի հրով և սրով և գերութեամբ ապականել զմեծ աւանն՝ որ կոչի Օլօմի, և որ շուրջ զնովաւ դիւղք և ագարակք որ ի 5 բաժնին էին. զորոյ զգերիսն առեալ, հրաման տալ խաղացուցանել ի գաւառն Խաղտեաց, և ինքն դէմ եղեալ անցանէ ընդ Բառեան, և հասանէ ի գաւառն Վանանդ, ի Կարմիր Փորակ: Իսկ Գէորգի գիւղոյ ժամ գտեալ՝ հասանէ ի վերայ քաղաքին Ուխթեաց, և հրամայէ զօրացն հրով կիզուլ զգեղեցիկ դաստակերտս նորա, և լաւարի վարել զինչս նորա, բայց մար- 10 դոյ մի՝ ինչ մեղանչել: Իբրև լուաւ դալս թաղաւորն, ևս քան զևս ի բարկութիւն բրդեալ՝ դառնալ ի վերայ նորա. և պատահեալ զօրքն միմեանց մերձ ի ծովակն որ կոչի Պաղակացիս, ահագին զորդամար զմիմեանս հարկանէին: Ուստի ի շողալ սուսերացն և ի փալլիւն սաղաւարտացն՝ հրով փայլատակունք զլերամբն անկանէին, և ի կոփիւն սուսե- 15 րացն կայծակունք հրով հատեալ՝ յերկիր անկանէին: Ընդ որս և ինքն իսկ թաղաւորն նայեցեալ՝ զարմանալի ընդ քաղութիւն պատերազմողացն, զի իբրև զլորձանս գետոց ընդ վիմի հարեալ, այնպէս զօրքն հոռոմոց ընդ նոսա հարեալ՝ ընդ կրունկն դառնալին: Յորում տեղուոյ մեռաւ մեծ իշխանն Ըռատ, մօրից պատահեալ երիւարին՝ ոչ կարաց անցանել. լորոյ 20 վերայ սուր եղեալ սպանին զգովելի անձնն, որ մեծ սուգ հասոյց տանն Տալոց: Իսկ Գէորգի զօրքն իւրովք երթեալ ամրանալ յամուրն Ափխա-

- 1 և իւր DGIL ճանապարհորդութիւն DIL իշխանութեան փխ ի շինութեան
- 2 G սպառիլ HS պատգամացն Մ'ի պատգամաւորացն B բարկութեան
- 3 DJL տա FI տալ
- 4 S օկոմի ABEFGH գեղք CDIL գեղք
- 5 CDIL բաժնի
- 5 HS գաւառն
- 6 EF բասն HS բասեանն և բասեան
- 7 S չիք գաւառն A վանանդ երկու սյունակներ ի արանքում CDEFGHJL չիք վանանդ ADEHJL կամիք փորակ և կարմիր S կամ ի Փորակ ABDEIL Գիորգի
- 8 EF ուղթեաց H հրամայեաց
- 11 C և դառնալ
- 12 ABDI լուսանցքում զիմակեան որը կապվում է պաղակացիս բառի հետ. CJL զիմակեան պաղակացիս [JL զիմակեան բառը փակագծերում] H պալակացիս
- 13 B սղալ փխ շողալ A փայլիւն
- 14 H զլերամբքն
- 14—15 BC սուսերացն կայծակունք հրով հարեալ յերկիր անկանէին [9—10 տողերը կրկնվել են]
- 15 HS որ EGH չիք իսկ
- 16 B թաղաւոր
- 17 B զորձանս CDIL զորձանս C ի փխ ընդ (վիմի) GHS այսպէս C հոռոմոց
- 19 E անցն
- 20 S սուգ մեծ B տան
- 21 AdHJL Գէորգի I Գիորգի GHS զօրք

- զաց. և թագաւորն ընդ չորս կողմանս աշխարհին զօրս առաքէ, ասպատակս արձակէ, պատուէր տալ մեծաստատ հրամանաւ մի՝ ողորմել ծերոյն և մի՝ երիտասարդին, մի՝ տղային և մի՝ հասակաւ կատարելոյն, մի՝ առն և մի՝ կնոջ, և մի՝ ամենեկին ամենայն հասակի. և այսու ձեռնարկութեամբ
- 5 քանդեալ ապականէ գաւառս երկոտասան: Յորս չր տեսանել տեսութիւն ողորմելի և բազում արտասուաց արժանի. քանզի բարձրաձեղուն ապարանք արքունաշէն տաճարաց՝ որք մեծամեծ ծախիւք և հնարագիտութեամբ ճարտարաց՝ ի սքանչանս տեսողաց և ի վալիս ուրախութեան բնակողացն շինեալ էին, հրալրեացք անկեալ կործանեցան, և որք նոցին
- 10 տեարքն՝ առ նմին սրտկոտորք: Աւանդ պատմութեանս, աւանդ չար արարուածին. զիմրդ կարացից ևս աղքատս գիտութեամբ և տխմարս քան զամենեանս ընդ գրով արկանել զայն ժամու զլեալսն, և կամ ողբալ ըստ արժանւոյն զմեր թշուառութիւնս. այսոքիկ Նրեմիայի հոգւոյն ևն, որ գիտէ զողբան ըստ թշուառութեանն յօրինել: Բայց մեք խուն բանիւք
- 15 զերկայնս զայսոսիկ արձանացուցանեմք զպատմութիւնս ի լուր լսելեաց ազգի՝ որ գալոց է. որպէս զի որդիք որ ծնանիցին՝ յարիցեն և պատմեացեն զայս որդւոց իւրեանց. որպէս զի մի՝ մոռացին զգործս Աստուծոյ, որ արդար կշռով հատուցանէ ամենեցուն՝ որք խտորին լիւաւանց նորա, ըստ Յոբայ բանիցն. «Հատուցէ, ասէ, յանդիման ատելեացն իւրոց,
- 20 և ոչ յամեցուցէ»:

Արդ եկ համարեա՝ ինձ զօրինակն զայն ժամու արարուածին և զպատուական և զհարկաւոր ալիս ծերոցն ընդ արիւն և ընդ ապաժոյժ թաթաւեալ, զերիտասարդսն սրտկոտորս, զանթիւ և զանհամար զաչացուան զորոց զլուսարանս խաւարեցուցին: Կարծեմ թէ այսոքիկ ի դէպ անց

25 ընդ նոսա, փոխանակ զի զարքունադրոշմ նշանին քեռսն հանեալ ի դուռն սուրբ կաթուղիկէին, նախատանօք ասէին՝ լուսին առնել երիվարացն.

* Բ. Յրէնք. է. 10

- 1 GHS չիք չորս
1—2 HS ապատակ
2 GhԾ՝ զիմարեան (պատուէր տալ) GS ողորմել
6 BC զի փիս քանզի BC բարձրաձեղուն
6—7 B ապարանաւք
7—8 I հնարագիտութեամբ
8 GH տեսողացն F չիք և
9—10 ABCDEFIL որ ABCDEFGHIL տեարք արքն
11 H գիտութեան DEFIL ախմարս
12 A զլեալսն C զլալսն B չիք և
13 ABCEFI չիք ըստ ABCDF արժանոյն
14 BCDIL թշուառութեան I թշուառութիւն
15 GHS լսելեացն
16 S զալոցն GH ծնանին
18 HS արդարակ հԾ՝ արդար
21 GԾ՝ արարուածոցն H արարուածիցն DEFIL չիք և (զպատուական)
22 S զհարկեոր B ապաժոյժ GHS ապաժուժ B թաթաւեալ EF թաւալեալ
23 B զերիտասարդն DIL զերիտասարդս
24 DEFIL զլուսարանսն
26 BCDGHIJS չիք սուրբ B լուսինն BCDIL առնեմք C ձեռն փիս երիվարացն

այս իրաւամբք անց ընդ նոսա, և որ առ սորօք դառն տեսութիւնն: Ազատ կանայք ի հրապարակ ելեալ, և զքօղն ի գլխոցն ի բաց առեալ, անպատկառ ընդդէմ արեւու ի խալտառականս անկեալ, և որք հետի ոտիւք ի տես հիւանդաց կամ լուխտի տեղիս հազիւ երթալին, ալժմ մերկ զըլ-
 5 խով և ոտամբ առաջի գերջացն գնան, մերկ ի զարդուց, անկեալ ի պա-
 տուոյ, մատնեալ ընդ բիւր անարգանօք: Իսկ զկաթնասուն տղայն, զկէսն-
 ի գրկաց մարցն առեալ զքարի հարկանէին. և զալս ի գիրկս մարցն-
 աշտէիւք խոցեալ՝ ընդ կաթն մարցն դարիւն մանկանցն խառնէին. և
 զկէսս ի կիցս ճանապարհացն ընկեցեալ ի ամբակս երկվարացն՝ առհա-
 10 սարակ սատակէին: Ո՞վ Աստուած քո լայնժամ ներողութեանն. ո՞վ թա-
 գաւորին անողորմ հրամանատուութեանն: Սակալն ալսու ամենաչնիւ ո՛չ
 շիջաւ բարկութիւն նորա. ալլ տակաւին ձեռն իւր բարձրացեալ է ալլս
 ի վերալ սորին լաւելուլ չարիս: Եւ ալսու դործով զբարեշէն երկիրն ան-
 մարդի արարեալ՝ լաւեր լամալի կացուցանէր մինչև ի գալ ձմերալնոյն:
 15 Բայց ո՛չ գիտեմ որպիսի՝ օրինակաւ անց ընդ նոսա այս ամենալն՝
 եթէ ըստ կարդի խրատու, եթէ վասն առաւելեալ ամբարշտութեանց բը-
 նակչաց երկրին, եթէ վասն դժնիալ բարուց արեւմտական զօրացն ի խու-
 ժադուժ ազգաց ժողովելոցն: Իսկ թագաւորն դառնալ ի ձմերոցն ի մար-
 մանդան Պոնդոսի, և իջեալ ի գաւառն Ուղտեաց՝ երեկօթս առնէ: Որում
 20 զհետ եկեալ հայրապետին Պետրոսի՝ հանդիպի նմա յաւուրս Աստուա-
 ժայալսնութեան մեծի տօնին, և մեծարեալ պատուի ի նմանէ:
 Իսկ ի լուսաւորութեան աւուրն, յորում օրէն է քրիստոնէից թա-
 գաւորաց և իշխանաց ի բարեպաշտութեան կացելոց՝ զի ընդ առաջնորդս
 եկեղեցւոյ հաւասարեն զանձինս, և հետի ոտիւք ի ջուրս իջանեն, և անդ
 25 կատարեն զխորհուրդ տէրունական մկրտութեանն՝ արդ ի հանդիպման
 աւուրն՝ հրամայէ թագաւորն հայրապետին Պետրոսի օրհնել զջուրն ըստ
 մերոյ կանոնիս, և Հոռոմոց եպիսկոպոսացն, որ անդ՝ դիպեցան՝ ըստ-

1 H իրաւամբ BCDJL տեսութիւն

2 GHS հրապարակս ABCDEI գլխոյն

5 Ծ՝ ստեամբ փխ ոտամբ DEFGJL զարդուցն

6 ABDJL բիւր BCEF զկէսս

9 HS զկէսն ABCDEFJL սպակս

10 ABCEFIH ներողութիւնդ D նեղութենէդ G նեղութիւն JL նեղութեանդ:

11 ABC հրամանատուութիւնդ DEFHJL հրամանատուութեան

13 F չարին

14 ABCDEFGH յամայր փխ յամայի DE չիք ի

15 I չիք ընդ նոսա

16 B ամպարշտութեանց GH ամբարշտութեանն S ամբարշտութեան.

17 C չիք վասն HS դժնարարուց

18 DEFJL ձմեռոց

18—19 BCS մարմանդս

19 I պոնտոսի B գաւառ

20 I երթեալ փխ եկեալ G յաւուր

24 C ջուրն

25 BDJLS մկրտութեան G չիք մկրտութեանն

26 C թագաւորին

27 C հոռոմոց CDEFhJL եպիսկոպոսաց

իւրեանց կանոնին: Եւ ի հեղու հայրապետին զտէրունական իւզն ի ջուր-
սրն, ցնցուղս լուսոյ ճառագայթից լանկարծակի ծագեաց ի ջուրցն. զոր
տեսին առ հասարակ ամենեքեան, և փառաւորեցին զԱստուած. և բարձ-
րացաւ և զջիւր հաւատոյս մերոյ: Եւ ևս առաւել պատուով մեծարեալ ի
5 թագաւորէն և ի սպայիցն հայրապետն Պետրոս դառնալ ի տուն իւր:
Բայց անդ եղև Հայոց կորստեան գիր և նամակ. քանզի Յովնանէս պա-
տուէր տուեալ էր հայրապետին, եթէ՝ Գրէ գիր և տո՛ւր կտակ թագաւո-
րին, զի լեա իմոյ վախճանին՝ զիմ քաղաքս և զերկիրս նմա տաց ի ժա-
ռանգութիւն. քանզի իւր ոչ գոյր որդի թագաւալ թագաւորութեանն.
10 վասն զի որդին նորա երկաթ վաղ վախճանեցաւ, և չժամանեաց ի պա-
տիւ հօրն: Եւ թագաւորն երթեալ հասանէ ի՝ ձմերոց յառաջասացեալ տե-
ղիւն. և զօրքն զմարդագերին վաճառակուր արարին ի հեռաւոր ազգս:
Ի սոցն ժամանակս փոխի յաշխարհէ սուրբ և արժանաւոր հայրա-
պետն տէր Սարգիս, և է գերեզման նորա ի Հոռոմոսի վանքն:

15

9

**ԹԷ ՈՐՊԵՍ ԹԱԳԱԻՈՐՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՆԴԱՄ ԴԱՐՁ ԱՌՆԷ Ի ՎԵՐԱՅ
ԱՇԽԱՐՀԻՆ ՏԱՅՈՑ, ՅՈՐՈՒՄ ՊԱՐՏԵՅԱՆ ՋՈՐԴՆ ՎԵՌԱՅՈՑ**

Իսկ ինքնակալն զձմերոցսն ի գլուխ հանեալ ի մարմանդսն Գոն-
դոսի, ի հասանել զարնանաբեր ժամանակին, խաղալ զարձեալ նոյն հե-
տայն ի վերալ Տայոց. և անցեալ ընդ բազում օթեւանօք, գալ բանակի
20 ի գաւառն Բասենոյ: Իսկ բազումք իշխանացն Հոռոմոց, զորս ընդ ժա-
մանակս ժամանակս լայլեալլ պատճառս ի պատուով իշխանութենէ ըն-

1 C կանոնին ADEF եւզն լլ եօղն

2 ABDFIL ցնցուղս C յանկարծի C ջուրսն EFG ջուրց

4 ABF եղջեւք

5 AB սպայիցն EF պարսիցն փխ սպայիցն

6 CFI կորցստեան E կորստեանն BCEF յովանէս D յովանէս

7 A թէ լլ գրեա

8 DHIL վաղճանին AF տայց

8—9 DEFIL զգոյր փխ ոչ գոյր H չիք ի H ժառանգութեան DIL թագաւորակալ
BDEFIL թագաւորութեան

10 Տ չիք երկաթ G երկաթն EFGHS չիք վաղ CDEIL վաղճանեցաւ ChS ոչ ժամա-
նեաց G ոչ ժամանեցաւ H չժամանեալ երկաթ Ծ՝ որդին նորա երկաթ
վախճանեցաւ Ծ՝ որդին նորա վաղ վաղճանեցաւ. եւ չժամանեաց

13 I չիք և

13—14 ADL լուսանցքում գերեզման նորա ի հոռոմոսի վանքն [DL (վանքն) է]
BCEFGHI (տէր Սարգիս) և է գերեզման նորա ի հոռոմոսի վանքն [I չիք է,
հոռոմոսի, EF վանք, I (վանքն) է] BC առդերք խառնվել են (փոխի յաշ-
խարհէ) սուրբ գերեզման նորա ի հոռոմոսի վանքն է և արժանաւոր հայ-
րապետն տէր սարգիս [C հոռոմոսի, չիք հայրապետն]

18 B ինքնակալ

18—19 DGIL պոնդոսի

19—20 B տայն փխ հետայն

20 EF օթէվանօք GH չիք ընդ BCGS բնակի

21 I բազում BCF իշխանացն

21—22 B չիք ժամանակս

22 A յայդ և ալլ C ալլ և ալլ DEFIL յալլ և յալլ ABCDHIJS իշխանութենէ

կեցեալ էր թագաւորին, որք իբրեւ առիւծունս ի դառազիդս մոնչէին, աստ դիպող ժամ գտեալ՝ ի մի վայր ժողովեցան: Եւ խորհուրդ վատ ի մէջ առեալ, խորհուրդ՝ զոր ոչ կարացին հաստատել, խորհեցան միաբանութեամբ ապստամբել ի թագաւորէն և կացացանել թագաւոր զոր ինք-
 5 եանք կամիցին: Եւ իբրեւ յայս հաստատեցան, ապա լուսադուցին զխորհուրդան, լընդարձակ դաշտին բանակ կապեցին. յորում անթիւ բազմութիւն մարդկան ի մի վայր ժողովեցան, և սկսան ղթագաւորական պատիւն յիրեարս հարկանել: Եւ ապա միաբանեալ ամենեցուն բուն հարին զորդ-
 10 լոյն Փոկասայ, զոր Ծուպիզն կոչէին, որ վասն հօրն մեղանաց ի վաղըն-
 յու լանձն. որք ոչ թուլացան ի խնդրոյն, այլ քննադատեալ հաւանեցուցին մինչև լանձն էառ:

Զոր իբրեւ լուաւ ինքնակալն՝ ի մեծի տարակուսանաց միջի անկեալ կայր, և երթեալ ամրանայ յամուրս բերդի միոջ որ կոչի Մաղդատ. քան-
 15 զի հին սովորութիւն է այս տանն Յունաց: Բայց ոչ գիտեմ եթէ աստուածային իրաւունքն են այս, որ չէ պարտ ծառայից ի վերայ տերանց յառնել, և եթէ թագաւորին յայնժամ առանձինն բարեշնորհութիւն էր. զայս հաւատեալ գիտեմ, և աջօք իմովք տեսի, զի որք յարեան ի վերայ նորա՝ ծիծաղելի մահուամբ ելին ի կենացս: Որպէս յառաջինսն ի սկզբան
 20 թագաւորութեան իւրոյ ապստամբեաց ի նմանէ Վարդ որ կոչի Սիկլառոս, և տարաւ զՀոռոմս՝ համարեա թէ զքնաւ զամենն զհետ իւր, մինչ զի թագաւորին խնդրել զոր յօգնականութիւն ի Վրաց կիւրապաղատէն: Որովք հարեալ զբռնակալն՝ փախստական հանեն յաշխարհէն. որ երթեալ անկանի ի Բաբելոնն ի քաղաքն Քաղդէացւոց: Եւ ապա զհետ նորա
 25 զնորն ախտ ախտացաւ նորին անուանակիցն Փոկաս, և տիրեաց ամենայն

1 ABEF առեւծունս ACDFIL մռնչէին E մռնչէին

2 C ի դիպող B գրտեալ

4 A ապստամպել G ապստամբել FGHS չիք և B կացուցին C կացուցանեն
 H թագաւորն

5 B յոյս փիս յայս

7 B սրկան BDIL պատիւ G պատեւն I չիք պատիւն

8 G իրեարս I յիրեարս hԾ՝ առ (յիրեարս)

8-9 BCDIL զորդւոյ

9 BCDIL փոկասս G փոկասու

9-10 ABCF վաղընջուց

10 CD պատուոյն C (անկած էր) վասն մեղանաց հօրն GHS որ փիս որոյ

11 C յանձնն A թուղացան A այդ

13 BCDIL մեծ HG տարակուսանացն

15 hI տան C թէ

16 BCDIL իրաւունք G որ ոչ է

17 G չիք և I թէ I առանձին

19 BC յառաջին DIIL առաջին DIIL չիք յի G յսկզբան S ի սկզբան

20 F թագաւորութեանն A ապստամբեաց

20-21 C յիկլառոս

21 C զհոռոմս H եթէ HS քնաւ G չիք զքնաւ HS քամենայն

22 CDIL խնդրեալ ABGDEFIL կիւրապաղատէն

23 D չիք փախստական d փախստական BDIL հանին

24 G բաբելոն

25 B անուանակցին

արեւելից ամս եօթն: Որ և չորս հազար մարդով միայն անցեալ գիշերի ընդ ծով, ի վերայ անկանի բերաւոր զօրաց ապստամբին, և լախքան բազմութեան ոչ ոք մեռանի, բայց միայն ինքն ապստամբն զլիտովին: 20 Չորով զգլուխն հատեալ՝ հրամայէ հարկանել փող խաղաղութեան: Եւ ի 5 դադարել պատերազմին՝ իւրաքանչիւր ոք ի զօրացն դառնան ի տունս իւրեանց, և ինքն թագաւորն մեծաւ լաղթութեամբ երթեալ մտանէ ի քաղաքն իւր Կոստանդնուպօլիս:

Նոյնպէս և աստ ոչ ինչ լերկարեցաւ նոցա մանկական խաղուն արարուած, և կամ ի վերայ աւազոյ շինուած, որ ի բախել հեղեղացն վաղ- 10 վաղակի անկեալ կործանեցաւ. քանզի Դաւիթ որ Ահնեքերիմ կոչիւր, որ նեղեալ ի Պարսից՝ տալ զհայրենի ժառանգութիւն իւր զտունն Վասպու- րականի լինքնակալն Վասիլ, և առնու փոխարէն զքաղաքն Սերաստիա և որ շուրջ գնովաւ գաւառք: Եւ այսոքիկ ոչ հեռի ժամանակաւ, այլ երկու կամ երեք լամօք առաջ դործեցաւ. և լայնահետէ և այսր տիրեցին Հոռոմք 15 արեւելից: Սա յայնժամ, ի խորհուրդ միաբան ապստամբիցն էր, և հաւա- տարիմ առ նոսա. որ լանկարծակի իբրեւ ի քնոյ զարթուցեալ, կամ իբրեւ զհօր այլ՝ զի թափէ զգինի, տեսեալ զգործսն անպատեհութեան, և զի ո՛չ գոյր այլ իւրք հնար խափան առնել չար միաբանութեանն, ապա ի միում աւուր լեղակարծ ժամո՛ւ առնուն զոր թագաւորն անուանեցին, ելին 20 արտաքս ի բանակէն որպէս թէ ի խորհրդական բանից պատեհութիւն. և լանկարծակի սուր ի վեր առեալ սպան զնաւ Եւ հատեալ զգլուխն և տուեալ ցծառայսն իւր՝ փութապէս հասուցանէ առ թագաւորն:

Իսկ ժողովուրդքն՝ ի լինել աշտրիկ այսպէս, այլ զարամբ ելա- նէին փութապէս զանխլաբար ի տունս իւրեանց հասանել. և առժամայն 25 խափանեցան ամենայն խորհուրդք նոցա:

2 AB ապստամպին G այնքան

3 Gh մեռաւ C բազմութեանն I միայն այն A ապստամպն B ապստամբ

5 H զադարելոյ GS չիք որ

7 CGS ի կոստանդնուպօլիս ADL կոստանդնուպօլիս

8 EF յերկարացաւ

9 G չիք և BC աւազոյ

10 B գաւթ ABCDEFIL սենեքերիմն Ծ՝ սենեքարիմ H լուսանցքում սենեքերիմ արծր<ունի> փոխան վասպուրականի առնու զսերաստիա ի վալէ

11 G ժառանգութիւնն I ժառանգութիւնն BCD չիք իւր d իւր

12 BCEFH սերաստիայ

13 A այդ

14 H յայնժամէ

15 F չիք միաբան A ապստամպիցն HS ապստամբացն

16 EFG իւր

17 B զգին I ըզգինի BI զգործս AB անպատեհութիւն I չիք և

18 B միաբանութեան C և ապա

19 B եղակարծ I չիք յեղակարծ... առնուն

20 BC չիք ի GԾ՝ ի խորհուրդ պատեհութեան

21 L հարեալ փխ հատեալ

22 EFՏ ցծառայս F հասուցէ

23 G այսոքիկ

24 G զանխլապէս

Իսկ թագաւորն տեսեալ զգլուխ ընծալալին, հրամայէ ի վերայ ձողոյ բարձրացուցանել ի տեսիլ ամենայն բանակին: Քանզի էին բազումք ի նոցանէ որ թէպէտ ոտին ընթացիւք զհետ թագաւորին էին, ալլ բանիւ և խորհրդով ընդ արդատամբին միաբան էին: Զայս առնէ ըստ իւր 5 խորին իմաստութեանն, որպէս զի տեսեալ զայն՝ ի բաց կացցեն ի նանիր խորհրդոցն, և ուղղեսցեն զսիրտս իւրեանց ի հնազանդութիւն թագաւորին:

Յետ այսորիկ իջանէ թագաւորն զօրօքն լընդարձակ դաշտն Բասենոյ, և առաքէ հեծեալս ի հեթանոսական զօրացն կալանաւորս ապստամբին 10 Փերսի. և ինքն խաղացեալ հասանէ ի սպառուածն Բասենոյ, ի տեղուցն որ կոչի Սալքորայ, և խոր փոսիւ պատնէշ արարեալ շուրջ զքանակաւն՝ զաղարէ անդ ամասական աւուրք կամ ևս առաւելագունիւք:

Իսկ առաքեալքն ի թագաւորէն կալեալ զՓերս և զԱնդրոնիկէ զնորուն փեսայն, որ էր համախորհ նորին, և ածեալ մինչև յամուրն որ կոչի 15 Քաղտոյ Առիճ ի սպառուածն Կարնոյ, և հասեալ յաղարակն՝ որ հալի ընդգէմ ամբողին, իջեանս արարեալ, և խուաջ ածեալ զՓերսն և Անդրոնիկոսն՝ հատին զգլուխս նոցա: Քանզի զայն պատուէր սուեալ էր նոցա թագաւորին. վասն զի նոքա յապստամբելն իւրեանց զաշնաւորք եղեն Ախիւազին և խոստացան մինչև յայն տեղի տալ նմա ի բաժին. 20 վասն զի խուաջ ժամանակաւ կալեալ էր զայն Դաւթի Կիւրաւաղատի, բայց ոչ իբրև զիւր հայրենի ժառանգութիւն, ալլ պարգևք էին այսոքիկ ի թագաւորէն վասն նորս միամիտ հնազանդութեանն: Եւ զի խոստացեալ էր՝ լետ իւր վախճանին զիւր դաւառն տալ ի թագաւորն, նոքա զայն չածէին զմտաւ, ալլ առատամիտ ի պարգևս լինէին՝ որ չէր իւր 25 բեանց: Վասն այնորիկ անդ հրամայեաց թագաւորն զգլուխս նոցա բառնալ:

1 GHS հրամայեաց

1—2 B ձաղոյ

2 G տես

4 I խորհուրդով AB ապստամպին DIL չիք իւր

5 B իմաստութեան DIL իմաստութեան իւրոյ B ի բայց

6 I խորհուրդոցն GHS ուղղեսցին ի սիրտս և զսիրտս

8 GHS զօրօք H ընդարձակ I բասենայ

9 A ապստամպին

10 EF իջանէ և հասանէ

11 S սալքորայ

13 ABDEIL զանտոնիկէ C զանտոնիկէ

14 EG համախորհ

15 G^Ծ առին AEF կարնայ BCDIL կարնա

16 AEFH իջաւանս G զփերս

16—17 ABCFI զանտոնիկոսն DE զանտոնիկոսն G զանտոնիկէ

18 AB յապստամպելն G ի յապստամբելն I ապստամբելն

19 ABDEFGHI^Ծ բաժնի

20 DIL յառաջին ADEFLI կիւրաւաղատի B կեռաւաղատի C կիւրաւաղատին.

21 A այդ

22 DIL հնազանդութեան

23 Gh չիք ի Gh^Ծ թագաւորին

24 DIL ոչ ածէին IS պարգևս G չիք որ չէր իւրեանց

25 DIL բառնալ զգլուխս նոցա G զգլուխ

Գ

ՎԱՍՆ ՎԵՐՋԻՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ ՈՐ Ի ՇՂՓԱՅ

Այլ թագաւորն զաւուրսն զորս եկաց ի Սալքորայ, քանզի երիս
 5 րեալ էր ի բաժնէն Կիւրապաղատին անիրաւարար, առաքէր առ նմա
 դեապանս, և քաղցրական բանիւք զրէր առ նա, թէ Զոր քո չէ հայրենի
 ժառանգութիւն՝ թող, և կա՛ց խաղաղութեամբ ի քո բաժնիդ, և մի խա-
 10 փան առնէր իմ ճանապարհին որ ի Պարսիկս: Այլ նա ոչ առնու յանձն.
 լետոյ առաքէ զԶաքարիա՝ զոր լառաչ սակաւ մի չիշեցաք, զեպիսկոպոսն
 15 Վաղարշուկերտոյ. որոյ երթեալ և հաւանական բանիւք պատրեալ զԳէորգի,
 որում յանձն առնու, և զրէ առ թագաւորն տալ զոր խնդրէրն. որոյ
 առեալ զգիրն դարձաւ ուրախութեամբ:

Եւ եկեալ օրագնաց մի ճանապարհ, ի չիշեանսն՝ յոր օթեանս առնը-
 20 ւոց էր, փութանալի հասին զինի նորա սուրհանդակք ի խնդիր գրոյն,
 քանզի զղջացաւ անմիտն. և առեալ դարձան անդէն: Իսկ նա երթեալ
 հանդիպի թագաւորին, և պատմէ զեղեալսն. ապա հարցանէ թագաւորն
 վաճն զօրացն, և վասն կազմ լինելոյ նոցա ի պատերազմական հանդէս:
 Պատասխանի տուեալ Զաքարիայն ասէ, թէ Բագում զօրս ունի որպէս ոչ
 25 ալլ ոք, և հօգօս զօրութեամբ և պատրաստ առ ի պատերազմել: Զոր
 լուեալ թագաւորին, ի բարկութիւն շարժեալ ասէ, թէ Եւ դու յապստամ-
 բիցն ես եկեալ, ահ արկանես ինձ: Եւ հրամայէ խաղացուցանել զնա ի
 Կոստանդնուպօլիս, ասելով. Ե՛րթ դադարեա անդ, մինչև ես փախստա-
 կան ՚ի քեզ եկից: Եւ հրամայէ տարողացն հատանել զլեզու նորա: Որոյ
 երթեալ ոչ ևս դարձաւ ի տեղի իւր. ալլ մնաց ի նոյն մինչև ցօր մա-
 25 հուան իւրոյ:

2 DJL շղփա H շղփայ եղև [h չիք եղև]

3 A այդ DEF զոր AEDJ սալքորա BC սալաքորա I սալայքորայ

4 DJL խնդրէ BCDJL գուրգենա EHI գուրգենայ F զուր S գուրգենայ

5 G բաժնէ ABDFIL կիւրապաղատին C կիւրապղտին E կիւրապաղատէն h կիւ-
 բապաղատին GHS կիւրապաղատէն G առաքէ

6 F դեպան GHS քո ոչ է

9 BDJL զզաքարիաս G զզաքարիայ

10 B վաղարշակերաու GՏ չիք և I տարեալ փխ պատրեալ

11 C յորում GhԾ՝ զոր A առու փխ առնու

13 GHS չիք ի FHS իջականսն Ծ՝ զօրագնաց մի ի ճանապարհին իջականսն ABCF
 որ EF օթէվանս

13—14 CDFhJL առնելոց H առնէր

14 H հասանին

17 B կազմելոյ C չիք ի պատերազմական հանդէս GHS հանդէսն

18 H չիք ասէ h ասէ I չիք ոչ

19 F հօգօս I անպատրաստ G պատերազմի

20 C Թագաւորն I Թագաւորին բարկութեամբ ABCDEFIL չիք ասէ

20—21 A յապստամպիցն B յապստամպից C ապստամբից I յապստամբից

21 DJLՏ խաղացուցանել

22 ADJL Կոստանտնուպօլիս

22—23 I չիք փախստական

23 CEFG տանողացն

24 GHS և ոչ A այլ

Յետ այսորիկ թողեալ թագաւորին զբանակեալ իջեանին Սալքորայ, խաղալ զօրօքն յառաջին տեղւոջն որ կոչի Շղիալ: Զոր իմացեալ Ափխազին, մինչդեռ չե էին բանակեալ և պատնշաւ ամրացեալ, խորամանկի ախպիսի օրինակաւ: Գլխաւոր զոմն լիւրոց եպիսկոպոսացն զեսպան 5 առաքէ և ինքն զկնի զեսպանին զօրօքն զհետ ընթանալ՝ որպէս թէ յանպատրաստից ի վերայ հասեալ՝ զարհուրանօք զնոսա ի փախուստ դարձուցանիցեն: Որք ելեալ սթափ ձիով՝ ալր զընկեր յառաջէր ոչ պատե-
րազմի օրինակաւ, ալ որպէս թէ յառ յապուռ. որպէս ի հնումն յաւուրն Յովրամայ՝ Մովսրացիքն ի վերայ Իսրայէլի եկեալ հարան ի սուր 10 դառնութեան, նոյնպէս և սոցա հանդիպեցաւ: Վասն զի յանդգնարար հասեալ ի վերայ երկաւրացն, ի զօրութենէ պակասեալ՝ վասն ծանրութեանն և վասն երկաթակուռ զինուցն, և վասն արագ և յերկար ընթացիցն, որք առժամայն անաշխատ ի մէջ առեալ զնոսա զօրացն Հոռոմոց, կոտորեցին անթիւ բազմութիւն: Իսկ մնացեալքն թագաւորաւն իւրեանց փախըս-
15 տական եղեալ՝ անկան ի յամուրն Ափխազաց. որոց զհետ երթեալ զօրացըն՝ կոտորեցին մինչև ի մուտս արևուն: Ապտ հրամայէ թագաւորն զզլուխ սպանելոցն ի մի վայր հաւաքել, և առ մի մի բերողացն տալ մի մի դահեկան. որք խոյզ արկեալ ընդ ամենայն սահմանն՝ զանկելոցն զզլուխն առաջի թագաւորին ի մի վայր հաւաքէին. զոր հրամայէ ի վե-
20 րայ ճանապարհին կոյտս զնել ի զարմանս և յերկիւղ տեսողացն:

Յետ այսորիկ իբրև ետես Գէորգի զինքն անկեալ յամենայն լուսոյ, ապա աղաչէ զթագաւորն գալ ի խաղաղութիւն: Զոր լուեալ զթացաւ ի նա, և գրէ հրովարտակ առ նա օրինակ զայս. Մի կարծէր, ասէ, թէ յաղթեցի քեզ, աւելի ինչ խնդրեմ ի քէն՝ քան զոր յառաջն. ալ տո՛ւր 25 զիմ հալլենիքն՝ զոր Կիրապաղատն ինձ տուեալ է, և տո՛ւր զքո՝ որդիդ

- 1 C զբանակեալ փխ զբանակեալ H զբանակն և զբանակեալ ABEFH իջավանին
- 2 EFGHS յառաջ ի DGIJL յառաջ S տեղւոյ A շղիալ H շղիալ
- 4 C իւրոց ACDEFIJL եպիսկոպոսաց DIJL զեսպանս
- 5—6 GH անպատրաստիցն I յայնպատրաստից
- 7 DI ելեալք J եկեալ I թագ ձիով C զերկել փխ զընկեր DIJL զնկեր
- 8 BC չիք որպէս GHIS առ
- 9 BI յովրամա ABC իսրայէլի
- 9--10 EF չիք հարան... դառնութեան
- 10 G զիպեցաւ
- 11 BCDEFGIJSL ծանրութեան
- 12 G չիք և (վասն արագ)
- 13 G զօրաց CI հոռոմոց
- 15 ABCDEFIJL անկանին GHS անկանէին ABCDEFGHIJLS չիք ի Ծ՝ անկան ի յամուրն
- 17 CD ժողովել փխ հաւաքել
- 19 GhSԾ՝ բերելով ի մի վայր [G բերելով փակագծեղում]
- 20 C կոյտ կոյտս A յերկեւզ G տեսողաց
- 21 G ամենայն
- 22 Gh աղաղակեալ փխ աղաչէ BEFH զորս
- 23 E առ նա հրովարտակ HԾ՝ հրաման փխ հրովարտակ և հրովարտակ
- 24 H քանզի
- 24—25 EF տուր ինձ զիմ
- 25 ABCDEFHIL Կիրապաղատն

ինձ պատանդ. և այլ ընդ իս և ընդ քեզ խաղաղություն է: Որում հաւան-
կալ լանձն առնու. և թաղաւորին իշխանս ի վերայ դուռսին կացուց-
եալ, բաժանեն տուն առ տուն և գիւղ առ գիւղ և աղարակ առ շղարակ, որպէս
5 լառաջինսն լիալ էր: Եւ թաղաւորին վասլի առեալ դպատանդսն և խոս-
տանալ զինի երկոց ամաց դարձուցանել. և ինքն խաղաղեալ զօրօքն պա-
տի զՀալովք, և իջանէ քանակի լընդարձակ դաշտն Հերայ. և հրամայէ
զօրացն կոտորել զծառատունկս քաղաքին: Իսկ որ քաղաքին իշխանն էր,
աղաչէր հարկօք պաշտել զթաղաւորն և կալ նմա ի հնազանդութիւն:

Եւ մինչ նա լայս խորհրդի էր, քանդի ամենայն աշխարհն Պարսից
10 առ հասարակ զարհուրանօք պաշարեալ կալին յերկիրի, և ինքրէին հնա-
րըս փրկութեան, լանկարծակի խոտացան ամպովք երկինք և յորդութիւնք
անձրեաց յերկիր հեղան. և զինի աշնր շնչեաց հիւսիսային կծու հողմ, և
դարձոյց զանձրեն ի կարկուտ և ի ձիւն և ի սառն, և թանձրամած
իջիւք ծածկեաց զերես երկրին. քանդի և ժամանակն իսկ ձեռնատու էր
15 այնմ, զի քաջ ի ձմերոց հասեալ էր: Եւ երկարեալ յորդութեան ձեանն,
և խստութեան սառնամանեացն, ջուրք ձիւնք և ջորեացն ընդարմացեալ
ոչ կարացին շարժել: Իսկ հետեակքն ի զօրացն՝ ի դառնութիւնէ սառնա-
մանեացն ծայրք ոտիցն և ծայրք ձեռացն իբրև ի հրոյ կիզեալք, հա-
տեալք անկանէին. և վրանացն լարքն և ցիցքն ընդ երկիր կապեալ ի
20 սաստկութիւնէ դառնութեան արկածիցն՝ անշարժ մնացին: Եւ այս որպէս
ինձ թուի հառուցումն նոցա անողորմ սբայն, զոր նոքա ի վերայ քրիս-
տոնէիցն ածին. այլ թէպէտ նոքա վասն մեղացն մատնեցան, որ սոցա
պարտ էր ողորմել, որպէս և ցիւրեակցին ասէր Աստուած. «Ես մասնե-

1 A այդ լ չիք (ընդ) քեզ G յորում

2 G չիք և

3 B առն տան փխ տուն առ տուն ABDF գիւղ առ գիւղ CGHJS գեօղ առ գեօղ
E գեօղ առ գեօղ

4 I յառաջսն EF տունալ փխ առեալ A դպատանդսն

5 B չիք և

6 C իջեալ E իջանի AEF ընդարձակ GHS հեղա H չիք լընդարձակ դաշտն հերայ
h լընդարձակ դաշտն հերայ GHS հեղայ հեծելովք [G հեծելովք փակա-
գծերով]

7 I չիք որ

9 I մինչ գեռ նա

10 B երկիւղի CDIL յերկիւղէ

11 DIIL խոտացան G խոտացան ABCDEFIL ամպովք

12 C երկիր ABCDIL հեղա C հողմն

13 H զանձրեն ի կարկուտ դարձոյց h դարձոյց զանձրեն ի կարկուտ

14 C ձեռնատու GS ձեռնատու Մ՝ ձեռնատու

15 EF էր հասեալ

16 BCDIL ձիւնք

17 G շարժիլ GdIL հետեակք

18 BCDI ոտից CDFI չիք ծայրք (ձեռացն) IL չիք ծայրք... ձեռացն

18—19 AEF հատեալ

19 DGHIL վրանաց

21—22 ADFIL քրիստոնէից B քրիստոնէի

22 GH այլ որ S այլ փխ որ

23 B է փխ էր ABCDEFGIL ողորմել C ցրաբեկացեացն Gh առ ցրաբեկացին BDIL
ասէ

- ցի զժողովուրդ իմ ի ձեռս քո. և դու ոչ արարեր ի վերայ նորա ողորմութիւնս¹: Կանն աշտորիկ դառն սառնամանեօք տանջեցան, ոչ ի բարձր լերինս, այլ ի խորագոյն գաշտս և ի կարի ջերմինս՝ ի տեսիլ թշնամեացն իւրեանց. որպէս առ Մովսէսիւ Եդիպտոս հարաւ կարկտիւ և եղև⁵ մամբ, որ չէր ըստ բնութեան երկրին՝ ուստի բարբարոսքն ծանեան լալտնապէս, եթէ ձեռն ամենակալին պատերազմի ընդ նոսա: Եւ ի լինել ալստրիկ այսպէս, որք ուժով և զօրութեամբ մնացին՝ ելեալ չերվարսն թաղաւորան հանդերձ, իբր ի թշնամեաց հալածեալք ի սառնամանեացն՝ ոչինչ փոյթ առնելով ընչից, անցանէին ի գաւառն Արծրունեաց:
- 10 Ձոր տեսեալ քաղաքին, լանկարծակի գրոհ տուեալ ի գուրս ելանէին, և մեծաւ խնդութեամբ դիմեալ ի վերայ, լցան աւարաւ ի ձիոց և ի շորեաց և ի վրանից և լալ կազմածէ, զոր նոքա չկարացին պէտ առնել, այլ ի ցրտոյն վարանսն էին: Իսկ թաղաւորն նախատեալ լուարառուացն՝ ծանեաւ լալտնապէս թէ ձեռն տեսն մատնեաց զՎիրս ի ձեռս նորա, որ¹⁵ պէս ի գիրս թաղաւորութեանն գրեալ է. «Ոչ, ասէ, իւրով զօրութեամբ զօրանայ հօրն, այլ տէր տկարացուցանէ զհակառակորդն»²: Ապա շարժեալ թաղաւորն զօրօքն՝ անցանէ ընդ քաղում օթեանօք, երթեալ հասանէ ի քաղաքն իւր ի Կոստանդնուպօլիս. և կացեալ ամս երիս, արձակէ բազում պարգեօք զորդի Ափխազին, և ինքն զմահու ցաւ շերանի:
- 20 Բայց քանզի Կոստանդին նորին հարազատն և թագակիցն ի Նիկիացւոց գաւառին էր, զոր հրամայէ թաղաւորն խնդրակա առաքել, որպէս զի փութով առ նա հասցէ: Իսկ որք հրամանատարքն էին՝ բանիւք հաւանութիւն տալին, բայց թաղուցանէին առ ինքեանս զհրամանս թագաւ-

* Եսայ. եկ. 6. ** Ա. Թագ. Բ. 9.

- 1 CFGHS նոցա
- 2 GHS աշտորիկ AB սառնամանեօք
- 3 A այդ
- 3—4 ABCDEFIL թշնամեաց
- 4 Gh և որպէս B մովսէսիւ dJL մօսիսիւ FHS մովսէսիւն AB եդիպտոս
- 4—5 I եղեղմամբ
- 5 EF ոչ էր փիս որ չէր F բնութեամբ
- 6 GHS իննելն
- 7 A յերիւարսն B երիւարսն C երիւարս GHS յերիվարս
- 9 G ունեւով փիս առնելով H ընչիցն
- 10 A գոռն փիս գրոհ F գոռն
- 11 BCDIL ուրախութեամբ փիս խնդութեամբ F չիք լցան GH լցաւ
- 12 B այլ EFGHS ոչ կարացին ABCDEFIL այլ առ փխայլ ի FH չիք (այլ) ի
- 13 BCEFHI չիք էին h էին
- 15 BCDGIL թաղաւորութեան
- 16 A այդ BCDHIL² տկար առնէ
- 17 GHS չիք ընդ
- 18 CDFIL չիք ի (կոստանդնուպօլիս) A կոստանտնուպօլիս DJL կոստանտնուպօլիս AEF կեցեալ
- 19 BDI ապխազին B ջերմանի
- 20 ABDI կոստանտին
- 21 S որ փիս զոր Ն³ զոր GH հրամայէր G զխնդրակա
- 22 ACDEL որ B հրամանատարքնն GS հրամանատարք H հրամանատեարք
- 22—23 BC հաւանութեան
- 23 C Թաքո ցանէին G զհրաման

ւորին. քանզի ոչ կամէին եթէ Կոստանդին թագաւորեսցէ: Զոր լիտ բազում հրամայական բանից ծանուցեալ ինքնակալին զխորամանկութիւնն նոցա, հրամայէ սպասաւորացն՝ եթէ Զի ածէք ինձ. և յարուցեալ ի մահնացն նստաւ ի վերայ ձիոյն, և ելեալ արտաքս ի պալատէն ի տեսիլ 5 քաղաքին. զոր տեսեալ բազմաց՝ յերկիւղէն ի խաւարչտին տունս երթեալ սուղանէին: Ասլա խնդրակէքն ելեալ զԿոստանդին փութապէս անդր հասուցանէին, զոր տեսեալ թագաւորին՝ եղ զթագ թագաւորութեանն ի գլուխ նորա և հաստատեաց զնա թագաւոր, և պատուէր ետ նմա՝ որպէս Դաւիթ Սողոմովնի, զխոռովիս թագաւորութեանն, և զայնոսիկ որ ոչ կամէին զթագաւորելն նորա ի վերայ իւրեանց, ոչ պահել կենդանի. բայց ոչ որպէս Դաւիթ, թէ Պատճառաւ որսասջիւր: Եւ ինքն առեալ զոտս ի մահիճս իւր՝ պսկասեաց, և զինի երկու աւուր բարձաւ ի միջոյ. որ թագաւորեաց ամս յիսուն: Բայց և ի մահուան նորա նշան իմն սքանչելեաց ցուցաւ յերկնից, ի ժամու երեկոյին՝ յորում նա գհոգին փչեաց, վերին եթերն հերձեալ հրոյ փալլակն յանկարծակի ի դուրս անկեալ. զոր առհառարակ ամենեցուն տեսեալ, զմահ թագաւորին, ասեն, զուշակէ:

ԹԱԳԱՆՈՐՈՒԹԻՒՆ ԿՈՍՏԱՆԴԵԱՅ

Թագաւորեաց զինի Վասլին Կոստանդին նորուն հարազատն՝ ամս 20 չորս. և քանզի այլ խաղաղասէր էր և տուտ, յառաջին ամի իւրոյ թագաւորութեանն եկաց ի լուծեան. և հանգեաւ երկիր ի մեծամեծ տագնապէ. և զիշխանս որ գաւառակալք էին, զորս մեծն Վասիլ կարգեալ էր, ի նոյն հաստատեաց: Իսկ Կոմիանոս ոմն՝ այլ քաջ և պատերազմասէր, զոր կացուցեալ էր եղբայր նորին՝ տէր գաւառին Վասպուրականի, սա

1 BC չիք եթէ DIJI թէ ADIJ Կոստանտին H Կոստանտին

2 C հրամանական GHS բանին H² բռնաւորին փխ ինքնակալին h ինքնակալին

2-3 G² ծանուցեալ զխորամանկութիւն ինքնակալին նոցա

4 ABCDEFJ պաղատէն

5 EF խաւարչին

6 GHS խնդրակէք AI զԿոստանտին

7 I հասուցանէին CI թագաւորութեան

9 BDIJ սողովմոնի GHS սողովմոնի BCDIJ թագաւորութեան

9-10 C կամին

12 C աւուրց

14 C երկնից C ժամ AE երեկոյին B երեկուին C որում

15 B հեծեալ փխ հերձեալ

15-16 EF ի խ < աւ > ար G S ի ստորս փխ ի դուրս D³ ի դուրս DJ ամենեցուն առ հասարակ

16 B սակ I չիք ասեն

18 FGh թագաւորութիւնն ABC Կոստանտին DEFJ Կոստանդին

19 BCDIJ վասիլ A Կոստանտին C նորին

20 BC Գ (3!) BDIJ չիք այլ C յառաջի GHS ամին EFI չիք իւրոյ

20-21 C թագաւորութեանն իւրոյ BDIJ թագաւորութեան

22 E զիշխանս E գաւառակալին I զոր

23 BCDFGIJ նոյն BC Կոմիանոս G Կոմիանոս D¹ Կոմիանոս G բաջ այլ

24 DIJ չիք էր

մեծամեծ գործն արութեան ցուցեալ ի դուռն Պարսից, և եղև անուանի յամենայն արեւելս. սա ի մահուան թագաւորին խորհուրդ վատ ի մտի արկեալ, դաշնակից լինի Գէորգեալ թագաւորել յարեւելս: Զոր ծանուցեալ կապաղովկացի զօրուն, միաբանեալ յանկարծակի ի վերայ հասին, և զլա-
 5 բըս վրանին հատեալ ի վերայ ընկեցին. և կտեալ զնա և զնորին խորհրդակիցսն՝ եղին ի բերդի միոշ ի բանտի, և ծանուցին թագաւորին: Այս եղև յառաջին ամի թագաւորութեանն Կոստանդիանոսի, յորում էր թուականիս մերոյ ամք չորեքէարիւր եօթանասուն և հինգ:

Իսկ թագաւորն իբրև լուաւ, առ ետեղեաւն չէած ինչ նմա պատու-
 10 հաս. ալ ներեաց զամն ողջոյն, մինչև քաջ ի վերայ հաս իրացն: Ապա ի գալ երկրորդ ամին, առաքեաց դահիճ, որ եկեալ խաւարեցոյց զլուսաբանս նորա և զօրս ընդ նմա՝ արանց իբրև ութից. որ յոյժ ապաշաւա-
 նաց արժանի է, թէ զիա՛րդ զառածեալ անկաւ ի մտաց յայնպիսի պա-
 տուական ալր և բարեաց լիշատակաց արժանի. քանզի զԱրճէշ իւրով
 15 զաստակերտօքն նա ած ընդ ձեռամբ Հոռոմոց:

Իսկ ի գալ երկրորդ ամին՝ առաքէ թագաւորն յարեւելս վերակացու աշխարհին զնիկիտ ոմն ներքինի, որ եկեալ անցանէ ի գաւառն Վրաց, և պատիւր բանիւք զբաղումս յազատաց աշխարհին հանեալ ի հայրենեաց՝
 առաքէ ի դուռն թագաւորին: Զոր տեսեալ և ուրախացեալ՝ մեծամեծ
 20 պարգևօք և իշխանական գահու պատուէ զնոսա, և տալ նոցա ըստ ար-
 ժանեաց զիւզս և աւանս գրով և մատանեաւ ժառանգութիւն յաւիտենից:
 Իսկ ի մտանել երրորդ ամին՝ ելանէ յարեւելս Սիմոն ներքինի բաղում
 զօրօք, որ ունէր զիշխանութիւն կէս թագաւորութեանն, զոր ըստ լուսա-
 կան լեզուին պառեկիմանոս անուանեն. որ եկեալ անցանէ յաշխարհն

1 C արուութեան E արութեան

2 C ամենայն A յարեւելս EF յարեւել BC վատի

3 GHS եղեալ փխ արկեալ hԾ՝ արկեալ ABC գէորգայ DIL գէորգա F գէորգեա
 A յարեւելս I թագաւորեալ

4 ABDEF կապուղակացի d կապաղովկացի GHS կապուղակացի C միաբան

5-6 I խորհրդակիցն

6 DIL բանդի

7 B առաջին C առաջի CDIL թագաւորութեան AB կոստանդիանոսի C կոստանդին

9 HIS տեղեաւն h ետեղեաւն G նմա ինչ

10 C ողջ B իրաւանց փխ իրացն CDIL իրաւանցն

11-12 BC լուսաւորոն DIL զլուսաբանսն

12 B զգօրս փխ գօրս I առանց

13 Gh եթէ B թէ արդ C յայնպիսի

14 C ալրն HԾ՝ բարի h բարեաց DIL իւր

15 BGS զաստակերտօք GS էած C հոռոմոց

16 A յարեւելս

17 ACDEHILIS գնիկիտոմ B գնիկտոմ FG նիկիտոն. գնիկիտ ոմն ձեճ քստ
 Ն. Աղոնցի "Notes arméno-byzantines", Byzantion, X, 1935, 1, p. 180.
 n. 1. BCDIL ներքինի

18 GHS բաղումս C յայրենեացն

20 H չիք տայ h տայ

21 ABDEF գեւդս CGHLS գեօդս

22 ABDIL յարեւելս C արեւելս ABCDEFIL սիմոն ABC ներքինի

23 F իշխանութիւն BCDIL թագաւորութեան

24 H պառեկիմանոս Ծ՝ անուանէին

Վրաց: Բայց չժամանեաց գործ ինչ վճարել, զի բոլթ մահու թագաւորին զհետ եկն. դոր իբրեւ լուաւ՝ առանց յապաղանաց դարձեալ զօրօքն չողաւ ի Կոստանդնուպօլիս:

5

ԹԷ ՈՐՓԷՍ ԹԱԳԱՒԱՐԵԱՅ ՌՈՄԱՆՈՍՆ

- Քանզի Վասիլն, հօրն ի թագաւորս և միշտ յաղթօղն ի պատե-
րադմունս, որ զբազում աշխարհս կոխեաց ընդ ոտիւք, յարիական քա-
ջութեանց ոչ պարապեաց առնուլ կին, և յարուցանել որդիս ժառանգ թա-
գաւորութեանն, որպէս օրէն է ամենայն թագաւորաց: Զինի նորա փոխա-
10 նորդէ զթագաւորութիւն յառաջասացեալն Կոստանդնուպօլիս նորին հարա-
դատն: Եւ սորա ևս քանզի որդի ոչ գոլր, ալ էին դստերք երկու, տալ
զԶոյի զանդրանիկն ի կնութիւն Ռոմանոսի, որ էր մի ի զօրացն սպալից
Հոռոմոց, և թագաւորեցուցանէ զնա փոխանակ իւր, և ինքն մահուամբ
ճակի զհետ ամենայն երկրածնաց:
- 15 Սա յառաջին ամի իւրոյ թագաւորութեանն՝ զօրաժողով լինի, և
ճանադարձ առնէ ի կողմանս Անտիոքացւոց. և կամէր երթալ ի վերալ
քաղաքին որ կոչի Հալպ, առնուլ աւերել զնա: Եւ եկեալ հանդիպի լերինն
որ կոչի Սեաւ, և տեսանէ անդ բազմութիւն վանորէից և զմենաստանս
մենակեցաց, որք ի մարմնի զոլով զանմարմնոցն բերէին զանմութիւն:
- 20 Որք միով այծէիւ կամ բաճկոնաւ շատանան, զՅովաննու բերելով զմա-
նութիւն. բայց միայն զի նա մարախով և վալրենի քաղցու կերակրեալ
լինէր, իսկ սոքա երկաթի բրիչ ի ձեռն առեալ՝ խոնջեալ աշխատին ի
դարի սերմանեաց պատրաստեալ զօրապահիկն կերակուր: Ալ զզանազան

- 1 H չժամանեալ h չժամանեաց EF կատարել փխ վճարել l վճարեալ
2 DIJ յապաղելոյ
3 A Կոստանտնուպօլիս I Կոստանտնուպօլիս
5 BCDIL ռոմանոս G ռոմանոս
6 I յաղթողսն
7 EF բազում ABCDEFHILԾ՝ չիք ընդ (ոտիւք) CdGIL արիական
8—9 CDIL թագաւորութեան
10 CFGH թագաւորութիւնն BC յառաջնասացեալն ABD Կոստանտինոս EF սորին
փխ նորին
11 G ոչ գոյր որդի
12 A գոյի DGHJ անդրանիկն I չիք զանդրանիկն BC չիք ի (զօրաց) GHS զօրաց
BCDGHJ սպայիցն
14 Ծ՝ զհետ երկրածնաց Ծ՝ զհետ ամենայն երկրայնոց
15 C յառաջի BDIL թագաւորութեան B զօրաժողով
16 B անւորացւոց CDFIL անւորացւոց E յանւորացւոց
17 G և աւերել BCDI ի լերինն
19 BDEIL մենակեցաց GHS միայնակեցաց AE բերեն
20 ABCDEFGHIL այծէիւք AB զովաննու CE զյովաննու DJ զովաննուն l զովա-
նուն
21 C բայց նա միայն DJ չիք նա l չիք զի նա
22 I լինէր նա FG աշխատէին
23 Ծ՝ դար E պատրաստել B պաւրապահիկն փխ զօրապահիկն

խորտիկս և զբաղցրածամ կերակուրս հանգերձ ուրախարար գինով զոր մատուռակն որթք ալգեսց, զայսոսիկ զամենեանն աշխարհասիրացն թողին: Ի դուխ լերինն բարձրացնալ նախամարդարէին կաճառակից գոլով՝ միշտ ընդ Աստուծոյ խօսին:

- 5 Զսոսա տեսեալ թագաւորին՝ հարցանէր արժանաւորաց իւրոց. Զի՞նչ են այն բազմութիւն հերետիկոսացն: Եւ նոքա ասեն. Սոքա ամենեքեան երամք աղօթողաց են, որք աշխարհի խաղաղութեան և կենաց ձերոց առողջութեան միշտ խնդրուածս առնեն: Պատասխանի տուեալ թագաւորն ասէ. Զէ ինձ պիտոյ աղօթք նոցա. այլ գերեցէք յամենայն վանորէիցն
- 10 աղեղնաւորս ի ծառայութիւն իմում թագաւորութեանս: Քանզի լոյժ հաւանեալ էր քաղկեդոնական սահմանադրութեանն՝ ատելի դուրով ամենայն ուղղափառ հաւատոց: Որ և զԱսորւոց եպիսկոպոսն տարեալ ի Կոստանդնուպօլիս, ձաղ և ծանակ արարեալ, հրամայէ խուզել զմօրուն, և ի վերայ իշոյ եղեալ շրջեցուցանել ընդ հրապարակս և ընդ փողոցս, թքակոծ
- 15 առնել զնա. զոր լետոյ հրամայեաց ի մետաղս առնել զնա, որ և ի նըմին իսկ վախճանեցաւ: Այսպէս խակամիտ ոմն էր թագաւորն. որ և զառաջին թագաւորսն չէած զմտաւ, թէ որպէս խնամակալութիւն ցուցին առ ազգս՝ զորս ընդ ձեռամբ ունէին. այլ ինքնօրէն հրամանաւ կամէր նորա՝ ձեռն առնել յեկեղեցիս Աստուծոյ՝ ո՛չ լիշելով զտէրունական զանաւոր
- 20 հրամանն, թէ «Ամենայն որ հարցի ընդ վիմիս ընդ այսմիկ՝ փշրեցի. և լոյր վերայ անկցի՝ հոսեցցէ զնա»*: Վասն որոյ ի մօտոյ հասանեն արժանահաս դատաստանքն Աստուծոյ ի վերայ նորա: Որ և ի նմին ճանապարհ

* Մատ. ԻԱ. 44.

- 1 BCDEFIL գինով GhS գինեաւ
2 DJL զայնոսիկ GHS աշխարհասիրաց
3 DJL թողեալ
4 EGh խօսէին
5 G արժանաւորաց
6 E իցեն փխ են B հերետիկոսացս EF առացեն
7 I և խաղաղութիւն ABCDEFGJL խաղաղութիւն
8 G յառողջութիւն ABCDEFIL առողջութիւն H միշտ առողջութեան և առողջութեան միշտ BI առեալ փխ տուեալ S թագաւոր
9 GHS գերեցէք Ծ՝ գրեցէք ABCDIL վանորայիցն G վանորէից
10 G թագաւորութիւնս
11 BDIL սահմանադրութեան
12 G հաւատոյ DFHILS զատորոց
12—13 A Կոստանտնուպօլիս EDIL Կոստանտնուպօլիս
13 Ծ՝ ծաղր փխ ձաղ DGH S զմօրուն BC զմօրուն
14 Gh ընդ հրապարակս հրապարակս I չիք ընդ փողոցս C քթակոծ փխ քթակոծ
15 I չիք գոր... զնա
16 G իսկ ինքն EF թագաւորն H չիք և h և
18 E ինքն անօրէն DIL այլ ինքն հրամանաւ իւրով օրէնս նորաձեռն կամէր առնել A ունէր փխ կամէր
19 I նշանաւոր փխ զանաւոր
20 B դեմս փխ վիմիս CDIL վեմս
21 BC յոր
22 F չիք նորա BCGHS չիք և

հի ելեալ զօր ի տանկաց՝ ոչ աւելի քան զութ հարիւր կամ զհազար
այր, և անկիալ ի վերայ բիւրաւոր բազմութեանցն, անչափ կոտորուած
առնէին. և զգանձս թագաւորին և զօրացն առեալ լաւարի՝ դարձան ի
քաղաքն իւրեանց:

- 5 Իսկ թագաւորն մեծաւ անարգանօք փախստական եղեալ՝ ձիաթափ
անկանի ի քաղաքն թագաւորութեան իւրոյ: Ապա ցածուցեալ ի սաս-
տիկ ամբարտաւանութենէն, կարաց ամէլ զմտաւ զբան դաւթական երգոյն
որ ասէ, թէ «Բարի է լուսալ ի տէր և յաղօթս սրբոց, քան լուսալ լիշ-
խանս և ի դանձուց առատութիւնս»*: Քանզի ոչինչ օգնեն ինչք լաւոր բար-
10 կութեան: Եւ լայնմ հետէ և առ յապալ ո՛չ ևս՝ լաւել ելանել ի թագաւո-
րանիստ քաղաքէն մինչև ցօր մահուան իւրոյ:

Է

ԱՌՈՒՄՆ ՈՒՌՀԱՅ ՔԱՂԱՔԻՆ

- Որ քաղաքին իշխանն էր, զոր ինքեանք ամիրայ կոչէին, որ ի նախ-
15 նեացն ունէր զժառանգութիւն տեղոյն, մեռաւ անորդի. իսկ կին նորա
զմի ի ծառայից իւրոց՝ որում անուն էր Սալամալ, առ տրփական ցան-
կութեան սիրեաց զնա, և կացոյց զնա տէր քաղաքին ի տեղի առն
իւրոյ:

- Իսկ նա երկուցեալ ի գլխաւորաց քաղաքին՝ թէ ոչ հնազանդին
20 նմա, առաքէ զմի ի հաւատարիմ ծառայիցն իւրոց առ Մանեակ, որ լայն-
ժամ ունէր զիշխանութիւն յեզերս գաւառին Հոռոմոց, որ նստէր ի քա-
ղաքին որ կոչէր Սամուսատ, զոր ասեն ի հինսն շինեալ Սամփսոնի,
որպէս զի զգացուցէ թագաւորին, զի տացէ նմա իշխանութիւն և ժա-
ռանգութիւն յաւիտենից, զրով և թագաւորական մատանեաւ յաշխարհն
25 Հոռոմոց. եւ ես տաց, ասէ, առանց պատերազմի զքաղաքս ի ձեռս նո-

* Սաղ. ձԺԷ. 9.

- 1 GHՏ տանկացն G զութն CDJ և կամ
2 BDJL բազմութեանց CGHI այնչափ
3 G զգանձ Տ զգանձսն GS զօրաց DEFIL զօրացն
5 ABCDEFIL ձի սթափ
6 ACDHJ քաղաք
8 ABDIL յաղօթք C աղօթք d յաղօթս
8—9 C իշխանս
9 F չիք ի B յառատութիւնս Ծ՝ օղտեն
10 E աւել
10—11 CG թագաւորական
13 C յուսնայ DILՏ ուսն
14 BDIL իշխան DEJ ամիրա ABCDEFHIL կոչին
15 B զժառանգութիւնն AB տեղոյն GԾ՝ տեղեացն B զկնի փխ կին
16 DHLS անունն DJL սալամա C տրփական
16—17 C ցանկութեանն I ցանկութիւն
20 GHIS զմին ABDFGJ ծառայից I ծառայից հաւատարիմ
21 E իշխանութիւն EF յեղերոյ C հոռոմոց
22 BC սամուսատ BC չիք ի
23 B չիք և
25 C հոռոմոց G տաց ես I չիք ասէ

բաւ: Զոր լուեալ թագաւորին Ռոմանոսի, գրէ նմա գիր հաւանական. և առնէ զնա անթիպատոս պատրիկ, և զկին նորա պատուէ մեծ և երևելի պատուով:

Իսկ քաղաքացիքն իբրև լուան զձայն աղաղակին և զհնչիւն փո-
 5 ղոցն, սրտաթափ լի դողութեամբ՝ ի դուրս ելանէին զարհուրեալք և խը-
 ոովեալք, իբրև զալիս ծովու կուտակեալք զմիմեամբք զեղուին: Եւ իբրև
 ոչ կարէին զելս իրացն իմանալ, որք մահմետական օրինօքն սովորեալք
 էին, ելեալ ի գիշերի՝ անկանէին ի մօտաւոր քաղաքսն, պատմելով նո-
 ցա զլանկարծանաւ շտապ տաղնապին որ եհաւ նոցա: Իսկ նոքա՝ իբրև
 10 լուան, ձայն տուեալ ի մի վայր ժողովեցան բազմութիւնք զօրաց. և
 եկեալ ի վերայ քաղաքին՝ խրամատեցին զպարիսպ նորա, և մտեալ ի
 ներքս՝ բազում կոտորուածս առնէին: Ուստի բազումք ի քաղաքէն ի
 մեծ կաթուղիկէն ելեալ ամրանալին, և ալք յամուր տեղիս կամ յաշտա-
 րակա: Իսկ պաշարիչքն զբազում տեղիս հրով ապականեցին մինչև ի
 15 նոյն ինքն ի սուրբ կաթուղիկէն հուր ընկեցին: Եւ քացեալ զգանձարանս
 տանն սրբութեան՝ զոր յառաջին թագաւորացն Հայոց ամբարեալ էր ի
 սպաս պիտոյից տաճարին տեառն, և հանեալ զամենայն մեծաւ շտա-
 պով՝ զնացին ի տեղիս իւրեանց: Եւ լայնմ օրէ և այսր նուաճեցաւ քա-
 ղաքն ի ձեռն Հոռոմոց:

20

Ը

ՄԱՀ ՌՈՄԱՆՈՍԻ

Իսկ թագաւորն ոչինչ բարի լիշատակաց արժանի լեալ, յաւուր մեծի
 հինգշաբաթուն ելեալ ի պալատանն՝ հրապարակախօս լինէր ընդ զօրս իւր,
 մինչև ի հասարակ աւուրն տալ ըստ իշխանութեան զարքունատուր պար-
 25 զեան. և ապա պարապեալ ի գործոյն՝ հրաման տալ ոսկի լականաւ շուր

- 1 G զոր Թագաւորն Ռոմանոսի լուեալ H չիք Թագաւորին և Թագաւորին
- 2 ABEFH² անթիպատոս C անթիպատոս DIL անթիպատոս V² պատրուիկ
 BDIJ զկնի փխ զկին DIL չիք նորա I չիք և (երևելի)
- 5 BCDIL և զարհուրեալք
- 6 B ծովով DIL զմիմեամբ
- 7 BEFH ելս AFHS սովորեալ
- 8 B չիք ելեալ... անկանէին GHS քաղաքս
- 9 I յանկարծակի i <յանկ> արծառս A տգնապին BDIJ տազնապ C տազնապն
- 10 C բազմութիւն F զօրացն
- 12 I կոտորածս
- 13 E ալ H յայլուր փխ յամուր և յամուր
- 14 BCDIL բազում S ալբեցին փխ ապականեցին V² ապականեցին
- 15 EF չիք ի սուրբ
- 16 B սրբութեանն G յառաջն I յառաջի BCDIL Թագաւորաց
- 17 G տաճարի I աստուծոյ փխ տեառն
- 18 I չիք օրէ և այսր BC չիք և այսր G ալս
- 19 ADEIL ձեռս C ընդ ձեռամբ C հոռոմոց
- 21 A չիք մահ ոռ(մանոսի) [պակասք առաջացել է վերանորոգման ժամանակ]
- 23 AEF պալատան BCDIL պալատն I պալատն B հրապարակախօս S լինել
- 24 G մինչև B տա G զարքունատար իշխանութեան

պատրաստել առ ի լողանալ նմա: Եւ իբրեւ եմուտ լոսկի ծովակն լցեալ ջերմ ջրով, սպասաւորքն բուռն հարեալ դղիսոյ գլխոյ նորա ծածկեցին ընդ ջրովն մինչև վճարեցաւ ի կենաց՝ թաղունւոյն կամակից լինելով առնելեացն: Որ կալաւ զթագաւորութիւնն ամս հօթն:

5

ԹԱԴԱՌՈՐՈՒԹԻՒՆ ՄԻԽԱԵԼԻՆ

- Դանիէլ լիւրում մարգարէութեանն՝ դոր ետես, որոյ գլուխն ոսկի էր, և թիկունքն և ձեռքն արծաթի, խակ մէջքն և կողքն պղնձի, սոքաւ անցեալ են. խակ սրունքն և ոտքն երկաթի խառնեալ ընդ խեցի, որ է
- 10 Հոռոմոց թագաւորութիւնն. դի ոչ ըստ աղգի վարի, որպէս և ալ աղգաց թագաւոր և որդի թագաւորի: Որ ի հարց և ի հաւուց ունի գիշխանութիւնն՝ ալն երկաթն է. խակ եկամուտն՝ որ չէ ի թագաւորական տոհմէ՝ ալն խեցին է: Եւ այս լուովակի լինի առ նոսա, որպէս և այժմ խակ տեսանեմք լառաշի կացեալ թագաւորս: Սա ոչ ի թագաւորական
- 15 տոհմէ, և ոչ որդի թագաւորի, և ոչ իշխանութեամբ լերեւելի սպայից. ալ այլ մի աննշան ի պալատին պաշտօնէից, լոր տրիացեալ թագունւոյն պոռնկական մոլեգին ախտին, ի պատճառս նորա ջրահեղծոյց արար զայլն իւր որ և ի սպանողաց մի զսա ասեն լինել: Իսկ զինի սատանայական գործոյն ի գլուխ ելանելոյ, հրամայէ թագունին զգլխաւորս քա-
- 20 ղաքին կոչել առ ինքն: Եւ ցուցանէ զթագաւորն վախճանեալ՝ լանկարծամահ զնա համբաւելով. և ապա հուպ ընդ հուպ զՄիխայիլս զայս լառաշ ածեալ թագաւորեցուցանէ՝ այլ իւր առնելով, որոյ գործս լալտնի

1 BCDEFHIL շողանալ փխ լողանալ GS լուանալ Ծ՝ լողանալ G ծովակ

2 B զգիտոյն

3 GHS ջրովն B թագունոյն CDFIL թագունոյն

4 ABCDFIL Ծ [5] E հինգ

6 B թագաւորութեան C թագաւորութեանն B միխայելի CGH միխայելին EF միխայելին I միքայելին S միլայելին

7 A դանիէլ F իւրում BDIL մարգարէութեան GHS գլուխ

8 B թիկունք BC պղղնձի

10 I թագաւորութիւն

11 BCDI աղգաց թագաւորութիւն [C թագաւորութիւնն] dLS թագաւորն DIIL որք E ունին

11—12 BCDIL գիշխանութիւն E իշխանութիւն

12 G որ ոչ S որ ոչ է

13—15 I չիք այն... տոհմէ

14 G տեսանեմք խակ

15 DIIL թագաւորին GHS սպայիցն

16 A այլ ABCDEFHIL պաղատին B տրիանոք C ասփանօք

16—17 B թագունուն DIIL թագունոյն

17 B չիք պոռնկական մոլեգին

18 ABDEFHIL գայր GHS սպանողացն H ասեն զսա h զսա ասեն I մի ասեն զսա լինել

19 S գործոցն ACDEFHILԾ՝ Երկոյ BGԾ՝ եղելոյ

20 BCDIL մեռեալ փխ վախճանեալ

21 DEFIL զմիխայիլս GHIS զմիխայելս

22 S գործն

- եղև ամենեցուն: Սա քանզի բազում աղղական ունէր և եղբարս, զգլխաւորադոյն իշխանութիւնն ետ ի ձեռս նոցա: Զմի լեղբարցն առնէ մագիստրոս, և տալ զԹէսադոնիկն ի ձեռս նորա, և հաւատալ ի նա զհոգս Բուղարացն և արեւմտական կողմանցն. և զմինն անուանէ դեմեւիկոս, և 5 առաքէ ի մեծն Անսիոք զՏաճկաստանի և զհարաւային կողման զհոգսն լանձն առնելով նմա: Իսկ զերրորդն լեղբարցն՝ որ էր այլ ներքինի և արեղայ, որում անուն կոչիւր օւթանօոս, կացուցանէ զնա ի թագաւորական քաղաքն Կոստանդնուպօլիս՝ առնելով զնա սինկլիտոս, զամենայն հոգս և զիրաւունս պալատին տալով ի ձեռս նորա:
- 10 Եւ ինքն քանզի չարապէս հարաւ ի դիւէ, մինչև չեկեղեցիս և ի հանգիստս սրբոցն ընթանայր. բայց ոչ գիտեմ եթէ վրէժխնդրութիւն էր այս Ռոմանոսին մահուն՝ որ անիրաւապէս մեռաւ, եթէ ի բնէ ունէր զդիւահարութիւնն: Բայց ասեն և այլ պատճառս, եթէ վասն զի չէր անգ նմա թագաւորութիւնն, վասն որոյ երթեալ ի քաղաքն Թեսաղոնիկեցւոց առ 15 իին մի կախարդ, որպէս ի հինսն առ Բարսղիւ՝ երիտասարդին պատմին գործք ի ձեռն կախարդին, տուեալ զինքն ի ծառայութիւն հօրն ամենայն չարեաց: Որ ի ձեռն պոռնկական դիւին շնուեալ թագուհոյն՝ առ զնա և կացոյց զնա թագաւոր ի վերայ աշխարհաց: Իսկ լիտ գործոյն ի գլուխ ելանելոյ, ըստ օրինի թագաւորաց յեկեղեցիս ի հարկէ երթեալ ի 20 տօնս տէրունականս, ոչ կարացնալ համբերել չար դիւին, ի յիւրմէ ապրտամբ զնա կարծելով: Եւ զայս այնու հաւատարմացուցանեն՝ որ ասեն, զի յաճախ թագաւորն ի Թեսաղոնիկն կայր, զոր կաթօժէին առ կախարդին լինել: Այլ թէպէտ այսպէս, թէպէտ այնպէս, սակաւն մինչ ի վախճանն ոչ հեռացաւ ի նմանէ այսն որ լիկէր զնա:

- 1 G և սա BCDEFGIՄ եղբարս
1—2 EF զլխաւորադոյնս
2 BDIՄ իշխանութիւն Մ ձեռն B եղբարցն DJ յեղբարցն
2—3 ABCDEFIՄ մագիստրոս H մագիստրոս
3 G զԹեսաղոնիկ C նոցա փխ նորա
4 B քաղարաց G դիմեւիկոս
5 ABCDFIՄ անուոր G յանտեղք S կողման
6 HIS զերրորդն C եղբարցն BCDIՄ ներքենի
7 S օւթանոս
8 HS ի Կոստանդնուպօլիս ABDՄ Կոստանդնուպօլիս AEF սինկլիտոս
9 ABCDEFGIՄ իրաւուն ABCDEFՄ պաղատին B ձեռն
10 GS զիւէ ABCEFI մինչ G մինչ զի
10—11 GHS հանգիստ
11 ABDEFIՄ սրբոց C վրէժխնդրութեան
12 GԾ՝ ի բնէ անտի
12—13 BCDIՄ զդիւահարութիւն
13 A այդ BFHIՄ անդ G անդ
14 BCDՄ թագաւորութեան I թագաւորութիւն
15 I երիտասարդն
16—17 F ամենաչարեաց
17 C թագուհոյն
18 GhԾ² ամենայն աշխարհաց
19 BCDIՄ երթալ H երթալ H երթեալ
20 BC տունս փխ տօնս Sh չիք ի A ապտամալ
22 C Թեսաղոնիկ
23 GH Թէ այնպէս
24 GHԾ² այսն չար

- Ի սորա թագաւորութեանն եղև մեծ կոտորած զօրացն Հոռոմոց՝ ի բերդաքաղաքն որ Կոչի Բերկրի, որ է ի վիճակի Արծրունեաց աշխարհին, զոր վաղնչուց յաիշտակաւ էր Պարսից՝ հանգերձ իւրովք դաստակերտօքն, և ունէին ընդ ձեռամբ: Յորոյ վերայ եկեալ Կաւասիլաս ոմն՝ 5 որ Վասպուրականի գաւառապետն էր՝ քաղում զօրու, Եւս զքաղաքն և կացոյց գունդս հեծելոց պահապան քաղաքին: Յայնժամ ալլ ոմն փոխանորդեաց զիշխանութիւնն նորա, և առեալ զալլ զօրսն երթեալ դադարեաց հեռագոյն ի տեղուշ ուրեք որ կոչի Արծակ, վասն առատութեան դարմանին և ալլ պիտոյից հեծելոց: Իսկ տէր քաղաքին, որում անուն կոչիւր 10 Ստրիկ, ի բերդին արգելական եղեալ՝ ազդ առնէ առ զլիաւորս Պարսից աշխարհին: Որք յանկարծակի ձայն տուեալ միմեանց՝ ի մի վայր ժողովեցան, և հասեալ ի վերայ քաղաքին պաշարեցին զնա պատնիշաւ: Իսկ զօրքն Հոռոմոց յանառակ գործոց և ի գինույ թմբրեալ, ոչ կարացին զգուշանալ անձանց: Ալլ և պահապանն Իսրայէլի դերձ ի նոցանէ զօգ- 15 նականութիւն իւր. յորոց վերայ սուր եղեալ կոտորեցին արս իբրև քսան և չորս հազար: Եւ այս եղև ո՛չ վասն արդարութեանն Պարսից, ալլ վասն անօրէնութեան մերոց զօրացն, որք հարան ի սուր դառնութեան ըստ տեառն բանի, եթէ «Զչարսն չարաւ կորուսցէ»*: Իսկ զօրքն որ լԱրծակ՝ ոչ ժամանեցին նոցա յօգնականութիւն: Եւ առեալ զօրացն Պարսից զկա- 20 պուտ և զաւար սպանելոցն՝ չոգան յաշխարհն իւրեանց: Բայց ի ճանապարհին, քանզի ունէին քաղում կալանաւորս, հրամայէ Ստրիկն լիջեանին ըստ անձին փորել զերկիր, և զկապեալսն զենուլ ի վերայ փոքուածին՝ մինչև լի իսկ լինել, և մտեալ լուացաւ արեամբ սպանելոցն առ ի հանգուցանել զալլուցս սրտին:

* Մատ. ԻԱ. 41.

- 1 ABCDEFIL թագաւորութեանն 18 թագաւորութեան C հոռոմոց
2 C բերդաքաղաքին ABCDEFIL վիճակէ
3 ABCDEFIL վաղընչուց G իւրով
4 I չիք և ունէին ընդ ձեռամբ S յորոց
5 Hh ի գաւառապետն [h չիք ի] ABCDEFGHIL և առ S առ
6 Gh զգունդս
7 GH8 չիք դայլ H զօրս Dhl զօրսն 11 լի փխ և
8 BCEFH չիք ի h ի ետեղուշ
9 A այդ EFGh էր փխ կոչիւր
11 I առեալ փխ տուեալ BC չիք միմեանց
12 B պատնշաւ
13 C գործոյ I գործուց
14 A այդ A իսրայէղի
14—15 F զօգնութիւն
15 CDIL յորոց սուր ի վերայ եղեալ BC այսք փխ արս DI1 այրս
16 C չիք վասն BD1 արդարութեան
17 FS անօրէնութեան EF մերոյ BC դառնութենէ
18 C բանին CDGHIL չարեաւ H յանկած փխ յարծակ h յարծակ I յարձակ
19 C յօգնութիւն
21—22 AF յիջականին G իջեանին
22—23 GH8 փորուածոյն
23 G լինիլ GH8 մտաւ
24 GS զայրուց h զայրուցս I զայրոյթ

Իսկ ի գալ երկրորդ ամին, դարձնալ ան զորք առաքեցան ի թագաւորէն, որք եկեալ մեքինսալս և մանգղիոնս եղեալ, սկսան փլուզանել զպարիսպ ամրոցին: Եւ տեսեալ որք ի բերդին էին՝ թէ ոչ գոյ նոցա հնարս ապրանաց, քանզի և բաղումք իսկ մեռան ի նոցանէ, աղաչեցին 5 զգորազուխան՝ զի արձակեցեն զնոսս առանց վնասու յաշխարհն իւրեանց և ինքեանք կալցեն զամուրն և զդաստակերսս նորա: Որք իբրեւ լուանն՝ արարին որպէս և ուսանն. և յայնմ օրէ և առ յապալ բարձաւ տէրութիւնն Պարսից ի տեղւոջէ անտի:

Ի սորա ի սկզբան թագաւորութեանն՝ խաւարեցաւ արեգակն լամսեանն Արաց, յաւուրն ուրբաթու ի դառնալ աւուրն, էր և թուականիս մերոյ չորեքհարիւր ութսուն և երկու ամ: Զոր տեսեալ բազումք ի զիտնոց, կարծեցին զոլ ծնունդն նեւինն զօրն զայն, և կամ մեծամեծ չարեաց գուշակս: Որ և եղև իսկ յաւուրս մեր, լորս պատմութիւն բանիս առաջնորդեալ տանի զմեզ, զոր տեսաք աջօք մերովք զաստուածասաստ հարուածս 15 սրն, և զնորանշան պատուհասն որ հնաս ի վերայ տանս Հալոց վասն մեղաց մերոց: Նաև յառաջ ժամանակաւ ան իմն մեծ նշան երեւեցաւ, որ լոյժ հիացումն բերէր տեսողացն. որ նման էր նշանացն վերջին աւերածին Երուսաղեմի, զորմէ սպառնալով Փրկիչն ասէր, թէ ճեղիցին աւուրքն այնոքիկ նեղութեանց՝ որպիսիք ոչ եղեն ի ներքոյ երկնից ի սկզբանէ 20 արարածոց, և մի այլ լիցի»*. Բոլորանակ զի ի տէրն և յարարիչն իւրեանց կատաղեցան՝ մարդ կարծելով զնա: Այլ մի Անանիոս անուն ի մէջ քաղաքին Երուսաղեմի կացեալ՝ բարձրաձայն աղաղակաւ ողբս առեալ ասէր. Վա՛յ Երուսաղեմ, վա՛յ քաղաք արեան. հասին աւուրք վրէժխնդրութեան ք, և որ այլն ես, զոր մեծն Եւսեբիոս յեկեղեցական պատմութիւնս նշ25 շանակէ: Նոյնպէս և սոստ ի մերում ժամանակիս, նմին նման այլ մի անծանօթ ամենեցունց, անոք, անուրեք, յարեւելից կողմանէ ելեալ, ընդ

* Մատ. ԺԳ. 19

1 C չիք այլ c այլ ABCEFG զօրս

2 ABCDI մանկիոնս EF մանկիոս

3 ABCDHIJ չգոյ h ոչ գոյ

4 S հնար I չիք իսկ I չիք ի

5 BC արձակեցէ

6 AF կալցին GHՏ զամուրս

7 S լուան

8 BCI տէրութիւն ABC անդի

9 G սորա յսկզբան I թագաւորութեան

9—10 BI յամսեան HՄ՝ յամենայն արեանց փխ յամսեանն արաց h յամսեանն արաց

10 BC յաւուր BC արեւուրն փխ աւուրն I արեւուն Ո ե էք B թուականին C թվին

10—11 BCDJ չիք մերոյ EF մեր

11 A չորեքարիւր F չիք ամ

12 EFGHՏ զծնունդ GS չիք և A մեծս (Նորոգիւած տեղ)

12—13 G գուշակք S գուշակ

13 BCEFGHՏ չիք և

16 A այդ C նշան մեծ

17 GhՏ էր նման BCDEIJ նշանաց

18 H փրկիչն սպառնալով h սպառնալով փրկիչն BI փրկչին

20 A այդ

24 H որն h որ GS այլ I այն GS եւսերի ABCDEFIJ զպատմութիւնն

25 նման նշին

26 ABCFHI յամենեցունց E ամենեցուն

- Ապահունեաց և ընդ Հարքայ գաւառն անցեալ, ի Մանանաղի իջեալ և լեկեղեաց անդառնալի գնացիւք, զայսոսիկ ի բերան առեալ՝ ասէր անգաղար ի տուէ և ի գիշերի. եղև զիս, և զմէկ զիս, բարձր բարբառով, և ալ ինչ աւելի չասէր ինչ: Եւ թէ ոք հարցանէր թէ Ուստի՞ կամ յորմէ՞ գաւառէ ևս, կամ վասն է՞ր ասես զայդ, չտալր ինչ պատասխանի. ալ հանապաղ զնոյնն ասէր և յասելոյն ոչ զաղարէր: Զոր տեսեալ անմիտ մարդիկ՝ իմացան անկեալ ի մտաց, բայց իմաստունքն ասէին. Այդ եղուկըդ ամենայն երկրի լինելոց է: Արդ այս աստանոր զկայ առցէ բանս. ալ մեք ի կարգ պատմութեանս դարձցուք յառաջ ասացեալ թագաւորս:
- 10 Սա զբնորդին իւր կեսար անուանէ, և կեցեալ ի թագաւորութեանն ամս եօթն և ամիսս ութ, հիւանդացեալ զքուն մահու ջերանի: Իսկ թագունւոյն զկեսարն՝ յորդեգիրս իւր արարեալ, թագաւորեցուցանէ ի տեղի առն իւրոյ. ալ նա փոխանակ շնորհ առնելոյ նմա վասն բարեացն՝ զոր արար նմա թագունին, խորհեցաւ ազգականօք իւրովք. ի հետաքնակ կրդ-
- 15 զիս յաքսորս առաքել զթագունին, որպէս զի սեփական իւրեանց լիցի իշխանութիւնն, զոր և արարին իսկ: Իսկ քոյր թագունւոյն՝ որում անունն ճանաչիւր Թէոդոսայ, կոչէ զգլխաւորս քաղաքին և ժանուցանէ նոցա զեղեալն: Որք իբրե լուան՝ ձայն տուեալ արեւմտական զօրուն՝ առ ինքեանս հաւաքեցին: Եւ բռնութեամբ ի վերայ հասեալ, խնդրէին թէ ցոյց
- 20 մեզ զմեր ծիրանափառ թագունին, որ ի հարց և ի հաւուց ունի զժառանգութիւն թագաւորութեանդ. քանզի բազմաց կարծիւր թէ մեռեալ իսկ է: Իսկ նա իբրե ետես զբռնութիւն և զմիաբանութիւն նոցա, լերկիւղի լիալ՝ փութապէս դարձուցանել հրամայեաց յաքսորեացն զթագունին: Զոր իբրե ետես Թէոդոսայ զքոյրն իւր, իսկոյն հրաման տալ ունել զթագաւորն իւր-
- 25 եանց ազգականօքն և որք նոցա մտերիմքն էին: Իսկ թագաւորն փա-

4 GHS չիք ինչ (աւելի) BCDILS եթէ

5 S ասես B չտար

6 BCDFGHILS գնոյն ABCDEFIL յառելոյ

7 CH մարդիկք C չիմացան GHS մտացն DIL իմաստունք

8 I աշխարհի փխ էրկրի CdIL չիք այս B աստ փխ այս BCI առացէ

9 A այդ BC պատմութեանն DIL պատմութեան I ի յառաջ

10 BCDGHILS թագաւորութեան

11 Gh ի բուն H չիք զքուն

11-12 C թագունոյն

12 ABCDEFIL յորդեգիրս GHS իւր յորդեգիր [G որդեգիր] DIL գտեղի փխ ի տեղի-

13 A այդ

15 CI առաքեալ A սեպհական

16 BDIL իշխանութիւն G չիք և

17 ABD թեոդոս CEFIL թէոդոս G թէոթոսայ S թէոթուրա E զգլխաւոր G չիք նոցա

18 H առեալ փխ տուեալ h տուեալ

18-19 G յինքեանս

19 I հաւաքելով

20 BCDIL զմեծ իրաւափառ փխ զմեր ծիրանափառ GH ծերափառ S ծիրանափառ BC չիք ի հարց և GH ի հաւուց և ի հարց I չիք ի (հաւուց)

22 B չիք զմիաբանութիւն նոցա

23 C հրամայեաց դարձուցանել ABEGI յաքսորեաց ChS յաքսորանաց DIL յաքսորաց F յաքսորանաց

24 AB թեոդոս CDEFIL թէոդոս G թէոթոսայ S թէոթուրա C զքոյր I զղբոյրն F զթագաւոր I զթագաւորական

25 BCDGFHIL որ GHS մտերիմք

խըստական եղևալ՝ կամէր յաւագ եկեղեցին մտանել՝ և ընդ սեղանումն թագչել և այնու ապրիլ: Բայց ոչ կարաց ժամանել. քանզի հետամուտքն փութով հասնաւ և կալեալ դարձուցին, և յանաւոր տեղուք լերկիր ընկիցեալ խաւարեցուցին զլուսարանս նորա, և որ գնմեալիլոսն կոչիւր և զայլոց բազմաց. և հրամայէր զտունս նոցա յաւար, յաւեր, յապակսնութիւն դարձուցանել: Յորս շարժեալ քաղաքն առ հասարակ, բազում աւարառութիւնս արարին. և զմեծամեծ և զգեղեցիկ տղարանս մինչև ի հիմունս քակեալ՝ յապակսնութիւն դարձուցին: Եւ այնքան ծանրացաւ խռովական ամբոխն յաւարառութիւնս խանձեալ, մինչ զի զգարիսպն պալատին խրամատեալ՝ բազում զանձս ի թագաւորական գոնձոցն արտաքս պեղեցին. 10 մատեալ՝ բազում զանձս ի թագաւորական գոնձոցն արտաքս պեղեցին. զոր հազիւ կարացին դադարեցուցանել զամբոխն զլուստորքն քաղաքին, արեգակն օգնական լինելով նոցա՝ զծալրս արևուն լինքն ժողովելով:

Իսկ թագաւորն որ երկկ յոսկի աթոռն նստեալ՝ հրաման ապր տիեզերաց, ախօր խաւարեալ ի լուսոյ՝ նստի յաթոռ նանրութեան և նախա- 15 տանաց. և որ կարծէին ծովու և ցամաքի տիրել յաւիտենից, ի միում վալրկենի և զանձանց ևս կորուսին զփրկութիւն: Եւ եղևն արդարեւ ըստ մարգարէին, որպէս խոտ տանեաց, որ մինչև ի քուն եկեալ էր՝ չորացաւ. յորմէ ոչ լցաւ բուն հնձողին և ոչ լցան գործողացն զորայն. նաև բարեբանութիւն անցաւորացն ոչ կաթեաց թ լսելիս*: Այսոքիկ են 20 առօրեայ պատմութիւնք կեսարուն, որ թագաւորացն ամիսս վեց:

Ժ

ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ԿՈՍՏԱՆԴՆԱՅ ՈՐԴԻՈՅ ԹՅՈՂՈՍԻ, ՈՐ ԿՈԶԻ ՄՈՆՈՄԱՍ

Եւ սա ըստ մարգարէին տեսողութեան՝ ի խնցի մասնէ. քանզի հայր 25 սորա ի պալատին զգալիոսութեան ունէր զպալատիւ, յորմէ ամենայն դա-

* Հմմ. Սաղ. ձԻԸ. 6.

- 1 BCDHIՄՏ յեկեղեցին
 - 2 ADEFՄ թագչել GI թաքչիւ
 - 3 C չիք և CDIՄ յայն սուրբ CI տեղուքն
 - 4 GHՏ գիմեալիկոսն
 - 5 I չիք նոցա, C աւեր C չիք յապակսնութիւն DGIՄՏ և յապակսնութիւն
 - 7 I մեծամեծ
 - 8 GՏ այնպէս փխ այնքան Ծ² այնքան BCD խռակուն
 - 9 EF զգարիսպ ABCDEFIՄ պաղատին
 - 10 F յարտաքս
 - 11 ABCDEFGIՄ զլուստորք
 - 12 AF արեգակնն G արեգակնն GHՏ առ ինքն
 - 13 E էրէկ GI յերեկ HI յոկի GS աթոռ
 - 15 BH ծովուն և ծովու I ցամաքին EI տիրեալ E և ի միում
 - 16 EF վարկենի
 - 17 BHI մինչև E չիք էր
 - 18 BD հընձաւորին DՄՏ բարձողաց I բարցողաց ABCDEF գորայս H զորայն I զորայն
 - 19 DJ նա փխ նաև
 - 22 ADEFI կոստանտու BC կոստանդիա E որդայ
 - 23 AB մանուսալ CDFIՄ մանուսալ E մօռումալ H մաքնումալ և կամ մանումալ
 - 24 C մարգարէի C տեսողութեանն B չիք հայր I որ փխ հայր
 - 25 ABCDE պաղատին ABCDEFIՄՏ զգալիոսութեանն GI զգալիոսութեանն
- [Prud'homme-ը, Փրամե. բարգմ. էջ 55, ծան. 3. այլ բար կապում է հուն-
առաջինը՝ արդարապատուրյան բառի հետ] G աւերի

տաւորք աշխարհին առաքին: Յետ անկատար թագաւորութեան կեսարո՝
մոնչեալ մատակ առիւծն ի վերայ ընկերին ի խշտիս իւր, քանզի ոչ
սակաւ տարակոյսք զնա պաշարեալ պահէին, զի զոր յիւրայնոց չունէր
արժանաւոր թագաւորութեան. և զոր առ յորդեգիրս, և արար տէր և թա-
5 գաւոր աշխարհաց, նա փոխարէնս զայն հատոյց նմա, զոր խոն մի յա-
ռաջ նշանակեցաք: Եւ ապա զի՞նչ առնէ. ելանէ արտաքոյ կանոնական
կարգաց, և կոչէ զայլս զայս յառաջ և առնէ այլ իւր. և նստուցանէ զնա
յաթոս թագաւորութեան: Զոր բազումք կարծեցին սիղիս գոլ նմա, բայց
ես ոչ գիտեմ, եթէ այսպէս է և եթէ այնպէս. որպէս ինքն յիւրում հրո-
10 վարտակին գրեալ էր լերախտիս աշխարհի, եթէ վասն աշխարհի խաղա-
ղութեան ոչ խնայեցի լիս, և վասն այնորիկ յանարժան գործ համար-
ձակեցալ:

Ի սորա յառաջին ամին ապստամբեաց որդին Մանեակ, որ ունէր
զարեմտից կողմն, այլ քաջ և անուանի, և զբազումս միաբանեաց ընդ
15 իւր: Եւ եկեալ բազում զօրօք մինչև ի դուռն թագաւորական քաղաքին,
և ալնքան բռնացաւ ի վերայ ըստ ուժոյն քաջութեան, մինչ զի բազումք
ակամալ կամօք ետուն զանձինս նմա ի հնազանդութիւն. քանզի կարծե-
ցին զնա գոլ թագաւոր վասն բազում պատեհութեանցն որ ելանէին նմա:
Քանզի երկիցս և երկիցս ելին զօրք թագաւորին և ճակատեցան ընդ նմա
20 և պարտեալ ի նմանէ, դարձան առ թագաւորն մեծաւ անարգանօք: Իսկ
ի գալ վերջին պատերազմին, յորում ուշ եղեալ էր ամենեցուն, զի զկնի
այնր յաղթութեանցն՝ ամէնն նմա հնազանդեացին և զնա արասցեն թա-
գաւոր. բայց քանզի չխորհեցաւ Աստուծով թագաւորել, այլ ի զօրու-
թիւն ուժոյն իւրոյ ապաստան եղև, զԱբիսողոմայն ի հեռուստ ախտաց-

1 BDIJ Թագաւորութեան

2 CEF մոնչեալ H մոնջեալ ABEF առիւծն

3 C յուրայոցն EFI յուրայոց

3—4 DIJ չունէր ժառանգութիւն Թագաւորութեան

4 BC ժառանգութեան փխ արժանաւոր Թագաւորութեան C էառ CG որդեգիրս

5 EG փոխարէնս I փոխարէն

6 B և ապայ ինչ

7 I չիք գայրս

8 GHS սեղեխ

9 CDIJ չիք է B յորում փխ յիւրում

9—10 B հրովարտաբին GH հրովարտակի

10 EF խնդրեալ փխ գրեալ

11 DIJ ի յիս GS այնորիկ

13 B առաջի C յառաջի HS առաջին BCI ամի A ապստամպեաց BC որդի

16 S չիք և S ուժայ

17 B ի նմա

19 A երիս EF չիք և (ճակատեցան) ABDFHIL նորա փխ նմա h նմա

20 AEFHGH² պարտաւորեալ BCDI պարտաւորեցան dI պարտեցան

21 G յուշ

22 G աղթութեանց ABDEFIL ամէն S արասցեն զնա

23 A այդ

23—24 H զի զօրութիւն h ի զօրութիւն I զօրութենէ

24 BCDIJ ուժոյ B ապստան I հեռուստ

հալ, արբեալ ամբարտաւանութեամբ, վասն որոյ զնորայն հատուց զդատաստան: Ի մէջ ճակատուն գտին զնա անկեալ, հզօր հրեշտակի աւանդեալ զողի նորա, առանց ուրուք նմա ի դիմի հարեալ: Զայս արարեալ և առնէ ամենիմաստապէս ամենեցուն տէրն և արարիչն, որ կարողն է 5 քաղել զողիս իշխանաց, ահաւոր գոլով քան զամենայն թագաւորս երկրի. զի «Մի՛ պարծեսցի հզօրն ի զօրութիւն իւր, և մի՛ մեծն ի մեծութիւն իւր, և կամ իմաստունն չիմաստութիւն իւր, որպէս ի գրոց լուաք. ալ տերամբ պարծեսցի որ պարծին և արասցէ իրաւունս և զօրծեսցէ զարդարութիւն ի վերայ երեսաց երկրի»*: Որ է արգարեալ յոյժ պարծա-

10 նաց և գովութեանց արժանի, և յիշատակ նորա կալ մնալ յաւիտեան, և «Եղչիւր նորա բարձր եղիցի փառօք»** որպէս ի սաղմոսարանի անդ զըրեալ է: Այսպիսի էր և մեծն Դաւիթ. որ թէպէտ ի սնանողէն օծաւ թագաւոր, և ընդ օծութեանն ընկալաւ ոչի զօրութեան և մարգարէութեան, օր զգազանսն բուն հարեալ իբրեւ զուս ալծից ճեղքէր. յորս

15 վստահացեալ, անպարտելի սկայազնին ընդդէմ ճակատեալ, զխելապատակն նորա պարսաքարիւ ջարդեալ յերկիր ընկենայր, բառնալով զնախատինս յիսրայելէ. բայց սակայն բազում անգամ հալածեալ ի Սաւուդայ, ներէր և անալր կոչողին հրամանի. ոչ միայն չխնդրէր բռնութեամբ տիրել թագաւորութեանն, ալ ի երկիցս ի ձեռն անկեալ հալածիչն, խնայեաց

20 ի նա իբրեւ ի բարեգործ. և որ սպանանելն կամէր, սաստեալ նմա ասէր. «Մի՛ մխեր զձեռն քո ի դմա, զի օծեալ տեառն է»***: Վասն որոյ հաճեալ Աստուած ընդ կամս նորա ասէր. «Դուի ալր ըստ սրտի իմոյ, որ արասցէ զհաճոյս իմ»****: Իսկ սա ոչ ած այսպիսի զմտաւ ինչ. և ոչ անսաց Աստուծոյ հրամանին. ալ կամեցաւ անձամբ առանց Աստուծոյ թագաւորել, մոռաց-

25 եալ զաստուածային հրամանն՝ որ ի ձեռն մարգարէին զթագաւորսն իս-

* Ա. Թագ. Բ. 10 և Երե. Թ. 23—24 ** Սաղ. ձԺԱ. 9--10.

*** Ա. Թագ. ԻԳ. 7 **** Գործ. ԺԳ. 22.

- 1 H գնորին հ գնորայն
- 1—2 C զդատաստանն
- 4 C չիք ամենեցուն և ամենեցուն CDFI կարողն E կարող
- 5 I զողիս
- 6 CDJL չիք մի
- 7 CDJL չիք և
- 8 B այլ այլ սուրբ պարծեսցի C այլ սուրբն պարծեսցի I այլ ի տէր պարծեսցի H պարծին
- 9 I չիք յոյժ
- 10 I կայ և մնայ
- 11 ABE եղչիւր EF սաղմոսի
- 12 C այսպէս BC թէ փխ թէպէտ
- 13 B և ըստ աստուածութեան ընկալաւ CDJL օծութեան
- 13—14 CDJL չիք և մարգարէութեան
- 14 GS Ի բռնոն
- 15—16 HS զխելապատակ
- 17 ADJL յիսրայելէ
- 19 BDJL թագաւորութեան A այդ և G այլ
- 20 I չիք ի (բարեգործ)
- 22 I այս և I չիք ըստ BC չիք սրտի և սրտի
- 23 G այսպիսի ած C զմտաւ այսպիսի DJL ինչ զմտաւ ECDJL չիք ոչ
- 24 A այդ
- 25 GHS աստուծոյ հրամանին B և փխ որ H չիք որ հ որ

րալէլի թշնամանելով ասէր. «Վա՛յ է նոցա զի կամեցան թագաւորել և ոչ ինե», և որ այլն ևս:

- Արդ՝ ոչ եթէ թագաւորս այս գովութեանց ինչ արժանի է, և վասն այնորիկ արգահատեաց ի նա Աստուած, ալլ զաթոռն պատուէ, և զամ-
 5 բարտաւանութեան աղբիւրն խնտ. որպէս առ Հրեայոն Փրկիչն վարդապետելով ասէր. «Յաթոռն Մովսէսի նստան զպիրքն և փարիսեցիքն»*.
 որ թէպէտ ինքեանք կեղծաւորեալք էին, ալլ վասն աթոռոյն՝ հրամայէ հնազանդ լինել: Ուստի և մեծն Պօղոս խրատեալ երանելի ձայնիւն այ-
 նուիկ գրէ առ Հռովմայեցիսն. «Ամենայն անձն, ասէ, որ ընդ իշխանու-
 10 թեամբ իցէ, ի հնազանդութեան կացցէ. զի ոչ ուստեք է իշխանութիւն, եթէ ոչ լ'Աստուծոյ»**. Հասէ զիշխանէն, ալլ զիշխանութենէն, այսինքն զաթոռոյն. քանզի ոչ եթէ զամենայն իշխան Աստուած յարուցանէ: Եւ ի վերայ էսծ, թէ «Որ հակառակ կալ իշխանութեանն, Աստուծոյ հրամանին հակառակ կալ, և որք հակառակն կան, անձանց դատաստանս ընդունին»***.
 15 որպէս և սմա իսկ եղև: Զի ոչ թէ ի մարդկանէ ումեքէ դատեցաւ, ալլ լի-րաւացի Աստուծոյ դատաստանացն, որ զամենայն ինչ կշռով դատի և իրաւամբք. զի ակն է նորա արթուն, և ծածուկք մեր յայտնի են առաջի ամե-նատես գիտութեան նորա: Որպէս երանելին Դաւիթ սաղմոսելով խոստովան լինի Աստուծոյ. «Դու ծանեար զյետին իմ և զառաջին իմ»****: Սմին
 20 նման և առաքեալն գրէ առ Եբրայեցիսն, թէ «Զիք ինչ արարած աներեւոյթ լերեսաց նորա»*****: Զոր և մանկունքն ի հնոցին գովելով ասէին, «Որ նստիս ի քերովբէս և հալիս յանդունդս, զոգեալ ևս և առաւել բարձրացեալ յաւիտեան»*****. զի ի բարձրութենէ անդեացն՝ զստոյգ գիտութիւնն

* Մատ. ԻԳ. 2. ** Հռովմ. ԺԳ. 1. *** Հռովմ. ԺԳ. 2—3. **** Սաղ. ձԼԸ. 5.

***** Եբրա. Դ. 13. ***** Դաւ. Գ. 54.

1 B թշնամանելով GH չիք է

2 B ոչ է B ալլ

3 C ինչ գովութեանց

4 S այսորիկ B] արագահատեաց H արգահատեաց A այդ I որպէս է փխ պատուէ

4—5 A զամբարտանութեան I ամբարտանութեան

5 AB EF աղբիւրն DEF հրէայսն

6 BdJ մովսիսի [D բառի հապաված ձևը օգտւած է] FGI մովսէսի

7 ABCDEFIJ եղծեալք փխ կեղծաւորեալք A աղ

8—9 I այնորիկ

9 C հոռոմայեցիսն EH հոռոմայեցիսն DGJS հռոմայեցիսն

10 G չիք ընդ C է փխ իցէ

11 C աստուծոյ Gh ոչ ասէ A այդ

12 GS իշխանս G եւ որ

13 BDJL իշխանութեան

14 S հակառակք

15 ABCDEF չիք ոչ d ոչ A այդ

15—16 DIJ յիւրաւանց

16 DJ յաստուծոյ

17 EFGHIS նա փխ նորա G և փխ նորա C ծածուկ

18 dJ գիտութեանն DGJL չիք նորա

19 DIJ չիք իմ (և) G զառաջինն

20 ABF առաքեալ ABDEFHJ հեբրայեցիսն I հօքայեցիսն S եթէ BCDIJ չիք ինչ

21 C երեսաց D մանկունք D՝ գոյելով

22 AEFG քրովբէս I քրորէս ADEFIJ նայիս C չիք ես և G չիք ես B յառաւել

23 BC տեղեացն BCDIJ զարոյգն գիտութեան

լայտ արարին ըստ սաղմոսողին երգոցն, թէ «Տէր յերկնից յերկիր նայիցաւ»*: Այս կերպ և բարձրն Յսայիաս. «Աչք տեսան ըստ ինքն և մարդ տառապեալ. և խոնարհեացի ըստ ինքն ի միտքս իմս, և բարձրացի տէր միայն իրաւամբք և արդարութեամբ, և սուրբն փառաւորես-
5 ցի»*: Այսոքիկ եղեն ի սկզբան թագաւորութեան Կոստանդեայ, յորում էր թուականութեանս մերոյ ամբ չորեքհարիւր իննսուն:

Իսկ զկնի երկից ամաց եհաս կատարած կենաց տանս Հայոց. քանզի ի միում ամի զրաւեալ յաստեացս՝ բարձան ի կենաց երկոքին հարազատ եղբարքն Աշոտ և Յովհաննէս, որ ունէին զթագաւորութիւն մերոյ
10 աշխարհիս: Յորում շարժեցաւ աթոռ հաստատութեան նոցա, և այլ ոչ էառ զկայումս. յորում ելին իշխանքն ի հայրենի ժառանգութենէ իւրեանց, և եղեն պանդուխտ յօտար երկիր. յորում աւերեցան գաւառք և գնացին յաւար տանն Յունաց: Եղեն շինանիստ աւանք՝ բնակութիւն գազանաց, և անդաստանք նոցա՝ յարօտ երէցոց: Տունք ցանկալիք, բարձրա-
15 ձեղունք և մեծամեծք՝ եղեն բնակութիւնք համբարեաց և յուշկապարկաց, զոր ողբան սուրբ մարգարէքն զամալանալն Իսրայելի. «Անդ հան ողնի ձագս և սնոյց առանց երկիւղի զորդիս իւր»*: Եղեն հանդիսաւոր տեղիք վանորէից՝ այլք աւազակաց. և եկեղեցիք որ ի նոսա՝ որ զերկնից բերէին զնմանութիւն վասն պայծառ շինուածոցն, և վասն գեղեցկաշուք
20 զարդարանացն, և վասն անշէջ լապտերացն և շահիցն վառման, որոց լուսոյն առոյգութիւն ընդ օդոյն տարածեալ՝ այսր անդր ճոճելով՝ զալեաց ծովու բերէր զնմանութիւն, որ ի հանդարտ ժամանակս ի քաղցրաշունչ օդոյն սղոխք ալեացն վէտս վէտս ի վերայ միմեանց շրջապատին. և

* Սաղ. ԺԳ. 2 ** Յսայ Բ. 11. *** Յսայ. ԼԳ. 15.

- 1 BCDEFIL սաղմոսին GHS սաղմոսի DIL երգոց HS երդոյն I չիք յերկիր
- 1-2 GS հայեցաւ
- 2 E բարձր
- 3 EF խոնարհեաց E անբարտաւանից
- 4 EFGS արդարութեամբք
- 5 DIL եղեն BCDIL սկիզբն EF թագաւորութեան ABC կոստանտեա DIL կոստանտեայ EF կոստանդեա
- 6 GHS թուականիս BDEFHIL մեր G չիք մերոյ
- 8 B հաստեաց A երկու BCDEFGHIL Բ
- 9 BDIL եղբարք C եղբայրքն ADEFIL յովանէս BC յովանէս
- 10 DIL աշխարհին C յաթոռ
- 11 AI իշխանք B հայրի
- 12 B պանդուխտ C պանդուխաք C յօտօր I օտար C երկրի I յերկիր
- 13 D աւար H բնակութիւնք
- 14 ABCDEFHIL յարաւստ G արօտս
- 15 BDIL բնակութիւնք S համբարեաց AF յաւապարկաց BCDIL յաւապարաց
D յօշկապարաց S ուշկապարկաց
- 16 ABCDIL իսրայէղի B եհան
- 18 H վանօրէից C զոր փիս որ C յերկնից I չիք զերկնից
- 20 E արդարանացն H զարդարանաց A զապտերացն DGIIL՝ որոյ
- 21 DHILS առոյգութիւն h առոյգութիւն Ն՝ առոյգութիւնք
FHILS, ճոճելով
- 22 BCDIL ծովուն I ծովոյն B բերէ
- 23 B յօդոյն DIL սղոխք G սղոխք H սխոլք

անուշաբուրակ խնկոցն գոլորշիք, որ ըստ առատութեան նուիրաբերացն հրոյն ներգործեալ, գգարնանաբեր ժամանակին բալիցն ցուցանեն զօրինակ, որ ի ծայրս լերանց նստեալ՝ արդելուն ղճառադալթս արեգականն: Իսկ զբնակողացն ի նոսա ո՛ր բան բաւական իցէ առ ի պատմել զօրինակն. զքաղցրաձայնութիւն երգոցն և զանդադար սաղմոսերգութիւնն, զաստուածային դրոցն ընթերցմունսն զտէրունական տօնիցն զհանդէս և զվկալիցն զպատիւս, զմիախորհ խորհողացն զկամս և զառ ի յաստուածայինսն նկրտումն, և այլ որ ևս:

Արդ որ այսպէս և այսքան էին լառաջ ժամանակաւ, այժմ է տեսա-
 10 նել յամենայնէ թափուր և արուզ, յամենայն բարեփառութենէ մերկ և կողոպուտ զնոսա: Փոխանակ քաղցրաձայնութեան երգոցն՝ այժմ բուէճք և տառաղեղունք են դասազլուխք. և փոխանակ սաղմոսական նուագացն, տատրակ և աղաւնի երգեն ի նմա, ըստ մարգարէին՝ քաղցրաձայնութեամբ կարդալ զձագս իւրեանց: Ջահքն շիջեալք, և բուրումն անուշա-
 15 հոտ խնկոցն սպառեալ. և սեղան սուրբ խորհրդոյն՝ որ երբեմն ժամանակաւ իբրեւ զնորահարսն առաքատի չքնադադեղ զարդու զարդարեալ էր՝ պսակ փառաց ունելով ի դէմս իւր, այժմ է տեսանել տեսութիւն ողորմելի և բազում արտասուաց արժանի, մերկացեալ ի զարդուց, լցեալ փոշուով, լեալ հանգրուանք ազուաւուց: Այսոքիկ ամենեքեան երկալնի պի-
 20 տոյ բանի պատմութեան, նաեւ վերին շնորհին օգնականութեան, որպէս զի կարիցեմք ի նպատակ բանիս ուղղել: Արդ ի վերջէ լառաջինսն տանելի է մեզ զպատմութիւնս:

1 ABCDEFIL խնկոցն C նիւարաբերացն F նուիրաբերացն G նուիրացն

2 BCDEF ի հրոյն G հրոյ H գոյն փխ հրոյն h հրոյն I ցանկալիք ի հրոյն

AB զգառնանաբեր

3 I ծայր BDGIL արեգական

4 E որ անբաւական F որ բեր անբաւական

5 BCDIL երգոց BCDIL անդադար BDIL սաղմոսերգութիւն C սաղմոսերգութեանց

6 BCDEHIL գրոց GS ընթերցմունս

7 B պատիւ S և զմիախորհ

7—8 B յաստուածայինս

8 A այդ S և այլն ևս

9 GHS չիք որ I չիք և այսքան

10 dIL չիք յամենայնէ BC թափաւք dIL չիք և արագ C սարուզ փխ արուզ

11 H¹ բարէճք h բուէճք

12 ABCDEFGIL զտաղեղունք H զաղեղունք h զտաղեղունք կամ տաղեղունք S տաղեղունք Մ² զտաղեղունք DGHIS զասաղլուխք են B նուագաց

13 Gh տատրակք hS աղաւնիք

14 BC զձագս I զձակս CDEFHIL ջահք ABCDEFGHIL շիջեալ

15 ABCE խնկոցն F խնկոց

16 ABCDEHIL³ զնոր հարսն ABCDEFIL յառաքատի BC չքնադեղ

17 F չիք է

18 I զարդուցն

19 DL փշոփ EFHIS փշոփ G փշոփ H հանրուանք h հանգրուանք I հանգուանք GHS չիք այսորիկ G ամենեքեանն նոքա h ամենեքեանքն

19—20 ABCDEFGHIL¹ պիտարանի Մ¹ պիտանի

20 C պատմութեանն G¹ պատմութիւն C օգնականութեանն

21 ABCDEFHIL վէպատակ G վիպատակ Մ³ վիպատակ և վեպատակ C ի յառաջինսն HS յառաջսն Մ¹ յառաջինսն

Յորժամ մեծն Կոստանդին հիւանդացաւ հիւանդութիւն՝ որով և մե-
ռաւ իսկ, հրաման տալ որք մերձն կային եթէ ելեալ խնդրեցէք զայլ ոք
'ի Հայոց զո՛ր և զտանիցէք, և ածէք ալսր: Եւ ելեալ խնդրակացն զտին
գերէց ոմն Կիրակոս անուն, որ կաթողիկոսարանին հիւրատէսն էր,
5 և բերեալ առաջի թագաւորին, և տեսեալ զնա թագաւորին ետ զնամակն
որ վասն Հայոց աշխարհին էր ցնա, և ասէ. Տա՛ր զգիրդ և տո՛ւր ի թագա-
ւորն Հայոց. և ասա, թէ որովհետեւ հանդոյն ամենայն հողածնաց մահու
հրաւէրս և մեղ ժամանեաց, ա՛ռ զգիր քո և տո՛ւր զթագաւորութիւնդ
որդւոյ քո, և որդի քո որդւոց իւրեանց մինչև յաւիտեան: Եւ ինքն
10 առեալ զոտս իւր ի՛ մահիճն վախճանեցաւ: Իսկ նորա առեալ զնամակն
պահեաց առ իւր մինչև ի ժամանակս Միխայիլի թագաւորութեանն, և վա-
ճառեալ նմա՝ առ գանձ բազում. Ո՛վ դառն վաճառոյն ալնորիկ. քանի՛
արեանց զանձն պարտական կացոյց. քանի՛ եկեղեցիք ի ձեռն վաճառոյն
ալնորիկ աւերեցան. քանի՛ դաւառք անմարդ, ամալի դարձան. քանի՛
15 մեծանիստ աւանք մարդաթափ ի բնակչաց եղին: Այլ զբովանդակն յիւ-
րում տեղւոջն ասասցուք. և մեք ղկարդ պատմութեանս որպէս սկսաք՝ յա-
ռաջ վարեցուք:

Արդ ի հասանել համբաւոյ մահու թագաւորացն ի լսելիս ինքնա-
կալին Հոռոմոց, և գտեալ զգիր նամակին Հայոց, իբրև իւրեան սեպհա-
20 կան ժառանգութիւն՝ հոգ տարաւ առնուլ զքաղաքն Անի՝ և զաշխարհն:
Իսկ մի ոմն ի գլխաւոր ազատացն Հայոց Սարգիս անուն՝ եղ շուք ան-
ձինն թագաւորել ի վերայ տանն Շիրակայ և որ շուրջ զնովաւ դա-
ւառք. զի զամենայն գանձսն գտեալ ի տան թագաւորին Յովհաննիսի՝
յինքն ժողովեաց, վասն զի ի մահուան նորա նա էր հոգաբարձու նմա՝
25 Իսկ Վահրամ ալլ հօր և անուանի, և բարեպաշտութեամբ լոյժ վեհ,

1 AE կոստանտին BCDIՄ կոստանդիանոս H կոստանդին

2 EFG որ BDHՄ ելանել AEF խնդրեցէք I այլ զոգի

3 S խնդրակաց

4 ABCDEI գերէց F գերոց BCDGHIՄ Կիրակոս G կաթողիկոսարանի

5 EF չիք զնա S չիք և տեսեալ զնա թագաւորին Ծ՝ եւ տեսեալ զնա թագաւորին

6 D աշխարհի EFGHS չիք էր BCDIՄ ասէր

9 B որդիք Մ իւրոց

10 B չիք զոտս իւր... առեալ I ի մահիճն իւր DJ վաղճանեցաւ

11 AB միխայիլի D միխայիլի GS միխայիլի C թագաւորութեանն միխայիլի DJ
թագաւորութեան

12 G զնա փխ նմա ABCDEIՄ վաճառուն

13 H արանց h արեանց BDEFIՄ վաճառուն C չիք վաճառոյն

14 ABCDEFGHIՄ յամայի ABDEFGH դարձաւ

15 A այլ

15—16 CI իւրում

16 G տեղւոջ F զկարգս B սակաւք փխ սկսաք

18 ABCDEFՄ համբաւու GH համբաւ C թագաւորացն հայոց

19 ADEFGHՄ չիք և BCDEFGHՄ և իբրև E իւրեանց

19—20 BDEFGHIS սեփական

20 DJ ժառանգութեան I զաշխարհս

21 ADIՄ ազատաց B ազատեաց

22 BC շիրակա CGHS որք

23 C քանզի փխ զի B ամենայն GHIS գանձս ABCDEFՄ յովանիսի G յոհաննիսի
H յոհաննիսին I յոհանիսին

որպէս թէ ոչ ոք հաւասար նմա Պահլաւ հանդերձ իւրովք ազգակցօք, որդւովք և եղբորորդւովք իբրև երեսուն ազատօք, ոչ միաբանեցան ընդ նմա. այլ կոչեալ առ ինքեանս զԳաղիկ որդի Աշոտոյ, թագաւորեցուցին ի վերայ իւրեանց, և իմաստութեամբ և հնարիւք մուծին ի քաղաքն:

- 5 Իսկ Սարգիս իբրև ետես զեղեալսն, զգանձա թագաւորութեանն առեալ՝ ի ներքին ամուրն մտանէ յանառն Անի: Այլ Գաղիկ այրական քաջասրտութեամբ միայն իջեալ առ նա, և ողորական բանիւք հաւանեցուցանէ զնա. և նա ելեալ յամրոցէն երթալ ի բերդաքաղաքն որ կոչի Սուրմառի. այլ զամուրն ո՛չ տալ ի Գաղիկ, և ոչ զայլ ամուրսն զորս ընդ
- 10 ձեռամբ ունէր. և երթեալ անդ՝ դարձեալ խորհի զխորհուրդ նանրութեան, տալ զոր ունէր՝ ընդ ձեռամբ Հոռոմոց, և ելանել առ նոսա: Իսկ Գաղիկ սակաւ արամբք երթեալ մտանէ ի մէջ բանակին՝ ի խորանն ուր էր Սարգիսն, և ձերբակալ արարեալ զնա, մտանէ ի քաղաք թագաւորութեան իւրոյ: Եւ զոր պարտ էր զապստամբն բառնալ ի կենաց, նա զՍա-
- 15 տուղայն խորհեցաւ, զերկրորդ Ագադ խնայեալ՝ ընդ իւր ի կառսն նստուցանէր. վասն որոյ զՍաւուղայն ընկալաւ զհատուցումն, կեանք որ քան զմահ դառնագոյն էին:

Յայտոսիկ յաւուրս հետամուտ եղեալ զօրքն Հոռոմոց, չորս անգամ զկնի միմեանց մտին յաշխարհն Հայոց, մինչև մարդաթափ արարին զեր-

20 կիրն ամենայն սրով և հրով և գերութեամբ: Զորոյ զնշանակ չարեացն յորժամ զմտաւ ածեմ՝ յիմարի անձն իմ և ափշին միտք իմ, և յահագին զարհուրանացն զիողի առեալ ձեռինս՝ զոն ափիս ոչ կարեմ յառաջ խաղացուցանել. զի դառն է պատմութիւնս, և բազում ողբոց արժանի:

Աշխարհ՝ որ երբեմն ժամանակաւ իբրև զդրախտ տնկալսիտ առա-

25 չի իւր, կանաչագեղ, տերեւալից, պտղաբեր, գեղեցկաշուք և երջանիկ անցաւորացն ցուցանիւր. քանզի իշխանք նստէին քշխանական զահու զուար-

1 ABCDEFGhILԾ² ազգաւ պահլաւ [ABCD պահլաւ Ծ² պահլաւ] S պահլաւ

2 BCDIL և փխ իբրև F եղբորորդովք HՏԾ¹ ազատք G չիբ ոչ

4 G չիբ և (իմաստութեամբ) ABDEFGJL չիբ և (հնաիւք)

5 B գանձա C զգանձան BDEIL թագաւորութեան

6 C յամուրն F յանի

8 B երդայ

8—9 BCDHIL սուրբմառի EFG սուրբմօի

9 A գայդ C որս

10 E ձեռամբն ABCDEFIL զխորհուրդ

11 C հոռոմոց

13 D չիբ գնա EFGH քաղաքն

14 A զապստամպն C զապստամպն բառնալ

14—15 F զսաւուղան

15 ABCDEFIL կառս

17 G չիբ էին H էին hՏ է

18 C յայտոսիկ I յայտոսիկ G յետ յայտոսիկ S աւուրս C հոռոմոց

20 G զամենայն h զայսպիսի նշանակ չարեացն մերոյ աշխարհին յորժամ և Ծ¹ չա-

րեացն մերոյ աշխարհին

21 B սափշին փխ և ափշին CD չիբ և (ափշին)

22 B զարհուրանաց G զձեռինս ABCDEFGHI կարէ

24 B երբեմ

25 I կանանչագեղ

25—26 C անցաւորաց

26 EF իշխանքն

թահալեաց դիմօք, և զօրացն՝ զգարնանաբեր ժողվանցաց բերեալ զնմա-
նութիւն՝ վառ ի վառ գունովք առաջի կացեալ, ուրախական երդոց և բա-
նից միայն լինէին հանդէսք. ուր և ձայնք փողոցն և ծնծղալիցն և ալլ
երգեցողական արուեստիցն զլսողացն անձինս լի առնէին ուրախական
5 բերկրանօք: Անդանօր և ծերք նստէին ի հրապարակս հարկաւոր և պա-
տուական ալիօք բարդաւաճեալ. ալլ և մարք զմանկունս ի գիրկս ընկալ-
եալ, և մայրենի գթովքն աղէխարշեալ, վասն առատ ուրախութեանցն
մոռանալին զտխրական ժամանակս երկանց, զօրէն աղաւնեաց զնորափե-
տուր ձագօքն միշտ թոթոնելով: Զի՛նչ ասացից և զհարսանցն ի սենեկի,
10 և զփեսայիցն յառագաստի զսիրահարուստ ըղծիցն զորոքօքումն և զան-
ժոյժ բնութեանն զհակամիտութիւն: Ալլ և ի վեր տանելի է մեզ բանս,
առ հայրապետական աթոռն և առ թագաւորական պատիւն: Զի մինն զօ-
րէն ամպոյ խտացեալ ի պարզեաց հոգւոյն՝ ի ձեռն վարդապետական
շնորհին, ցօղէր զցօղ կենաց. որով պարարտացեալ պտղաբերէր եկեղեց-
15 ւոյ դրախտ, արթուն պահապանս ի վերայ պարսպաց նորա կարգելով
զառ ի լինքենէ ձեռնադրեալսն: Իսկ թագաւորն յառաւօտինսն յորժամ ի
քաղաքէն ելանէր, զօրէն փեսայի որ ելանէ յառագաստէ իւրմէ, կամ որ-
պէս տուրնշենային արուսեակն որ ի գլխոյն արարածոց բարձրանալովն
զամենայն տեսանելիս լինքն ձգէ, ալսպէս և նա պտղապաշէր փաղփուռն
20 հանդերձիւք և մարդարտախուռն թագիւն, և զամենայն մարդ ի տեսու-
թիւն և ի զարմանս ցուցանէր. որ և սպիտակամաղ նժոյզ՝ ոսկեզօծ վար-
դիւք առաջի ընթանալով, ի ճառագալթից արեգակոնն որ զնովաւ հար-
կանիւր շլացուցանէր զտեսողացն տեսանելիս: Իսկ զօրացն բազմութիւն

- 1 Տ չիք զօրացն BC զգառնանաբեր
- 2 GHՏ կացեալք
- 3 BC լինին A այդ
- 4 G չիք արուեստիցն ... ուրախական
- 5 E աստանոր F անտանոր հՏ հարկեոր
- 6 ABE ալիւք A այդ C մարք
- 7 CH գթովք G գթովն G աղէխորով
- 8 C ժամանակն H երկանցս h երկանց H զօրէնս h զօրէն
- 9 I չիք և
- 10 A յագաստի
- 10—11 G զանժոյժ
- 11 BCDI բնութեան D զհակամտութիւն GIS զհակամիտութիւն A այդ H զբանս
- 12 G յաթոռն I հայրական BC չիք առ c առ
- 13 GH խտացեալ h խտացեալ Տ պարզեացն I ոգւոյն
- 14 Տ կենացն
- 14—15 B եկեղեցւոյ
- 15 CG պարսպացն CG չիք նորա
- 16 DG չիք ի BCDI ձեռնադրեալ E յառաւօտինս
- 17 G քաղաքն C քաղաքէն ելանել B յառաստէ
- 18 EF տուրնշենային DGHIS տուրնշենային G արուսեակք E արարածոց E բարձ-
րանալով
- 19 ABCDEFHI պաղպաղէ
- 20 AB հանդերձիւն C մարդարտախուռն ADEHI չիք և (զամենայն)
- 21 AB սպիտակամաղ D սպիտակամաղն ABEFI նժոյզ
- 22 BC չիք ի G արեգական
- 22—23 GՏ հարկանէր

խառն առաջի ընթանալով՝ զօրէն ծովային ալեացն զմիմեամբ կուտակելով: Նաեւ անապատական վայրքն լցեալ և խճողեալ էին կրօնաւորական դասուք, մինչ զի զգիւղս և դագարակս առ բարի նախանձ քահնալ՝ առնէին բնակութիւն կրօնաւորաց: Զայս և որ սոցին նման է, առաւել ունէր 5 աշխարհս մեր: Եւ զայս զի զրեցի, զի յորժամ զսոցին հակառակն պատմեցից, ամենեկունց շարժեցից արտասուս:

Արդ այժմ թագաւորն անկեալ ի պատուս, իբրեւ զգերի կալանաւոր նստի ի հեռարնակ տեղիս. այսպէս և հայրապետական աթոռն ամալացեալ ի բնակողէն՝ ցուցանի տխուր գիմօք իբրեւ զկին նորահարսն՝ մնա-
 10 ցեալ յայրիութեան: Հեծելազօրն անաէրունչ շրջեալ ոմն ի Պարսս, ոմն ի Յոյնս, ոմն ի Վերս: Սեպուհ գունդն ազատաց ելեալ ի հայրենեաց, անկեալ ի ճոխութենէ, մոռնին ուր և են իբրեւ զկորիւնս առիւծուց ի խշախ իւրեանց: Արքունական ապարանքն աւերակ և անմարդի: Մարդաբնակ աշխարհն թափուր ի բնակչաց: Ոչ լսի ձայն ուրախութեան ի
 15 կոթս այգեաց, և ոչ բարեբանութիւն առ կոխողս հնձանի: Ոչ խաղան մանկունք առաջի ծնողաց, և ոչ նստին աթոռով ծերք ի հրապարակս: Ոչ լսի ձայն հարսանեաց, և ոչ զարդարին առաքատք հարսնարանի: Պակասեաց այս ամենայն և կորեաւ և «Ոչ ես յաւելուցու յառնել»* ըստ սաղմոսողին ձայնի: Այժմ յողբս փոխեցաւ մեղ ամենայն, և ուրախու-
 20 թեան պատմութեանն այն յարջնազգեստ խորդ փոխեցաւ: Ո՛ր լսելիք տանիցին զթշուառութեանս մերոյ զպատմութիւն: Ո՛ր սիրտ քարեղէն, որ ոչ լքանի հառաչմամբ և բեկանի հեծեծելով: Փամ է ինձ լերեմիայի ողորոցն խառնել ընդ մեր հառաչանս. «Ծանաղարհք Սիովնի, ասէ, սգան,

* Սաղ. ե. 9.

- 1 BCDI խառն ABCEF ալեաց ABCDEFI գմբմեամբք Ծ՝ զմիմեանս
- 2 ABCDEFHIԾ՝ անապատադոյն և անապատական H խճողեալ
- 3 A գիւղս CGHIԾ զգեողս F ի նախանձ ABCD քահնալ
- 4 A բնակութիւն DI չիք զի DI ի սոցին
- 6 G արտասունս H յարտասունս և արտասունս Ծ դարտասունս
- 7 I թագաւորքն
- 10 ABCDEFI յայրութեան H յարութեան և յայրութեան DI հեծելազունի զօրն
 G հեծելազօրքն HI անգերունչ ABCDEFHIԾ պարս Ծ և ոմն
- 11 FGHԾ և ոմն G յազատաց
- 12 A զկորեւնս BCDEFGHIԾ զկորեւն DEFI առիւծուց GHS առիւծուցն
- 13 A արկունական CG ապարանք BCDEFHI չիք և և
- 14 C չիք ի CEGHS բնակչացն
- 15 ABDE հնձանի
- 16 B մանունք BCDEF ծնողաց, GHS ծնողացն EF չիք ծերք
- 17 ABCDEFGI առադատ DFGIS հարսնարանին HIԾ՝ հարսնեաց և հարսնարանին
 կամ յաւ ես հարսանչ Ծ՝ յարսանչ
- 18 CEFH չիք և (կորեաւ) F աւելուցու C առնել
- 19 G սոցմոռնի փխ սաղմոսողին Ծ՝ սոցմոռնին BEGHI ձայնին G յողբ I ողբս
 G այս ամենայն A ամենայնն
- 20 F յայն BC սերելիք փխ լսելիք D սերելիք
- 20—21 B տանիցեն
- 21 d չիք որ
- 22 Ծ հեծեծալով B յերեմիա CE երեմիայի
- 23 F սիւնի G սիւնի

զի ոչ ոք է որ մտանէ՞*։ Այսոքիկ ասացան յայնժամ յաւերն Երուսաղէմի, բայց կատարեցաւ այժմ։

Արդ այս ամենայն ի վաճառէն յայնմ հանդիպեցաւ Հայոց՝ զոր յառաջ սակաւ մի լիշեցաք։ Այս վաճառ անմարդագոյն գոլ թուի ինձ քան 5 զՅուդային. քանզի անդ թէպէտ վաճառօղն ընդ պարստաւանօք, այլ վաճառն գին եղև փրկութեան ամենայն աշխարհի։ Որպէս մեծն Պետրոս լընդհանրական թուղթսն գրէ. «Ոչ, ասէ, ոսկեղինօք և արծաթեղինօք գնեալ ազատեցալք ի ձեր հալընաւորսն սնոտի պաշտամանցն, այլ արեամբ որդւոյն Աստուծոյ՞»*։ Իսկ աստ վաճառօղն լոյժ ապառուսն և տըրմարդի, զի այսքան չարեաց զանձն պարտական կացոյց. զի այդի զոր 10 տնկեաց տէր, և մշակեաց Լուսաւորիչն մեր իւրով հնգետասանամեալ քրտնալիր աշխատութեամբ, նա քակեաց զցանկ նորա և կործանեաց զաշտարակս նորա, և արար զնա կոխան անցաւորաց. մինչ զի Վապականեաց զնա խող անտառի, և կինձ վալրի ճարակեցաւ ի նմա՞**։ Ըստ դաւ- 15 թական երգոցն։ Արդ այսոցիկ ամենեցուն լուր առ տէր հասցէ, և իրաւունք նմա ՚ի տեառնէ եղիցի. և մեք ի մերն դարձուցուք զո՞ն բանիս։

Արդ ՚ի չորեքհարիւր իննսուն և չորս թուականին առաւ Անի, ո՛չ պատերազմի օրինիւ, այլ պատիր բանիւ. քանզի երդմամբ և խաչիւ հաւանեցուցին զԴազիկ՝ հրամանաւ թաղաւորին, թէ Միայն ի տեսանելն 20 զքեզ, դարձուցից ի քեզ զթագաւորութիւնդ քո, և գրեցից զքեզ ժառանգ լաւիտենից աշխարհիդ և քաղաքիդ քոյ. և քանզի իմաստունն երդնու և անմիտն հաւատալ, որպէս և իմաստնոցն բերին բանք. և դարձեալ, թէ բանք սոոց պարարտ են իբրև զլոր, և անմիտք կլանեն զնա։ Հաւատաց վասն երդմանցն և խաչին, եթէ վասն խաղութեան մտացն և թէ

* Ողբ. Ա. 4. ** Ա. Պետ. Ա. 18—19. *** Սաղ. 2թ. 14

- 1 DI չիք յայնժամ
- 3 B վախճան փխ վաճառ
- 4 H թուին
- 5 BC արդ փխ անդ C պարտաւանօք A այդ
- 6 A գինք BCDEF գինք D GHI փրկութեան եղև EF չիք ամենայն աշխարհի B մեծ
- 7 E լընթանրական F լընթհանրական
- 8 G H I հայրենական
- 9 I որդւոյ ABDFG ապառուս
- 10 G որ
- 12 BDH քրտալիր CHS աշխատութեամբն ABDFI զցանդ
- 13 D չիք գի GHI8 մինչև
- 13—14 C յապականեաց
- 14 A յանդառէ CEF անտառէ D յանտառէ
- 15 ABCDEFGHI8՝ ողբոցն փխ երգոցն C ըստ ամենեցուն
- 16 H մեր
- 18 A այդ EF չիք այլ պատիր բանիւ
- 20 B քեզ
- 21 E յաշխարհիդ D8 չիք և
- 21—22 B երդնզնու
- 22 H8 չիք և (իմաստնոցն) ACEF իմաստնոց G8՝ իմաստնոյն
- 23 C չիք թէ
- 23—24 G8 հաւատալ
- 24 GHS թաղաղութեան փխ խաղութեան

վասն երկիւղածութեան բարուցն՝ ոչ գիտեմ. տոեալ զբանալի քաղաքին ի Պետրոս, որ յաջնեամ ունէր զաթոռ հայրապետութեան Լուսաւորչին մերոյ, և յանձնեաց ի նա զամենայն հոգս աշխարհին մեծաւ դաշամբ և ուխտիւ: Եւ ոչ եկաց ի պատուէր Վահրամայ և ալլ ազատացն որ թա-
 5 գաւորեցուցին զնա, ալլ նենգաւորին Սարգսի սաղրելոյն լուեալ՝ ել ի քա-
 ղաքէն, և չոգաւ ի Յովնս զանդարձ ուղեորութիւն. իբրեւ զծովն ի կար-
 թէ ըմբռնեալ կամ իբրեւ զհաւ ի ծուղակաց: Զոր տեսեալ թագաւորին՝
 ո՛չ յիշեաց զերդմունսն, և ոչ զխաչին զմիջնորդութիւնն. ալլ առ իւր
 արգել, և խնդրէր թէ Տո՛ւր զԱնի, և ես տաց քեղ փոխանակաւ զՄելիտինէ
 10 և զգաւառան որ շուրջ զնովաւ: Ալլ նա ո՛չ առնու յանձն:

Եւ ի յերկարիլ խնդրոյս ալսորիկ, Գրիգոր որդի քաջին Վասակայ,
 ելեալ և նա զնաց առաջի թագաւորին: Եւ քանզի այր իմաստուն էր և
 խելամուտ լոյժ աստուածային գրոց, որպէս թէ ո՛չ ալլ ոք, իբրեւ ետես
 եթէ ոչ են թողոյց զԴագիկ ի տեղի իւր, լառաջ կացեալ տալ զբանալին
 15 Բշնոյ զթագաւորն, և զամենայն զիւր զհայրենի ժառանգութիւնն. և մե-
 ծարեալ ի նմանէ՝ առնու զպատիւ մագիստրոսութեան, և զտեղիս բնա-
 կութեան ի սահմանս միջագետաց զիւզս և քաղաքս, գրով և ոսկի մա-
 տանեաւ յազգէ յազգ մինչև յաւիտեան:

Իսկ քաղաքացի զլիւսաւորքն որ նստէին յԱնի, իբրեւ տեսին թէ ար-
 20 գելաւ Դագիկ ի Յովնս, խորհեցան երբեմն ի Դաւիթ տալ զքաղաքն ի
 Դունացին, քանզի քոյրն Դաւիթ կին էր նորա, երբեմն ի Բագարատ
 թագաւորն Արիսագաց: Իբրեւ ետես հայրապետն Պետրոս զայնպիսի խոր-
 հուրդ, թէ ո՛ւմ և իցէ՝ ի գնալ է քաղաքս, առաքէ առ այն որ ունէր

1 Ի երկիւղակի ABCDEF վարուցն H չիբ ոչ գիտեմ և ոչ գիտեմ Ծ՝ գիտեմն A EFG.
 զբանալիս BDI զբանալին

2 H պետրոսս

3 G նմա փխ նա

4 A ալլ

5 A ալլ BCD սանդրելոյն

6 E յովնսն AFG ուղեորութիւնն

7 ABC ծուղակաց

8 G զերդմունսն յիշեաց BDFI զերդմունսն E զերդմունսն BDGH միջնորդութիւնն
 A ալլ

9 CD չիբ և (խնդրէր) ABCDEFHI զմելտենի և մելիտինէ C փոխանակ

10 BCDHI զգաւառն

11 GH չիբ ի ABCEH յերկարիլ

12 B և ելեալ ի նա C և նա ելեալ B և գնաց CHS չիբ և (քանզի) և և քանզի B է
 փխ էր

13 BC եթէ փխ թէ DI և եթէ փխ որպէս թէ

14 C թէ փխ եթէ

15 E բշնոյ I բշնոյ I թագաւորին B իւր C չիբ զիւր BCDEFHI հայրենի G զհայ-
 րենի ժառանգութիւնն իւր D ժառանգութիւնն

16 ABCDEFHI մագիստրոսութեան

17 ABCF զեւզս DE զեւզս GIS զեւզս H զգեւզս C զեւզս և քաղաքս

18 BDEFHI ազգէ

19 G զլիւսաւորք

20-21 ABCDHIԾ երբեմն ի գունացին [և չիբ երբեմն]

21 I գաւթին G նորա էր

22 I թագաւոր A ափսոսաց C իսկ իբրեւ

22--23 HS խորհուրդս

23 C որում փխ ում F չիբ և

գիշխանութիւն արեւելից կողմանն, որ նստէր ի քաղաքին Սամուսատ, զոր ասեն ի հինսն շինեալ Սամիստնի և գրէ, թէ Ծանո՛թ թագաւորին թէ մեզ զի՛նչ հատուցանէ փոխարէնս, և ես տաց զքաղաքս և զայլ ամուրս որ յաշխարհիս են: Իսկ նա իբրև լուաւ փութապէս ծանոյց թագաւորին. 5 և լուեալ թագաւորին, գանձիւք և իշխանութեամբ հաճեալ զկամս նորա, և այնու տիրեցին Անուլ և տմենայն աշխարհին:

Իսկ Գազիկ աներախտի մնաց առ թագաւորն. որում առ մարդասիրութեան տուեալ նմա տեղիս, զոր ինքն կամեցաւ, որ լոյժ պակաս էր ըստ արժէիցն Անուլ և այլ աշխարհին, զշնորհակալիսն և զարից տուսն 10 կաթուղիկոսին հատուցին, լորմէ զքաղաքն առին: Եւ Գազիկ հրամանաւ թագաւորին առնու իւր կին զգուստր Դաւթի որդւոյ Սենեքերիմալ, և տիրէ նորին բաժնին. քանզի Դաւթ վաղճանեցաւ չունելով այլ զաւակ ժառանգաւոր:

Իսկ իշխան ոմն Ասիտ անուն, որ յառաջ կալեալ էր զտէրութիւնն արեւ- 15 ւելից, և զնա առաքէ թագաւորն տեղակալ քաղաքին Անուլ: Որոյ եկեալ՝ անչափ պատուով մեծարէ զհայրապետն Պետրոս, և նուաճէ զաշխարհն ընդ ձեռամբ. և ինքն բաղում զօրօք խաղալ ի վերայ քաղաքին Դունալ: Իսկ Ապուսուար տէր քաղաքին պատերազմ տուեալ ընդ նմա, անչափ կոտորածս անէ ի դուռն քաղաքին, յորում տեղուշ մեռաւ մեծ իշխանն 20 Հայոց Վահրամ հանդերձ որդւովն, որ մեծ սուգ հասուց Հայոց: Եւ կեցեալ Ասիտն ի տէրութեանն Հայոց, փոխանորդէ գիշխանութիւն նորա Կամենաս ոմն, ի չորեքնարիւր իննսուն և երեք թուականիս մերոյ. և եկեալ՝ ոչ ըստ առաջին պատուոյն մեծարէ զհայրապետն: Եւ սկսանի գորով ամբաստան լինել զնմանէ առ թագաւորն, և խաբանօք հանէ զնա ի 25 քաղաքէն ասելով, եթէ Հրամայեալ է քեզ թագաւորն տեղի բնակութեան ի Կարին գաւառի յԱրծին աւանի: Եւ ելեալ հայրապետին զալ ի մեծանիստ և ի շահաստան քաղաքս մեր, և մեծաւ ուրախութեամբ լցուց զանձինս տեսողացն, որ ցանկալին նմա: Եւ էր ժառանգակն մերձեալ ի

1 F իշխանութիւն I սամուստ

7 GS յորում

9 ABCE աժէից DFGHI աժէիցն A այդ

11 G չիք գաւթի B սենեքերիմալ CD սենեքերիմա

12 ABCDEFGHI վաղճանեցաւ G այլ զաւակ չունելով A այդ H զօրինակ փխ այլ: զաւակ h զաւակ յայլս

14 BCEF գտէրութիւն

15 ABCI չիք և E չիք քաղաքին

16 H մեծարեալ h մեծարէ

17 ABDI դունա

18 B այնչափ

19 ABCDEH կոտորուածս G կոտորած

20 E վահրամն E որդւով F որդով

20—21 H չիք և... հայոց h և կեցեալ ասիտն ի տէրութիւն հայոց

21 ABCDEFGI տէրութիւն GS փոխանակէ

22 I չիք ի B թվականին CD թվին

23 G յառաջին C չիք և

24 I չիք զնմանէ H խափանօք

26 GHS գաւառին

28 D ժամանակ

տօն սրբոյ Աստուածայայտութեանն. իսկ ի դաւ մեծի տօնին իջեալ ան-
 չափ բազմութեամբ ի յորդախաղաց ջուրն՝ որ իջանէ ի լերանցն որ ի
 հիւսիսակողման դաշտին են. և կատարեալ անդ զխորհրդածութիւն աւուրն
 փառաւորապէս, որպէս և վայել էր իսկ. իսկ ի ժամ հեղլոյ գտէրունական
 5 իւղն ի ջուրն, ալր մի տաճիկ յառաջ եկեալ ի բազմութենէն՝ խնդրէ
 մկրտիլ ի ջուրն: Իսկ նորա հարցեալ զպատճառն վասն որոյ զայն խնդրէ,
 և տեղեկացեալ ի նմանէ ցանկալ նմա լինել քրիստոնեայ, և հրամայէ
 նմա իջանել ի ջուրն: Իսկ մեռոնակիրն մերձ կալով նմա, առեալ զշիշն
 ի ձեռն և հարեալ զձեռամբն, երեկ զշիշն՝ առատապէս հեղլով զիւղն ի
 10 վերայ նորակնքին և ջրոյն. և յապակւոյն բեկոր ինչ հարեալ կարեպէր
 խոցեաց զձեռն նորա, յորդութիւն արեան քերկիր հեղլով. զոր աւսեալ
 բազմաց ընդ խտրանօք արկեալ զեղեալան, ասելով՝ Թէ Ձէ բարւոյ ինչ
 նշան. որ և ի նոյն աւուր կատարեցաւ իսկ: Քանզի մինչդեռ ճաշա-
 ժամուն ի սեղանն էին, հասին կալանաւորք և առին զնա, տարան եղին
 15 'ի բերդին՝ որ կոչի Պաղտոյ Առիճ: Եւ Ապա ասեալ ի Հալոց զքեռոր-
 դի նորին զՍաչիկ անուն, և ելեալ ի բերդին որ կոչի Սեւա Քար. և
 մնացին անդ մինչև մերձ ի զատիկն: Եւ ապա հանեալ զնոսա անտի,
 տարան ի Կոստանդնուպօլիս առաջի թագաւորին. քսնդի և զԱնանիա
 զերէց եղբայրն Սաչկալ յառաջ տարաւ ընդ իւր ներքինի ոմն, որ ունէր
 20 զպատիւ կէս թագաւորութեան:

ԺԱ

ՅԱՂԱԳՍ ԿՈՏՈՐԱԾԻՆ ՈՐ ԵՂԵԻ Ի ԳԱԽԱՆ ԲԱՍԵՆՈՅ ԵՒ Ի ԼԵԱՌՆ ՈՐ ԿՈՉԻ ՍՏԲԱՍՈՅ

Ի սոյն ամս բացաւ դուռն բարկութեան լերկնից ի վերայ աշխարհիս
 25 մերոյ. և շարժեալ զորք բազումք ի Թուրքաստանէ, որոց երիվարքն

- 1 C չիք սրբոյ DEFI աստուածայայտութեան ABCDEF ելեալ փխ իջեալ HIԾ³
 եղեալ փխ իջեալ h իջեալ GIS այնչափ H այնչափ
- 2 ABCDEFI բազմութիւն CDI չիք որ ի
- 3 A հիւսիսակողման BC հիւսիսակողման DEF հիւսիսակողման GԾ³ հիւսիսա-
 կողմն C չիք են GH չիք անդ
- 4 BDGH չիք (էր) իսկ
- 5 ABEF եւզն C եօզն Ծ¹ այլազգի տաճիկ D բազմութեան I բազմութենէ GHS
 խնդրէր
- 7 BCDI չիք նմա h նմա C ցանկայր
- 9 ABDEHIԾ³ ձեռամբն F չիք ի ձեռն... զշիշն f ի ձեռն և հարեալ զձեռամբն
 երեկ զշիշն I և հեղլով EF զեւղն
- 12 C չիք չէ I չէ ինչ բարւոյ
- 13 C նմին փխ նոյն B չիք որ և... կատարեցաւ
- 14 GI կալանաւորքն
- 15 GHS բերդն G առիճք
- 17 B զնա փխ զնոսա A անդի C անդէն
- 18 A կոստանտնուպօլիս GH չիք և H զանանեայ
- 19 G երէց DEFI զերէց B խաչկա C առաջ BD ներքենի
- 20 GH թագաւորութեանն
- 22 GH որք GHS եղեն HS բասենայ
- 22-23 ABCDEFI չիք յաղագս կոտորածին որ եղեւ ի գաւառն բասենոյ եւ ի լեռոն
 որ կոչի սմբատայ
- 23 H սմպատայ
- 24 CG երկնից
- 25 ABCDEFHI զոր բազում h զորք AC երիւարքն B իրաւարքն GHS երիվարք

արագունք իբրեւ զարծուիս, և սմբակք նոցա իբրեւ զվէմ հաստատունք. աղեղունք լարեալք, և սլաքեալ նետք նոցա, գօտեորեալք քաջապէս, և անլուծանելի ունելով զխրացս կօշկաց: Եւ ելեալ ի դաւառն Վասպուրականի, լարձակեցան ի վերայ քրիստոնէից իբրեւ զայլս քաղցեալս անլա-
 5 գեալս ի կերակրոյ. և եկեալ մինչեւ ի դաւառն Բասեան, և մինչեւ ի դաստակերտն մեծ՝ որ կոչի Վաղարշաւան, և քանդեալ ապականեցին դաւառս քսան և չորս սրով և հրով և գերութեամբ: Ողորմագին և բազում ողբոց և արտասուաց արժանի է պատմութիւնս: Զոր իբրեւ զառիւծունս ընթացան, և իբրեւ կորիւն առիւծուց անողորմաբար արկին զղիակունս բազմաց
 10 գէշ գազանաց և թուչնոց երկնից. և կամէին այնու ձեռնարկութեամբ գալ ի քաղաքն Կարնոյ: Բայց որ ծովու եղ սահման՝ ասելով՝ «Յալգլալը եկեցես, և այլ մի ես յաւելւցուս, այլ այդրէն ի քեզ խորտակեցին ալիք քո», նա արկ զխաւար թանձրամած առաջի նոցա, և արգել զնոսա լընթացից իւրեանց: Զայս առնէ ըստ իւրոյ անճառ իմաստութեանն, որ-
 15 պէս զի ահիւ նոցա մեք խրատիցիմք, և նոքա ուսանիցին թէ ոչ իւրեանց զօրութեամբ ինչ արարին զոր արարին. այլ ձեռնն որ արգել զնոսա հօրապէս, նոյնն արար ճանապարհ գնալոյ նոցա:

Արդ հեղ զբարկութիւնն իւր ի վերայ մեր ի ձեռն ազգի օտարի, վասն զի մեղաք նմա. և դարձեալ զղջացաւ ի չարեաց իւրոց ածել ի
 20 վերայ մեր, զի ողորմած է. վասն որոյ ոչ ի սպառ բարկանալ և ոչ յաւիտեան պահէ ոխս: Միովն ի մէնջ բռնադատի՝ զիրաւացի դատաստանն ի մէջ բերելով, զի դատաւոր արդար է. և միւսովն կանխէ յողորմութիւն, վասն զի հայր զթութեանց է. և միւսովն զղջանալ ի վերայ չարեաց մե-
 րոց, քանզի մատուած ողորմութեանց է: Որպէս և աստատին իսկ զերկո-

* Յովբ. ԼԲ. 11.

- 1 CGHS զվէմս C հաստատուն
- 2 BC լարեալ G նետ
- 3 F կոշկաց C եկեալ փխ ելեալ
- 4 CG արձակեցան BC զգայլս
- 4—5 ABDEFI անաղանեալս փխ անյազեալս H չիք անյազեալս h անյազեալս
- 5 I կերակրոց B մինչ ի BCDI բառենոյ
- 5—6 F չիք բասեան ... դաստակերտն
- 6 S չիք և
- 8 I զի փխ զոր H որ GHS որք
- 9 AB առիւծիւնս GHS առիւծս A կորեւն EF առիւծուց
- 11 F քաղաք AEF կարնայ
- 12 A այդ C մի այլեւս C աւելացուս A այդ (այդրէն) BCDEFGHS անդրէն B չիք ի քեզ
- 13 AB որ փխ արկ C արար փխ արկ D որ եզ փխ արկ I որ ետ փխ արկ EF խաւար
- 14 H զոր փխ գայս h գայս B իմաստութեան
- 14—15 B որպէս փխ ոչ
- 16 BCDEGHIS ձեռն BCDI նորա փխ որ
- 17 BCDGHIS նոյն
- 18 E եհեղ BCDGI զբարկութիւն
- 19 BC չիք զի GԾ՝ մերոց փխ իւրոց
- 21 GS դատաստան
- 22 BDI միւսով C չիք վասն I ողորմութիւն
- 23 G զգլալ
- 24 BCDI չիք ի ABCDEFH աստաւտին

սեանն եցոյց առ մեզ. ըստ արժանահաս վրիժուցն ծանրացոյց զձեռն իւր ի վերալ մեր և դարձաւ փութապէս անցոյց զբարկութիւն իւր, զի մի՛ ի սպառ սատակեացէ զմեզ: Այլ մեք զՓարաւոնին ախտացաք զծանրասրտութիւն, և զլոյժ յիմարին լիւրոց ախտակցաց, որ երբեմն տանջեալ՝
 5 խոստովան լինի ասելով. «Մասն Աստուծոյ է այս»*. և յանցանել բարկութեան պատուհասին՝ արբեալ ամբարտաւանութեամբ ասէ. «Ո՛չ գիտեմ զտէր, և զիւրայել ո՛չ արձակեմ»**: Մինչև ուղերձեաց ի ինքն զվերջին պատուհասն՝ բնակից լինելով անգնդային խորոցն: Բայց բարեք ասէր վառ-
 10 շուէրն, թէ մասն Աստուծոյ է այս. զի ձեռն տասն մատամբք ունի առ
 20 գործն վկասարկութիւն. որպէս և անդ ի միջէ սկսեալ՝ ի տասն աւարտեաց զհարաւածոցն զիւրաւ, և ապա արձակեաց զիւրայել:

Արդ մեք ի հոլանիլ բարկութեանն և ի բորբոքիլ հրատին և ի շարժիլ եղևնաւոր չարեացն, անիւ ահաբեկ եղեալ՝ լոյժ զգողի հարեալ զարհուրեցաք. բայց ողորմեցաւ Աստուած, և խաւարաւ փակեաց զճանա-
 15 պարհս նոցա, և խափանեաց զընթացս արշաւանաց անօրինացն: Կարծական եղև մեզ բարին, և չմարդոյ գտաք առ շնորհակալիսն. զի զոր պարտէր ի ձեռն խրատու եղբարց մերոց ողջախոհանալ մեզ, և փութալ կանխել առ մարդարէն, և ուսանիլ ի նմանէ զկեցուցանող զյւրաւոն, Ե՛ւա-
 20 դարեցէք, ասէ, ի չարեաց ձերոց, և ուտարուք զբարիս գործել»**, և որ
 25 զհետ սոցին գան բանք. և յանձանց ուղղութենէ հաշտեցուցանել զԱստուած, և շիջուցանել զգեհնաբորբոք պատուհասն, և զբարձրացեալ ձեռքն խոնարհեցուցանել ի բարկութենէ ի ներումն. նա՛ ի մոռացոնս եղև մեզ այս, և ոչ ծագեաց անգամ ի սիրտս մեր գիտութիւն նորա. այլ որ անօրինելոցն էր, անօրինէր, և որ անիրաւելոցն էր, անիրաւէր. մինչև
 25 ըստ օրինակի վարազացն՝ ի վերալ սրոյն մղեցաք զանձինս, զլուվան-

* Ելք. Ը 19 ** Ելք. Ե. 2. *** Եսայ. Ա. 16—17

1 BCD չիք առ

3 GI զփարաւօնին S զփարաւոնի

4 DI յոյժ E յիւրոցն ABCDEFI ախտաբակաց H ախտապարաց GhԾ՝ ախտաւորաց Ծ՝ ախտակրաց

5 B յանցել

5—6 ABCDEFHI չիք բարկութեան h բարկութեան

7 AD զիւրայել GՏ չիք ի

8 BDI բանակից C բանակակից Ծ՝ բնակակից ABEF անգնդային C յանգնդային

8—9 GՏ վատաշուէրն

10 GHS զմիոջէ փխ ի միոջէ

11 DEF հարուածոցն HS հարուածոց A զիւրայել

12 GՏ արդ ի հասանել բարկութեանն HI հոլանել CDI բարկութեան GHS բորբոքել

13 B չիք ի GHS շարժել

14 ABCDEFI յորժամ ողորմեցաւ.

15 I աշնօրինացն

16 E չիք մեզ AEP զմարթոյ F չիք առ

18 D կանխել S զկեցուցանողն DES խրատն

20—21 B չիք զաստուած և շիջուցանել

21—22 AEF ձեռնա

22 G նաև C մոռացունս

23 D չիք այս S սիրտ A այդ

24 G չիք անօրինելոցն... որ F զոր անօրինելոցն B չիք անօրինէր

- զակն ի մեզ բերելով: Թուէր մեզ թէ նոքա մեղաւոր դուով՝ կրեցին զպա-
տուհասն, և մեք ըստ արդարութեան մերոյ ապրեցաք. և ոչ գոյր ի լի-
շատակ մեզ տէրունական պատուէրն՝ իմաստնացուցիչ խրատն. «Դալիլեա-
ցիքն, ասէ, զորոց արիւնսն Պիղատոս խառնեաց ընդ զոհս նոցա, համա-
5 բիք թէ նոքա մեղաւորք էին քան զամենայն մարդիկ, ո՛չ. ալլ թէ ոչ
ապաշխարիցէք, նոյնպէս ամենեքեան կորնչիցիք»*: Իսկ մեք ըստ ամոք-
սական բանիցն, որովք նախատէր զԻսրայէլ, որք զպարզեալ զինին ըմ-
պէին, և անոյշ իւղովք փափկանային, և ի դահոյս փղտկեալս հանգչէին,
և որ ալլն ևս, և ոչ ցաւէր նոցա վասն բեկմանն Յովսեփու: Քանզի խընդ-
10 րէ Ասատուած՝ զի յորժամ զոմանս տանջանաց մասնիցէ, մերձաւորքն
ընդ նոսա վշտակից լինիցին. ըստ այնմ, «Էալ ընդ լացողսն»*: Ալլ նոքա
զնորին հակառակն անէին. ի միոջէ արեւնէ էին, և ընդ զերութիւն ցե-
ղին Յովսեփու չցաւէր նոցա. վասն այնորիկ յերդ արկեալ մարգարէն՝
ամբաստան լինէր զնոցանէ: Այսպէս և ի մերումս հանդիպեցաւ:
- 15 Քանզի յամի չորեքհարիւրերորդի իննսներորդի Լոթներորդի թուա-
կանիս մերոյ՝ որ էր երկրորդ ամ գերութեանն մերոյ, շարժեալ միւսան-
գամ մրուր դառնութեան լի բարկութեամբ ի տանէն Պարսից՝ ահագին
ծիրանօք, և եկեալ հեղաւ չրնդարձակ գաշտն Բասենոյ և Կարնոյ. և ցալ-
տուկս հեղեղատին կալաւ զչորս անկիւնս երկրին. չարեմուտս՝ մինչև ի
20 Խաղտեաց գաւառն. իսկ ի հիւսիսի՝ մինչև ի Ապեր և մինչև յամուրսն
Տալոց և Արշարունեաց. իսկ ի հարաւ ամինչև ի Տարօն և մինչև ի դա-
ւառն Հաշտենից մինչև յանառաւ Խորձենոյ: Եւ զետղ առեալ զազարեաց
աւուրս չորեքտասան, և ծովացեալ ծածկեաց զերինս և զմացառ վալրս, և

* Ղու. ԺԳ. 4—5 ** Լուս. ԺԲ. 15

- 1 H իբ Թուէր մեզ G մեղաւորք
2 D իբ գոյր
3 F զտէրունական S և տերունական
3—4 A գաղիղեացիքն
4 A արեւնսն
5 C մաքդիկք A այդ
6—7 A ամոքսական (նորդված տեղ)
7 ABDI զիսրայէլ
8 AEF փղտկեալս
9 G յօսեփու
9 10 F խնդրէր
10 I առաստուած G մերձաւորք
11 ABCEF զի փիւ ընդ I նոցա փիւ ընդ նոսա H ընդ զի նոցա H նոսա CDEF էթէլալ
12 DF զհակառակն HS հակառակ GHS յարեւնէ
12—13 H իբ և ընդ զերութիւն ցեղին h և ընդ զերութիւն ցեղին GHS ցեղի
13 GS աշորիկ
14 AB ամպատան C ապատան
15 A չորեքարիւր երորդի A եւթներորդի
15—16 BC թմականին
16 B մերոց C մերս ABCDEF գերութեանն
18 ACDEF կարնայ B կարնայ
18—19 ABCEFI ցալտուքս
19 ABCDEF երկրի I իբ երկրին
20 I իբ ի (հիւսիսի) B հաւսի F հիւսի G յամուրն S յամուրս
21—22 S գաւառն
22 C և մինչև AB յանդառն [B ի յանդառն] GHIS յանառաւ DEFI և մինչև
F խորձենոյ H զետեղ D՝ զտեղի

կալաւ քնաւ զաշխարհս. որ ինձ թուի յանապաի գինւոյն յայնմանէ գոլ
նմա, զոր մանուկն Երեմիա ի տեսողութեանն իւրում ոսկի բաժակաւ
մատուակեալ արքայց թագաւորաց, ազգաց, քաղաքաց, իշխանաց և զօ-
րաց նոցա. և լիտ ամենեցուն արքայց տանն Սիոնակալ. ահա յայնմի կա-
5 տարումն մարդարէութեանս զիպումն: Քանզի արք տունս Հալոյ յանա-
պալէն յայնմանէ և արքեցաւ յարքումն Հար. արք և թմրեալ չիմարեցաւ.
արք մինչև զբովանդակն չինքն ընկալաւ. և աթմ անկեալ կալ ի կիցս
ամենայն ճանապարհաց մերկ և խալտատակալ, և կոխնն դնա նախա-
սանօք անցաւորք ճանապարհաց: Ելեալ ի տանէ, ստարացեալ ի ծանօ-
10 թից, հեռացեալ լընտանեաց և յազգականաց, գերի և կալանաւոր ամենայն
ազգաց:

Ժամ է ինձ զմարդարէականն դայն բարբառել լանս, եթէ «Չմնա-
ցորդսն թրթրոյն եկեր մարախն, և զմնացորդս մորեխին եկեր ջորեակն.
և զմնացորդս ջորեկին եկեր գրուիճն»*: Իմ են և ալնօքիկ, քանզի ի մեզ
15 կատարեցան ամենայն կանխասացիկ բանք մարդարէիցն. արդ թրթուրն
և մորեխն այն անցեալ են. իսկ ջորեակն և գրուիճն սոքա են՝ վասն
որոյ ճառս մեր արկեալ է: Քանզի լառաշին անգամովն՝ յորժամ ելին
Պարսիկք և ալ խուժադուժ ազգք հեթանոսաց, և մարդակոտոր սատակ-
մամբ ապականեցին գաւառս բազումս, և առ և գերի բազում առեալ իջին
20 յաշխարհն իւրեանց, աւետաւորք եղեն ազգաց և թագաւորութեանց. և
հրաւէր տուեալ նոցա՝ ասեն ըստ մարդարէին, թէ «Դադանք անապատի
եկանք կերէք զայս որ յանտառիս է»*: Եւ ի գալ միւսում ամին ժողովե-
ցան իբրև արծուիք ի վերալ կերակրոյ անհամար բազմութիւնք զօրաց
աղեղնաւորաց և սուսերամարտից. և մեծաւ խրախուսանօք ճեպ ի ճեպոյ

* Յովել Ա. 4. ** Նսայ. ԾԶ. 9.

- 1 I քնաւ կալաւ E գինւոյ
- 2 BEFH երեմիայ DI երեմիաս ABCDGHIS տեսողութեան
- 4 ABCDGHIS յետոյ GHS չիք ամենեցուն BCDI սխալաւ H չիք և h և
- 5 CI չիք մարդարէութեանս զիպումն C էարբ
- 6 H յարքեցաւ ABCDEFI արքումն CI էարբ (և) AB թմրեալ CDI էարբ (մինչև)
- 7 DI կիցս
- 8 GHS ճանապարհացն ABCDEFI չիք և
- 10 B լընթանեաց GHS լընտանեաց և ի բարեկամաց B ազգականաց
- 13 ABCDEFGH զմնացորդսն GH թրթրուն
- 13—14 I չիք ջորեակն և զմնացորդս
- 14 չիք և
- 16 BDI մարախն DGI չիք այն d այն
- 17 A ոյ փխ որոյ ADEFHI զճառս ABC զամուն փխ անգամոյն DEF անգամուն
I ժամուն փխ անգամոյն
- 18 I պարսիկքն C ազգ
- 19 GHS զգաւառս I չիք և առ C չիք բազում
- 20 E թագաւորաց
- 21 G չիք թէ
- 22 ABC յանդառիս E անտառիս G միւս
- 23 I զօրացն
- 24 GHԾ՝ սուսերամերկից և սուսերամարտից A ճեպ ի ճեպոյ լուսանցքում BCDEI
չիք ճեպ ի ճեպոյ

ելին լաշխարհս մեր լամսեանն սեպտեմբերի, ի տօնի սրբոյ Խաչին լա-
ւուր չորեքշաբթով:

Աստուծոյ մեղ պատմութիւնս ողբոց և աշխարանայ է, և զամենե-
ռեան հանդէսք պատմութեանս ի կոծ հրաւիրէ: Զի թէ նինուէացիքն ի
5 վերայ սպառնալեաց մարգարէին, և այն զի մի տնձն եմուս ի քաղաքն,
օտարաշխարհիկ և անծանօթ լամենեցունց և առանց նշանաց, այնքան
անիւ անարկկ եղեալ՝ մինչ զի ի թաղաւորէն սկսեալ մինչև լայն որ՝ լա-
ղօրիսն նստէր, միաւոր եղև ամենեցուն կոծ, ամենեքեան խորագողացք,
ամենեքեան արշնապղեստք, ամենեքեան հատեալք ի կերակրոյ, և զրնու-
10 թիւնն լոնադատէին աստտանալ ողբովք, նաև զեղերամայր կանայս ձայ-
նակից ինքեանց կոչէին. «Բերեա, ասէ, զղջացի Աստուած, և դարձցի
սրտմտութիւն նորա ի մէնջ»*: Մերս քանիօն առաւել ողբոց արժանի է,
որ ոչ սպառնալիք միայն, այլ պատուհաս բարկութեան հասեալ և ի
զլուի ելեալ, և մեք չարագանեալք և կործանեալք և տեսարան աշխար-
15 հի եղեալ. զոր և առաքեալն ի վերայ սրբոցն առնու զբանս, և չար
պատմութիւն թողեալ զկնի մեր ազգաց լազգս: Քանզի քաղաքք աւե-
րեալք և տունք այրեցեալք, ապարանք հնոցացեալք, և արքունաշէն սրահք
անինացեալք: Արք ի հրապարակս կոտորեալք, և կանայք ի տանց գե-
րի ելեալք, և կաթնասուն տղալք դքարի հարեալք, և զեղեցիկ դէմք պա-
20 տանեկաց թառամեալք: Կոյսք ի հրապարակս ի խալտառականս ան-
կեալք, և երիտասարդք առաջի ծերոց սրախողխող եղեալք. պատուական
ալիք ծերոց ընդ արիւն և ընդ ապաժոյծ եկեալք, և զիակունք նոցա թա-

* Յովնան. Գ. 9

- 1 C տօն
- 2 BC չորեքշաբթի I չորեքշաբթի
- 3—4 Ծ² զամենայն
- 4 ABCDI հանդիսատէսք EF զհանդէսք H հանդէսատէսք և հանդէսք Ծ² հան-
դիսատէսք Ծ¹ պատմութիւնս
- 5 C յանձն
- 6 E ամենեցունց
- 7 C այն
- 7—8 ABC յաղօրիս DEFI յաղօրիս G աղօրիսն
- 8 ACDEFI մի թատր փխ միաւոր A խորագողածք DHI խորագողացք
- 9 G չիք ամենեքեան առաջնազգեստք H առաջնազգեստ 8 կերակրոյ
- 9—10 BC զրնութիւն փխ բնութիւնն DGI զրնութիւն
- 10—11 BC ձայնակիր
- 12 G չիք է
- 13 A այդ և և (պատուհաս) AEFHG բարկութեանն
- 14 F չարագոնեալք I չարադոնեալ ABC կործանեալ I կործանիլ G չիք և (տե-
սարան)
- 15 GH8 չիք և DEFI առաքեալ
- 16 ABCDEFGHI մերոյ C ազգս
- 16—17 8 մեր աւերեալք
- 17 G այրեալք H չիք և տունք այրեցեալք և և տունք այրեալք
- 18 G չիք և Ծ¹ անճոռնացեալ փխ անինացեալք F տան
- 19 G8 և կաթնասուն I զեղեցիկք
- 20 D կոյս
- 21 B եղեալ և լեալք փխ եղեալք
- 21—22 G չիք սրախողխող... ծերոց
- 22 C ծերոցն ABFI արեւն փխ արիւն H արեւն

ւալդուր խաղացեալք: Սուրբ թշնամեացն շրացեալք, և ձեռք նոցա ի դօրուքնէն պակասեալք, աղեղանց նոցա լարք հատեալք, և նետք ի կապարճից նոցա սպառեալք, անձինք նոցա ձանձրացեալք, և սիրաք նոցա լողորմութիւն ոչ եկեալք:

- 5 Ո՛վ ողորմութեան քո Աստուած, որ աշխարհի ներքեցիք անօրինացն խորխտալ ի վերայ խաշին արօտի քո: Յիշեա՛ն զժողովուրդ քո զոր ըստացար ի սկզբանէ՛ զայստեամբ միածնի քո, և վերկեցիք արեամբ օժելոյդ: Ընդէ՛ր մերժեցիք, Աստուած, ի սպառ, բարկացար սրտմտութեամբ քո և մատնեցիք զմեզ ի ձեռս արանց անօրինաց, խտտաց և ապստամբաց: Մի լիշեր զմեզս մեր, և մի վասն մեզաց մերոց դարձուցանիք զերեսս քո ի մէնջ, ալ լիշեա՛ն զձեռն քո հօր և զբազուկ քո բարձր, որով տիրէ՛իր մեզ, և անուն քո կոչեցեալ էր ի վերայ մեր: Եւ արդ ա՛հա դու բարկացար, և մեք մեղաք, վասն այնորիկ մալորեցաք զերութեամբ ի բազում ազգս, և եւաք իրրի գպիղծս ամենեքեան: Հողմք մերժեցին ըզմեզ, և ոչ ոք իցէ որ կարգացէ՛ զանուն քո, և որ լիշեսցէ սպաստան առնել զքեզ, զի դարձուցնի զերեսս քո ի մէնջ և մատնեցիք զմեզ վասն մեղաց մերոց: Մի յաւիտեան բարկանար մեզ, և ի ժամանակի մի լիշեր զմեզս մեր:

- Ո՛հ և աւաղ աւուրն այնորիկ լուսանալոյ, զի լոյսն որ յաւուրն առաջնումն անմարմին տեսակաւ ի բանէն Աստուծոյ գոյացաւ, և ի չորրորդում աւուրն ընդ մարմնոյ պարուրեալ՝ ի լուսաւորս բաժանեցաւ, իշխան տուրնչեան և դիշերի լինելով, և աշխարհի ճանապարհորդք յաւիտենից, մինն զմարդ ի դորժ յարուցանելով, և միւսն զազանաց համարձակութիւն տալով: Այսօր միջօրեայ աւուրն այնորիկ՝ մեզ ի խաւար փոխարկեալ դիշերացաւ, և զազանարար ողորն հեթանոսաց որք ի վաղրնջուց ի խշտիս իւրեանց մռնչէին, ըստ մարգարէին ձախի, և լկաստուծոյ

1 B խաղացեալ

1-3 G չիք և ձեռք... սպառեալք

2 ABCFI լար

3 H չիք անձինք նոցա ձանձրացեալք և անձինք նոցա ձանձրացեալք

4 F ողորմութիւն

5 ABCDEFG ողորմութիւն

6 H զժողովուրդս

7 GS զայստեան

9-10 AB ապստամայից GS ապստամբաց

10-11 G գերես

11 A այդ C չիք քո (հօր)

12 B չիք էր

13 B գերութիւն

14 F զպղինձս

19 I չիք և H յաւուրն այնորիկ և չիք այնորիկ B չիք այնորիկ... յաւուրն

19-20 ABDEFGI աղաջնում C յառաջնում

20-21 DFHI չորրորդում

21 S մարմնոյն G չիք ի H ի լուսաւոր քորք արժանացաւ ABDI բարձանեցաւ

21-22 h ի լուսաւորս բաժանեցաւ իշխան

22 DGHIS տուրնչեան G և ի EF գիշերոյ

25 S չիք և ACDEFhI՝ զազանարար

25-26 ABCDEF վաղրնջուց հեռէ

26 EFGhI՝ խորհուրդս փխ խշտիս II՝ խանս փխ խշտիս

հօտիցն խնդրէին կերակուր իւրեանց, ի գիշերանալ մեզ աւուրն ալնորիկ՝
կլին և տարածեցան ընդ երեսս երկրի, և գտին որս բազում և յագեցան
կերակրովք, և նշխարեցին տղայոց իւրեանց յամս բազումս: Արդ թէպէտ
և յամենայն տեղիս որս բաւականապէս պատրաստեցաւ նոցա, քանզի
5 իբրեւ զդրախտ փափկութեան լի պտղով գտաւ երկիրս ուռաջի նոցա. բայց
առաւել ի գաւառն Մանանադու ի լեառն՝ որ կոչի Մարտաւլ Բերդ.
քանզի անդ ժողովեալ էին բազմութիւն անթիւ փախստէիցն, և անաս-
նոցն որ ոչ գոյր թիւ: Յորոց վերայ հասեալ անօրինացն ապականեցին
զամուրս նորա, և մտեալ ի ներքս՝ սուր ի վերայ եղեալ կոտորեցին
10 զամենեւին:

Անդ էր տեսանել տեսութիւն ողորմելի և բազում ողբոց արժանի.
զի զոմանս ի նոցանէ որք ի բուռն անկանէին՝ սրամահ առնէին և որք
լառապար տեղիս անկանէին և ամբանային, նեախք խոցոտեալ սատա-
կէին. և զբազումս ի վերայ անձաւին ելեալք մեծամեծ վիմօք զլաշարդ առ-
15 նէին՝ որոց զիականքն շլաթաւալ ի վերայ միմեանց շեղջեալ իբրեւ զկոշտս
փախտահարաց՝ զառաջիկայ զձորն լնուին: Վնչ և աւա՞ղ շատ դառն լուսով
աւուրն ալնորիկ. զի քաջ արքն վառեալ զինու և սրտմտութեամբ եռա-
ցեալք գումարէին և վատքն թալկանային, կանացիքն լիմարէին և երի-
տասարդքն խիզախէին. այլ ելա իրացն ոչ կարէին իմանալ: Քանզի լա-
20 մենայն կողմանց պատնէշ թշնամեացն պաշտօնաւ էր զնոսա. ոչ գոյր
անդ սէր սիրելեաց և ոչ աւաղ բարեկամաց. մասացաւ հայր զգութ որդ-
ւոց, և մայր զսէր նորածին մանկանց: Որ կարէր լիշել անդ կին նորա-
հարսն զսէր փեսայի, և ոչ զմտաւ ածէր այլ որպիսի ցանկալի ամուսնոյն
իւրով. պականեցան երգք պաշտօնէից ի բերանոյ քանանայից, և հատան

- 1 ABDEFI հօտից BCEFI զկերակուր
- 2 C յորսս փխ որս C բազումս
- 3 B ամս
- 4 I պատրաստեցաւն
- 5 I փափկութեան
- 6 H չիք ի գաւառն h ի գաւառն GHS մանանադուոյն RDEFGHI սմբատաբերդ
- 7-ABCEF անթիւք ABCdEF փախստէից I փոխանորդեցին
- 7—8 ABCDEFGHIՑ անասունս hԾ՝ անասնոցն
- 8 G յորոյ ABDEFHI և առականեցին CG և ապականեցին
- 10 ABGI զամենեւեան
- 12 BE ցուցանէ փխ ի նոցանէ GS որ DI արկանէին ԺԺ անկանէին GS սպանա-
նէին փխ առնէին ԾԾ՝ առնէին
- 13 H առյայպառ
- 14 GS յանձաւին վերայ H յանձաւին ի վերայ ABCE ելեալ I չիք ելեալք
- 16 E զձորն
- 17 EF վառեցան
- 18 GHS չիք զումարէին G կանայքն S կանացիք
- 18—19 S երիտասարդք
- 19 A այդ I զելս
- 20 I չիք թշնամեացն BD զդոյր
- 21 BC սէր
- 22 GH չիք անդ
- 23 CDEF փառային B մտաւ ABCDEI ամուսնոյ F ամուսնեայ
- 24 AFH պականեցին h պականեցան H երգ GHS չիք ի բերանոյ քանանայից

ձայնք սաղմոսաց ի շրթանց սաղմոսողաց. կալաւ առ հասարակ զամենեւեան դողումն եւ երկիւղ: Եւ ի սաստիկ տազնապէն, բազում կանալք լղի գոլով՝ վիժեցին զմանկունս. և ալսպիտօրէն գործով՝ իբրեւ վարմաւ որսորդաց թակարդեալ զլեւառնն դօրն ամենայն՝ մինչև լքան և հատան ի զօ-
5 բութենէ:

Իսկ ի գալ երեկոյին, առեալ զառ և զգերի և զկապուտ սպանելոցն, չոգան ի տեղոյն: Իսկ զկնի ելանելոյն նոցա, անդ էր տեսանել տեսութիւն ողորմելի, և քան զառաջինն ողորմագոյն և բազում ողբոց արժանի: Քանզի բազմադիմի էին օրհասք մահուն. զի սմանք յանկելոցն դեռ
10 յոգիս կէին, և լեզուք նոցա ի ծարաւոյ ցամաքեալք, նեղ և նուրբ ձայնիւ հալցէին հալթալթանս ծարաւոյն գտանել, և ոչ ոք էր որ տալլ. իսկ կէսք չարապէս վիրաւորեալք, և ի ձայնէ պակասեալք, ուժգնակի շնչէին. և այլք ընդ փողիցն ղենեալք՝ կիսամեռք գոլով, դժուարաւ խոնչէին, իսկ ոմանք ի դժուարին խոցուածոցն մարմանչեալք՝ աքսոսէին ոտիւք, և
15 եղնդամբք ձեռացն զերկիր դափր հատանէին: Բայց առ նոքօք և ամլ ահագին էր տեսիլ տեսանել, որ և զքարինս անգամ և զայլ անշունչ արարածս շարժէ ի լողս և ի հառաչանս. քանզի անօրէնքն յորժամ զգերիսն հանին ի լեռնէն, զտղայսն առեալ ի գրկաց ծնողացն՝ լերկիր ընկեցին, որովք ի բազմութենէ նոցա եռալր առհասարակ տեղի բանակի
20 նոցա: Ոմանք ի յանկելոցն զքարի հարեալ սատակէին, և կիսոցն կուշտքն պատառեալ, և փորոտիքն յերկիր հեղեալ. իսկ զկենդանացն զկառաչ ո՛ր լսելիք տանել կարէին. քանզի որ հետիոտիւք ընթանալ կարէին, այսր անդր լածելով զմարս իւրեանց խնդրէին, յորոց ի բարձրաձայնութենէ լալեացն՝ արձագանք լերինն ղհետ հնչէին, իսկ այլք որք չև եւ էին հաս-

1 I ձայն B սաղմոսաց

1—2 ABCDEFI զամենեւեան առ հասարակ

2 AB երկեւղ G տազնապէն

3 GS վիժէին BDEI զմանկունսն AC ալսպիտօրէն S իբր CDI զվարմաւ

4 S թակարդեալ էին S ղլեւառն GHS չիբ գօրն

6 ABCd երեկոյին C չիբ գառ

7 BCEFHI ելանելոյ

8 BDI զառաջին

9 B բազմադիմ C անկելոց BDHI յանկելոց H յանկանելոցն

10 ABCDEFHI և նեղ

10—11 H չիբ ձայնիւ h ձայնիւ

11 ABCDEG ծառաւուն DI չիբ և

13 EF այլքն I ղինեալք GS կիսամեռ

14 H չիբ ի

15 BC եղնկամբք GHS եղնդամբ BC գարր H նոքա GhS նոսա

A այլ C այլ ևս G չիբ և (այլ)

16 EF չիբ էր G զնոքօք և բարինս

17 GHS շարժէին B ողբս փիւ ի յողբս G չիբ ի (յողբս)

18 EF և զտղայսն B լեւառնէն DHS զտղայս BDEHI զրկեցն BHI ծնողաց DE ծնու-
զաց C երկիր

20 GhS չիբ ի EF անկելոցն GS կիսոց B կուշտն

21 I պատռեալ C երկիր BCDEFI որք

22 BC կամէին փիւ կարէին C ղհետիոտիւք

23 G ածելով BCDI զմայրս

24 B հնչէին փիւ ընչէին S այլ ABDEFH որք

տատեալք յոտս, ի գուճան սողալով կառաչէին. իսկ որք քան զնոսա ի տխեղծ հասակին էին, ոտիւք զերկիր հարկանէին. և ի սողալոյն պակասեալք ի ձայնս, ո՛չ կարէին արտաքս բերել զհագազն. և այսպիսի ողորմագին ձայնիւք և անհատ աղաղակաւ՝ զգառանց բերէին զմանութիւն, 5 որ զեռադեռ ի մարցն բաժանեալ՝ ի հորձիցն ելեկա առնէին վասն անժոյժ գոյոյ բնութեանն. և անդադար ղողանջիւք վիրաւորէին ղողն, և ձանձրացուցանէին զլսելիս լսողացն:

Այսոքիկ են չարաչար պատմութիւնք քո, ո՛վ լեառն. լեառն՝ ոչ բնդ որ հաճեցաւ Աստուած բնակել ի նմա, այլ լեառն արեան, կոխման 10 և կորստեան: Ո՛չ է մարթ անուանել զքեզ լեառն, այլ խորխորատ տըղմոց ի կորուստ ամենայն բնակչաց երկրի, քանզի ի քեզ գաղանք օթապալանան, և ցինք և անդեղք արարին իւրեանց բնակութիւն. ի քեզ աղուեսունք երամակեալք, խախտացեալք, լցեալք ի կերոյ: Ո՛վ լեառն, ոչ ըստ Հերմոնի ի ցողոյ երկնից պարարտացար ի քեզ կաթելոց, այլ ի 15 ճարպոյ և յարենէ դիականց ի քեզ կոտորելոց: Ո՛վ լեառն, ոչ ըստ սինէականին Մովսէսի առ Աստուած խօսից եղեր միջնորդ, այլ զբազում քահանայս լեցուցեր ի սաղմոսական երգոց, որք աղօթիւք միշտ խօսակիցք Աստուծոյ լինէին: Եղիա երկուցեալ ի մահուանէ, Յեզաբելայ փախըստական՝ ի Բորեք անկեալ ապրեցաւ. և սոքա ի քեզ ապաստան 20 եղեալ՝ մատնեցան ի ձեռն սրոյ, և բաժինք աղուեսուց եղին: Ո՛վ լեառն, համաձայն տեսանեմ զքեզ լերինն Դեղբուայ, լորոյ վերայ անկան ազունքն Իսրայէլի: Վասն որոյ ժամ է ինձ զառ ի Դաւթայն զառ ի նա զասացեալսն՝ ի քեզ երկրորդել: Լերինք Սմբատայ, մի՛ անկցի ի վերայ

- 1 ABEFG հաստատեալ S գուճս
- 2 ABEH տնեղծ h տխեղծ S չիք էին ABDEFI զերկերն
- 3 G չիք և
- 4 I զգառանցն
- 5 ABDI բարժանեալ F բաժանեալ էին ABCDEFI ելեկ
- 6 BCDI բնութեան ADEFI վիրաւորեն BC վիրաւորին
- 7 ABCDEFI ձանձրացուցանեն ABC լսողաց EF լսողացն
- 8 D չիք լեառն S լեառն ամուր սմբատայ DI բնդ որ ոչ
- 9 ABDFGI բնակիլ
- 10 B մարդ I մարտ
- 10—11 ABFGI տղմոյ
- 11 B չիք է
- 11—12 G յօթագայանան
- 12 F բնակութիւնք
- 13 B աղուեսուք ABCDEFI խախտան լեցեալք G խախտալք H հախալ I կերակրոյ
- 14 G կաթելոց ABCDEFI կաթեցելոց
- 15 GS ճարպոց CHIS ըստ փխ բնդ
- 16 G մօսէսի
- 17—18 G խօսակից
- 18 E լինին աստուծոյ ABCD էղիա EFG եղիայ A յեզաբելայ C ճեզաբելայ DI հեզաբելա
- 19 BD քորոր EF քորէք
- 20 G լեալ փխ եղեալ B որոյ փխ սրբոյ
- 21 DI զեղբուա
- 21—22 S աղատքն Ի՛ աղունք
- 22 BCDI առ ի դաւթայն C դաւթանն
- 23 BCD սմպատա

ձեր անձրե, և մի՛ ցող. քանզի արբէք դուք յարենէ հաւատացելոց՝ արանց և կանանց ի ձեզ անկկոց: Այլ որ վասն լերինն այնորիկ չար համբաւ պատմութիւն էր՝ զկալ տոցէ, թէպէտ ի բազմաց սակաւ ինչ ասացի: Աստանօր ի մերս դարձուցից զո՞ն բանի պատմութեանս. և կամիմ ըստ 5 ուժոյ իմոյ յամել ի բանս, որպէս զի ամենեցունց շարժեցից զարտասուս: Կոչեմ և զձայնարկու կանայս ընդ Նրեմիայ, զի ընդ իս զողբս յարդարեացեն. քանզի ոչ եթէ լերանց և անձաւաց և անապատ տեղեաց առնեմ զպատմութիւնս, յոր սինկորք փոխտուէիցն երթեալ բնակեցան:

ԺԲ

10

ՎԱՍՆ ԱՐԺԻՆՆ ԱՆՈՂՈՐՄ ԿՈՏՈՐԱԾԻՆ

Այլ քաղաքի, և քաղաքի այսպիսում, որ հոյակապ և ականաւոր էր ամենայն աշխարհաց, իբրեւ զքաղաք որ ի վերայ լերինն կայցէ. և ծով և ցամաք երկնէր և առատանայր կրել ի սմա զգորութիւն իւր. որպէս բարձրն Նապիաս վասն Նրուսաղեմի մարդարեանայր: Արդ սա յառաջինոն՝ 15 մինչդեռ բարեացն առատութեամբն պսակեալ էր, ամենայն ինչ ըստ մտի էր սորա. և նման իմն էր նորահարսն կնոջ, որ գեղոյն վայելչութեամբ և զարդուցն պայծառութեամբ՝ ցանկալի դու ամենեցուն: Քանզի իշխանք սորա էին մարդասէրք, և դատաւորքն արդարադատք և կաշառուցն ներողք: Վաճառականք՝ և կեղեցու շինողք և զարդարիչք, կրօնաւորաց օթե- 20ւանք և հանդուցիչք, և առ աղքատս ողորմածք և դարմանիչք: Ոչ գոյր խաբէութիւն ի վաճառսն, և ոչ նենդութիւն ի տուրեառիկ փոփոխմունսն: Ընդ բամբասանօք էր վաշխից և տոկոսեացն շահք, և խոտեալ և անարգեալ էր ի նուէրս ընծայից պատարագ նոցա: Ամենեցուն մի նախանձ էր բարեպաշտութեան. քահանայք սորա սրբակեացք և աղօթասէրք,

1 DI արբէք BC յարենի

2 E կանանցն ABCFG բեզ փխ ձեզ A այդ

3 ABE պատմութիւնն I տացի փխ ասացի

5 ABCEFH չիբ գի DI զամենեցունց G ամենեցունցն

6 ABCDEF ըստ փխ ընդ h զձայնարկու լալական ABCDEFGI զողբսն

8 BD զպատմութեանս G յոր GHS սինկորք

10 BC արժին C կոտորումին

11 A այդ HS այլ բազարին A այսպիսում I չիբ որ ABCDEFI յականաւոր

12 AF լերին

13 EF զգորութիւնն

14 H ետայի h ետայաս

15 GIS առատութեամբ

16 EFH իւր փխ որ

17 BC չիբ որ

18 BCDI դատաւորք

18-19 EFGI ներողք

19 I չիբ վաճառականք . . . և զարդարիչք

20 ABCDEFI ողորմածս ABCDEFI դարմանիչս

21 C չիբ ի (տուրեառիկ) B ստրկառիկ փխ տուրեառիկ GS փոփոխմունս

22 H տոկոսացն S շահքն ABCDEFI չիբ և (անարգեալ)

23 BC պատարագաց

24 B բարեպաշտութեան Gh նօրա HS նոցա HS սրբակացք

և եկեղեցական սպասուհիներ և հպատակք: Վասն որոյ վաճառականք սորա փառաւորք, և առնողքն թաղաւորք ազգաց: Եւ իբրև ակն մի պատուական լուսաղեղ պայծառութեամբ փայլէր քաղաքս մեր ի մէջ ամենայն քաղաքաց, ամեննին զեղեցիկ, բոլորովին զարդարուն:

- 5 Բայց յորմէ հետէ մտին լեկեղեցիս մեր Անքաւաղիք և Պիճոնացիք, և արդարութեան օրէնքն յանիրաւութիւն դարձաւ, և յարգի եղև արծաթսիրութիւն քան զաստուածսիրութիւն, և մամոնայ քան զԲրիստոս. յայնժամ ամենայն համեստութիւն կարդաց զառածնալ յանկարգութիւն դարձաւ: Իշխանք սորա զողակիցք եղեն զողոյզ, վրիժալործք և արծաթոյ
- 10 ծառայք. զատաւորք սորա կաշառառուք և վասն կաշառոյ զողանային զիրաւունս. զատաստան որրոց ոչ առնէին, և չիրաւունս ալրեաց ո՛չ խոնարհէին: Վաշխից և տոկոսեաց օրէնք եղան, և ցորենոյ բողմապատկութիւն, որով երկիր պղծի և արգելու զարդանդ առ ի տալոյ զպտուղ ի ժամուիւրում առ ի կերակուր մարդկան: Որ խարէր զընկերն՝ պարծէր իմաստուն գոյ, և որ յափշտակէր՝ ասէր. Ես հղօք եմ: Զտունս անակից ազքատացն, և զսահմանս անդաստանաց նոցա յափշտակէին մեծատունքն, և չկաթէր ի լսելիս նոցա աստուածապատուէր անէծքն զրեւալքն ի ձեռն Մովսէսի ծառայի տեառն. «Անիծեալ է, ասէ, որ յափշտակէ զարտս ընկերին»*: Կամ զոր բարձրն Եսայիաս բողոք բարձեալ սաստէ աշնպիսեացն.
- 20 «Վա՛յ, ասէ, աշնոցիկ, որ յարեն զտուն ի տուն և անդաստան առ անդաստան մերձեցուցանեն, զի զընկերին հռնիցեն: Նա աւանիկ ազդ եղև յականջս տեառն զօրութեանց այդ ամենայն»**, և որ ի կարգին է, լռեմ խնայելով ի ձեռ: Զգոյր ի չիշատակ նոցա այդին Նարովթայ, և Յեզա-

* Բ. Յրէնք. Իէ. 17 ** Եսայ. Ե. 8—9

1 GH հլու և հլուք I չիք (հլուք) և H հպատակ և չիք վասն որոյ S և վաճառականք

2 G օգնողք փխ առնողք H օգնողքն S օգնողք E և Թաղաւորք H չիք մի

5 ABCEFI սեբաբացիք D սեբաբեցիք GHՄ՝ սեբաբացիք S սեբաբայիք [նիշտ բերեցուց զկերակուցնում է նորայր ն. Բիւզաւնդացի Ե. Հայկական բառարաններէն. ուղղութիւնք բերեցուց զատեմագրութեանց նախնեաց և նշանակութիւն բառից ինչ. Կոստանդնուպոլիս, 1880, էջ 89] GH պիճոնացիք I զիճոնացիք

6 I չիք և G արդարութեամբ

6—7 I արծաթսիրութիւն

7 I չիք բան GHՄ՝ զաստուածապատկութիւն փխ զաստուածսիրութիւն [G զաստուածապատկութիւն] ABCDI մամոնա GS մամոնայն

8 GH համեստութիւն ամենայն

10 C չիք սորա GS կաշառաց

11 GS և զաստատան D զգոտատան B որոց փխ որոց

14 B չիք իւրում ABCDEFI խարէրն F զբնիկք

15 C չիք որ BCEFI տնանկից G գտունս ազրատաց տնանկաց I տնակակից Մ՝ տնանկաց

16 I զսահման

17 C ոչ կաթէր փխ չկաթէր BDGHIS զրեւալք C զրեւալ

18 C մովսէսի I մովսէսի ABCDEFI արարս փխ զարտս

20 ABCDEFI տուն G առ անդաստանս

22 E չիք և

23 C Նարովթա GS Նարովթայ

բէլ՝ որ յափշտակեաց դաշն, թէ զի՛նչ կրեաց, որ մինչև ցալսօր փող հնչէ յամենեցունց լսելիս: Բարձաւ և ի քահանայից երկիւղ և ընտրութիւն սրբութեան. նեղին և մղին մերձենալ ի սեղանն և սպասաւորեն անճառ խորհրդոյն որ հրեշտակաց է զարհուրելի, թնոյ թէ մարդկան, և դաշն ի 5 ձեռն արծաթոյ և ոչ Աստուծոյ. և ի մոռացօնս եղև ստղմոտական երգն որ ասէ. «Յոտեացին այնոքիկ որ ընտրեալ են արծաթով»*:

Զի՛նչ ասացից և որ առ կանայս ամրաստանութիւն է. բաւական են առ ի յենայեալ ասացեալքն, չկարօտանան մերում բանիցս: Քանզի նա զԵրուսաղէմի կանայսն՝ յիսան զարգասէր լիտութեանն այսպէս յանգիմա- 10 նէ. «Փոխանակ, ասէ, զի հպարտացան դստերք Միտինի, և գնացին ի բարձր պարանոց»**: Նախ զարմատոյն ամենայն չարեաց բուռն հարկանէ, զամբարտաւանութենէն ասեմ. զի նա է մայր և սկիզբն ամենայն չարեաց. զի ի մարդկանէ դէս գործէ, և նոցին տանջանայն յիճակակից տանէ: Արդ՝ ամենեցուն չար է աստոս այս, բայց կորի աւուակ կանանց ազգի. 15 վասն այսորիկ նոխս զնոսա դատի, և ապա ի կարգ արկեալ յիշէ դատորինսն ընդ երկիր զքարշիւն, և զգինդսն, զմատանիսն, զապարանդանսն, զքօղէսն, զմեհեանդսն և զայլն ամենայն: Տե՛ս լսող, և զհատուցումն նոցին. «Փոխանակ, ասէ, ոսկի զարդուցն, զլիտոյն կնսութիւն»***. զի ի զարդուցն մերկացուցեալ զգլուխն, զհերսն հասանէին ծաղր տանելով զնոսա: 20 «Փոխանակ ոսկի կամարացն չուան զօտի. և փոխանակ պատուական հանդերձիցն քրձաղեաց, ասէ, լինել»****. զի յորժամ ի գերութիւն հանդերձեցան, գերիչքն դաշն շնորհեցին նոցա:

Ոչ վայրապար եղև ինձ անցանել ընդ այս ամենայն, այլ զի ցուցից, թէ որպէս ըստ կարգի նոցա յանցանքն մեր, նոյնպէս ըստ նոցա պարտ

* Սաղ. կէ. 31 ** Նսայ. Գ. 16 *** Նսայ. Գ. 24 **** Նսայ. Գ. 24

1 H փողն

2 A երկեւղ

3 I սրբութեանց B ի մերձենալ I սեղան

4 C խորհրդոցն H հրեշտակացն

5 CDGS աստուծոյ CE մոռացունս BI երգ C երգոց

6 B խուտեցին

7 EF ամբարտաւանութենէ

8 GI եսայեայ I չկարօտանան G մերումս բանից B բանիս BCI չիք նա

9 FHI չիք վասն BC լիտութեան

9—10 E անդիմանէ F յանդիմանէր

10 EF սիոնի G սիօնի

12 H զանբարտաւանութենէն

13 G զիճակակիցս

15 CFHI այնորիկ ABCDEFI դնա փխ զնոսա ACDEFG անկեալ փխ արկեալ B անգեալ

16 EF զգինտան DGIS և զմատանիսն

17 H չիք զքօղէսն և զքօղէսն և զմեհեանդսն GHS և զմեհեանդսն DI զմեհեանդս

A զայդն GHIS զայլ EFI յօղ

18 EF ոսկիազարդուցն EF կնսութիւն

18—19 H չիք զլիտոյն... զարդուցն և զլիտոյն կնսութիւն զի ի զարդուցն

19 ABCDEFHI զգլուխն

20 ABCDEFGHI և փոխանակ

21 ACDEF քրձաղեաց B քրձաղեացն GHS չիք յորժամ

23 CD վայրապար է գեւ ինձ [D եւ] I է փխ եղև BC անցեալ

24 DI չիք նոցա H յանցանք H նոցա նոյնպէս պարտ էր

էր և խրատ ընդունել մեզ, և առաւել ևս: Զի թէ նոքա առանց օրինակի զայն կրեցին, մերս քանի՞ն առաւել պատժոց արժանի չիցեն՝ լետ զնոսա մեզ օրինակ ունելոյ, և Դրիստոսի խրատուն՝ որ աղաղակէ և սաէ. «Թէ ոչ առաւելուցու արդարութիւն ձեր աւելի քան զպարագն և զփարիսեցւոցն, ոչ մտանէք յարքայութիւնն երկնից»*: Եւ մեք ոչ յարդարութիւնն և եթ, այլ և ի մեղսն առաւել գտանիմք, և զոր ներել թողութեան ունիցիմք:

Արդ տես զգիւրակշիւ և զգէպ հատուցմունսն: Ելին Պարսիկք ի վերայ Երուսաղէմի, ելին և ի վերայ մեր. աւերեցաւ Երուսաղէմ, աւերեցան և քաղաքք մեր: Մտին հեթանոսք ի տաճարն սուրբ, և յաւարի տարան զգարդարանս նորա, և պղծեցին գտաճարն սուրբ. մտին և յեկեղեցիս մեր, և համարձակեցան յանմտանելիսն, և պղծեցին պիղծ գարշապարօք զսրբութիւնս նորա. և կապուտ կողոպուտ արարին զգարդս նորա: Հրայրեաց եղև տաճարն սուրբ. այլեցան և ի մեզ փոխանակ միոյ տան՝ 15 բազում եկեղեցիք. և առանց համարոյ անկան քահանայք նոցա ի սուր՝ և զմերոյս ո՞վ բերէ զհամար: Ժա՛մ է ինձ ի դաւթական բանսն ելանել, և նորին ձայնիւ զմերս յօրինել զողբս. «Ընդէ՛ր տէր կացեր ի հեռաստանէ, և անտես արարեր զմեզ ի նեղութեան մերում»*, յանօրինիւ անիրաւին ի սրբութիւնս քո, և ի պարծիլ ատեցողացն զքեզ ի մէջ տօնից 20 քոց. զի ահա մտին հեթանոսք ի ժառանգութիւն քո, և պղծեցին գտաճար սուրբ քո. այլեցին ի հուր զսրբութիւնս քո, և յերկիր խոնարհեցուցին զփառս եկեղեցւոյ քո. հեղին զարիւնս ծառայից քոց որպէս ջուր, ո՛չ որպէս յայնժամ՝ շուրջ զԵրուսաղէմաւ միայն, այլ՝ թէ ամենայն երկիրս լցաւ արեամբ սպանելոցն. իսկ զթաղելոց նոցա զհաշիւ և ի միտս ան- 25 գամ ո՞ բերէր:

* Մատ. ե. 20 ** Սաղ. (Ժ). 1

- 2 E պատժոյ
- 3 BCI օրինակ մեզ GH ետ ABCEFI ունելով GH առելով փխ ունելոյ
- 4—5 DI զգարդսեցւոց
- 5 BCDI յարքայութիւն B յարդարութիւն C արդարութիւն G արդարութիւնն
- 6 A աղ BDI չիք և (ի մեղսն) ABCDE թողութեան
- 8 B հատուցմանսն I պարսիկքն ABCH չիք և ի և
- 9—10 GHS և աւերեցան
- 10 GHS չիք և H քաղաք
- 11 B զգարդարանսն
- 11—12 B չիք և (յեկեղեցիս) C եկեղեցիս
- 13 CI գարդս F զգարդարս
- 14 EF չիք և BD մերոյ փխ միոյ
- 15 C անհամարոյ փխ առանց համարոյ
- 16 B ի մերոյս փխ զմերոյս F համար բերէ
- 17 EFG ձայնիւն H յողբս
- 18—19 ABCDEFHI յանիրաւիւ անօրինին
- 19 BC պղծել փխ պարծիլ D պարծել
- 21 FEI զսրբութիւն
- 22 I հօր փխ եկեղեցւոյ I քոյ A զարեւս B զարեւս
- 23 A աղ I չիք թէ CDF երկիր I աշխարհ փխ երկիր
- 24 EF լցան I թաղելոց

Բայց զբաղաբիս մերոյ զբաղմադիմի և զանհնարին չարիս ընդ զորով ո՞վ կարիցէ արկանել, զի որպէս գրեալ է վասն սողոմայեցւոցն, թէ «Արեգակն ծագեաց ի յերկիր, և աէր տեղաց ի Սողոմ հօր և ծծումբ, և այրեաց զնա»*, նոյնպէսն ալ և աստ ի ծայկի արեւուն յերկիր՝ հասին ի 5 վերայ անօրինացն ժողովք իբրեւ շունք քաղցեալք, և շրջապատեցին զքաղաքն, և մօին իբրեւ հնձողք ոճոյ աղաբակի, և սուր առն ի վերայ եղեալ հնձեցին մինչև անջատեցաւ ի կենդանոյ քաղաքս: Իսկ զփախուցեալսն ի տունս կամ յեկեղեցիս՝ հօր հարեալ այլեցին անողորմաբար, բարեգործութիւն զիրոն կարծելով, որպէս կանխաւ Փրկիչն ասէր. «Եկեցէ ժամա- 10 նակ, զի ամենայն որ սպանանիցէ դձեզ, համարիցի պաշտօն մատուցանել Աստուծոյ»**, և զպատճառն ինքն լալտ առնէ. «Եւ զայն արասցեն ընդ ձեզ վասն անուան խնոյ, զի ոչ ծանեան զիս»***:

Նաեւ յօդոյ ձեռնառութիւն եղև կարծանալան աւտրն, զի հողմ ում- զընակի շնչեցեալ՝ բորբոք արկանէր հրատին, մինչև ծովսն ծառացեալ 15 յերկինս հասանէր, և ցնցուղք լուսոյ հրատին՝ լաղթէր ճառագայթից արեգականն: Անդանօր էր տեսանել տեսիլ ողորմադին և զարհուրական յոյժ, զի ամենայն քաղաքն լի էր զիտկամբք անկեկոյն, վաճառոյ փողոցք և նրբափողոցք և ընդարձակ սրահք: Իսկ զայլեցեկոյն ո՞վ կարիցէ բերել զհամար, քանզի ո՞րք ի սրոյ շողալոյն փախստական եղեալ՝ ի տունս 20 ուրեք ի թաքստի եղեն, ամենեքեան նոքա հրալրեացք եղեն: Իսկ զքահանայսն, զորս յեկեղեցիս ըմբռնեցին՝ հրով ծախեցին, և զորս արտաքոյ՝ զամանս սպանեալ, և զմեծամեծ խոզեանն եղեալ ի զիրկան առ ի նախա-

* ՄԳԸ. ԺԹ. 23—24 ** Յովն. ԺԶ. 2 *** Յովն. ԺԵ. 21

1 G չարիսն

2 E կարէ ACEH սողովմայեցւոցն I սողոմայեցւոցն

3 I արեն փխ արեգակն EFGHIS չիր ի (յերկիր) BCD յերկրի CI տեղեաց
E սողովմ

4 EF արեւոյն

5 BDI իբրեւ մօին

6 G զհնձողք DEFI հնձողք BCI աղաբակին E սուրն

7 H կենդանոյն BC քաղաքիս I փախուցեալսն

8 C եկեղեցիս C վառեալ փխ հարեալ

9 BC զործելով փխ կարծելով ABDI առէ

11 GHIS զպատճառն

12 B չիր ձեզ

13 S օդոյ H կործական և կործանական

14 C մինչ զի փխ մինչև I և փխ մինչև

14—15 ABCDEHI մինչև յերկինս և չիր մինչև (յերկինս)

15 H երանէր և հասանէր I ճառագայթին

15—16 I արեգական

16 DEFI անտանօր

17 EF զիտկամք GHIS վաճառափողոցք

18 D բնդարձակ B զայլեցեկոց E դայբայեկոցն ABCD բերիցէ փխ կարիցէ բերել

19 S շողալոյ

20 S խաղատի

20—21 BC քահանայս

21 BCFI զոր I եկեղեցիս E այլեցին փխ ծախեցին

22 B չիր և զմեծամեծ խոզեանն եղեալ E խոզեան

ախնա մեզ, և լայպն կատականաց տեսողացն, իսկ ղթիւ քանանայիցն, որք ի սուր և ի հուր վախճանեցան՝ դտաք աւելի քան զհարիւր լիսուն, որք վիճակի տեարք էին և եկեղեցւոյ, բայց զեկամտիցն, և որք լամենտին աշխարհաց անդր հանդիպեցան, զնոցա ո՛վ կարէ բերել զհամար:

5 Այսոքիկ են չարաչար պատմութիւնք քո, ո՛վ քաղաք երջանիկ և հրանելի, լղիսպեալ, տկանաւոր ի մէջ աշխարհաց: Այժմ ամբարձ զուչս քո, և տե՛ս զորդիս քո վարատեալս ի գերութիւն, զտղալս քո տնոդորմտաբար հարեալս զքարի, զերիտառարգս քո ալքեցեալս ի հրոյ: Մեծահարկի և փառաւոր ծերք անկեալք ի հրապարակի. հովասուն և բարեկե-

10 ցիք կոյսք և կանալք՝ անկեալք ի խալտառականս, և հետի ոտիւք վառեալք ի գերութիւն: Առ մեզ կատարեցան դաւթական ողբոյն երգք. «Մատնեաց, ասէն, ի գերութիւն զգորութիւնս նոցա, և զգիւղս նոցա ի ձեռս թշնամեաց նոցա*» և որ ի կարգին է. բայց Բրիտտոս լամէ զգարթնուլն, և ոչ որպէս լայնժամ:

15 Այլ որ վասն Արծինն տիրական պատմութիւնս առտանօր զկայ առցէ. զի մեք զամենայն անցս չարեայն ոչ կարացաք ընդ դրով արկանել, ալլ զթողեալն ի մէնջ՝ լաւերակացն ուսանի խնդրօցն: Այսոքիկ երկուց էր տեղեաց՝ լիւրինն և քաղաքիս զոգորմելի պատմութիւնս. զոր աչօք մերովք տեսաք և ընդ փորձ չարեացն անցաք, զայն միայն զրեցաք. իսկ

20 զալլ զաւառաց և զքաղաքաց զանցս աղետից, ո՛լր միտք բաւեն: Այնոքիկ երկայն բանի պիտոյ են և ժամանակի. մեք զմերս ըստ կարի մերում համառօտեցաք:

* Սաղ. 25. 61

- 1 GHS այլն
- 2 I սուրս
- 3 B չիք և (եկեղեցւոյ) EF եկամտիցն
- 5 ABCDEFHI չիք և h և
- 6 BCDEFI չիք այժմ
- 8 H ի քարի h զքարի
- 9 BCI անկեալ I հրապարակս
- 10 BCDI անկեալ B խալտառական
- 10—11 I վարեալ
- 12 BCEFGI ասէ DI զգորութիւն F գորութիւնս ABD զգեւղս CH զգեւղս EFGS զգեւղս
- 13—14 BCDI ի գարթնուլն
- 15 A այլ
- 16 ABCDEFHI չիք զի Gh քանդի
- 17 A այլ F զթողեալ H չիք երկուց h երկուց I բայց փիս երկուց
- 18 S էր տեղեաց C տեղեացս GS քաղաքի GS ողորմելի
- 20 A զայլ GHS զաւառաց F քաղաքաց H ուր փիս ուր I որ
- 21 ABC պիտոս F պիտոյ Gh? պիտանանայ ABCDEFGHS չիք են D զմեր GS զմերն
- 22 DI համառօտեցուք

ՅԱՂԱԳՍ ՄԵՐ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ ՈՐ ԷՂԵԻ Ի ԴԱՇՏԻՆ ԲԱՍԵՆՈՅ, ՅՈՐՈՒՄ ՊԱՐՏԵՅԱՆ ՀՈՌՈՒՄ

Մարգարէն Եսայիաս՝ յորժամ զեղիպտացոցն ուերանաց մարգա-
 5 ռէանայր, դայտսիկ ասէր, թէ «Յիմարեցան իշխոսնք Տալանու, որ էին
 իմաստուն խորհրդականք լժաղաորին»*: որ և այս մեզ հանդիպեցաւ:
 Քանզի հեծելազօրքն Հոռոմոց ոչ սակաւք էին յարեկս պահապանք աշ-
 խարհին, որ մինչև ցվաթսուն հազար ասեն եթէ էր թիւ բանակին. որոց
 զլիաւորք էին Կամենաս՝ որ թարգմանի կրակ, որ տնէր զիշխանութիւն
 10 տանն Հայոց՝ և Ահարոն՝ որդի Բուլղարին, որ տնէր զկողմն Վասպուրա-
 կանի, և Գրիգոր՝ Հայոց հզօր իշխանն, որ տնէր զպատիւ մագիստրոսու-
 թեան: Եւ քանզի զիրք ասեն եթէ՝ բազմիշխանութիւն ամբոխեալ է և
 անյարմարական և մերձ ի լուծումն. որ և սոցա հանդիպեցաւ: Զոր
 պարտ էր միահաղոյն միաբանութեամբ զյաղթօղն ի պատերազմի գտէր
 15 Աստուած կարդալ լօգնականութիւն, որպէս օրէն էր առաջին յաղթողացն.
 «Քանզի ո՛չ թէ իւրով զօրութեամբ զօրանալ հզօրն, այլ տէր քաղէ զզօ-
 րութիւն հակառակամարտին»*: Իսկ նոքա ոչ այսպէս խորհեցան. այլ որ
 անօրինելոցն էր ի նոսա՝ անօրինէր. և կարծէին մարդիօրէն հնարագի-
 րութեամբ զորքօք ահագին հրատին շիջուցանել: Վասն որոյ ի ծուփս
 20 անկեալ, միոյ միոյ բանից ոչ հաւանէին. քանզի երարձ Աստուած զի-
 մաստութիւն ի խորհրդոց նոցա վասն շինդրելոյ նոցա գնա: Եւ այս ի
 գործոցն յայտնի է, զի զԼիպարիտն հայցէին գալ ի լօգնականութիւն,
 զՍաւուղայն ախտացեալք առ վհուկն ընթացեալք. կամ որպէս Հրեայքն,

* Եսայ. ԺԹ. 11 ** Լև. Թագ. Բ. 9—10

2 Տ մեծի պատերազմին GHS ի մեծ [h չիք մեծ] C քասենույ

3 BC հոռոմ

4 BCDI Եսայի H յորում ժամանակի փխ յորժամ h յորժամ BC զեղիպտացն GԾ՝
 զեղիպտական ABCFHI աւարանացն GhԾ՝ աւարացն

5 BCDI տայանոյ

6 C իմաստունք

7 ABGHS հեծելազօրք ABDEFH հոռոմ C հոռոմ A յարեկալս

9 Տ զլիաւորքն D Թարգմանի

10 H որդին A բուլխարին BCDEFHI բուխարին ABDEF զկողմ

11 HS չիք հզօր G իշխան հզօր

11—12 ABCDEFH մագիստրոսութեան | մագիստրոսութեան

12 AF բազում իշխանութիւնն B բազում իշխանութեան C բազմիշխանութեան
 DEI բազում իշխանութիւն H բազում իշխանութեամբ h բազմիշխա-
 նութիւն

13 H հանդիպեցաւ սոցա

14 BCDI միահաղոյն B և զյաղթօղն F զյաղթօղ H զյաղթողն

16 BGՏ եթէ A այդ

17 GHS այնպէս A այդ

18 Տ անօրինելոց

22 DI գործոց ABCDEFGI զԼիպարիտ H չիք գալ h դալ DGHՏ չիք ի D յօգնու-
 թիւն

23 BC սաւուղայն GS ախտացեալ

որ բարձեալ ի վերայ ուղտուցն զգանձս իւրեանց՝ տանէին առ ազգ մի, որ ոչ գոյր ի նոսա լոյս օգնականի: Եւ զայն ո՛չ ածին ի լիշատակ զԴաւթայն որ առ մահէն բլուրն, որ մեծաւ խրոխտանօք նախատէր զԻսրայէլ. որոյ պարսաքար մի միայն բաւական եղև առ ի զիեւլապա-
5 տակ ուղղոյն նորա ջարդել. կամ զԵզեկիային՝ որ աղօթիւք միայն զհա-
րիւրութսուն հազարսն լԱսորոց ի ձեռն հրեշտակին՝ աներևոյթ սրովն լերկեր յորսայսեաց:

Արդ՝ եկն Լիպարիտն բազում աղաչանօք և գանձուց առատատուր պարգեօք, և ոչինչ վճարեցաւ այնու. քանզի և ինքեանք իսկ չէին միա-
10 բան առ միմեանս: Վասն որոյ ի խմբել պատերազմին, որդի Բուղարին իւրախովքն ի թիկունս դարձեալ՝ համարձակութիւն տալը թշնամեացն. որք մեծածայն աղաղակաւ զմիմեանս յորդորէին, և ի մէջ փակեալ զԼի-
պարիտն իւրով քաջ արամբքն զոմանս սպանանէին, և զերկվարի նորա զջիւն հատեալ սուսերաւ՝ զինքն ձերբակալ առնէին: Զոր տեսեալ ալ
15 զօրացն՝ ի փախուստ դառնալին. որոց զհետ մտեալ թշնամեացն, ան-
չափ կոտորածս առնէին, զոմանս սրով, և զբազումս՝ վասն զի զիշերա-
ցաւ ժամն, ի գահից և ի քարանձաւաց գահավէժ առնէին. և մնացեալքն մերկ կողոպուտ հետիոտիք ուր կարէին՝ ապրեցան: Իսկ թշնամիքն լցեալ
աւարաւ առաւել քան զառաւել, ուրախ լինէին. իսկ մերքս վալիւք և ող-
20 բովք լիւ եւ լայնմ օրէ և ալսր՝ իբրև շունք զիշախանձք, կամ իբրև գալլք արաբացիք՝ ոչ լագեցան երբէք արեամբ քրիստոնէից, մինչև սպա-
ռեցին և բարձին ի միջոյ: Եւ եղև երկիրս ամենայն իբրև անդաստան հասեալ ի հունձս, զորոյ զհետ հնձողացն ընթանան որ զորայն բառնան,

1 ABCDEFGHՏ չիք ի վերայ ABCDEHIՏ ուղտուց

2 BCI նոցա փխ ի նոսա D չիք ի նոսա DEI ածէին HՄ² գիտէին փխ ածէին և
ածին ABDFID² չիք ի

4 A զիսրայէլ B պարսաքարի

4—5 F խելալատակ

5 BCDEFGHՏ օւլգոյ ABCDEFI ցարգեալ A զեզեկիային

6 FH յատորոց

7 B երկիր I յորսո այսեաց

8 B աղաչօք

9 G պարգեօքն

9—10 GS միաբանք

11 ABCEFH իւրախովքն

12 e առեալ փխ փակեալ

12 13 ABCDEFHI զլիսաբն հ զլիպարտն

13 S իւրովք GIS արամբք

14 B ձեռքակեալ

14—16 I չիք զոր... առնէին

15—16 H ախշափ

16 ABCDH կոտորուածս

17 DI գահոյից S քարանցաւաց Fh քարավէժ

18 C լցեալք

20 F ախնմ C զիշերախանձք H չիք կամ

21 I գայլ

22 B անդաստան

23 G խունձ B զոր H չիք որ զորայն բառնան և որ զորայն բառնան

և ապա զհասկաքաղն և զխողանն միայն թողուցուն յարօտ երէոց: Արդ յետ պատերազմին լաղթութեան, առեալ զառ և զղերի՝ մտին յաշխարհն իւրեանց, և անչափ աւարաւն լցին զերկիրն ամենայն. իսկ զիշխանն Վրաց տարեալ ետուն ցխալիփայն իբրեւ զմեծ ինչ և քան զամենայն զերին հաճելի նմա. զոր առեալ և ընկալեալ ի շնորհակալիս, և մեծաւ պարգեօք արձակեաց խաղաղութեամբ յաշխարհն իւր: Այս աստ մինչեւ ցայս վայր:

ԺԴ

ԹԻ ՈՐՉԱՓ ԵՂԵԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ ՊԵՏՐՈՍԻ ՄՆԱԼ Ի
ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ, ԿԱՄ ՈՐՊԷՍ ԳԱՐՁՆ

10

Թագաւորին տեսեալ զնա՝ բաղում պատուով և մեծարանօք ընկալաւ, և առաւ ոռճկօք հրամայեաց պաշտել զնա. բայց առ իւր պահեաց զնա ամս երիս, քանզի կասկածէր թողուլ ի Հայս՝ թէ երթեալ ապստամբեցուցանէ զԱնի: Իսկ Ատոմ որդին Սենեքերիմալ առեալ զնա լերաշխիս, 15 ած ի քաղաքն իւր ի Սեբաստուպօլիս. և տուեալ նմա տեղի բնակութեան զհանդիստ սրբոյ նշանին, զոր իւր շինեալ էր բազմաշարդար զարդարանօքն և մեծապայծառ վաթլլութեամբ, յորում տեղւոջ կեցեալ ամս երկուս, փոխեցաւ ի Քրիստոս: Նւ կացուցանեն ի տեղի նորա զՍաչիկ զնորին քեռորդի, որ զձերնադրութիւն հայրապետութեանն վաղնջուց ըն- 20 կալեալ էր: Զոր իբրեւ լուաւ թաղաւորն՝ առաքեաց խնդրակս, և տարաւ զնա առ իւր և զզանձս՝ զոր և գտին թէ անդ և թէ ի Հայս. քանզի յոյժ գանձուց սիրօղ էր Պետրոս, որ և բազումք վասն անր եպերէին զնա: Իսկ յետ երից ամաց արձակեցաւ տէր Սաչիկ ի թագաւորանիստ քաղաքէն, և եկեալ ի սահմանս Երկրորդ Հայոց՝ ի գաւառն որ կոչի 25 Տարնտալ, անդ դադարեաց. քանզի անդ հրամայեցին նմա տեղի բնակութեան:

1 AC հասկաքաղն EF հասկաքաղ G հասկաղն I հաստաքաղն D էրէոց I էրէոցն

2 C յաղթութեանն

3 H այնչափ BCDGI իշխանն

4 C ցխալիֆայն

5 h հաճեալ ի նա C յիբ ի

6 A յաշխարհ I յաշխարհէն

10 AD կոստանտնուպօլիս E որպիսի B գարձան C զարձաւ

11 G թագաւորն G պատուօք

11—12 B ընկաւ փխ ընկալաւ

12 F բռնկօք

13—14 A ապստամպեցուցանէ

14 ABDEG որդի I որդ D սենեքերիմա CF երաշխիս G յերաշխի

16—17 C զարդարանօք

19 BCDI հայրապետութեան ABDEF վաղընջուց C ի վաղընջուց

21 E յիբ զնա B իւր գանձս G զզանձսն I եթէ փխ և թէ B հայրս փխ հայր

22 GHՏ գանձուց սիրօղ էր DEFI սիրօղ G յիբ և H այն և այնր

25 AEFHS տարընտայ BCDI տարընդա

25—26 B բնակութեանն

Իսկ ժամանակ յամելոյ նորա ի Կոստանդնուպօլիս՝ այս է պատ-
ճառն, ընդ հարկիւ կամէին արկանել զնա. իսկ նա ոչ տոնա յանձն, թէ
զոր մինչև չիմ ժամանակն չէ լեալ՝ և ոչ ևս հաւանիմ: Եւ տալա ի հարց
և ի փորձ արկեալ, և սպառնալիս ևս յաւելոին եթէ ոչ ելանիցես աստի,
5 եթէ ոչ զհրամայեալսն ի մէնջ յանձն տոնուցուս. իսկ երանելի անձն
այն և մեծի Լուսաւորչին մերոյ փոխանորդն՝ ոչ ինչ պանդիտեալ ի նո-
ցա բանիցն, ալ ի նոյն և ի նմին եկաց հաստատուն: Յեա ալսորիկ
արբ երկու, մինն իշխան և միւսն վանական ի Հոռոմոց, յառաջ կացեալ,
եթէ վասն նախանձ արկանելոյ նմա եթէ ճշմարտիւ, ոչ գիտեմ, խնդրե-
10 ցին զվերապացութիւն եկեղեցւոյ և հատուցանել զհարկն. որ և երկոքեանն
չարամահ սատակեցան: Ասլա ի զեղջ եկեալ արձակեաց զնա առանց հար-
կի, տուեալ նմա գրով և ոսկի մատանեալ զոր ի Հայս իւրեանց տեղիք
էին, և երկու վանս ի Տարնտայ:

ԺԵ

15

ԹԵ ՈՐՊԷՍ ԱՆՀՆԱՐԻՆ ՀԱՐԱԻ ՔԱՂԱՔՆ ՅՂՓԱՅԵԱԼ,
ՈՐ ԿՈԶԻ ԿԱՐՍ

Քաղաքս այս ի բազում ժամանակաց հետէ չէր զփորձ չարեաց
առեալ. վասն որոյ յանհոգս և յանկասկածի կէին, հարստացեալք բազում
ընչեղութեամբ ի ծովէ և ի ցամաքէ ամբարեալ: Արդ ի գալ մեծի յայտ-
20 նութեան տեառն մերոյ, ի գիշերին՝ յորում ուրախական ձայնիւ դասք
քահանայից հանդերձ բազմամբոյս ժողովրդովքն զպաշտօն աւուրն կատա-
րէին, յանկարծակի ի վերայ հասին զօրք անօրինացն: Եւ քանզի տառն
գիշերադիտաց էր քաղաքն, մտեալ ի ներքո, սուր ի վերայ առն եղեալ,
անողորմ կոտորեցին զամենեւին, որ յոյժ ողբոց արժանի է պատմու-
25 թիւնս: Քանզի օրէն է քաղաքաց ի տէրունական տօնսն բազում զարդա-
րանօք վայելչանալ արանց և կանանց, ծերոց և տղայոց ըստ ուժոյ և

1 A կոստանտնուպօլիս D կոստանտնուպօլիս

2 B հարիւ D վասն զի ընդ հարկիւ C անցն

3 ABCEH չիբ մինչև և մինչև CG իմ

4 S թէ

5 ABDFHIS զհրամայեալ E զհամայեալս

6 C չիբ այն

7 A այդ

8 CF Բ մարդ փիս արբ երկու S մին C հոռոմոց

11 D չիբ զնա

13 BCDI տարնտա EFGH տարընտայ

15 B անհնարինք

16 BCDI կասր

20 G գիշերի I ամենայն փիս յորում

21 DI ժողովրդօրն

22 BC չիբ հասին DI զօրքն [D լուսաճցրում ցաւ ազգին] և չիբ առանց

22 23 EFH քանզի առանց գիշերադիտաց ոչ կայր ի քաղաքն [E գիշերադիտաց]

23 DI ներս ABCDEFI սուր առն ի վերայ եղեալ [I տուր]

24 AG զամենեւեան

26 AF կանայց

- ըստ կարողութեան, ըստ նմանութեան գարնանարևը ծաղկանոցաց: Որ
և զսոսա ախպէս գտեալ, լանկարծակի վալիւք և ուրովք լի եղև քաղաքն:
2 Զքահանայսն ի պաշտամանցն լոնցուցին, և զաղմոսաւացսն ի սաղմո-
սական երգոցն. հատաւ երգ օրհնութեան ի բերանոյ յպրաց և տղալոց:
5 Անդանօր էր տեսանել տեսութիւն ողորմագին որ զքարինս և զանշունչ
արարածս անգամ շարժէր յողբս հառաչանաց, թո՛ղ թէ զգայունս և ըզ-
կենկանիս: Մեծահարկի և պատուական վաճառականք չարաչար մահուամբ
սպանեալք. երիտասարդք և ըմբշամարտք ի փողոցսն սրակոտորք. պա-
տուական ալիք ծերոցն արինաշաղախ առ նոքօք անկեալք. և ախպիսօ-
10 լէն գործովք սպառեցաւ քաղաքն լարանց. և թէ ոք ժամանեաց լամուրն
եկանել որ ի վերալ քաղաքին կայ, նա միայն ապրեցաւ: Եւ մնացեալ
զօրն ողջոյն ի տեղւոյն խիլ արկեալ բրեցին քոռոսն, և ապա հուր հա-
րեալ ալրեցին զքաղաքն, և ինքեանք առեալ զգերի և զկապուտ քաղա-
քին գնացին յաշխարհն իւրեանց:

15

ԺԶ

ՎԱՍՆ ԳԱՂՈՅՆ ՍՈՒՆԱՆՈՅ

- Զկնի ախր պատմութեանս, ի գալ տարաւն էր թուականիս մերոյ
ամբ հինգհարիւր երեք: Ի նոյն ամիսն և ի նոյն քանիս ամսոյն, ուր զա-
ռաշին աշխարհս գերի տարան, զԱրծն ալրեցին, և զայլ քաղաքս և զա-
ւանս, խաղաց գաղանն մահաշունչ արիւնարբու և մարդախոշոշն Սուլտան
20 անհամար զօրօք, փղօք, և կառօք և երիվարօք, կանամբք և որդւովք, և
բազում պատրաստութեամբ: Զանց արարեալ զԱրճիշաւ և զԲերկրաւ՝
եկեալ բանակեցաւ շուրջ զքաղաքաւն, որ կոչի Մանազկերտ, ի գաւառն
Ապահունեաց, և կալաւ բովանդակ զընդարձակ փոլսս դաշտացն: Եւ ար-
25 ձակեաց ասպատակս լերեսին կողմանս աշխարհիս, ի հիւսիս՝ մինչև

1 B գառնանարեր B ծաղկանոց

3 BCEG պաշտամանց BCDI զաղմոսաւացն

4 BCDI երգոց H հատան CG երգք BC անութեան Կ օրհնութեան

5 DEFG անտանօր DI ողորմելի փխ ողորմագին B գրք

6 BCDFGHI զգայունս

7 GHS քանզի մեծահարկի H վաճառանք

8 CD սպանանեալք BD ըմբշամարտիք I ըմբշամարտիք

9 B արիւնաշաղախ C արիւնաշաղախք

9-10 ABCD ախպէսօրէն

10 ABCDEFI գործով h յարեանց ABCDEH Էթէ փխ և Թէ h և Թէ

11 H չիք վերայ h վերա

12 E զողջոյն

12-13 BC վառեալ փխ հարեալ

17 C թվինս D թվականիս G թուիս

18 DGIՏ ամիս

19 I աշխարհ ABCDEFGHI և զարծն ABCDF քաղաք

20 BC արիւնարբոյ B մարդախոշոշն ABCEFGH սուլտան H չիք սուլտան

21 HS և կառօք

22 ABCDEFH պատրաստութեամբ ABCDH! զբերկրով

23 G բնակեցաւ

24 I ապախունեաց AB բաւընդակ C վայրս

25 B յերես CI յերիս GS աշխարհին ABF հիւսիս CEGH հիւսիս D հիւսիս I հիւսիս

յամուրն Ափխազաց և մինչև ի լեառն որ կոչի Պարթար և մինչև ցատո-
րոտն Կովկասու. և յարևմուտս՝ մինչև յանտառսն Ճանեթոյ, իսկ ի հարաւ
մինչև ցՍիմն կոչեցեալ լեառն. և բովանդակ կալեալ զաշխարհս իբրև
հնձողք ոճոյ ագարակի:

- 5 Արդ զայնմ ժամու զչարիսն՝ զոր նոքա աշխարհիս հասուցին, ո՛վ
կարէ ընդ՝ գրով արկանել, կամ ո՛ր միտք բաւն ի համար ածել. զի
ամենայն աշխարհս լի էր դիակամբք, շէնք և անշէնք, ճանապարհք և
անապատ տեղիք, քարանձաւք և առապարք, անտառախիտ մալրիք, և
ափափալ վայրք՝ և յամենայն շինանիստ տեղիս հաւր հարեալ ապակա-
10 նեցին զոտունս և զկեղեցեալս, որոյ բոց հրատին առաւել բարձրանայր քան
զհնոցին Բաբելոնի. և այսպիսի ձեռնարկութեամբ ապականեցին զաշ-
խարհս ամենայն, ո՛չ միանգամ, այլ երիցս անգամ մի ի միոյ վերայ
դարձ արարեալ՝ մինչև առհասարակ հատաւ երկիրս ի բնակչաց, և բար-
ձաւ կառաչ անասնոց:
- 15 Զայս արարուած տեսեալ՝ սուգ առ և կործանեցաւ երկիր, վասն զի
կործանեցան բնակիչք նորա. բարձաւ ուրախութիւն լերեաց ամենայն
երկրի. յամենայն տեղիս ողբք և հառաչանք. ամենայն ուրեք կոծ և լա-
լականաց հանդէսք. ոչ ուրեք քահանայից երգք. ոչ ուրեք լսի փառաբա-
նութիւն Աստուծոյ: Ոչ ուրեք բանին գիրք առ ի խրատ և ի մխիթա-
20 րութիւն լսողաց. վասն զի ընթերցողքն սրամահք ի հրապարակս, և ին-
քեանք այրեցեալք և աճիւնացեալք: Ոչ ուրեք լսի ձայն հարսանեաց, և
ոչ աւետիք նորածին մանկանց. ոչ նստին ծերք աթառով ի հրապարակի,
և ո՛չ խաղան մանկունք առաջի նոցա. ոչ երամառան անդեալք ի յա-
րօտս, և ոչ խալտան գառինք ի մարգս: Ո՛չ լնու հնձող որայիւ զգիրկս,
25 և ոչ լսէ բարեբաւնութիւն յանցաւորաց. ոչ լնուն կալք ցորենով. և ոչ զե-

1 ABCDEFHI յամուրս AE ափխազաց AF լեառնն DԾ՝ ցառն փխ լեառն:

2 H կովկասայ ABCDEF յանդառսն GHՏ յանտառն

3 G ցաիմ I զաշխարհ

4 A հնձաւղք EF ոճոյս

5 I գայն

6 BDI որ փխ ոյր

7 I աշխարհ E է

8 H տեղիս ABCD անգառախիտ

9 ABCDEFI ափափապ GH ափոփայ G վարք C ամենայն Ծ՝ արկեալ փխ
հարեալ

10 B չիք և

10—11 G չիք զոտունս . . . ապականեցին

11 GՏ զհնոցն A բարեղովնի B բարիլովն CDF բարիլովնի

12 FGS մեր փխ ամենայն A այդ H չիք այլ h այլ

13 H բնակչացն

14 H անասնոցն

15 C սուգ առեալ երբեք կործանեցաւ

16 G երկրի փխ նորա BC երեսաց F չիք ամենայն

19 H չիք և

20 D լսողացն B չիք զի EF ընթերցողք

21 H հարսանեացն

24 C չիք ոչ Fh լնուն I չլնու փխ ոչ լնու CFGh հնձողք DE հնձող HI հնձող C
որային

25 DI լսի BC զբարեբաւնութիւն BCI անցաւորաց EF ի յանցաւորաց

զուն գուրք գինևով. ոչ լսին ձայնք ուրախութեան ի կութս սլզկաց և ո՛չ ծանրանան պահառք ի ստոմանեաց: Բարձաւ այս ամենախն, կորեաւ և ո՛չ երեկի մը Երեմիա ողբացէ գմեր կործանումնս, ի ճանապարհաց և ի լերանց յերկարելով զողբան. ո՛ր Եսայիաս անհնազանդի մխիթարչացն
 5 զի լագեացի ողբովք: Վա՛յ ինձ որ վիպասանեմ զայսոսիկ, հիմենացի երիտասարդին նման գոլով իմ՝ գութարկու եղէ, ո՛չ միում զիւղի կամ միում քաղաքի, այլ ամենախն աշխարհաց, ազգաց լազգս մինչև ի կա-
 տարած ժամանակաց. քանզի չիք ինչ ժամանակ կամ դործ որ զմերն հնացուցանել կարէ, բայց թէ որ զողծոյն անապատի զգուշացուցանեն
 10 գիրք: Արդ զի՞նչ արարից, թողի՞ց ի պատմելոյ զանհնարին չարիսն որ հնաս ի վերայ քրիստոնէից՝ խնայելով ի ձեզ, եթէ շարժեցից ողբս և հառաչանս ամենեցուն որք հանդիսակից էք այսմ դժոխալուր պատմու-
 թեանս. բայց գիտեմ որ կամիք լսել. վասն որոյ և ես ի բաց եղեալ զանձին դանդաղանս, զրեցից զգլխաւոր տեղեաց մի ըստ միոջէ զանհնա-
 15 րին չարիսն:

Զնորձեան և զչանձէթ լորժամ չիշեմ և որ ինչ ի նոսա գործեցաւ, հատկիմ արտասուօք, փղձկի սիրտ իմ, և լիմարին միտք և զգողի հար-
 կանի ձեռքս և ոչ կարեմ զո՞ն տողիս լառաջ խաղացուցանել: Բազում և
 անհամար հոգիք ի վերագոյն գաւառացն, վասն տեղեացն ամրութեան՝
 20 անդր ժողովեալ էին: Յորոց վերայ հասեալ անօրինացն արագապէս որ-
 պէս թռչունք, անողորմաբար որպէս գաղանք, սրտմտութեամբ եռացեալք
 որպէս վրէժխնդիրք, և խիլ արկեալ ի քարանձաւս և լանտառախիտ
 մալրիս՝ անլազարար կոտորեցին զորս և գտին: Մինչ զի արիւնն գորէն
 25 ելանէ ի ձեանն առուս առուս վիժելով, զհող երկրին զկնի իւր հեղեղա-
 տելով, այսպէս և լալնժամ լինէր. արեան առուք ի դիականցն անկելոց

1 I չիք գուրք ABCD գինևով I գինեաւ BCI չի ABCDEFI ձայն B ուրախութեամբ

2 ABCHIM պահառք H պահառք GHS ստոմանաց I ամանեաց

3 M ոչ երեկի նոր Եսայիաս B երեմայ EFG երեմիայ AEF կործումնս C կոր-
 ժանումս G կործանումն I կործանումնս

4 Gh անհնազանդ

5 GHIS վիպասեմ ABCDEI հեմինացի

6 G կամ փխ իմ ABCDEFH հեղէ փխ գիւղի և գիւղի I հեղէ

7 B չիք ի

9 B պոյն փխ պղծոյն

10 H զանհնարին ինչ [h չիք ինչ]

11 I չիք վերայ AG քրիստոնէիցն H յողբս

12 BCDHI որ ABCDHIM² յանդիսատէր և հանդիսակից

14 E գրեցի DI և զգլխաւոր

16 C հանձէթ HS զհանձէթն և զհանձէթ EFG չիք և (որ)

17 AD փղձկի BCEFI փղձկի BCG յիմարի S միտք իմ G զողանի

18 G չիք և (ոչ) GhIM² քանզի քաղում

19 ABCDEFI գաւառաց GhIM² յիշեալ գաւառացն

22 ABCDH յանդառախիտ

23 dH յանդառախար A արեւն BH արեն CDI արեւն EF արենն և արեւն

24 AB գառնանարեր

25 H ձայնն և ձեանն B վրիժելով

26 BCDI գիականց DGH² անկելոցն

եղեալ, ի զառ ի կող տեղին ի յորդութենէ գնացիցն զհող երկրին հեղեղատէին:

Այլ զու յայնժամ եղեալն ա'ծ զմտաւ, զկրօնաւորացն դաս և զքահանայից՝ որ անդ հանդիպեցան, կամ զերամս ծերոցն, կամ զերիտասարհացն զբազմութիւնս, որոց ղեռաքոյս մօրուացն՝ իբրեւ զնկար զեղեցկայարմար զալտան զարդարէին, և խոպոպք վարսիցն փաղկեալք ի վերայ ճակատուն զօրէն վարդի վառ ի վառ գունով զդիրս երեսացն պայծառացուցանէին՝ թէ ո'րպէս յանկարծակի ի սրով թշնամեացն իբրեւ ի կարկըտոյ հարեալք՝ չերկիր թաւալ անկեալ զլոր խաղալին: Բն'ր ի մէջ և 10 զտղայոցն համար, զորս առեալ ի գրկաց մարցն չերկիր ընկենուն, որ մեծակական հառաչմամբ զմարսն խնդրէին. իսկ զծնողսն դանալից հարօժովք՝ առ շտապ ի նոցանէ բաժանէին: Ո'ր սիրտ քարեղէն, որ զայս լսելով ոչ հեղձնու արտասուօք ընդ բազմադիմի չարեացն յաճախութեամբ: Կոյք ի խայտառականս անկեալք, նորահարսունք յարանց բաժանեալք 15 և ի գերութիւն մատնեալք. ի միում վալրկենի երկիրն՝ որ իբրեւ զքաղաք մարդախիտ առատութեամբ խճողեալ էր, եղև անմարդ ամալի, չերկուս բաժանեալ կամ սրակոտոր կամ գերի: Ո'վ Բրիտոս քո յայնժամ ներողութեանդ, ո'վ մերում չարեաց, ո'րքան դառն մահու մատնեալ եղաք: Իսկ զոր ի Դերջան և յԵկեղեաց և ի միջասահմանս նոցա եղև 20 կոտորումն, զայն և ընդ գրով արկանել չէ քո բաւական. բայց զու ասացելովքս կշռեա՛ զայն: Իսկ որ ի Տայսն մտին, առեալ զերկիրն և հասեալք մինչև ի գետն մեծ՝ որ կոչի Մորոխ, և զկնի զետոյն դարձեալ իջին յաշխարհն Խաղտեաց. և առեալ զառ և զգերի դաւառին՝ դարձան, և եկեալ մինչև ի բերդաքաղաքն որ կոչի Բաբերդ, հանդիպի անդ գունդ մի ի

- 1 GHS տեղեւ GS յորդութեան
- 1—2 ABDI հեղատէին
- 3 C զեղեցկայն
- 3—4 S զքահանայիցն
- 4 BCDEFGHl ծերոց
- 4—5 C երիտասարդացն
- 5 ABCDI զբազմութիւնսն EFGH զբազմութիւնն BC մուրուացն H մարուացն
- 5—6 I զեղեցկահար
- 6 H հոպոպ EFG վարսից
- 7 BC չիբ ի վառ I եռեղացն
- 8 BDI չիբ ի կարկտոյ
- 9 H մէջք D չիբ և
- 10 BCEFGH զտղայոց D տղայոց I և զտղայոց C համարք G զմայրսն H զմայրո
- 13 ABCDEFGI չարեաց ABCDI յաճախութեան EF յաճախութեանն Gh յաճախութեամբն H չիբ յաճախութեամբ
- 14 BC չիբ ի
- 15 BCD չիբ և
- 16—17 C երկուս
- 17 EF բաժանեալք
- 18 ABI ներողութիւնդ EF ներողութիւն
- 19 ACD չիբ և (ի միջասահմանս)
- 20 ABCEFGI կոտորած ABCDEF և զայն H չիբ զայն և զայն
- 21 B չիբ իսկ որ. . . առեալ ACDEFGI տայս C հասեալ
- 22 G ծորսի փխ ծորսի
- 22—23 C ի յաշխարհն
- 24 ABCD բայրերդ I բաղբերդ HS և անդ

զօրացն Հոռոմոց որ կոչին Վառնգը, որք յանգէտս միմեանց ի դիմի հարեալք ճակատեցան. և յողորմութենէն Աստուծոյ զօրացան դունդն Հոռոմոց, և յաղթեալ թշնամեացն, զգլուխ զօրուն սպանին և զբաղումս ընդ նմա, և զալլան ի փախուստ դարձուցեալ. դառ և զգերի զամենայն թափեցին, բայց փախստէիցն զհետ ոչ իշխեցին յերկարել, քանզի երկեան թէ գուցէ ծանր զօրու հանդիպեցցին: Իսկ գերիքն որ ազատեցան, գոհացեալք զԱստուծոյ, չոգան ի տունս իւրեանց: Իսկ որ ի վերայ Հայոց գնացին, զոր և գտին՝ ի սուր և ի գերութիւն ծախեցին, և լցեալ աւարաւ՝ դարձան անդրէն: Եւ եկեալ ի սահմանս Վանանդայ, որոց ի դիմի հարեալ քաջագուն իշխանքն Գագայ որդւոյ Աբասայ, և բազում նախճիրս ի տեղւոյն գործեալ: Որոց ի վերայ հասեալ զօրք անօրինացն ի մէջ փակեցին. և քանզի յերկարել պատերազմին և յահագին կոտորուածէն ի զօրութենէ պակասեալք էին ինքեանք և երկվարք իւրեանց, վասն որոյ ոչ կարացեալ զպատնէշ թշնամեացն պատառել և ելանել, յորոց սուր ի վերայ եղեալ կոտորեցին յազատացն արս երեսուն:

Իսկ գմի ոմն յազատացն կալեալ, որում անուն էր Թաթուլ որ էր ալր հօգօր և պատերազմասէր, զոր տեսալ տարան առ Սուլտանն: Եւ քանզի կարեկէր խոցեալ էր զորդի Արսուբանայ Պարսից ամիրային, զոր իբրեւ ետես Սուլտանն՝ ասէ. Եթէ դա ապրի, զքեզ ազատեմ. ապա թէ մեռանի, զքեզ դմա մատաղ հրամայեմ առնել: Որ լիտ սակաւ աւուրց մեռաւ: Իսկ նորա պատասխանեալ. Թէ իմ է զարկածն, չէ կենաց. ապա թէ ալլում է, զալն ոչ զիտեմ: Սուլտանն իբրեւ լուաւ թէ մեռաւ, հրամայեաց սպանանել զնա, և զաջ բազուկ նորա հատեալ, ետ տանել Արսուբանայ ի մխիթարութիւն, թէ ի վատ բազկէ չէ մեռեալ քո որդին:

1 C հոռոմոց BCDEFI Փառնգը G Փառնկը HS փառնկը [վառնգ—հուն. θάραγγος. տես՝ Կ. 8 աւագրա շյա Ե. Արիստակես Հաստիվերացու Պատմության մեկ տարբերակով զածրի մասին՝ վառնգը և ոչ փառնկը. «Բանբեր Մատենադարան», № 4, 1958, էջ 77—79] EFG որ

2 B յողորմութենէ H զօրացաւ

3 GH զօրացն

4 EF դայն E և դառ

5 I փոխանքստէիցն փխ փախստէիցն

6—7 G գոհացան

7 H չոքան

8 d չիք զոր և գտին C լցան

9 C սահմանսն G վանանդոյ DI չիք ի

10 C քաջագորուն A որդոյ B արասա F ամենայն փխ բազում

11 DI գործեցաւ DI չիք ի (վերայ) H զօրքն GS անօրինաց

12 ABGI յերկարեալ F ահագին EF կոտորածէն G կոտորածուէն

13 G պակասեալ

14 DI կարացին BI պատառել G որոց

15 BD այրս

16 F ազատացն D անունն G չիք էր (Թաթուլ)

18 B արսուբանա CDEFGHIS արսուբանայ

19 C թէ փխ եթէ

21 EF ոչ է փխ չէ GS չիք ապա

22 A այդում B այրում

22—23 I հրամայեց

23 BC աջ B հատ I հատել

23—24 ABCEFGHIS արսուբանայ (հմմ. 18) D արսուբանա

24 C չիք ի (վատ) G բազկաց

- Արդ զի՛նչ է ինձ մի ըստ միոջէ զանկանգնելի կործանումն քրիստոնէից ընդ գրով սահմանել. որ իբրև ծով ի սաստիկ հողմոց լուղեալ՝ ահագին ծփանօք, և փրփրադէզ կուտակօքն յամենայն կողմանց դալ ի ծփանս, ալսպէս և մեզ հանդիպեցաւ. աշխարհս ամենայն յանկարծակի լի եղև խը-
 5 ուվութեամբ, և ոչ ուրեք գտանիւր տեղի ապաւինի. զի վասն անհնարին չարեացն՝ բարձաւ յոյս կենաց յամենայն մարդկանէ: Զայս և Փրկիչն յառաջագոյն գուշակեաց, իբրև ծովու խռովութեանց նմանեցուցանելով զեղեռնաւոր չարիսն, յորս բազումք ի մարդկանէ թալկացեալք՝ ո՛չ կարէին պահել զոգիսն առ ինքեանս, լերկիւղէ և ի կարծեաց ելելոցն:
- 10 Բայց դու թողեալ զայս, եկ զարմացի՛ր ընդ Սուլտանայ անմտութիւնն և ընդ Աստուծոյ բազմապատիկ իմաստութիւնն. ընդ նորա անմտութիւնն, զի ամենակալ համբաւէր զինքն և Աստուծոյ աթոռակից. և ընդ Աստուծոյ իմաստութիւնն, զի միով տամբ խաղաց ընդ նաւ, և լի անարգանօք դարձոյց յաշխարհն իւր: Եւ արդ դու միտ դիր ասացելոցս. ի կարգի յառաջին անգամոյն յորժամ ելեալ անհամար զօրօքն շրջապատեաց զքա-
 15 ղաքն՝ և նոքա յանպատրաստի էին ի մարդոյ և յանասնոյ, և յայնժամ թէ տասն օր ի վերալ էր կացեալ, առեալ էր զքաղաքն: Բայց Աստուած որ ոչ ի սպառ բարկանալ և ոչ յաւիտեան պահէ ոխ, և ոչ ըստ մեղաց մերոց առնէ, ալլովքն հանդերձ, արկանէր ի միտս նորա խորհուրդ նան-
 20 րութեան: Յետ երից աւուրց շարժեալ ամենայն բանակաւն, խաղալ իջանէ ի Տուարածոյ Տափ, և անտի իջանէ լընդարձակ զաշտն Բասենոյ առ անառ ամրոցաւն որ կոչի Աւնիկ, յորում ետես աշխարհաժողով մարդոյ և անասնոյ, և ոչ ինչ վնաս արար. քանզի ի հաշիւն միայն ծանեալ թէ անառ է. և անցեալ առ նովաւ դալ ի գլուխ Բառնոյ, մերձ ի գիւ-
 25 ղըն՝ որ կոչի Դու: Եւ ելեալ անտի սակաւ արամքք յանգէտս ի վերալ

1 A միտս միոջէ

2 H յողմոցն DHI յուղեալք C յահագին

3 E կուտականօքն F կոտակօքն C դալ յամենայն կողմանց

4 I աշխարհս

5 B աւինի փիս ապաւինի DI վասն զի

7 G և խռովութեանց

8 HS չարիս

9 C զոգիս G յինքեանս

10 BDI անմտութիւն C անմտութեանն

11 C իմաստութեանն DHI իմաստութիւն BCI անմտութիւն

12 C քանզի փիս զի

13 BDI իմաստութիւն

14 C զաշխարհն

15 EFh անգամուս

16 C անպատրաստի E անպատրաստ CF անասնո:

17 I ի վերայ էր կացեալ S կացեալ էր.

19 A յողմոցն C արկանէ

20 E բանակօքն

21 ABCDG անդի H անդ

22 FGh ամրոցն

23 D չիք ի d հայելովն

23—24 H ծանօթեայն առնէ h ծանեալ թէ

24 ABDEFI գլուխսն

24—25 ABDEF գեղն CGHS դեօղն

25 ABCD անդի F չիք անտի

- գահին որ հայի ի Կարին, ետևս զքաղաքն վառեալ ամենայն պատրաստութեամբ. և նալեցեալ լերկար ժամս՝ դարձաւ անդրէն: Իոկ արքն Մանազկերտոյ անկասկած ի դուրս ելեալ ի քաղաքէն՝ պատրաստեցին առատապէս դարմանս մարդոյ և անասնոյ. քանզի ժամանակն հնձոց իսկ էր:
- 5 Եւ մինչ Սուլտանն զայսու զաջու եղեալ դարձաւ անդրէն, նոքա յանոգս հղեալ էին. և ապա եկեալ նորա վառեալ սրտմտութեամբ, դնէ մարտ պատերազմի ընդ քաղաքին: Իսկ իշխանն որ ունէր զհոգ վերակացութեան քաղաքին, քանզի այլ բարեպաշտ էր, զամենակալն Աստուած կարգայր յօգնականութիւն՝ պահօք և աղօթիւք հրահանդելով զինքն. և աջու սպառա-
- 10 զինեալ՝ քաջապէս հաւատովք արիանայր: Եւ առ Աստուած սաղմոսելով ասէր. «Ոչ երկեայց ի չարէ զի դու տէր ընդ իսկ ես»*. և զհիւսն, թէ «Ոչ երկեայց ես ի բիւրաւոր զօրաց նոցա, որ շուրջ են զինեա»** և որ ի կարգին է: Եւ առ արս քաղաքին և առ զօրս խրախույս տուեալ ասէ. Քաջալերեցարուք ընկերք և եղբարք իմ, քաջալերեցարուք և մի՛ երկնչիք. գործ
- 15 մի զիւրին է Աստուծոյ ալս. նոքա դան ի վերայ մեր կառօք և երիվարօք, մեք զանուն տեառն մերոյ կարգացուք, և Աստուծով պարծեսցուք յաւիտեան, և անուան նորա խոստովան եղիցուք, զի նա տացէ զօրութիւն և հաստատութիւն ժողովրդեան իւրոյ, որ է օրհնեալ յաւիտեան: Զքահանայս յորդորէր յաղօթս և յերգս սաղմոսաց, որք անհատական ա-
- 20 ղաղակաւ առ Աստուած կարգային ի տուէ և ի զիշերի, որք խաչիւ և ժամահարաւ բարձրաձայնութեամբ ի վերայ պարսպացն զԱստուած աղաչէին գալ յօգնականութիւն վտանգելոցն: Յորմէ ձանձրացեալ լսելիք բռնաւորին, հարցանէր թէ զի՞նչ է այն անհատ աղաղակն, և ուսանէր ի գիտնոցն՝ թէ առ Աստուած աղաղակեն:
- 25 Արդ ամսականօք աւուրբք կացեալ ի վերայ քաղաքին, առ մի մի օր երկիցս անգամ դնէր մարտ պատերազմի ընդ քաղաքին, մի ի լուսա-

* Սաղ. ԻԲ. 4 ** Սաղ. Գ. 7

- 1 BC չիք որ հայի DI չիք որ հայի ի
 1—2 I պարարտութեամբ
 2 C նայեցաւ
 4 E հընձոց
 5 E սուլտան E այսու I անհոգս
 6—7 D պատերազմել I պատերազմիլ
 7 C ի փիւ ընդ G քաղաքն G չիք վերակացութեան
 7—8 I չիք իսկ... քաղաքն
 8 ABCDEFI կարգայ H կարգաց
 10 DGI հաւատով AEFH արեանայր CDI արուանայր
 11 B երկայց F երկեաց
 12 BCF երկայց ABCDH ի նոցանէ փիւ նոցա DI որք շուրջ F չիք զինն
 13 C չիք է C այրս փիւ արս
 13—14 BDFG քաջալերացարուք
 14 B եղբարք BDF քաջալերացարուք C քաջալերեցուք
 16 ABG տեառն աստուծոյ I չիք և ABCDEFG պարծեցարուք
 18 ABDEG յաւիտեանս dI յաւիտեանս ամէն
 19 AEEFG զքահանայան DI յորդորէր ի պահս և յաղօթս HS չիք և
 20 H կարգալով h կարգային FHS որ
 21 EF պարսպաց
 23 D չիք այն
 25 GHՏ եկաց

նալ աւուրն և մի ընդ երեկն: Բայց դու աստ տե՛ս զԱստուծոյ իմաստութիւնն թէ՛ ո՛րպէս պիտէ հակառակօքն զհակառակին պտուղն շահել: Արդ մինչդեռ քաղաքն յայս տարակուսի և ի վտանգի կայր, արկանէր խորհուրդս բարւոք ի սիրտ իշխանի միող, որ էր յոյժ ի մտերմաց Սուլ-
 5 տանայ, որ զառ ի նմանէ խորհեալսն ծանուցանէր քաղաքին՝ կամ բանիւ կամ գրով: Բազում անգամ գրեալ ի քարտիսի ի սլաք նետին կապէր, և պատերազմի օրինակաւ մերձեալ ի պարիսպն՝ զնետն ի քաղաքն ընկենայր. և այնու զամենայն կուռոյն օրինակն ծանուցանէր նոցա, թէ՛ Առ վաղիւն ալսպէս և ըստ այսմ ձեռն է կուռոյն օրինակն. և եթէ
 10 յայս նիշ տեղւոյ ի գիշերի կամին ի ներքոյ պարսպին զերկիրն փորել և մտանել ի ներքս. բայց դուք պի՜նդ և ամուր կացէք, և ի տեղեացն վերայ զգուշացարուք:

Զայս առնէ Աստուած, որ պիտէ ի հեռուստ հիմն արկանել մեծամեծ իրաց. որ զԲաղամ առ Բաղակաւ մարգարէ գործեաց՝ ի տեսչութիւն
 15 ժողովրդեանն, և զանխօս անասունն մարդկեղէն բանիւ ետ բարբառել. և զեղիա ի ձորն Քերիաթու ազուաօքն զերիս ամս ի սովին կերակրեաց: Զի՞նչ թէ և աստ ի ձեռն հակառակորդացն զփրկութիւնն քաղաքին տնօրինեաց:

Արդ յո՛ր կողմ և նոքա ի պատերազմ կացին թէ ի գիշերի և թէ ի
 20 տուրնջեան, սոքա վառեալք և պատրաստք անդր գտանէին: Յետ այսորիկ մեքենայս կանգնեալ, այնու պատերազմէին: Իսկ երէց ոմն ի մերոցս հնազոյն ունելով դաւուրս, որ յոյժ տեղեակ էր արուեստին, և սա իւր կանգնեալ փիլիկուանն. և լինէր յորժամ նոքա քար եղեալ ի պարսա-
 տիկս մեքենային և ձգէին ի քաղաքն, երէցն զիւր քարն դէպ ուղիղ նո-

1 AEF երեակն C երեկին EF ասացես փխ աստ տես

1—2 BDI իմաստութիւն

2 G հակառակօք

3 C այս D յայսպիսի I յայնպիսի CDI չիք ի ABCEFGI արկանէ

4 BC սիրտս E չիք ի

4—5 AEG սուլտանին

5 BCDI խորհեալս EFh ծանուցանէ Gh չիք կամ

6 EGHIS քարտիղի

7 DI օրինիւ

8 HS կուռոյ B օրինակս DI օրինակն

9 BCE չիք առ CDI այս BDI և թէ

10 ADS գիշերի H չիք կամին և կամին BDHS զերկիր և զերկիրն

11 BCD պիտա E չիք ի BI տեղեաց

14 ACEF զքաղամ D զբազում փխ զբաղամ H բաղաւ. և բաղակաւ

15 ABCDEFHI չիք ետ և ետ

16 H զեղիայ BCD զոր ABCI քերաթու EFGD՝ ազուաօքն ի լերինն H ամիսս փխ ամս

17 H աստի I չիք թէ BCDEFHI զփրկութիւն

19 C կողմն B կամին փխ կացին Cdi կամէին փխ կացին H կային և կացին
 CD չիք ի (գիշերի)

20 GHIS տունջեան CDEF չիք և E պարաստ

21 DEFI էրէց

22 BCDFH աւուրս E աւուրցս

23 ABCDEF փիլիկուան GHI փիլիկուան

24 DEFGHI էրէցն

ցա քարին արձակէր, որպէս զի դիպեալ քար երիցուն ի քար անօրինացն, ի վերայ իւրեանց ընկնոյր: Չայս արարեալ անօրինացն եօթն անգամ, ոչ ինչ կարացին վճարել. քանզի զօրացաւ քարն երիցուն ի վերայ քարի նոցա:

- 5 Ապա ա՛յլ պատերազմական գործի պատրաստեալ, զոր ինքեանք բաբան կոչէին, որ յոյժ ահագին էր, զոր ասէին թէ չորս հարիւր սպասաւորք էին նորա, որք զպարանսն քարչէին, և վաթսուս լիտր քար եղեալ ի պարսատիկսն՝ ի քաղաքն ձգէին. և առաջի նորա պարիսպ կանգնեցին ի բամբակի բեռանց և յալլ բազում կարասոյ, զի մի՛ քար երիցուն հաս-
- 10 ցէ ի նա: Եւ իբրեւ զայս այսպէս յարգարեցին, արձակեցին քար մի, որ դիպեալ ի պարիսպն ուժգնակի, փոյց և խոռեաց զնա. զոր տեսեալ քաղաքին՝ յոյժ զոռի հարան, և առ Աստուած աղաղակեցին մեծաւ հառաչմամբ, գալ յօգնականութիւն. իսկ անօրինացն լինէր մեծ ուրախութիւն: Իսկ ի գալ երկրորդ աւուրն որ Դելմից զօրուն իշխանն էր, ա-
- 15 ռեալ զգօրս իւր եկեալ մարտ եղեալ կոռէր ընդ մերքն, քանզի ալր քաջ էր. եկեալ խոռին կամէր հզօրապէս ի ներքս մտանել, և յանկարծակի զիւրովին երթեալ սնկաւ: Իսկ որ ի վերայ պարսպին էին, ձգեալ զճանկ երկաթի՝ կալան զնա և քարշեալ ձգեցին ի ներքոյ պարսպին. և զօրացն տեսեալ՝ դարձան լի տրտմութեամբ ի բանակն. իսկ քաղաքին
- 20 լինէր ուրախութիւն ոչ սակաւ:

Յայնժամ մի ոմն զօրաւոր ի զօրացն Հոռոմոց պատրաստեալ հուր նաւթիւ և ծծմբով. և արկեալ յաման ապակեղէն, և նստեալ ի վերայ ազնիւ երիւարի, քաջասիրտ և արի գոլով, վահանաւ միայն զթիկունս ամրացուցեալ, և ելեալ ընդ դուռն քաղաքին՝ մտանէ ի բանակն ալլազ-

25 գեացն, մանղատոր ձայնելով զինքն՝ այսինքն թղթաբեր: Եւ երթեալ մին-

1 H դէպ h դիպեալ Ծ դէպ քար երիցուն կամ դէպ քարի երիցուն G իրիցուն

2 A իւրեանցն C նոցա փխ իւրեանց B ընգենոյր ABCDEFGH եւթն

3 BCEFHI քար փխ քարն G իրիցուն

5 A այդ BC չիք այլ EF գործիս AB ինքեան

7 B պարանս B լիտրն

8 B պարսատիկն CD պարսատիկն

9 ABCDEFGHI բազմակի G բամբակի h բամբակի BHI ի յալլ G իրիցուն

10 I զայսպէս DI յարձակեցին

11 H փուռց

12 S աղաղակէին

13 BCDI էր փխ լինէր G չիք մեծ

14 B չիք ի BCDI չիք որ F դելմի H տելմի G աիլմից S որտելմի՞ որ զօրուն իշխանն էր Ծ՝ զելմից [Տէս «Բանբեր Մատենադարանի», № 5, 1960, էջ 307—309]

15 CD I զօրս

16 S չիք և D խոռին dF մերձ խոռին E մեծ խոռին

18 GHՏ զճանկ HS չիք յիւրեանս G և զնա յիւրեանս h յինքեանս

21 BC հոռոմոց DE ի զօրաւոր զօրացն

22 B նաւթիւն h նաւթիւ B յարկեալ

23 EI զթիկունսն

24 F ընդ փխ ի d բանակ

24—25 I այլազգեաց

25 AB EF մանտատոր CDHS մանտատոր G մանտազօր h մանտազօր այսինքն
Թղթաբեր I մանտատոր ABCDEFGHI չիք այսինքն թղթաբեր

չե ի բարանն՝ շուրջ անցեալ զնովաւ, և յանկարծակի ի վեր առեալ զշիշէն եհեղ ի վերալ բարանացն, և նոյնժամայն բորբոքեալ հրոյն՝ բոց ծիրանի ի դուրս ելանէր, և ինքն դառնալը փութապէս: Զոր տեսեալ անօրինացն, ի հիացման եղեալ, հեծեալ լերիվարան, զհետ մտեալ և ոչ 5 կարացին հասանել: Եւ նորա եկեալ խաղաղութեամբ եմուտ ի քաղաքն, օգնականութեամբ Աստուծոյ ոչ ինչ ունելով վէրս յանձին: Իսկ Սուլտանն իբրեւ ետես զեղեալսն, ցամամբ մեծաւ հրամայեաց զպահապանսն սրակոտոր առնել:

- Տեսանե՞ս զԱստուծոյ մարդասիրական խնաման, թէ ո՛րպէս մերձ է 10 առ երկիւղածս իւր փրկութիւնն նորա. տեսանե՞ս, որպէս գիտէ փոքր իրօք մեծամեծացն լողթել. ո՛րպէս առ Մովսեսին Ովգա՝ որոյ բարձրութիւնն ինն կանգուն էր հսկալի կանգնով. կամ որպէս մանկամբն Դաւթի՝ Գողիաթու. կամ որպէս Սիսարայ սկաւառիկն ալլազգեաց, ի ձեռն Յայելի՝ կնոջն Քաբերայ. կամ որպէս զՀոդեփեռնէսն՝ ի ձեռն ալլում կնոջ: 15 Զայս ասացի, զի մի՛ վհատիցիմք յորժամ ի մէջ անհնարին փորձանաց անկանիցիմք: Զի սովոր է Աստուած ներել առ վալը մի յայնպիսի վտանգաւոր նեղութիւնս, զի համբերօղջն արժանասցին պսակին փառաց, և անօրէնքն ընկալցին զիւրեանց չարեաց զհատուցումն յարդարադատ դատաստանաց: Զոր և ի հնոցին առ մանկունսն տեսանեմք լեալ. քան- 20 զի ներեաց Աստուած մինչև թագաւորն զիւր սրտմտութեան զալրացմունսն զամենայն ի լոյս էած, և հնոցն պատրաստեցաւ, որոյ բոցն ի քառասուն և ինն կանգուն բարձրանալը. և նա առ սաստիկ ամբարտաւանութեանն՝ ասէր, թէ Ո՞վ է Աստուած որ փրկէ զձեզ ի ձեռաց իմոց. տե՛ս առ նմին և զմանկանցն սրտապինդ հաւատսն թէ ընդ որպիսում 25 զազանի կացեալ ի յատենի, առնէին պատասխանի համարձակագոյնս,

1 B բարան

2 EF և եհեղ G և հեղեալ G նոյնժամ G ի հրոյն

3 I գորս

4 C երկվարան

6 S օգնութեամբ G առնելով փխ ունելով

7 CH զպահապանս

9 BCDI զաստուծոյ իմաստութիւն և զմարդասիրական [B որ փխ և] H խնամքն

11 ACDF մովսեսիւ DI ովգա Gh ովրայ

11—12 DI բարձրութիւն H դաւթայ

12 B կանկուն I հսկային DI կանգնեալ H դաւթայ

13 ABCEFII գողիադու DI սիսարան

13—14 B յայլի GH չիք յայելի

14 ABCDI կնոջ BCDI քաբերա ABCDEFI զհոդեփեռնէսն A ալլում

15 B զհատիցիմք

16 B ալնպիսի

17 C արժանաւորացին ABCDEFHI պսակի ABCDEFHI և փայլաց

18 A CDEFHI չարեացն H արդարադատ և յարդարադատ

19 BC դատաստանին HS դատաստանացն GS լեալ տեսանեմք

20—21 BCDI զայրացմունս H զայլադմունսն և զայրացմունսն

21 HS ի լոյս էած զամենայն և չիք զամենայն H չիք ի (քառասուն)

22—23 BCDI ամբարտաւանութեան G ամբարտաւանութեանէն

24 DI զմանկանց C սրտապինտ HS հաւատս

25 BCDI չիք ի H համարձակագոյն

- որ յոյժ քամահանաց բռնաւորին էր. Ոչ ինչ է, ասէ, վասն ալոր ապ
մեզ քեզ պատասխանի. և ապա զի՞նչ: Յորժամ թաղաւորի սպառնալիքն
վճարեցաւ, և նոքա կապանօքն արկան ի հնոցն, յայնժամ եհաս ի թի-
կունս՝ որ արաղն է յօգնականութիւն, և ոչ ամաչեցուցանէ զայնոսիկ՝ որ
5 կարգան սու նա ճշմարտութեամբ: Տե՛ս աստանօր զԱստուծոյ իմաստիցն
զխորան՝ յոր չհասանէ ոք. զի հուրն յերկուս բաժանեաց զքաղաքացիսն.
զոր գտանէր՝ կիզոյր. իսկ մանկանցն ցօղէր հրեշտակ, որ ո՛չ մերձենալը
ամենեկին ի նոսա, ո՛չ տրտմեցուցանէր՝ և ոչ նեղէր զնոսա. որ և զբար-
բարոսն ի զգաստութիւն էած, որ ի վերայ անպատում սքանչելիացն
10 խոստովան եղեալ ասէր. Եկալք արտաքս ծառայքդ Աստուծոյ, զի և եւ
ընդ ձեզ օրհնեմ՝ որ օրհնեալն է յաւիտեանս: Նոյնպէս և աստ ի ձեռն
աննշան առնն՝ եցոյց մեծամեծ սքանչելիս: Արդ այս մեզ ի խրատ և ի
վարդապետութիւն եղիցի:
- Իսկ Վասիլն՝ որ քաղաքին իշխանն էր, հրամայեաց ռամկին ի վն-
15 բալ պարսպին մեծաձայն աղաղակաւ անարգել և թշնամանել զՍուր-
տանն, որ լետ երկուց աւուրց շարժեալ բանակաւն դնաց ի տեղւոյն և
երթեալ՝ հանդիպի քաղաքի միոջ, որ կոչի Արծիէ, որ է ի մէջ ծովուն
Բզնունեաց, և ունի մօտ յինքն բերդ ամուր և անառիկ. և քաղաքացիքն
յայս ապաստան եղեալ ի ծովն և յամրոցն, յանհոգս կալին: Իսկ արիւ-
20 նարբու զազանքն ծանծաղ տեղի գտեալ ի ծովուն, եթե առաջնորդու-
թեամբ ուրուք, և եթէ իւրեանց հնարագիտութեամբն, մտին ի քաղա-
քն. և սուր ի վերայ եղեալ կոտորեցին զամենեւին. և առեալ զգերին
և զկապուտ քաղաքին, ելին ի տեղւոյն: Եւ այս սրտին դիւր եղև Սուր-
տանին, և դնաց մեծաւ տրտմութեամբ յաշխարհն իւր. քանզի ոչ
25 զոր ինչ կամէր՝ կարաց վճարել ինչ:

1 I ասէ

2 GS չիք քեզ BCEFI թագաւորին

3 BC անկան

3—4 C թիկունս նոցա

5 C տեսանես զաստուծոյ

6 ADEF զխորս I զխորն ABCDEFI չհասանի ABCDGH I զհուրն

7 ACDEFI հեշտական փխ հրեշտակ G հրեշտակն

8 BCDI չիք ոչ... նոսա

8—9 F բարբառոսն

9 ABDFGHI ած

10 EF և զի

11 CI օրհնեալ BC չիք և G յաւիտեան

12 ECD առն

13 Gh եղիցի յաւիտեան

16 ABCE ոչ փխ որ E տեղոյն

17 EG չիք է

18 B անառիկ

19 EFG ի յայս DI յապաստան G անհոգս

19—20 BC արեանարբոյ DI արեանարբու

20 ABCEHS զազանն h զազանին EF ձունձազ

21 BEF հնարագիտութեամբ C հնարագիտութեամբ իւրեանց

22 DGI զամենեւեան D² զամենայն

23 BCI զկապուտն C զիւրին

23—24 EFGHS սուրտանին

24 C գնացին B իւրեանց փխ իւր

25 I չիք ինչ

ԺԵ

ԿԱՏԱՐԱԾ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆՆ ՄՈՆԱՐԽԻՆ

Գրէ երջանիկ և աստուածայինն Սողոմոն, եթէ «Թագաւոր արդար կանգնէ զաշխարհս, իսկ անորէնն կործանէ»: Զոր և իսկ աչօք մերովք տեսաք առ սմա եղեալ. քանզի թագաւորաց օրէն է աշխարհի խաղաղութիւն և շինութիւն հոգալ, որպէս Աստուած յերմէ եղելոցն նախախնամէ ամենեցուն, իսկ սա ո՛չ այնպէս. այլ միշտ ուտելեաց և բմսկեաց պարապեալ, զազբիս մեծացուցանէր, և զգանձս, զոր ի հարկաց ամենայն աշխարհաց ժողովէր, զոր պարտ էր ի պէտս հեծելոց բաշխել և բազմա-
 10 ցուցանել հեծելագօրս ընդդէմ թշնամեաց՝ որ քաշխարհս ի խաղաղութեան կարէին պահել յաղթելով թշնամեացն, որպէս առնէր երանելին Վասիլ յիսուն ամ թագաւորեալ, ոչ ոք ի թշնամեաց համարձակեցաւ յաշխարհն նորա մտանել: Իսկ սա զգանձսն զոր ժաղովէր, ի բողից ծախսըն վճարէր և ոչինչ ցաւէր նմա աշխարհի աւերումն. քանզի այնքան
 15 պոռնիկ և բողաւէր էր՝ մինչդի Կոստանդնուպօլսի կանամբքն չլազեցաւ, այլ ի հեռաւոր աշխարհաց տալր ածել կանայս, և զօրն ամենայն նորօք վարանէր: Վասն որոյ համարձակեալ թշնամեացն որպէս զալլք քաղցեալք որք յորժամ գտանեն զհօտն առանց պաշտպանի՝ լանխնալ կոտորեն, նոյնպէս և ի սորա ժամանակս եղև յարեւից և յարևմտից առ-
 20 հասարակ կործանումն քրիստոնէից, զոր ի վերայ փոքր ի շատէ նշանակեցաք: Եւ սա այսպիսի գնացիւք վարեալ զկեանս իւր՝ վախճանեցաւ. որ թագաւորեաց ամս երեքտասան, ոչինչ բաբի իշատակաց արժանի եղեալ:

Իսկ Թեոդոռայ որ էր դուստր թագաւորին Կոստանդեալ, կալաւ
 25 զթագաւորութիւնն իբրև զիւր սեպհական ժառանգութիւն հայրենի՝ որում

* Առակ. ԻԹ. 4.

2 ADEFGHIԾ³ կոտորած B կործան C կոտորուած AEF GH մանուսմախի BCDI մանուսմախայ

3 B աստուածային FHS սողոմոն G սողոմօն H ասէ եթէ

4 C աշխարհն I աշխարհ ABCDEFGHIԾ³ այժմ իսկ

4—5 EFGH աչօք մերովք տեսաք [H մերով]

5 ABCEFGH եղելոց

7 ABCDEFGI այսպէս A այդ

8 ABEFH զաղբիւս ChI զաղբիւս

10 BCD թշնամոյն I թշնամոյն

10—11 AG խաղաղութիւն BCDI չիք ի խաղաղութեան

11 H յաղթեաց h յաղթելով

12 dI որ յիսուն

13 DFGI յաշխարհ F յաշխարհի I գանձս

13—14 ABC ծախս

15 ABCD կոստանդնուպօլսի EF կոստանդնուպօլսի A այդ D կանամբք

16 B տարածել փխ տայր ածել CI տարածեալ

17 B վայր ունէր փխ վարանէր

18 I չիք որք EG անխնայ

19 C արևմտից

20 B կոտորումն փխ կործանումն

24 ABCDEFGHIS թէոդոն ABCD կոստանտեա ժ կոստանտեայ EF կոստանդեա

25 BD զթագաւորութիւն B սեփհական

ոչ ոք կարասցէ ի վերայ յառնել: Առ որ առաքէ Սուլտանն տաճկաց՝
 դեսպանս, և գրէ առ նա հրովարտակ, որ ունէր օրինակ զայս. եթէ Կամ
 տուր զքաղաքս և զգաւառս ինձ, զոր նախնիքն քո տարեալ են ի տաճ-
 կաց, կամ տո՛ւր յամենայն աւուր հազար դահեկան: Իսկ նորա տուեալ
 5 ձիս և ջորիս սպիտակամազս, և բազում գանձս և հանդերձս ծիրանիս ևս
 առաքեաց նմա: Իսկ նորա վեր ի վերոյ ընկալեալ՝ զտարօղ գանձին առ
 իւր արգել, ճանապարհ առնելով նովաւ յաշխարհն Բաբելացոց. և էր
 թուականիս միւրոյ ամք հինգհարիւր չորս:

Եւ ի սոյն ամի ելին Պարսից զօրքն յանուն Սուլտանայ, բայց ա-
 10 սեն թէ Ապուսուարայ էին՝ այն որ գ'ուին և գ'անձակ ունէր, և էր փե-
 սալ թագաւորին Հայոց Աշոտոյ, որք ելեալ էին յաշխարհն Հայոց: Յո-
 րոց հինէ՝ մարդաբնակ տեղիքն փախուցեալ՝ ի քաղաքն Անի ժողովե-
 ցան, և ոչ ժամանեալ ամենեցուն ի ներքս մտանել, քանզի երկկոյցաւ
 ժամն և ածին զդրունս քաղաքին: Իսկ զօրքն Պարսից գիշերադնաց եղեալ,
 15 կալան զդունն քաղաքին, և սուր ի վերայ եղեալ՝ անհնարին կոտորածս
 առնէին, որում ոչ ոք գոյր օգնական. զորոց առեալ զառ և զգերի, գնա-
 ցին յաշխարհն իւրեանց:

Իսկ ի կողմանս Տարօնոյ Թէոդորոս որդի Ահարոնի, զոր Աւանն
 կոչէին ըստ իւրեանց լեզուին, զգիրն պակաս ունելով, որ նա էր իշխան
 20 գաւառին: Առ որ եկեալ գունդ մի ի Թուրքաստանէ՝ հնազանդեցան նմա,
 և կամեցան զմիամտութիւն ցուցանել. մտեալ ի գաւառն Խլաթայ և ա-
 ռեալ աւար բազում, ածին ի Տարօն: Իսկ ժողովեալ զօրք ի Պարսից և
 ի Թուրքաստանէ լղեցին առ Թէոդորոսն՝ թէ Կամ տո՛ւր զապստամբսդ
 ի մեզ, կամ թէ ոչ՝ զերկիրդ գերի տանիմք: Որում ոչ առեալ յանձն,
 25 յետ որոյ եկեալ ճակատեցան ընդ միմեանս երկիցս և երիցս, և բազում
 արութիւնս ցուցեալ իշխանին, յետոյ կարեվէր խոցեալ՝ յետ սակաւ ա-
 ւուրց վախճանեցաւ: Որ լոյժ ապաշաւանաց արժանի էր նորա վախ-

1 B առնել ABCDFHI չիք սուլտանն տաճկաց h սուլտանն տաճկաց

2 GՏ դեսպան CDEFH նմա h նա HI զօրինակ

3 A տուր AdEFI քաղաքս BD քաղաք C քաղաքն ABCEFI գաւառս

4 ABCDEFH ամենայն C աւուրս

5 ABCDEFHI սպիտակազմս ABCDEFGHI և փխ ևս

6 D զտարօղն d զտարօղ

8 BDI թվական Gh թուիս B մեր

9 C պարսիկ ABDI զաւրք

10 G ապուսվարայ I ապուսուրայ B չիք թէ... այն H զգիրն I զգանձադ

11 BCG աշոտա I աշոտոյ թագաւորին հայոց ABCDFI չիք էին

12 E քաղաք

13 H քանզի և

14 BCDEFH զօրն h զօրքն

15 ABCDHIՏ կոտորուածս

18 I տարօնոյ A ահարոնի G ահարոնի

19 CD կոչեն AEFHԾ՝ ունել ունելով

21 B զմիւսմտութիւն C խլաթա

22 DI զօրքն

23 ABCDI զապստամպսդ EF զապստամբդ

26 EG արութիւն C յետ որոյ B յետս

27 DI վախճանն նորա G չիք նորա

հանն. մանուկ հասակաւ և գեղեցկաշուք կերպարանօք զԴաւթի մարգարէին ունելով զնմանութիւն, և քաջութեամբ առաւել քան զբազումս, որ տարածամբ քարծաւ ի միջոյ:

Իսկ ի գալ ձմերանին, յաւուրս աստուածայայտնութեան տօնին՝
5 գիշերագնաց եղեալ զօրք անօրինացն, և եկեալ ի քաղաքագիւղն Հար-
քալ որ կոչի Մանկոն Գոմ, և կալեալ զնոսա յանհոգս մինչչեռ նոքա
զգիշերական պաշտօնն կատարէին, սուր ի վերայ եղեալ կոտորեցին զա-
մենեսեան, և որ շուրջ զնովաւ գիւղք և ագարակք էին. և առեալ զգերի
և զաւար, չողան ի գիւղն Արածանի, քանզի ընդ այն իսկ անցանելոց
10 էին: Եւ հանեալ ի վերայ պաղին զառն և զգերին, յանկարծակի հատեալ
պաղին, զորս ի վերայ կային՝ զամենեսեան ընդ իւրեաւ ծածկեաց:

Ո՛վ քանի՜ դառն է պատմութիւնս և ողբոց արժանի. ալ թերևս
ոք մեղադիր լինիցի մեզ, թէ մինչև ցե՞րք զվշտաց և զնեղութեանց ար-
կանես առաջի մեր զրոյցս: Մարգարէքն քանի՜ սպառնական բանս մար-
15 ցարէանային, որ յետ ժամանակաց լինելոց էր. ժողովուրդն ընդ այն
դժկամակ լինէին: Իսկ ես ոչ թէ սպառնալեաց եմ քարոզ, ալ զեղեալ և
զգլուխ եկեալ իրս պատմեմ. որպէս զի ամենեցուն՝ որք լսիցեն. շարժե-
ցից արտասուս թէ ո՞րքան դառն ժամանակի հանդիպեցաք: Կարծեմ
եղն մեզ ալս կեանքս. եթէ մեղք հարցն մերոց ընդ մեզ ելին, որպէս
20 մարգարէն ողբալով զիւրոցն ամբաստանէր, ապա աւա՛ղ է մեզ որ մեք
զպարտիս հարցն մերոց վճարեմք: Եւ ո՛ւր է այն զոր Աստուած ընդ
Եզեկիելի խօսելով ասէր. «Որդի մարդոյ զի՞նչ է առակդ այդ զոր ասեն ի
մէջ Իսրայէլի, եթէ հարքն ազոխ կերան, և որդւոցն ատամունքն առին:
Կենդանի եմ ես, ասէ տէր, եթէ լինիցի առակդ այդ ի մէջ Իսրայէլի.

1—2 B զգաւթ E մարգարէի

4 CI ձմեռային DGH ձմեռային C աւուրս

5 H զօրքն H անօրինաց, E չիք ի AB քաղաքագիւղն C քաղաքագիւղն EFG քա-
ղաքագիւղն

5—6 C հարկս

6 Ա յանհոգս անհաւատքն HՏ անհաւատքն փխ յանհոգս և յանհոգս GHՏ գեռ
փխ մինչչեռ

7 H զգիշերային և գիշերական

8 AD գեւղք C գեօղք EFG գեղք

9 AD գեւղն EF գեղն BCGHIS գեօղն

9—10 AEFHGՏ անցանէն փխ անցանելոց էին

11 B գոր

12 C ո՛հ փխ ո՛վ A այդ

13 EFG լինիցի մեզ

14 BC դրուցս հծ՝ զրոյցս ասեմ ABCDEFGHI բանդի փխ բանի

16 Տ դժկամակս ABCDEI եթէ H սպառնացեալ և սպառնալեաց A այդ G ալ զի

17 B լսեցին

17—18 C շարժեցեն

18 H արտասուս H յանդիպեցան

19—20 H չիք ընդ մեզ... հարցն մերոց և ընդ մեզ... հարցն մերոց {զիւրոց, որք}

22 A եզեկիելի B ասէ I ի մարդոյ

23 ABCDI իսրայէլի DGHIS թէ և Լթէ CD հայրքն B որդոց GH որդւոց

24 ABCDI իսրայէլի

զի ամենայն անձինք իմ են, որպէս անձն հօր նոյնպէս և անձն որդւոյ՝*, և որ ի կարգին է. և ազատեաց զարդի ի պարտուց հօր: Եւ եթէ վասն մերոց չարեաց եկին ալս ամենայն ի վերայ մեր, ապա ողորմելի եմք քան զամենայն մարդիկ. աշխարհ ամենայն ի խաղաղութեան բնակէ, և 5 մեք գերիք և կալանաւորք, սրտկոտորք և տնաւերք, և լընչից կողոպտածք:

2որք աթոռք թագաւորութեան ունէր Հայք, թո՛ղ թէ զկիւրապա-
ղատին իշխանութիւն, և զոր ի Հռոմոց: Եւ հայրապետութիւն մեծ և
նախանձելի ամենայն ազգաց. և վարդապետք ճշմարտախօսք, հանգոյն
10 առաջին վարդապետացն՝ ի խորս գիտութեան հասեալք. յորոց բանից
ամենայն փաղանգք հերձուածողացն կորակնեալք և ընդ գետին մտեալք,
ո՛չ կարէին ի փարախ հօտի հաւատացելոց մտանել. քանզի և դռնա-
պանն ոչ ընդունէր զնոսա, որ ճանաչէ զիւրսն և ճանաչի լիւրոցն: Եւ
եկեղեցիք մեր իբրև զնորահարսն զարդարեալ ամենայն վայելչութեամբ
15 առ ի հաճել զկամս անմահ փեսային, և նորածին մանկունք յանախտ
արգանդէ մօրս մերոյ Սառայի իբրև զձագս աղաւնեաց երամացեալք կո-
կորդալիր ձայնիւ զհրեշտակականն երգէին գերգա:

Արդ՝ եկ և տես զչար և զառանց միջթարութեան զփոխարէնն զոր
ընկալաք: Ո՛ւր թագաւորացն աթոռք, ահա ոչ երևի. ո՛ւր զօրացն բազ-
20 մութիւն որ իբրև զամպ խտացեալ առաջի նոցա, զօրէն գարնանարոյս
ծաղկանց զունակ զունակ հանդերձիւքն փայլէին. ահա ո՛չ են, և ոչ ես
երևին. ո՛ւր հայրապետական աթոռն մեծ և հրաշալին զոր երանելի ալրն
Աստուծոյ մեծն Գրիգորիոս իջեալ ի խորութիւն վիրապին՝ քրտնալիր
աշխատութեամբ զհնգետասան ամ փորձեաց, և ի վերայ առաքելական
25 աթոռոյն եզ զաթոռ իւր. այսօր տեսանի թափուր, դատարկ ի բնակչաց,

* եզե. ԺԸ. 2—4

1 G զի որպէս

2 H որդւոց GՏ չիք ի (կարգին) CEFh հօրն H հօր

3 ABCEf մերոյ, C չարեացն E եկն

4 CFH մարդիկք E մարդիք

5 CDEFHI և սրտկոտորք [h չիք և] CDEFhI չիք և (տնաւերք) h չիք և B լըն-
չիցն C ընչիցն

7 H աթոռ BC էր փխ ունէր

7—8 ABCDEF թող զի ի կիւրապաղատին իշխանութենէն dI թող զոր ի H թող
զի [h չիք զի]

8 GH իշխանութիւնն BC ի հայրապետութիւն

9 H ճարտարախօսք Ծ² ճարտարախօս

10 G վարդապետաց EF խորագիտութեան

11 B աղանդ փխ փաղանգք C աղանդք DI փաղանք E միաղանդք h կորանկեալք

15 ABCDEFhI ի հաճ և ի կամս G հաճիլ H հաճել G կամս

16 H յարգանդէ

17 DEGHՏ զհրեշտակական h զհրեշտակացն ձայնիւ I զհրեշտականն

18 ABCDEFHI զփոխարէնս

19 ABF աթոռքն

19—20 AH բազմութիւն

20 GՏ դամպս

21 GՏ հանդերձիւք

22 ABCEf մեծն

24 ABCDFGh փորեաց

25 CDI թափօր ABCDEFGH բնակչացն

մերկ ի զարդուց, փոշուով և սարդի ոստայնիւ լցեալ, և ժառանգ աթոռոյն յօտար աշխարհ հեռացեալ իբրեւ զգերի և զկալանաւոր: Վարդապետաց ձայնք և քարոզութիւնք լռեալք. և հերձուածողացն դասք, որ առ նոքօք իբրեւ ծակամուտ միունս այսր անդր թաքչէին հալածեալք ի նոցա աս-
 5 տուածաբանական բանիցն և լուղղադաւան խոստովանութիւնէն, այսօր իբրեւ առիւծունս հզօրեղապէս աներկիւղ ելանեն ի խշտից բերանաբաց՝ թէ զո՞ կլանիցեն լանմեղ անձանց: Զինչ ասացից և վասն եկեղեցւոյ, որ յառաջն այնպէս զարդարուն էր և վալկուշ, բազմածնունդ գերերջանիկ-
 որ և զմարգարէն ի հիացումն շարժեաց. իսկ այսօր նստի անշուք, ան-
 10 զարդ, մերկացեալ յամենայն գեղեցկութեանց իբրեւ զկին մի այրի անորդի, մերկացեալ ի զարդուց, անկեալ ի պատուոյ, պատառատուն հանդերձիւ նստեալ առանց մխիթարի. այնպէս և աստ տեսանի. ջահք շիջեալք և ճրագունք անցեալք, խնկոց բուրմունք և անուշահոտութիւնք սպառեալք, պսակ տէրունական սեղանոյն փոշուով և մոխրով ծածկեալ:
 15 Զառ ի սմանէ մանկունս է տեսանել, որ ի դրունս սորա բնակիտ ի ձեռս առեալ զդաւթական երգս երգէին, այսօր ի դուրս դիւաբնակ կաղաղանացն՝ զոր մզկիթն կոչեն, անդր կաքուեն ուսանելով զմահմետաւանդ զաւսացեալսն: Նաեւ կանալք պարկեշտք և ողջախոհք՝ որ զօրինաւոր ամուսնութիւնն յարանց իւրեանց մեծ թախանձանօք ընդունէին, այ-
 20 սօր յանառակ և յալլանդակ խառնակութիւն սովորեալ են:

Արդ եթէ այս ամենայն զոր պատմեցաք, վասն մեր չարեացն եհաւ ի վերալ մեր, ձա՛յն տուք երկնի և որ ի նմա և որ ի վերալ նորա. ձա՛յն տուք երկրի և որ ի նմա կենդանիք. ձա՛յն տուք լերանց և բլրոց. ժառոց և անտառախիտ մայրեաց, թող լան և ողբան զմեր կործանումն:

- 1 D զարդուցն ABDEF փոշով C փշով BCD սարդի ոստայնով
- 2 C օտար H յաշխարհ
- 3 HՏ հերձուածողաց G հերձուածոցն
- 4 H և իբրեւ DI դժակամուտ
- 4—5 ABDEFGHI յաստուածաբանական
- 5 E ուղղադաւան
- 6 B առիւծունս A աներկիւղ H չիք աներկիւղ և աներկիւղ B ելանելն ABEFHI.
խշտեաց
- 7 GՏ յանձանց անմեղաց
- 8 ABCDEFHIԾ՝ և երջանիկ
- 9 HԾ՝ բարկացումն փխ հիացումն Ծ՝ զարմացումն
- 9—10 DI և անզարդ
- 10 C ամենայն
- 11 FG զարդացն
- 12 BCDI մխիթարութեան I այսպէս
- 13 GՏ չիք և ABCEFGHI ճրագք ABD խնդոց
- 14 I պատուական փխ տէրունական E պսակք ABCDEF փոշով I փշով՝
- 15 I գառ ի նմանէ
- 15—16 I բնակէին և ի ձեռս
- 16 H ընդ դաւթական և զդաւթական AEFHG Լրդան
- 17 H մզկիթ BC ուսանել
- 17—18 G զմահմետաւանդ
- 18 F պարկեշտ B ողջախոհք
- 19 CDI ամուսնութիւն G ամուսնութիւնն
- 20 DGՏ ալլանդակ Տ սովորեալք H չիք ևն և են
- 22 I ձայնատուք
- 24 AC անդառախիտ ABCDEI կործանումն

- Ձայս և մարդարէքն առնէին ի յուրախութիւնսն. լերանց և բլրոց խալտալ հրամայէին, և գետոց ծափս հարկանել և ծովու զուարճանալ և մալրից ցնծալ: Բանդի սոքա ամենեքին համատոհմք են մեր, յուրախութիւնս մեր ուրախակից մեզ լինին՝ պարտին և սղոյն հաղորդիլ. զոր օրինակ և յառաջինսն՝ խոնարհեցան ընդ մեզ յաւոր խոնարհութեան և տառապանաց մերոց, զի վասն մեր իսկ եղին: Բայց և այս չէ մեզ օգուտ ի մխիթարութիւն, զի զմեռեալ թէպէտ բազում ժամանակ լան և կոծեն և ի խաւարի փակեն, չբերէ ինչ նմա օգուտ. զի՞նչ եղև օգուտ հրէիցն՝ Երեմիայի լացն, կամ Քրիստոսինն՝ Երուսաղեմի կամ Յուդային. ասա՛
- 10 ինձ. և ոչինչ. վասն որոյ զայս գիտելով, պարտիմք յանձաց ուղղութենէ հաշտեցուցանել զԱստուած. զի թէ այս յարգարիցի, և թշնամեաց սուրն պակասի ի սպառ, և զժուարինքն մեզ ի զիւրինս փոխի, և առապարքն ի հարթ ճանապարհ. և տեսցէ ամենայն մարմին զփրկութիւն Աստուծոյ: Զի թէ Աստուած ի մեր կոյս լինիցի, ո՞վ կարիցէ կալ մեզ հակառակ.
- 15 քանզի ինքն յօրէնսն հրամայեաց, թէ «Թշնամեաց քոց թշնամի եղեց, և զատելիս քո սատակեցից»*. և զարձեալ, թէ «Ոչ թողից զքեզ և ոչ ընդ վայր հարից»**. միայն թէ ընդ Աստուած խաղաղութիւն ունիցիմք, և առ նա սրտի մտօք կարգալցեմք՝ զգործս բարիս ի միջի գրաւական ունելով, չիք ինչ ի հակառակացն որ զմեզ տրամեցուցանել կարիցէ: Տէ-
- 20 րունի է և այս զոր լնայիալ գտանեմք ի գիրսն, եթէ «Մինչև իցէ քո կարդացեալ, ես լուայց քեզ. և մինչդեռ խօսեսցիս, ասացից եթէ զի՞նչ խնդրես»***. որ ընդ ամենայն ջերմագութ հարամբ անցանէ այս բան: Իսկ յանարժանիցն ձեռնթափ լինի ասելով. «Ոչ եղիցի անձն իմ ընդ նոսա»****. և զարձեալ, «Իցէ՛ զի կարդայցէք առ իս, և ես ոչ լուայց ձեզ. խնդրես»
- 25 ցեն զիս չարք, և ոչ գտցեն»****. և զարձեալ. «Յորժամ համբառնայցէք

* Սաղ. ԺԷ. 41. ** Եբրա. ԺԳ. 5 *** Եսայ. ԿԵ. 24 **** Աւով. Ա. 28

***** Եսայ. Ա. 15.

- 1 H չիք ի H ուրախութիւնսն և յուրախութիւնսն
 1—2 H խալտալ և խայղալ
 2 B ծով
 2—3 I մայրի
 3 AGI ամենեքեան
 3—4 E յուրախութիւնսն
 6 ABCDE չէ ինչ մեզ d չիք չէ ինչ
 7 C զմեռեալն dGI զմեռեալս B չիք թէպէտ... լան BCDEI կոծին
 8 B խաւարին ABCDEFHIS փակին G չիք նմա DI նմա ինչ C նմա յօգուտ
 9 FGՏ և փխ կամ
 11 BC յարգարիցէ G յարգարեցի G ի Թշնամեացն G սուր
 12 G զիւրին BCDI առապարք FG առապարն
 14 B չիք ի G չիք կալ H մերս փխ մեզ
 15 H զի և քանզի BCDI չիք թէ
 16 I եթէ
 17 I ոչ զվայր
 19 H չիք կարիցէ և կարիցէ
 20 I չիք է D յետեա C գտանիմք F գտանիցեմք HS թէ
 22 BCDH ջերմագոյթ GԾ՝ ջերմագոյն
 23 ABCDEFHI անարժանիցն
 24 C չիք ես

զձեռս ձեր ի վեր, դարձուցից զերեսս իմ ի ձէնդ. և եթէ լաճախիցէք յաղօթս, ոչ լուայց ձեզա. քանզի զի՞նչ հաղորդութիւն է լուսոյ ընդ խաւարի:

Երկիցո՛ւք եղբարք և ակն ածեսցուք յերկնակողման պատգամացս. 5 մի՛ լիցուք լանժանօթից նորա, զի մի՛ ասիցէ, թէ՛ Ոչ ճանաչեմ զձեզ. ալ լիցուք ի բարեկամաց կարգի նորա, զի ասիցէ ցմեզ. «Եկա՛յք օրհնեալք հօր իմոյ, ժառանգեցէք զանպատում զկեանսն»^{*}:

ԺԸ

ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ԹԷՈՂՈՒՆ ՈՐ ԹԱՐԳՄԱՆԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱՆՈՒՐ

- 10 Յետ մահուանն Մոնոմախին, մոնչեալ առիւծաբար զազանութեամբ մատակ առիւծն ի խշտիս իւր, այն որ յառաջ ցուցաւ Դանիէլի ի տեսողութեան իւրում, և կոչիալ զգլխաւորս քաղաքին, և զմեծամեծս լիշխանացն, ասէ ցնոսա. Թէ ոք ի ձէնդ վստահանալ ելանել զօրօք յարեւելս, և զաղաքեցոցանել զգոռն Պարսից, և նուաճել զաշխարհն ի խաղաղու-
- 15 թիւն, յաջնժամ թո՛ղ համարձակ գալ նստի թագաւոր. լնատուծոյ իրաւանց նա է արժանի թագաւորութեան. իսկ թէ ոք չառնու լանձն զասացեալս, տեղապահ ես բաւական եմ: Զայս լուեալ իշխանացն, գնացին առանց պատասխանի տալոյ յիւրաքանչիւր ի բայաթ:

- Իսկ թագուհոյն զՍուլտանն իբրեւ զքաղցեալ զազան՝ տրոց առա-
- 20 տութեամբ յագեցուցեալ, մինչզի մոռանալ նմա զի վերայ մեր զյառնումն. ալ անդրէն ի Բաբելոն և ոք զնովաւ կողմամբքն յուզէր զմարտն.

* Մատ. ԻԵ. 34

1 F զերեսս H չիք և

4 BCDI չիք և AB EF յերկնակողման DI յերկնակոչ d յերկնակողմանի Մ² երկնա-

յին կոչման CEFH պատգամացս

5 C առնժանօթից h յանժանից C ասիցէ C չիք Թէ

6 A ալ

7 BDI զկեանս

9 C Թագաւորութիւնն E Թէոդոսին HS Թէոդոսին ABCDEFGHI² աստուածուհի

H աստուածատուր

10 AEFHI մանուկմախին BCD մանուկմախին Gh մանուկմախին AB առնժաբար

11 / B առնժն H չիք այն h այն BCDI յառաջն A զանիի B զանելի

12—13 C իշխանացն

13 G Եթէ CDI չիք զօրօք ABDI յարեւելս

14 G² զարձուցանել փխ զաղաքեցուցանել Մ³ զգոռոն DE զաշխարհին FGHIS² զաշխարհս

14—15 DI խաղաղութեան

15 BCDI յաթոռն Թագաւոր

15—16 G իրաւանցն

16 G Թագաւորութեանն

16—17 B զասացեալ EF զասացեալն H զասացեալս

18 B իւրաքանչիւր dI չիք յաւաքանչիւր ABCDEFG զբայաթ փխ ի բայաթ dI չիք ի բայաթ H տեղիս այն է զբայաթ h² զբայաթ այն է տեղիս S պալատս փխ ի բայաթ Մ³ զբայաթ Մ³ սրբազրկած է ի պալատ ամենայն հաճանականութեամբ բայաթ բառը փոխառված է արաբերենից՝ بیت և بيت ասուն, պալատ իմաստով

19 F Թագուհոյն

20 C ի փխ գի

20—21 F զյառնումնն

21 A բարեզովն G բարբլօն S բարելուն

քանզի յոյժ պատերազմասէր էր այլն: Բայց որ մերոյս էին սահմանա-
կիցք և դրացիք՝ խանձեալ, ոչ դադարեցին զամառն և զձմեռն յապակա-
նելոյ զաշխարհս Հայոց. քանզի դիտօք որոնէին, և ուր լսէին զմարդա-
բնակ տեղեաց, զիշերագնաց եղեալ՝ լանկարծուստ ի վերայ անկանէին,
5 և նորանշան հարուածովք անողորմաբար զամենեւեան առհասարակ սա-
տակէին: Եւ անհոգացեալ յերկիւղից՝ բազում աւուրս առնէին ի տեղւոջն,
մինչև խիլ արկեալ տանցն, եթէ ուրուք կայր ինչ ի թաքստեան՝ զամենն
հանեալ, և բնաբարձ աւերմամբ քանդեալ զվայրն, առեալ զառ և զգերի՝
յաշխարհն իւրեանց դառնային:

- 10 Եւ քանզի աւան մի էր ի գաւառին Բասենոյ՝ մերձ առ ստորոտով
լեռինն որ կոչի Ծիրանիս, և անուն նորա Օկոմի, մարդաշատ և ընչաւէտ:
Յորոյ վերայ զիշերագնաց եղեալ անօրինացն լաւուր մեծի աստուածա-
լայտութեան տօնին, և քանզի ի սաստիկ սառնամանեաց դաշտին բըր-
տացեալ էին ձեռք և ոտք մարդադէմ զազանացն, որք յորժամ հասին
15 մօտ ի շէնն, գտին խոտ բազում ի դարմանս անասնոց զիղեալ, որում
հուր հարեալ, և ի հրատին բարբոքմանէ առհասարակ դաշտն ամենայն
իբրև միջօրէի լուսաւորեցաւ. առ որ կացեալ շեռան ինքեանք և երի-
վարք իւրեանց: Եւ ապա լարեալ զաղեղունսն և մերկացուցեալ զզէնսն՝
յարձակեցան ի վերայ շինին, հեշտացեալք իբրև յամբարայնի, և սուր ի վերայ
20 եղեալ կոտորեցին առհասարակ զամենեւեան ոգիս իբրև երեսուն հազար,
ոչ մնալով ի բնակչաց տեղւոջն և ոչ մի, բայց թէ ի ճանապարհի ուրեք
ոք կայր: Եւ արարեալ ի տեղւոջն աւուրս երիս, և բարձեալ եզանց և
իշոց և ձիոց զամբարս ցորենոյ և զմթերս ընչից, և սակաւ ինչ ի պիտա-
նեաց, զորս առեալ գերի, գնացին յաշխարհն իւրեանց: Այլ զբազմադէմ
25 չարիսն, զորս նոքա անդ գործեցին ընդ գրով ո՛վ կարիցէ արկանել: Եւ
այսպիսի ձեռնարկութեամբ ամայացաւ ի բնակչաց երկիրս ամենայն, ոչ
մնալով կենդանի՝ բայց եթէ յամբոց ուրեք:

1 B չիք էր HS մերս հ մերոյս

2 E զազարէին

2—3 BC յապականել

6 DI յերկիւղալից CDFEH I չիք բազում e բազում

7 B առանցն փխ տանցն B թաղառեան

8 H աւերամբ հ աւերմամբ

9 I յաշխարհ

10 D չիք եւ BI աւանն B բասեն

11 DI ծիրանի F կօկոմի GS օկոմի H անկաւմի

13 BCDI տեառն տօնին HS սառնամանեաց I դաշտի

13—14 ABCFH բրտաց էին DhI² ցրտացեալ

14 C չիք մարդադէմ զազանացն որք

15 CHS զիղեալք B ուրում C յորում

16 H դաշտ

17 B իբր BC մէջաւրէի G միջօրէի S կացեալք

18 BCDI զաղեղունս

19 ABDEFHI յամբարանի հ յամբարայնի

21 BCDI որ ուրեք

23 EF իշոց BCDI մթերս

24 A ալդ ABCDEFI զբազմադիմի H² զբազում հ զբազմադէմ

25 ABCDEFGI գոր

26 HS բնակչացն

27 I թէ

Իսկ թագուհուն կաշկալ զթագաւորութիւնն ամս երկուս, և հասեալ
 ի խորին ծերութիւնն, հիւանդացաւ զհիւանդութիւն, որով և մեռաւ իսկ:
 Որում եկեալ առաջի գլխաւորք քաղաքին՝ խնդրեն, թէ՛ Մինչդեռ կենդա-
 նի ես, կացո՛՛ր զոք թագաւոր, որպէս զի մնասցէ առանց խռովութեան
 5 քաղաքս: Որում հաւանեալ թագուհուն, հրամայէ զոմն ամեւ ի գլխաւո-
 րաց քաղաքին Միխայիլ անուն, որ իւր հարանցն ժամանակաւ լեալ էր
 ի պաշտօնէից պալատանն, այր հասակաւ խոնարհեալ լալիս, և ընչա-
 ւէտ լոյժ: Եւ կացուցանէ զնա թագաւոր հաւանութեամբ քաղաքին. և ին-
 քըն զկնի երից աւուրց չոգաւ զճանապարհ ամենայն երկրի, ուր ի միա-
 10 սին թագաւորք՝ և տնանկը ըստ դաւթական երգոյն: Իսկ իշխանք աշ-
 խարհաց մեծամեծք և փոքունք յորժամ լուան զնորա թագաւորին, եկին
 ամենեքին նմա ի հնազանդութիւն: Եւ զոր պարտ էր նմա ողորդական
 բանիւք և պարգեաց առատութեամբ զամենեւեան ուրախ առնել, և ընդ
 ինքեան իշխանութեամբ ի հնազանդութիւն նուաճել. իսկ նա չմարդի գո-
 15 լով՝ զմոռովամուն ախտացեալ, զոմանս լիշխանաց պահէր՝ անարժան
 գոլ իշխանութեանն: Իսկ ընդ մեծամեծսն ատենախօս եղեալ, ասէ. Կամ
 ելէք ընդդէմ Պարսից ի պատերազմ, և մի՛ տալք զերկիր ապականել.
 Կամ թէ ոչ, զձեր հոգն հարկեցից Պարսից, և պահեցից զաշխարհս ի
 խաղաղութեան: Որում ոչ հաւանեալ իշխանացն՝ եկին առանց պատաս-
 20 խանուլ լերեսաց թագաւորին, և միաբանութեամբ դաշն արարեալ՝ անցին
 ընդ ծովն, և ժողովեցան զօրք բազումք, որոց ոչ գոլր թիւ: Որոց առաջ-
 նորդք էին Կոմիանոսն որ և թագաւորեացն իսկ և Կամենասն. և ապստամբ-
 եալք ի թագաւորէն երդմամբ չափ ոչ հնազանդել նորա թագաւորու-
 թեանն: Եւ այս եղև ի հինգհարիւր վեց թուականիս մերոյ, յորում հո-
 25 ռոմ զիքտիոնի էր տաան:

- 1 C Թագուհոյն BDI զթագաւորութիւն
- 2 A ծերութիւն BCDEFI ծերութեան B հիւանդաց F հիւանդութիւն
- 4 B կացոյց
- 5 C Թագահոյն
- 5-6 C գլխաւորացն
- 6 A միխայիլ GS միխայէլ ABCDEGHI յիւր
- 7 ABCDEF պաղատանն G այլ փխ այր BCDI չիք և
- 9 BCDI երկուց փխ երից G չոգաւ EFGԾ՝ չոգաւ զկնի EFG չիք զճանապարհ
 CI զճանապարհս GԾ՝ որք փխ ուր H որ
- 9-10 BCDEFghԾ՝ միասին են
- 10 GԾ՝ դաւթեան BCI երգոցն
- 11 BCDI թագաւորիլն
- 12 AHI ամենեքեան
- 14 BCDEFH իշխանութեան ABCEF չմարթու DI չմարթի
- 15 G զառքովամայն ABDEF ախտաց CdGhi ախտացաւ H ախտեաց DI յիշխանացն
- 16 BCDI յիշխանութեան
- 17 Bi տաք
- 19 BC խաղաղութիւն
- 19-20 BEFG պատասխանոյ
- 20 BCDI միաբանեալ EF միաբանութեան B չիք դաշն արարեալ
- 21 E որ փխ որոց (ոչ)
- 22 GHՏ կոմիանոսն փխ կամենասն
- 23-24 BDGHI Թագաւորութեան
- 24 E չիք է B Թվականին CI Թուին Gh Թուիս H զթուականին

- Վա՛յ տարւոյն, վա՛յ աշխարհաւեր խորհրդոյն, յորում կործանեալ ապականեցան բնակիչք երկրի. քանզի դարձաւ յառաջին անգարդութիւնն ըստ աշխարհապատում բանին. «Երկիր, ասէ, էր ամալի եւ անպատրաստ. վասն զի մարդ չէր որ գործէր զերկիր»*: Զի զոր օրինակ գեղեցիկ դէմք 5 առն՝ ի ժողկի հասակի սիրուն եւ ցանկալի տեսողացն ցուցանի, իսկ յորժամ զարդարիչ հոգին մահուամբ բաժանի ի նմանէ, յառաջին պայծառ եւ գեղեցիկ զարդուցն ահարկիլի եւ անշուք ցուցանի տեսողացն, նաեւ գութըն ընդ նմա հատանի. ըստ այնմ, եթէ «Մոռացեալ եղէ ես որպէս մեռեալ ի սրտէ»**, Ըստ նմին օրինակի եւ զերկիր է տեսանել. զի յորժամ 10 մարդաբնակ շինութեամբ հարստանայ, յաջնժամ երկրագործք առատութեան սերմամբ դանդաստանս ընուն. որք յորժամ բունանին, կանաչագեղ տեսեամբ զվայրսն վայելչացուցանեն, եւ բարձրաբերձ աճմամբ ի վեր ընծիւղին. եւ յորժամ զհասկիցն զկերպարանս ի գագաթունսն երեւցուցանեն, յաջնժամ թանձրախիտ բարձրութեամբն ամպաձե տեսողացն ցուցանի, եւ ի քաղցրաշունչ օդոյն՝ ճօճի, ճեմի զօրէն ծովալին ալեաց: Այսպէս եւ հօտք անդէից արօտականաց ի հովիտս դալարաբեր բուսոց առ ցուրտ աղբերակամբք խալտան խաղան, եւ երկիր իբրեւ զդայեակ՝ գեղեցիկ զիմօք զարդարի նոքօք, ըստ այնմ, եթէ «Յնծասցեն դաշտք, եւ ամենայն որ է ի նոսա»***:
- 20 Իսկ այժմ զնորին հակառակն տեսանեմք. երկիր աւերակ, թափուր ի բնակչաց. քաղաքք կործանեալք, եւ անդաստանք խոպանացեալք եւ փշաբերք, ահազին եւ զարհուրելի անցաւորացն ցուցանի: Նաեւ քաղցրաձայն հաւուց տարմք, որք մարդասէր բարոյիւք ընտանի գոլով մերային աղինս, որ քաղցրանուագ եղանակօք զվայրսն հնչեցուցանեն, եւ յառատօ-

* ՄԵԸ, Ա. 1 և Բ. 5. ** Սաղ. Լ. 13 *** Սաղ. ՂԵ. 17.

- 1 CDEFGI և (վայ աշխարհաւեր)
 2 EF ապականեալ BDGI անգարդութիւն
 4—5 BD առն դէմք
 5 B և փի ի
 6 G զարդարեալ
 7—8 BCDI դոյթն
 8 DEFI նմին HS թէ
 8—9 H չիք մեռեալ և մեռեալ
 9 GS չիք եւ Ծ՝ երեւի ցուցանի զերկիր C գերկիրս
 10 ABDEFGHI շինութիւն C շինութիւնն EF երկրագործ
 10—11 GHS առատութեամբ
 11 GԾ՝ սերման I կանան չագեղ
 12—13 BC չիք ի... յորժամ
 13 A ընծիւղին
 14 H բարձրախիտ և թանձրախիտ
 16 BD արատականայ BD հովիղս
 17 H աղբերակամբ և աղբերակամբք ABCEFH դայեակ
 18 C յայնմ
 19 D չիք է
 20 B իսկ փի երկիր DI թափօր
 21 EFG բնակչաց I քաղաք
 23 I բարուք
 24 DEFGI որք ABCDEFGHI ձայնիւք փի եղանակօք և եղանակօք B զվարսն CDI զվայրս G հնչեցուցանէին

տինսն ճոռական երգովք և բարձրաձայն կարկաչիւք զերկրագործսն ի քնոյն դանդաղանաց իբրև խթանաւ զարթուցեալ, իւրաքանչիւր արուեստից պատրաստաբար լարդարէին: Բայց այժմ շէնք աւերակք և ամալիք և անմարդիք, և նոցա ոչ գոյ տեղի բնակութեան. զի ո՛ւր տառեղունքն բոյն 5 կառուցանեն, և ո՛ւր տկարք ի թռչնոց ի նոսա ապաւինին ըստ սաղմոսին ձայնի. և կամ ո՛ւր ծիծառն զիւր վարանից բունիկն լարդարէ՝ աներկիւզ սնուցանելով զառ ի լինքենէ ծնեալսն: Արդ այս աստանօր զտեղի կայցէ բանս. մեք ի գլխոյն սկիզբն արասցուք դժուարաւոր և չար պատմութեանս:

- 10 Արդ յորժամ լիրկուս բաժանեցաւ առնն Յունաց, և գաւազանն երկաթի՝ գաւազան եղեգնեալ ջախջախ եղև, զոր Ասորեստանեայն զեգիպտացւոց թագաւորութիւնն նախասկիզբ՝ այսպէս անուանէր. և կաթսայն որ Երեմիայի լեռանդն ցուցաւ՝ որ ի հիւսիսոյ ի հարաւ ձգէր յայնժամ զցնցողս եռանդեանն, այժմ ի հարաւոյ ի հիւսիս հաագին եռանդեամբ, 15 և կիզեալ ապականեաց զազգս քրիստոնէից: Դանգի ըստ տէրունի հրամանին՝ թագաւորութիւնն բաժանեալ ոչ կարէ կեալ, այլ կործանեալէ՝ արդարև եղև իսկ. քանզի յորժամ Պարսիկք գիտացին զոոցա մարտ և զհապառակութիւնս առ միմեանս, համարձակապէս ելին ի վերայ մեր անդադար երթեկեկա առնելով, տարաւ յանգ զաշխարհաւեր կործանումն:
- 20 Արդ ի սկսանել տարւոյն, զորոյ զլիշատակն վայիւ արարաք, և նոքա իբրև զգալս զիշխանն՝ որք հանդիպին հօտի՝ որոյ ոչ գուցէ հովիւ, զի ոչ թէ իւրեանց կերովն միայն շատանան, այլ զամենայն ջանան կատորել: Նոյնպէս և ի Պարսից եկեալ զօրքն՝ ոչ թէ աւարաւ յագենային.

1 G երգօք ABF կարկաչիւնք GhԾ՝ կարկաչանօք Ծ՝ կարկաչիւք.

4 ABCDEFHI անմարդիկք G անմարդիկ Տ գոյր ACDEFI տառեղունք B տառեղունք G բուն

5 B թռչոց

5—6 A սաղմոսողին

6 I զի փխ զիւր H բունիկ H յորդորէ h յարդարէ

6—7 A աներկիւզ

7 GHՏ սնուցանել ABCDEFHI չիք ի

8 ABCDFGH գլխոյն I գլխոյն

10 H չիք յորժամ h յորժամ B երկուս

10—11 B չիք գաւազանն երկաթի CI գաւազան երկաթի

11 Gh եղև ջախջախ AB ասորեստանն այն DEFI ասորեստանայն

11—12 AI զեգիպտացւոց

12 BDI թագաւորութիւն EH զկաթսայն

13 H յերեմիայի ABC յեռանդուն DI յեռանդեան EFHI չիք ի (հիւսիսոյ)

14 BCI զցնցողս ABC եռանդանն E յեռանդեան F եռանդան ABDF հիւսիսի CHՏ հիւսիսի h հիւսիս A եռանդամբ DEF եռանդամբ

15 B չիք և H և քանզի [h չիք և]

16 ES կալ

17 A յորժ C մարտն

18 B.CI կլանել

19 ABCDEFIGHԾ՝ տարեալ ABCDEFGIԾ՝ յանդեալ

20 B գոյ որ GI յիշատակն

21 I իբր B զայլս փխ զգալս E զգալ G զգոյս զիշխարհանձեալ I զայլս C զիշխարհանձեալ DI որոց փխ որք ABCDEFI որոց փխ որոյ

22 H կերակրովն h կերովն HԾ՝ չիք այլ զամենայն ջանան h այլ զամենայն ջանան A այլ

22—23 GS կոտորել այլ զամենայն ջանան

23 I նմանապէս

այլ անյազ քաղց մերոյ սատակմանն ունէին. զի զոր աջօք տեսանէին, անհնար էր նմա ի ձեռաց նոցա պրծանիլ, մեծ բարեգործութիւն հաշուելով զայն:

- Արդ ի լինել մարտին Հոռոմոց, որդի Լիպարտին Իւանէ անուն, 5 որում տուեալ էին ի պարգևի տեղիս բնակութեան զմեծ աւանն Երիզայ ի գաւառին Հաշտենից, և որ շուրջ զնովաւ դասաակերտք, սա իբրև լուաւ զայն՝ թէ թագաւորութիւնն յերկուս բաժանեալ է, գնաց և խաբանօք էառ զամուրն Եղանց Բերդ կոչեցեալ, և արարեալ զայն ընդ իւրով ձեռամբ՝ դառնալ անդրէն ի գաւառն Աղօրի, և յամուրն որ կոչի Հաւա-
- 10 ճիչ: Եւ բարեկամարար ել քաղաքն ընդ առաջ նորա. և դատաւորն որ ունէր զհոգս արեւելից՝ որ լայնժամ անդ հանդիպեցաւ, զոր իբրև ետես՝ վաղվադակի ունել հրամայեաց: Եւ առեալ ի նմանէ զսնձ անչափ, և ձիս և շորիս և զամենայն զոր ինչ և նա յարեւելից ժողովեալ էր, և զինքն եղ ի լեզնուտն ի բանտի. և ինքն փոյլթ ընդ փոյլթ չոգաւ ի վերայ ամուր
- 15 քաղաքին Կարնոյ: Եւ առժամ մի ջանալի խաբանօք, ասելով թէ՝ Ի թագաւորէն հրաման ունիմ, իմ է քաղաքդ, բացէք զղրունս, զի մտից: Եւ իբրև այնու ոչ կարաց հնազանդեցուցանել, ապա մարտ եղեալ, պատերազմաւ կամէր տիրել քաղաքին: Իսկ որ քաղաքին իշխանն էր, վաղվադակի ծանուցանէր իշխանին որ նստէր լճնի և ունէր զպատիւ մագիս-
- 20 արոսութեան. որ իբրև լուաւ, զմի ի զլիաւորացն հանդերձ զօրու առաքեաց ի վերայ նորա: Իսկ նա իբրև ծանեաւ զայն, ասպատակաւ առ զերկիրն և դարձաւ ի տեղի իւր. և առաքեաց ի Պարսիկս բերել զօրս յօգնականութիւն իւր. այս եղև սկիզբն անհնարին Հարեացս որ անց ընդ մեզ:
- 25 Չոր իբրև լուան անօրինացն ժողովք զհրաւէրն, ձայն տուեալ միմեանց, առժամայն ի մի վայր եկեալ, փութապէս առ նա հասանէին. իսկ նա իբրև ետես զբազմութիւն զօրացն, զահի հարաւ. և քանզի ոչ

- 1 I մերոց BCDI չիք զի... տեսանէին
 3 BC զայրն փիլ զայն C զայն
 4 ABCDEFGHI մուտին փիլ մարտին C հոռոմոց DEFGHIS իւզանէ
 5 I որոյ DI երիզա G երեզայ
 6 ABCDEFHI գաւառն h գաւառին
 7 BD թագաւորութիւն ABCDEFGHI բաժանեցաւ փիլ բաժանեալ է
 8 I եղանց
 9 GHS աղորի
 10 D յառաջ
 12 C չիք և (ձիս)
 14 BCI չիք ի (լեզնուտն) C զեզնուտն
 15 AEF կարնայ BC կարնա EF խաբանօք ջանալի
 19 DGI ծանուցանէ
 19—20 ABCDEFHI մագիսարոսութեան
 20 ABDEFI զլիաւորաց
 21 C էառ
 22 ABCEFI գաւր
 23 C Հարեացն G Հարեաց C էանց
 25 HS անօրինաց ժողովքն h անօրինացն
 26 DI չիք վայր F փութապէս
 27 H տեսեալ h ետես ABCDEFh վասն զի փիլ բանդի

զոյր հակառակ ոք, քանզի իշխանն այն, յորոյ պատճառս նորա եկին, յորժամ զխօշիւն առ զնոցա գալոյն, մտեալ ի մեծ ամուրն, ամրանալ Յալմեմ եկեալ զօրքն տսեն՝ Մեղ ճանապարհ ցոյց աւարի, զմեղ դատարկ մի՛ դարձուցաներ. իսկ նա անճարեալ, տալ նոցա առաջնորդ չիւ-

5 րալնոցն, որք ելեալ և գիշերազնաց եղեալ ընդ անապատ վայրս, հասին ի վերալ գաւառին Խաղտեաց. Եւ յանճագս կալեալ զնոսա, ըստ իւրեանց արիւնարբու բարուցն, որոց պատահեցան՝ զարսն դամեննսեան սրակո-

10 տոր արարին մինչև ի Խրթի անտառն ճանեթոյ. և առեալ անչափ առ և գերի, դարձան մեծաւ լաղթութեամբ: Եւ եկեալ առ չարեաց առաջնորդըն՝ մեծատուր պարգեօք շնորհակալիս մատուցին նմա վասն ճանապարհի լաջողութեանն որ պատահեաց նոցա. և ապա զնացին լաշխարհն իւրեանց: Եւ քանզի տեսին զերկիրն անտէրունչ և առանց պահապանի, վասն այնորիկ հուպ ընդ հուպ դարձ արարեալ ելին ի նոյն՝ չարին արբանեակք. և իջեալ ի գաւառն Մանանաղու, բաժանեցան յերկուս: Մի

15 բաժինն չոգաւ ի յնկեղեաց, և անկեալ գիշերալն ի վերալ քաղաքին որ ի նմա, և զոր ի նմա գտին անպատրաստ և առանց զգուշանալոյ՝ Ջորոյ զաղետաւոր և զողորմագին չարեացն չեմ բաւական ընդ գրով արկանել. զի ի լուսանալ լալագին առաւօտուն՝ էր տեսանել տեսութիւն լի խռովութեամբ, որ և զքարինս անգամ և զանշունչ արարածս բաւական

20 էր յողթս հառաչանաց շարժել. զի ո՞յր ուրուք ի տեսողացն ոչ բեկանէր սիրտն, և ոչ զգողի հարկանէր անձն, և ոչ խաւարամած միզաւ մթանալր լուսարանք երեսացն. զհրապարակս լի դիակամք տեսանել, և զտունըս և զընդարձակ սրահս և զնրբափողոցս և զցանգս ալգեաց: Եւ գրեթէ ամենալն սահմանք քաղաքին ներկեալ էր արեամբ կոտորելոցն. ուր և

1 H հակառակ ոչ զոյր ոք CF սրոյ BCDI պատճառ

2 AC խօշիւն C էառ

3 B աւար H² աւանի h աւարի

4 ABH դարձուցանէս

4—5 DEF չիւրայոցն

5 ABGIS ի փխ և I չիք ի... եղեալ ABCEFI յանապատ

6 G անհոգս

7 ADEFI արեանարբու BC արեանարբոյ B բարոյցն BCH² զօրսն փին զարսն
ch զարսն HS զամենայն

8 ABCDEF անդառն Gh անեթոյ H ճանեթոյ HS արարեալ H անչափ

9—10 H առաջնորդ

10 ABCDEFI հատուցին փխ մատուցին

11 BDI յաջողութեան DI պատահեցաւ C աշխարհն

12 ABCDEFI զերկիրս BCI անտեսուչ D անտերուչ H անտերունջ I պահարանի

13 GH² այսորիկ

14 CG մանանաղուոյ

15 B քաղաքին

16 ABCDEFGHI չիք և (զոր) ABCDEFGHI չիք ի նմա

17 F զոր

18 FGHS առաւօտուն լալագին h լալագին առաւօտուն

20 ABCdEFI տեսողաց

21 Gh զողորմի H զողորմ AEF անձնն

21—22 BC մթանար

22—23 B գտուն

23 D սրահ G զցանկս

գրազուժս ղեռն ի հոգիս էր տեսանել, հատեալս ի ձաջնէ դժուարապէս շնչելով, և զայրս անողորմաբար չարաչար վիրաւորեալս. զկիսոցն զփորտախն հեղեալ և զլեարդն հանեալ և ի բերանն եղեալ, էր զի կենդանւոյն իսկ ուտել բռնադատէին: Ո՛վ քո, Աստուած, յայնժամ ներողութեամբ 5 նըզ. ո՛վ մերոյ չարեացս առաւելութեան. զի այս երեքտասան ամ է որ զայսպիսի անհանդուրժական կիրս կրեն ազգ քրիստոնէից, և չշեղաւ սրտամտութիւն բարկութեան տեառն. այլ տակաւին ձեռն իւր բարձրացեալ է՝ լի բաժակաւ յանապակ գինւոյ արբուցանել՝ արբուցումն չար: Ոչ ևս ի ներումն և յողորմութիւն, այլ ի հատուցումն ատելեաց. այսոքիւք 10 պաշարեալ զքաղաքն և որ շուրջ զնովաւ զիւղք և ագարակք. մինչև չմնալ կենդանւոյ ուրուք ի մարդկանէ, բայց եթէ յամուրս ուրեք: Իսկ անօրինացն լցեալք և յագեցեալք աւարաւն, հուր հարեալ քաղաքին, առեալ զգերի և զկապուտ դաւառին, դարձան անդրէն: Այսոքիկ վշտամբեր պատմութիւնք քո, ո՛վ քաղաք, ոչ ևս քաղաք ապաստանի, այլ խոր- 15 խորատ կորստեան ի քեզ բնակողացն, ի բազմադիմի չարեացն սակաւ ինչ նշանակեալք:

Եւ եկեալ անօրինացն՝ հասեալք ի գաւառն Կարնոյ մերձ ի գիւղն որ կոչի Բլուրս, և քանզի բնակիչք տեղւոյն շրջապատեալ պարսպաւ զբլուրն՝ ի վերայ հողոյ եղին զհիմունս նորա, ըստ տէրունական լաւանքին, 20 վասն որոյ ի գալ անօրինացն զօրէն յորդեռանդն հեղեղի, ի բախելն գնա՝ ոչ կարաց վայրկեան մի կալ ընդդէմ, այլ վաղվաղակի կործանեցաւ, և եղև կործանումն նորա աշխարհալուր և անմոռաց մինչև ի կատարած լաւտենից: Արդ զոր նոքա լոյս փրկանաց և տեղի ապաւինի կարծէին, եղև նոցա գուր ապականութեան. և քանզի որ յայս կոյս գետոյն եւփրատայ

2 h շնչեալ A գայդս G զի կիսոցն H զկիսոց

2—3 BC զբորտիսն փխ զփորտիսն

3—4 BCDI էր զկենդանւոյն

4 EFGH բռնութեամբ

4—5 G ով քրիստոս աստուած յայնժամ քո ներողութիւնդ BDEFH ներողութիւնդ

5 G մերոց ABCEFH առաւելութիւն

6 F կիր G կիրք I ազգք

7 H չիք սրտամտութիւն և սրտամտութիւն A այդ

8 BCI յանապական D յանապակն I արբումն

9 A այդ H այսոքիք

10 ABCEFI քաղաքն AB զեւղք C գեօղք EFGH գեղք

10—11 B ցմնալ

11 CGHI թէ

13 G զկողոպուտ փխ զկապուտ

13—14 H կշտամբեր

14 ABCDEFGI պատմութիւն ABCDEFGH չիք ով քաղաք և ով քաղաք A այդ

14—15 BC զխորխորատ

15 ABCDFHI բնակողաց EF չիք ի բազմադիմի չարեացն

17 CI հասեալ ABCDEF կարնայ d կարնոյ ABCE գեւղն C գեօցն D գեղն d զիւղն

19 C և վերայ

20 DI անօրինաց ABCDEFGHI յորձեռանդին G քաղիւն

21 ABCEFH վայրկենի և վայրկեան GH կեալ EF բնդդիմի A այդ

22 CDEFI չիք և A կատարածօ (նորոգված տեղ)

23 ABCDEF յաւիտենիս

24 CI չիք որ G զի որ HS եփրատայ

- էին գիւղք և կրօնաստանք, ամենեքեան անդ էին հաւաքեալք, այլ և Ար-
ծինն աւանէ բազումք, յորոց վերալ հասեալ թշնամեացն՝ առժամայն
առակեցին զամուրս նորա: Եւ մտեալ ի ներքս՝ ի փայլուն սուսերացն և
ի ձայնէ լարից աղեղանցն, զդողի հարեալ ամենեցուն յերկիւղէն՝ իբրեւ
5 շղթայիւք կապեալ եղեն: Եւ քանզի ոչ գոյր իշխան և առաջնորդ, որ ա-
հիւ և խրախուսանօք զնոսա յոգի զօրութեան վառէր ընդդէմ թշնամեացն,
նահատակս քաջս յորդորելով՝ որպէս օրէն է ամենայն պատերազմողաց՝
վասն այնորիկ անտերունջք գոլով, ի տեսլենէ միայն լքան, լուծան, և
խռովեցան, սասանեցան և ամենայն իմաստութիւն նոցա ընկաւ: Եւ ըս-
10 կըսան ի միմեանց գողանալ զանձինս. ոմանք ի գալ դիշերոյն ընդ
պարիսպն իջեալ՝ փախստական եղեն, և այլք կամօք անձնատուր եղեալ.
Իսկ որք ի ներքս մնացեալ, զպատերազմի հոգս թողեալ, խորափիտս
փորեալ, ընդ հողով ծածկէին: Յորոց վերալ համարձակեալ անօրինացն՝
սկսան կոտորել զնոսա, ո՛չ պատերազմի օրինակաւ, այլ իբրեւ զոչխարս
15 արգելեալս ի բակի. զոմանս բռնն հարեալ և բերեալ առաջի, սուսերաւ
զգլուին հատանէին: Կրկին մահաւամբ բառնալին ի կենաց. շողալով
սուսերին ի վերալ՝ որ քան զմահ զառնագոյն է, և մահու վճռաւ. և զո-
մանս ի դիմի հարեալ սուր ի ձեռքն ունելով, և ի պատահելն գազա-
նաբար ի վերալ յարձակեալ՝ հարեալ սուսերան զսիրտն, առժամայն
20 սատակէին. իսկ զթանձրամարմինսն և զհարստակողսն լերկիր ի գունձ
արարեալ, և պարզեալ զձեռսն ի ցիցս վարեալ՝ ի գետինն պնդէին, և
կորզեալ զմորթսն եղնգամբք հանդերձ յայսկոյս և յայնկոյս ընդ բազուկ և
ընդ թիկունս մինչև ի ծայրս ձեռինն երկրորդի բռնաբար քարշեալ և հան-
եալ, լար աղեղանցն առնէին: Ո՛հ. քանի՜ դառն է պատմութիւնս:
- 25 Իսկ զերիցանց և զկրօնաւորաց ո՞ր լսելիք տանին զնորանշան չա-
րիսն՝ զոր նոքա կրեցին. զորոց ի կրթիցն ի վեր քերթեալ զմորթս՝
տարեալ երեսօքն հանդերձ զգլխովն շրջէին, և այնպիսի դառն տանջա-

1 ABD գեւղք d գիւղք EF գեղք CGHՏ գեղք CDEFGI անդր A այդ և

2 H յաւանէ

3 փայլուն

4 F յերկիւղէ

5 D շղթայիւք

7 FՏ և նահատակս ABCDI յարդարելով I ամենեցուն

8 G անտերու ջ H անտերունջք C տեսլենէն ABCDEFGHՏ լուան d լուծան HՏ
չիք և h և

9 EFgh չիք սասանեցան ABCDEFHI իմաստութիւնք

11 I չիք եղեն D այդք d այլք C յանձնատուրք

12 FG որ

13 B յորոյ

16 EF շողողով

17 ABCDHI էր ABCI մահուն B վճռաւ

19 A հարել EFԾ² հասեալ փխ յարձակեալ Gh յասեալ I յարձակեալ

20 DI զհարստակողս F հարըստակողն I երկիր GH գունձս

21 I զձեռնն

22 Տ զմորթն C եղնգամբ Տ եղնգամբքն

23 BCDI ձեռին E երկրորդին

24 B աղեղանց

25 HՏ գերիցանցն GHS զկրօնաւորացն H զնորանշանս

26 BCDI զորոց զկրթիցն EF ի վայր DI զմորթն GHS զմորթս

27 G զգլխով

նօք տանջեալ, լիտով ապա սպանանէին. որ զի քան զայս զի՞նչ ալ ոք դառն և անհնարին տանջանս իմանայցէ, որ և ի սրբոց վկայութիւնս չերևի ուրեք եղեալ:

Արդ այսպիսօրէն գործով հատին սպառեցին զամենեւեան ի կենաց,
 5 մինչև խիլ արկեալ, և զկենդանոյն թաղեալսն աշտէիւք չարաչար խոցոտելով սատակէին. որ և տանջելոցն վայիւք հնչէին առհասարակ արձագանք լերանցն: Եւ յորժամ վճարեցին զամենեւեան ի կենաց, ապա զանկելոցն զամենեցուն զկուշտան ծակեալ և զլեզիսն հանեալ՝ ի յամանս ժողովէին, զերի կանանցն զհետ իւրեանց ետուն տանել: Այսպէս եղև վախճան կործանական բանսին. այսպէս մատնեալք եղաք ի ձեռս արանց
 10 չարաց և անողորմից. և ո՛չ եղև մեզ այցելութիւն ի տեառնէ, վասն զի ոչ լուաք նմա մինչ ի խաղաղութեան էաք: Նա կոչէր զմեզ աղերսական ձայնիւ ի ձեռն մարգարէիցն. «Եկալք, ասէ՛ լուարո՛ւք ինձ, և կեցցեն ի բարութեան անձինք ձեր, և եթէ ախորժելով լուիջիք ինձ՝ զբարութիւնս
 15 երկրի կերիջիք: Մեք ապախտ արարաք զբանս նորա. վասն այնորիկ և նա ո՛չ լուաւ մեզ ի ժամանակի նեղութեան, ալ դարձոյց զերեսս իւր ի մէնջ: Եւ մատնեալ եղաք ի ձեռս թշնամեաց մերոց, և ատելիք մեր նեղեցին զմեզ, և արբեցաւ նետ նոցա յարեանց մերոց, և սուր նոցա եկեր զմիս անկելոց վիրաւորաց՝ արանցն պատերազմողաց մերոց. և
 20 գնացին այսու յաղթութեամբ յաշխարհն իւրեանց: Իսկ զթիւ համարոյ՝ անկելոցն և գերեացն՝ եօթն հազար ասացին՝ և կրօնաւորացն՝ վաթսու:

ՎԱՍՆ ԱՒԵՐԱՆԱՅ ԵՐԿՐԻՆ ՄԻՋԱԳԵՏԱՅ ԵՒ ՈՐ ԻՆՁ Ի ՆՄԱ ՔԱՂԱՔԻ, ԵՒ ԱՆՁԱՓ ԿՈՏՈՐԱԾԻՆ

25 Այն զոր յառաջն յիշատակ արարաք՝ թէ յորժամ իջին ի սահմանս Մանանադուլ բաժանեցան յերկուս, առաջինն զայս գործեաց զոր գրեցի.

27 Եսայ. Ա. 18—19.

- 1 H որքան զի զայս հ որ զի քան զայս BCDF ինչ
- 2 A սրբոցն G իմանայցէս BC վկայութեանս
- 4 ACEF այսպէսօրէն I ապօրէն I ի կենաց զամենեւեան
- 4 5 C ի խիլ E չիք մինչև... ի կենաց
- 5 F զկենդանոյն HS թաղեալս
- 6—7 G արձանք I արձականք
- 7 GI լերանց
- 8 C զկուշտան BDI զլեզինս C զլեզինսն BCDI չիք ի BCDI յաման
- 9 A տանիլ
- 9—10 ES՝ վաղճան
- 11 H չարեաց I եղեալք GH այղելութիւն մեզ BC չիք զի C զի
- 12 A խաղաղութեանն CDEFHI և նա H չիք զմեզ
- 13 BC չիք ինձ
- 14 DI չիք ձեր
- 16 A այդ
- 17 CDEFGHI մատնեալք
- 19 H անկելոցն H վիրաւորացն ABCDFGH արանց
- 20 DI յաղթութեամբն I յաշխարհ BC համարոց
- 21 BDI անկելոց ABCDEFIS կրօնաւորս B չիք վաթսուն
- 23 H աւերանայն B երկիր
- 24 B այնչափ A կոտորուածին BCDI կոտորուած էին
- 25 B որ ACDEFGHI յառաջ BDEF յիշատակ արաք di յիշատակեցաք BCEFG սահմանսն
- 26 C երկուս BDI առաջին ABI գրեցիս

իսկ երկրորդն ձիաթափ արագամետ ընթացիւք ընդ Հանձէթ և ընդ Խոր-
 ձեան, ո՛չ խոտորելով յաչ կամ յահեակ, ալ որպէս նեա որ ի ձեռաց
 աղեղնաւորին ելանէ, ուժղին ձգմամբ երթեալ նպատակին հանդիպի.
 նոյնպէս և նոքա, ոչ տալով քուն աչաց և նինչ արտահանաց, գլշիրապնաց
 5 եղեալ, յանկարծակի չեղակարծումն ժամռ իբրև զկարկուտ քոյախառն՝
 հեղան ի վերալ բնակչաց քաղաքին հարաւոյ: Եւ քանզի անպատասպա-
 րան վայրս ունէր քաղաքն, վասն այնորիկ ծովային ալեաց նմանեալ
 բնակչացն՝ ծուփս առեալ լետ յառաջ, բայց ելա իրացն ո՛չ գտանէին:
 Աւա՞ղ գործոցն որ յայնժամ անդր գործեցան: Յորոց մէկալ սուր եղեալ
 10 անօրինացն՝ կոտորեցին զմայր առ մանկամբ և զորդի առաջի հօր. և առ-
 ժամայն եղև քաղաքն բարեշէն՝ զուր արեան: Եւ քանզի ի սաստիկ խու-
 ճապէն, և յանկարծահաս օրհասէն մոռացեալ եղև սէր սիրելեաց և զութ
 արեան, իւրաքանչիւր ոք հնարէր հալթալթանա գտանել՝ զի թերևս կա-
 րիցէ ապրեցուցանել զինքն ի գեհնաբորբոք բարկութենէն. վասն որոյ
 15 փախստական եղեալ ի յայդիսն՝ որ շուրջ զքաղաքաւն էին, յայնս ան-
 կեալ ընդ տերևախիտ որթովքն թաքչէին. զոր ժանաջեալ անօրինացն,
 խոյզ արկեալ, աշտէիք խոցեալ զամենեկան սատակեցէն. որոց ար-
 եամբքն ներկեան ողկոյզք խաղողոյն. որք լետոյ սինլքոք մնացեալ էին,
 զմեռեալս իւրեանց գտանէին ընդ որթովքն, զնոսա ծածկէին ընդ հողով.
 20 Բայց զայդիսն խղճէին կթել կամ ի խաղողոյն ճաշակել, ասելով թէ
 մարդոյ արիւնք են ի յուտել: Իսկ անօրինացն պարապեալ ի կոտորածէն,
 դարձան ի քաղաքն՝ և խիլ արկեալ տանցն՝ եթէ ոք զիւր ընչուկն
 թաքուցեալ էր ուրեք, և կամ ի դարանս, մեծաւ հնարագիտութեամբ
 արտաքս պեղէին: Եւ ապա հուր հարեալ քաղաքին, կիզեալ ապականեցին,
 25 և առեալ զառ և զգերի՝ ելին ի տեղւոյն: Նոյնպէս և որ շուրջ զնովաւ

- 1—2 Gh խորձեանն H8 խորձանն
- 2 EF ահեակ A այդ D չիք որ
- 3 I հանդիպի նմա
- 4 B քունն I զքուն CDEFI և ոչ ABCDEFHIԾ՝ նիբն փխ նինչ
- 6 BCDEF հարաւայ h հարաւաց
- 8 G և յառաջ H առաջ BCD իրացն
- 9 ABCEFI գործոյն B որոց
- 12 BCDI աւրհասին
- 15 F քաղաքաւն ABCEFI յայն
- 16 GH թաքչէին I8 անօրինաց
- 17 BCDI սատակէին
- 17—18 C արեամբն
- 18 ABCDEI8 ներկեան FGh ներկեցան BCDI չիք էին ABCDEFGHI8 որք մնացեալ
 G մնացեալք
- 19 d և փխ զնոսա
- 19—20 D չիք ծածկէին... բայց I չիք զնոսա... բայց
- 20 H զայդիս S խաղողոյ
- 20—21 dI ասելով թէ արիւնք են մարդոյ ABCDEFH արեան Լնք [A արեւն, EF-
 արիւնք]
- 21 dGhS չիք ի յուտել Ծ՝ ի յուտել ABCDHS կոտորուածէն
- 22 Ծ՝ ընչուցն Ծ՝ ընչուքն
- 23 S թաքուցեալ G չիք և
- 24 F արտաք C վառեալ փխ հարեալ

գիւղք և աւանք՝ զամենեւեմն աստիճանաւ սրով և հրով և գերութեամբ, մինչև ոչ մնալ կենդանւոյ ուրուք՝ որ բանայր զբերանն և ճիկ հանէր:

Բ

ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ԿՈՄԻԱՆՈՍԻ

5 Կոմիանոս, քանզի առատածեռն էր և զանձիւք հարուստ, բազում զօրս ժողովեաց իւր: Թագաւորն իբրև ետես եթէ պատեհութիւնքն նմա ի դէպ գան և ելանեն, լաղերս անկեալ՝ ակաւ դեսպանս առաքել. պարգևս խոստանայր և զհիւրապաղատին իշխանութիւնն լարեելս տալ նմա՝ Միայն թէ ի խաղաղութիւն դառնաս, որ քրիստոնէից արեանն ինչիւր

10 առնեմք. ալլ նա ոչ հաւատաց և ոչ առ յանձն: Ապա ի սպառիլ դեսպանացն, որ թագաւորին էին մտերիմք ջանալին պատերազմի յաղթութեամբ հնազանդեցուցանել զնա:

Եւ հանդէս արարեալ բազում զօրաց՝ եկին ի վերայ նորա, և հասեալք առ միմեանս՝ ճակատեցան ի պատերազմ. ուր բազում արիւնհե-

15 ղութիւնք եղեն, զորոց ասեն եթէ արիւնքի կոտորած ի մի տեղի ի Հոռոմս չէ ոք տեսեալ. լորում տեղոշ և բազումք ի գլխաւորացն իսկ անկան, և այս լերկոցունց կողմանցն. բայց լաղթեաց զօրն Կոմիանոսին: Եւ քանզի պատրիարքն ի կողմն Կոմիանոսին էր, զբազումս ի գլխաւորաց քաղաքին միաբանեաց ընդ ինքեան. և տարեալ ի ներքս զԿոմիանոս,

20 թագաւորեցուցին: Եւ զՄիխայիլն արեղալ արարեալ, ի կղզի անցուցին. բայց ասեն թէ ինքն յօժարութեամբ չողաւ: Այս ամենայն լաշխարհաւեր տարւոշս գործեցաւ:

1 AEF գեւղք B և գեւղք CG գեօղք ABCDEFGHI ապականեալք

2 EF կենդանւոյն ABCD ուրեք ABDEFHI ճիւղ

4 GH կոմիանոսին

5 C հարուստք

6 I զօր C իւր թագաւորութեանն C և իբրև FI թէ

7 ABCDEFGHI՞ կան փխ գան H անկանելի և հանկեալ H դեսպան

8 ABCDEFI զկիւռապաղատին CDI իշխանութիւն AB յարեալս

9 AF եթէ F արեան

10 A այդ C էառ անձն EFGHI և ապա ABCDEFGI սպառել

14 DGHՏ արեանհեղութիւնք

15 DI թէ ABCDHS կոտորուած ի կոտորած

16 B որում ABCDEFGI գլխաւորաց

17 BCD յայս d այս I երկուցունց B կոմանոսին C կոմիանոսի

18 ABCDEFGHS պատրիարքն ABDGHI կողմ E ի կոմիանոսին կողմն էր HS որ զբազումս:

19 GHS ինքեանս G չիք զկոմիանոս

20 A զմիխայիլն DI զմիխայիլն G զմիխայիլ B կղզին

21 H ինքն

ԻԱ

ԿՈՐԾԱՆՈՒՄՆ ՄԵԼԻՏԻՆՈՅ ՇԱՀԱՍՏԱՆ ՔԱՂԱՎԻՆ

Դաւազան տանջանաց և ոչ խրատու՝ առ ի ձեռն Աստուած զԹաւր-
քաստան և զտունն Պարսից, և նոքօք դատեաց զմեզ ըստ իրաւի իւրոց
5 դատաստանացն. զի խրատու գաւազանն՝ հայրական է, իսկ տանջանացն՝
դատաւորի, որպէս Դաւիթ գտանջանս մեղաւորաց ասէ. «Բազում տան-
ջանք են մեղաւորաց. և խրատք քո ուսուցէ զիս». սմին համաձայն և
Պօղոս Ներայեցւոցն դրէ. «Զի թէ ի խրատու կարգի կայք, ասէ, իբրեւ
յորդիս մատուցեալ է ի ձեզ Աստուած»*:

- 10 Արդ Քրիստոս ի կենարար իւրում աւետարանութեանն, իւրում երկ-
նաւոր հօրն տարեալ՝ մերձ կացոյց զմեզ նմա լրնտանութիւն՝ և պատուի-
րեաց ամենայնիւ նմա նմանօղ լինել, և բարոյիցն քաղցրութեամբ զազ-
գականութիւն պահել հաստատուն, բայց մեք ապստամբեցաք ի մեր
քաղցր և ի բարի հօրէն, և լրնտանութենէն օտարացաք. վասն այնորիկ
15 ի ժամանակի նեղութեան և չարչարանաց մերոց՝ անտես արար զմեզ, և
մատնեալք եղաք ի ձեռն աղգի օտարի. և զօրացան ի վերայ մեր թըշ-
նամիք մեր, և ասելիք մեր յափշտակեցին զմեզ. և խոնարհ եղեն մինչև
ի հող անձինք մեր, և յերկեր մածեան որովայնք մեր: Եւ որպէս առ
Մովսեսիւ տասն հարուածեալ գաւազանաւն տանջեալ զՆիմփալոս ասէր
20 Աստուած, թէ «Այս է զօրութիւն իմ մեծ»**. այժմ ամենայն մեզ հանդի-
պեցաւ: Նոցա շուրն յարիւն փոխեցաւ, մեր գետք և ջրաշնդք և գրեթէ
բովանդակ հող երկրիս՝ յարիւնն ներկաւ յարեանց մերոց. ի նոցա մար-
մինն խաղաւարտ եռաց, մերս բովանդակ մարմին սրակոտոր եղեալ՝

* Սաղ. ԼԱ. 10 և Ժէ. 36 ** Եբրա. ԺԲ. 7

- 2 AEF մելտենւոյ BC մելտին H մելդենոյ DGIS մելտինոյ EFHS քաղաքի [բնա-
գրի Մելիտինոյ ձեւ՝ ըստ հաջորդ բնութեանցն]
3 B տանջաց
4 F գտուն HՍ՝ պարսից և սկիւթացւոց AB նոքոք ABCEFI դատեցաւ և դատէ
C մեզ
5 G դատաստանաց
6 ABCDEFI ի դատաւորի
6-7 C գտանջանսն G գտանջանաց
7 ABDEF են ասէ C մեղաւորաց ասէ ABCDEFI քո ասէ
8 ABDEF հերայեցւոցն H յերայեցւոցն I հերայեցւոց H խրատոյ
10 ABCEF յիւրում dI չիք իւրում dGI աւետարանութեան C յիւրում
11 BI տունեալ փխ տարեալ
12-13 ADFG զազգականութիւնն
13 ABD ապստամբեցաք
14 G և ի քաղցր բարի հօրէն
15 F արարեր
17 F յառելիք DGHS ազգականեցին փխ յափշտակեցին Ս՝ յափշտակեցին
18 BCDGIS մածան
19 I վաղիւ փխ մովսեսի: H հարուածոյ ի հարուածեալ AB զեզպատոս
20 I էր
21 A յարեւն CI և մեր
22 ABD բովանդակ A յարեւն C յարիւն BC ներկեալ D իսկ փխ նոցա d նոցա
22-23 S մարմինս
23 ABDEFGHI խաւարտ և խաղաւարտ I մեր AD բաւընդակ Ս՝ զորտ փխ եռաց

անդամ անդամ յօշեցաւ. ի նոսա շանաճանճ և մօեխն՝ որ զտիրական
 դէմս երեսացն շիթոցօքն հարեալ կուրացուցանէր. իսկ ի մեզ նետեցն
 յարձակմունքն, որ ևս դառնագոյն վիրաւորեցին. նոցա զերիս աւուրս
 լոյսն ի խաւար փոխեցաւ, իսկ մեզ շիշաւ իսկ լոյսն, զի լուսոյն իսկ
 5 ընդունարանն անկեալ մահուամբ, և ոչ ևս լաւելու տեսանել զբարութիւն
 տեսան ի կեանս իւր. ի նոցա տունս դժուարահալիաց ժիժմակն սողեալ
 մտանէր, մերս տունք և եկեղեցիք, որ սարսափումն գայ ինձ ասել, ա-
 պականազործ ախտիւք ալլե դժուարաւ՝ հոտեալ ապականեցան. ի նոցա
 անդրանիկն զընդալ մահաբեր հրեշտակն, մերս բովանդակ տունն բնակ-
 10 չօքն սպառեալ սատակեցաւ: Ծովն միայն էր ի մէնջ պակաս. բայց թէ
 ' կշռես ըստ գործոյն, և զայն ևս տեսանես ի մեզ եղեալ. քանզի ո՞ր ան-
 դունդք անհնարինք քան զԹուրքաստան կամ զեղերս երկրի խորագոյն
 է, յորս մեր գերիքն հեռացեալ կորեան իբր ի Կարմիր ծովուն, որ ա-
 րեամբ նոցին գերեացն ներկեալ էր: Ի նոցանէ զարդ ոսկւոյ և հանդեր-
 15 ձից խնդրեցին Իսրայէլացիքն ի վարձ՝ ընդ որոց ծառայեցին նոցա. ըզ-
 մեզ ի բնաւիցն կապուտ կողոպուտ արարին, և մեք նոցա չեմք ինչ մե-
 դուցեալ: Ոհ, աւա՛ղ և վա՛լ ի վերալ անմխիթար կործանմանս: Եզիպ-
 տացւոցն երկդիմի էր պատուհասիցն իրաւունքն, մի՛ վասն դառն ծառա-
 յութեան, որով նոքա զԻսրայէլ նեղեցին, որոց ի դատ եկեալ Աստուած
 20 ասէր. և երկրորդ՝ զի ծառայեցին արարածոց, և ոչ արարչին որ է օրհ-
 նեալ յաւիտեանս. մեք խոստովանող լեզու ունիմք, թէպէտ ի բարի գոր-
 ծոց թափուր եմք, և զնոցա կիրս կրեմք, քանիօ՞ն ողորմելի եմք և ող-
 բոց արժանի: Ո՛վ տէր և արարիչ և Աստուած, ընդէ՛ր մերժեցեր զմեզ
 ի սպառ, և արարեր զմեզ կոխան հեթանոսաց, ծաղր և ալպն կատակա-
 25 նաց թշնամեաց մերոց: Զարթիր և զարթո՛ զգորութիւնս քո, և եկ ի

1 C յուշեցաւ ABCDEF մօեխն

2 C շիթոցօք

3 I յարձակմունք

5 EF չիք և

7 C որս ի C ասելն

8 ABCDEI ապականեցան

9 ABD բաւրնդակ F բաւանդակ

9—10 HS բնակչօք

10 BCDGHI սատակեցան CS պակաս ի մէնջ

11 ABCEHI եղեալ ի մեզ ո ի մեզ եղեալ

12 HԾ՝ զպարսկաստան քան BC Թուրքաստանք

13 BC կորեալ կորեան S իբրե

15 C որ

16 S բնակից B մենք ABCDEF չենք d չեմք

17—18 AB եզպտացւոցն

18 GI իրաւունք

18—19 BDHS ծառայութեան d ծառայութեանն

19 ACD գիտալէզ

20 AEI երկու B արարածոց

21—22 BC ունիմք զնոցա թէպէտ ի բարի գործոցն Թափուր եմք [C գործոց]

22 D Թափօր d Թափուր BCD չիք և զնոցա կիրս կրեմք H բանգի անողորմելի
 քանիօն ողորմելի G չիք և

24 I մեզ B ապն

կեցուցանել զմեզ, Աստուած զօրութեանց դարձիր առ մեզ և հասն դրացեաց մերոց եօթնպատիկ ի ծոց նոցա:

Արդ այլ քաղաքաց և դաւառաց աւերանաց ժամանակն ի պակաս աւուրս յանգէր. ի տասն կամ եւ աւելի կամ պակաս. իսկ քաղաքս տլս՝
 5 զորմէ մեր զճառս արկեալ է, սա մինչդեռ ի շինութեանն էր՝ երինջ երեմեան գոլով յաստիս ուժի քաջութեան, ըստ Մովսէս, զիրգ և փափուկ գոլով. որով վաճառականքն փառաւորք երկրի, և առգնօղք սորա՝
 10 թագաւորք ազգաց, որք ի գահոյս փղոսկրեայս հանդէին, և միշտ զպարգեալ գինին ըմպէին և առաջին իւղովքն օծանէին: Եւ քանզի ամենայն
 15 չարեաց սկիզբն աստի առնու, որպէս և Մովսէս զԻսրայելէ ամբաստան լինի, «Դիրացաւ, ասէ, ասուարացաւ և սոնքացաւ, եթող զտէր Աստուած զարարիչն իւր»*. նաև Սողոմայեցիքն յայսպիսի կենաց խանձեալք՝ անկան յանճարին չարիսն, որպէս Եղեկիել իսկ յայտ առնէ ի հացի լիութենէ և ի յղիութենէ կենաց՝ զմալլեալս զնոսա. նաև առաջին մարդն ի գրախոսին
 20 քարիսն մին օր անարատ չլարաց վախելի: Եւ զի այսոքիկ են բնութեանս մերոյ սահման, յաղքատանալն տրտնջեմք և մեղադիր լինիմք Աստուծոյ, և ի հարստանալն՝ ամբարտաւանիմք, և իբրև զանմահ՝ զաշխարհէս բուռն հարկանեմք: Վասն այնորիկ փոխ առ փոխ փոփոխմամբն ուսուցանէ զմեզ ի չափու ունել զանձինս, և քան զմեր սահմանն աւելի
 25 չամբառնալ, զի մի՛ մեծագոյնս անկանիցիմք: Քան զհող անարգ և խոնարհ այլ զի՞նչ ոք իմացի. և մեր սկիզբն ի նմանէ է, և դարձն անդրէն ի նոյն. և որ բնութեանս մերոյ ստեղծիչն է, քամի թէ ոք կորիցէ, վասն այնորիկ չթողու տրձակասուն զոք. որքան և տեղի լինի խրատու քաղցրութեամբ և հալլաբար խրատէ. և յորժամ անլուր խրատուն լինի
 30 ցիմք, տիրական իշխանութեամբն տանջէ. զկէսս ի մեղաւորաց աստ դա-

* Բ. Թրէճք ԼԲ. 15

- 1 Տ չիք աստուած զօրութեանց դարձիր առ մեզ
- 2 BDF Է. Թնապատիկ
- 3 A այդ
- 4 D1 զքաղաքս
- 5 E իշխանութեանն փխ ի շինութեանն B շինութիւն CDFGI շինութեան
- 6 B երիմեան
- 7 DHՏ որով GHՏ օգնօղք փխ առգնօղք
- 9 B չիք և... օծանէին Տ անոյշ փխ առաջին Մ³ առաջին ACEFG իւղովք HS իւղով
- 10 ACD զիսրայէղէ I որպէս և վասն երուսաղէմի ամբաստան BC չիք և
- 12 ABC սողովմայեցիքն D սովովմայեցիքն E սողովմայեցիքն CDFHIS այսպիսի
- 13 A եղեկիէզ D լինութենէ
- 14 GDFI յգրութենէ C յառաջին
- 15 C չէարեաց EF պահել փխ վայելի DI են այսորիկ G այսորիկ կամ այսրան են H այսրան h այսորիկ
- 16 E սահմանն AB յաղքատալն
- 17 I ամբարտաւանեմք F չիք և F զանմահ
- 18 B փոխմամբն Տ փոփոխմամբ
- 20 ABCDEI չհամբառնալ F անպանիցիմք
- 21 AE սկիզբն BC սկիզբանն
- 22 BCD չիք է E ոչ կամի
- 23 H զոր տրձակասուն
- 25 DI իշխանութեամբ GHՏ զկէսս

տի, զի անդ թեթեւագոյն առնիցէ գտանջանսն, և զկէսս հանդերձելոցն պահէ, և են որ ասա տանջին և անդ, որպէս Սողոմալիցիքն. և են՝ որ ասա միայն, որպէս Ղազարոսն. և են՝ որ անդ միայն, որպէս մեծատունն: Այլ այս աստանօր զկալ ատցէ քանս. մեք ի կարգ պատմութեանս դարձցուք:

5 Արդ վշտաբեր տարւոյն յաշուն հասանելոյ, մինչդեռ Հոռոմք զթագաւորացն ազմկաւն էին պատանդեալ, ի մտանել արեգ ամսեանն, դարձեալ ա՛յլ զօր էլ ի Պարսից, թէ յառաջնոցն և թէ նոր՝ ոչ գիտեմ. և ընդ անապատ տեղիս աջնպէս զգուշութեամբ չողաւ, որ չկարաց ոք իմանալ՝ մինչև եհաս ի գաւառն որ կոչի Կամախ, և ապա անդ բաժանեալ յեր-

10 կուս, կէսն չոգաւ մինչև ի Կողոնիա, և բոս իւրեանց սովորութեանն առեալ զերկիրն յաւարի. զոր մեք ի դարձին զանցանելն ապա իմացաք: Իսկ կէսն՝ ուշ եղեալ Մելիտինոյ, հասին ի վերայ նորա գիշերաւ. և քանզի գունդ մի հեծեալազօր ի Հոռոմոց կալր պահապան քաղաքին, ի հասանել հինին յանկարծակի զրոհ տուեալ արտաքս ելին: Եւ ի պատահելն

15 իւրեանց՝ բազում կոտորածս առնէին յերկրոցունց կողմանցն և ի լինել պատերազմին, քաղաքն՝ որքան ելանել կարաց, նա զերծաւ. և մարտիկ արքն որ մնացին, այն զհետ փախստականին չողան. իսկ զոր ի քաղաքին ըմբռնեցին, զամենեանս սրակոտոր արարին, կացեալ ի քաղաքին աւուրս երկոտասան, և ի հիմանէ բրեալ ապականեցին զնա և զդաստա-

20 կերտս նորա շուրջանակի: Եւ այս եղև ամբարտաւանութեան նոցա հատուցումն յանկաշառ և յարդարադատ տեսնել, որ հատուցանէ իւրաքանչիւր զարժանն ըստ զործոց իւրոց:

Բայց գաւառք յեկեղեաց ի վալը, ընդ որ գիշերաւ անցին, յորժամ

2 C աստ և անդ տանջին BC չիք որ

3 E զզազարոսն

5 AEFGH վշտաբեր B յանուշ փիս յաշուն H յաշունն

5-6 BCG զթագաւորաց

6 G պատանդեալ պատաղեալ h պատաղեալ փիս պատանդեալ Ծ՝ պատաղեալ պատանդեալ EF արեգական B ամսեան EF չիք ամսեանն

7 A այդ H առաջնոցն Ծ՝ յառաջագոյն

8 B այն փիս այնպէս I այնպէս

9-10 C երկուս

10 B սովորութենէ DI սովորութեան

11 CDI աւարի ABCDEFI զանցանելն

12 EF կէսըն C յուշ ABEFG մելիտինու CDI մելիտինոյ H մելիտինոյ h մելիտինոյ

13 B գունդն H զայր

14 A զոտ փիս զրոհ BC զոտ BC առեալ փիս տուեալ

15 ABCDF կոտորուածս BCD պատահել C միմեանց փիս իւրեանց Fh յերկուց GHS կողմանց

16-17 FGHԾ՝ մարտի կարպն

17 18 G քաղաքն

18 S կացեալը

19 AD հմանէ B հիման

20 EF շուրջանակաւ C յամբարտաւանութեան

21 BCDI յարդարադատէն փիս յարդարադատ տեսնելն F յարդարադատ EF տեսնելն

22 H արժանն

23 ABCDF յեկեղեցայ E յեկեղեցոց H յեկեղեցեաց գաւառը h գաւառն յեկեղեցեաց G գաւառքն

գիտացին զեղեսլ չարիսն Մելիտինոյ, ժողովեցան բազում զօրք աղեղնա-
 ւորացն և կալան զկիրճս ճանապարհին: Իսկ անօրինացն՝ քանզի այլ ճա-
 նապարհի անտեղեակ էին, և զլերինսն թանձրամամ ձիւն ծածկեաց, նո-
 քա անճարացեալ հինգ ամիս զձմեռոցն ի գլուխ մինչև ի նաւասարդի
 5 ամիս՝ ի տեղին գաղարեցին, և զերկիրն ի լուսոյ կենաց բարձին. և
 զանհնարին չարիսն՝ զոր անդ գործեցին, թողին լիշատակ աղբաց չազգս.
 զի զտղայսն և զայլ ապաժամեանսն նշաւակ եղեալ, աշտէիւք և նետիւք
 խաղալով, չարաչար խոցոտելով՝ սատակէին, և ոչ կաթէր ի բնութիւն
 նոցա զութ ողորմութեան. թողում ասել զորս ի գրկաց ծնողացն առեալ
 10 զտղայսն զքարի հարկանէին. իսկ զբարեշուք կանանցն և որք ի սենեկի
 սնեալ էին աղջկունք, զնոցա խալտառականս զի՞նչ պիտոյ է մեզ և ընդ
 գրով արկանել. տեսանե՞ս զչափ չարեացն յորժամ Աստուած ի ձեռաց
 թողու, թէ քանի՞ անհնարին է:

Եւ վասն զի պակասեաց կերակուր մարդոյ և անասնոյ, նոքա ի
 15 բռնութենէ կարեացն հարկեալ, ելին ընդ Խորձեան ի վեր. և քանզի ի
 նոցա երկիւղէ ճանապարհք հատեալ էր, և ձիւն թանձրութեամբ դեռ ու-
 նէր զերկիրն, նոքա կրկին առնէ՛ին զընթացսն. յառաջ զձի և զշորի երա-
 մակ արարեալ՝ դատարկ վարէին, և ճանապարհ բանալին, և ապա զգե-
 րին և զաղին լետոյ տանէին. և այնու ընթացիւք եկին մինչև ի գլուխ
 20 գաւառին ի դիւղն որ կոչի Մորմրեան: Եւ քանզի բերդ ունէր գիւղն,
 ժողովեալ էին ամենայն բնակիչք տեղւոյն: Իսկ Պարսկին յորժամ եհաս
 անդ, իշխանս արար, քանզի կարծեաց՝ թէ հեծեալ կայ ի բերդին. կուս
 հարեալ ձեանն՝ պատրաստութիւն արար պատերազմի: Եւ երթեալ, որ
 զլիաւոր էր նոցա բերդին առաջի, սկսաւ բանս ինչ խօսել առ որ ի բեր-
 25 դին իշխանն էր. բազում շատրուանօք ծածկեալ էր զձիւնն. յորոյ վե-

1 GՏ չարիս ABF մելտենիոյ CDI մելտենոյ E մելտենիոյս H մելտինոյ

1-2 ABCDEFI աղեղնաւորաց

2 B ամենայն փիւսայ

3 H անտեղեակք

4 G անճարացեալ CI ամիսն

5 CI ամիսն BDI չիք ի ABCDEFI տեղն G տեղի

6 H յազգաց

7 A գայդ C ապաժամեանսն B ապաժամեանեն Bլ նշանակ

9 BD գոյթ H ի ծնողացն գրկաց և ի գրկաց ծնողացն

10 H զտղայս G ի քարի G բարեշուք ABDEF կանանց

11 DGI չիք և

15 C ի փիւս ընդ HS խորձայն և խորձեան

16 CGH յերկիւղէ BCDIS ձիւն G ձեանն

17 Ծ՝ նոքա կոխան

18 dI ճանապարհս

19 B գայն H գախն և գաղին

20 ABDF գիւղն CGHIS գեղոյն B մելտեան G մորմարեան H մորմրան և
 մորմրեան S մորմրան Ծ՝ մորմարեան ABDEF Լ. նա GHS և նոքա H նոքայն
 ABD գիւղն CEFCHS գեղոյն

21 BCEFI ուր ժողովեալ

22 A իշխանս F իշխանսն ABCFI և քանզի

23 H ամիսն S ձայն Ծ՝ ձեան BC պատրաստութեան

24 GhS նոցա զլիաւոր էր

25 ABCDEFGHI չիք էր CGHIS յորոյ

քայլ նստեալ ասպար առաջի ունելով, և մեծամիտ ամբարտաւանութեամբ
 դժոխալուր բանս բարբառէր. և որ ի յամբողջին իշխանն էր՝ դիպօղ ժա-
 մու մնացեալ, ի թիւրիլ ասպարին, և նա դիտողիցն հարեալ նեւորիւ՝ առ
 ժամայն սատակեաց: Եւ քանզի զոր ի Հոռոմոյ վայր ի լետոյ, որք առ-
 5 ժամայն փողս հնչեցուցին, զոր լուեալ աւօրինացն, փախստական եղեն.
 Իսկ որ ի բերդին էին, ելեալ զգերի և զաւար որքան կարացին՝ ի ներ-
 քս տարան. բայց Հոռոմն չէր եկեալ յառաջ: Իսկ Պարսիկն յորժամ ետես
 ելթէ չիք ալլ զոր, զարծ արար ի վերայ՝ և յաւարառուացն որոց հանդի-
 10 վեցեալ՝ զնոսա կոտորեաց, և զմնացեալն առ և դարձաւ: Եւ երթեալ
 մերձ ի սահմանսն Եդնուտին, ելին և նաքա և մարտ եղեալ թափեցին
 քաղում գերիս, և լցան աւարաւ, զոր առեալ մտին ի բերդն: Իսկ արիւ-
 նարբու գազանացն պարտաւորեալ ի շեփս եղեալ, և ի մտանել նոցա
 ի սահմանս Տարօնոյ, իջին զօրք ի լեռնէն Սիմն կոչեցեալ, զոր մարդկան
 15 աւփութիւնք Սանասունք ասին ըստ առեալն նախնուոյն իւրեանց. և ի
 դիմի հարեալ, յաղթեցին և կոտորեցին զամենեկեան. և զառ և զգերի
 թափեալ, դարձան ուրախութեամբ փառաւորելով զԱստուած:

Ի սոյն ամի ալրեցին զգեղեցիկ ապարանս սուրբ Կարապետին, զոր
 Հրահատ ոմն ի գործակալաց մեծին Գրիգորի որդւոյ Վասակայ՝ մեծաւ
 ջանիւ շինեալ էր, մինչ երկրին տէր էին. զժամատունն որ առաջի սուրբ
 20 Կարապետին, զոր զեղեցիկալարմար պաշտաստութեամբ յարդարեաց ի
 փառս և ի պատիւ մեծի վկային և կարապետին Քրիստոսի. նաև զալլ
 շինուածսն և զփախակերտ եկեղեցին զոր սուրբ Գրիգոր կոչեն: Եւ էր
 թուականիս մերոյ ամք հինգհարիւր եօթն յորժամ ալս ալսպէս եղև:

2 C բարբառել BCDGI թիւրիւ:

5 GhS աւօրինացն լուեալ

7 ABCDEFGHI չէր եկ

8 G չիք եթէ A այդ GS արարեալ C աւարառուացն

9 E կոտորեցին C էառ

11—12 B արիւնարբու G արեանարբու

12 AFGH պարտաւորեալս S շիկս փխ շիփս Ծ² չիփս Ծ¹ չիք ի

13 A սահմանսն C տարօնոյ G զօրքն

14 C աւփութիւնք S աւփութիւն ABCDEI սանասուն Ծ¹ անասունք Ծ¹ զանասունք
 B նախնուոյ CGHS նախնոյն

15 C զգերին

17 E ապարանսն

18 I հրատ HS զարծակալացն BC ոմն ADEFHI որդւոյն d մեծաւ ծախիւր

20 ABCDFGHI կարապետին էր

21 BCDI մեծ A դայդ

22 B որ գտարք BC չիք էր

23 BD թվականին C թվին Gh թուիւ I և ի թուին ABCDEFGHI չիք ամբ
 G չիք այս EFh այսպէս եղև այս

ԻԲ

ՎԱՍՆ ՉԱՐ ԱՂԱՆԴԻՆ ԹՈՆԴՐԱԿԵՑԻՈՅ ՈՐ ԵՐԵՒԵՅԱԻ Ի ԳԱԻԱՌՆ
ՀԱՐԲԱՅ ԵՒ ՉԲԱՉՈՒՄՍ ԽՌՈՎԵԱՅ

Յակոբոս եպիսկոպոս ոմն որ ունէր գլերակացութիւն եկեղեցեաց
5 տանն Հարքալ, սա ի սկզբան իւրոյ իշխանութեանն առաքինական կեր-
պարանս յանձին ցուցանէր՝ քրձաղգած, պահեցող, բոկազնաց: Եւ ընա-
րեաց իւր քահանայս, որ յար ընդ ինքեան շրջէին. խոշորագոյնստս և
անպաճոյճս, հատեալս ի հեշտալի կերակրոց. և միշտ սաղմոսական երգոցն
պարապէին: Եւ այսու կերպարանօք ի զարմանս շարժեաց զհեռաւորս և
10 զմերձաւորս, և ամենայն ոք ցոնկայր զնա տեսանել: Եւ որք լոյժ
վիսացեալք էին ամբարտաւանութեամբ վասն իշխանութեան, այնքան
ետուն ի հնազանդութիւն նմա զանձինս, որ թէ և զհօգիս հանել հրամա-
յէր՝ չէր ոք որ ընդդիմանայր, և կամ իշխէր բանալ զբերանն և ճիկ հա-
նել: Բայց կեղծաւորութիւն էր այն, և ոչ ճշմարտութիւն. քանզի պտուղն
15 է ծառոյն ծանուցիչ՝ որպէս ի տեսողն իսկ լուաք: Նաև առաքեալ նմին
համաձայն գրեալ, ասէ, թէ «Եւ սատանայ իսկ կերպարանի ի հրեշտակ
լուսոյ. զի՞նչ թէ և պաշտօնեալք նորա կերպարանին ի ձե առաքելոցն
Քրիստոսի»*: Զի զոր օրինակ զմահացու զեղսն լընտանի կերակուրն խառ-
նեն, և որք առնուն՝ իբրև զկերակուր ճաշակեն, և ի մահացու զեղոցն ըմ-
20 քրոնին. այսպէս և կարթընկէցք կերովք թաքուցանեն զկարթնս, զի ի կե-
րոյն խաբեալ՝ ձուկն ի կարթէն ըմքոնեացի, նոյնպէս և անօրէնութեան
մշակքն. քանզի զիւրեանց կորստեան վիճն չհամարձակին յալտնի ցուցա-

* Բ. Կորն. ԺԱ. 13—14

- 2 BCI ազանդոյն ABCDEF Թոնդրկացեացն HI Թոնդրակեցեացն
- 3 BDI հարքա
- 4 A յակովբոս BCDI յակովբ B վերակացութիւն ABCDFGh եկեղեցւոյ EHI եկե-
ղեցւոց
- 5 DI հարքա BDI իշխանութեան E առաքինութեան
- 6 ABCEF պահացաւզ Gh և բոկազնաց
- 6—7 H ընդրեաց
- 7 EI խոշորագոյնստ
- 8 G անպաճոյճ ABCDEhI որք փխ և H սաղմոսատեան h սաղմոսական Ծ՝ սաղ-
մոսացութեան Ծ՝ սաղմոսատեանս
- 9 C պարապեալ HԾ ալ փխ այսու և այսու
- 10 EF զնա
- 11 ABCDEFH վիտացեալ և վիտացեալ I վիտացեալ C իշխանութեան
- 12—13 F և հրամայէր
- 13 E ընդդիմանայր C ճիճ
- 13—14 I հանեալ
- 14 B չիք էր... ճշմարտութիւն
- 16 B չիք ի
- 17 ACdEFI զի՞նչ է ևթէ BD զի՞նչ է ևթէ GH է փխ ևթէ AB պաշտօնայք BD պաշտօ-
նայք և ևթէ կերպարանին A առաքելոց E առաքելոյն
- 18 H չիք զի զոր և զի զոր C զեղոցն B յընդանի
- 20 E ի կարթընկէցք ABefHI կերով G թաքուցանեն
- 21 ABCEF ձուկն DՏ կարթի
- 22 ABCDEFHI մշակն BCՏ իւրեանց G կամ իւրեան B չհարձակին G չհամարձակի

նեւ ումեք. վասն զի և ո՞վ իսկ հաւանէր այնմ թէ և կարի ի մտաց անկած էր, խորասուզիլ կամօք ի խորխորատ, լորմէ չիք հնար ելանելու: Վասն ալն ալնորիկ մերով բարեպաշտ կրօնիւք կերպարանին առ ի դպարգամիտսն խաբելոյ, և քաղցրական բանիւք պատրեն դմիտս անմեղացն.

5 քանզի բանք նոցա իբրև գրաղցիկեղ ճարակին. զի որպէս ախտն ալն դժուարին է առ ի բժշկել, այսպէս և ի նոցանէ ըմբռնեալքն հազիւ կարեն կալ յակաստանի:

Վասն նոցա իսկ պատուիրէ տէրն մեր ի կենարար իւրում աւետարանութեանն. «Զգո՛յ՛ լերուք ի սուտ մարգարէիցն որ գան առ ձեզ ի հանդերձս դառնենիս, և ի ներքոյ են գալլք յափշտակողք»*. նաև առաքեալն զնայն ուսուցանէ Փիլիպպեցւոցն, խրատեալ ի տէրունական հրամանացն. «Զգո՛յ՛ լերուք ի շանց անտի, զգո՛յ՛ լերուք ի չար մշակաց անտի»**: Գանդի յարտաքին թշնամւոյն զգուշանալ դիւրին է. բայց ի ցեղակցութենէ պատերազմացն դժուարին է ապրիլ, որպէս Հաբելի և Յովսէփի:

15 Կալ դիպեցան իրքն: Արդ սոքա թէ յալլալեզու ցեղից էին, լորմէ՛ և էին, մեզ զգուշանալ դիւրաւ էր. բայց որպէս գրէ երանելին Յովհաննէս, թէ «Առ ի մէնչ ելին, ալ ոչ էին ամենեքեան նոքա ի մէնչ»***. և ալսմ գիտուն լինել դժուարին է: Համալեզուք և համացեղք, ի միոյ ականէ բղխեալք քաղցր ջուր և դառն. թէպէտ սուրբն Յակովբ յանհարինս ա-

20 սաց զայս, բայց սակալն առ մեք եղև այս. ի քաղցր ականէս յայսմանէ՝ զոր գերափառ առաջնորդն մեր հնգետասան ամաց քրտնալիլ աշխատութեամբ իշեալ ի խորս երկրի, և ի խորութենէ փորուածոյն բղխեցոյց մեզ աղբիւր լորդախաղաց ուղիւք, ըստ Եզեկիէլի տեսողութեանն՝

* Մատ. Ե. 15. ** Փիլիպ. Գ. 2 *** Ա. Յովհ. Բ. 19

- 1 BCI չիք և DEGHՏ ոչ փխ ով 1 այսմ Ծ՝ իբրև թէ
- 2 B խորատ փխ խորխորատ DI ելանելոյ
- 3—4 DI պարգամիտսն F բարգամիտսն
- 6 ABC բժշկել
- 7 F կալ ի հաստատութեան
- 8 ABDEHIS տէր հ տէրն B չիք մեր
- 8—9 BDEFI աւետարանութեան
- 9 G զգուշ F մարգարէից
- 9—10 C չիք հանդերձս
- 10 CDEFGHI յափշտակողք A ասակեալ B առաքեալ
- 11 ABCDEFI փիլիպպեցւոցն
- 12 G զգուշ լերուք ի շանց անտի զգուշ 1 չիք զգուշ... անտի
- 13 B անդի BCDFI թշնամոյն HS թշնամեացն հ թշնամոյն
- 14 D պարգամացն փխ պատերազմացն EF հաբելի G արելի
- 14—15 G յօսեփայ
- 15 C դիպեցաւ C չիք իրքն H թէ սորս
- 16 H դմեզ B չիք ի E յօհաննէս
- 17 EF այս
- 18 ABGH համացեղք GS ականէ
- 19 BCEFGH բղխեալ CG ջուր քաղցր CDEFGHIS յակոր EFHIS յանհարին G անհարին
- 20 CGHIS մեօք B յայս
- 21 GS հնգետասանամեալ C ամօք
- 22 BDI չիք ի ABCDI խորութեան ABCFGHI փորածոյն S փորումոյն հ փորումոյն
- 23 AB աղբիւր B ուխտիւք E ուխտիւք A եզեկիէլի I եզեկիէլի DI տեսողութեան

ականակիտ և յստակ, յոր ներձուածողական ժանգաբուղիս առուքն ոչ կա-
րացին մուտ առնել: Քանզի պատուար ճշմարտութեանն ի վերայ վիմի
հաւատոյ հաստատապէս ամրացեալ էր, մինչև ի մամանակս վերջինս.
զոր և ինքն իսկ լուսաւորիչն մեր մարդարէական հոգւովն տեսեալ, զի
5 գառինքն գալլբ եղին և արեան ճապաղիս հանէին: Եւ այս եղև ի
բազմանալ անօրէնութեան մարդկան ի վերայ նրկրի, և ի ննջել բարի
տանուտեառն որ ցորենոյն էր սերմանող. ապա թշնամւոյն ճարակ գր-
տեալ, ցանեաց որոմն ի մէջ ցորենոյն ըստ աւետարանական առակին:
10 Սառնեցաւ և դառնութեան մրուրն ընդ կենեղուտ ջրոյն որ ի տանէ տեա-
որն աղբւրանայլ. բայց կանուխ յայտնեցաւ վարդապետաց եկեղեցւոյ,
որք զորոմն մնասակար արմատաքի խլիցին ի լանդէ հաւատոյս մերոյ,
և զմրուրն դառնութեան քամեալ ի բաց պարզեցին՝ առողջացուցանելով
զջուրսն աղիւն ճշմարտութեան, ըստ սրբոյն Եղիսէի կանխախարդար յար-
մարմանն: Եւ այսոքիկ այսքան. բայց ժա՛մ է ի գլուխ ճառին դարձու-
15 ցանել զբանս, որպէս զի հաւատարիմ լիցի մեզ ասացեալս:
Արդ անդրանիկ արքանեակն և համաշունչ հօրն ամենայն չարեաց՝
յորժամ յաստիս ուժի զօրացաւ կեղծաւորական բարի համբաւն՝ զոր համ-
բաւեցին դնմանէ անմիտ մարդիկ, սկսաւ այնուհետև ի նպատակ հաւա-
տոյ մերոյ նետաձիգ լինել, որոյ սլաքքն միեալ էին կայծակամբք կաղնը-
20 տոյ: Քանզի յոյժ խօսնակ էր ալրն, և ճարտարալեզութեամբ կախարդէր
զբազմաց լսելիս. և կարծէր այնու հիմամբ տապալել զեկեղեցի սուրբ. և
ոչ ած ի յիշումն զտէրունական հրամանսն և զանվրէպ խոստումնն առ Պետ-
րոս, թէ ՇՊու եռ վէմ, և ի վերայ այդր վիմի շինեցից զեկեղեցի իմ, և
զրունք դժոխոց զնա մի յաղթահարեսցենք*: Ո՛չ հաւատաց այսմ, այլ
25 առանձնական բանս իրրև զմարդոյ ուրուք լուաւ. վասն որոյ ի պալքար

* Մատ. 29. 18

- 1 ABDEFHI զոր h յոր I ժանգաբուղիս BDI առուքն C առուք
- 2 BCDEI ճշմարտութեան
- 3 B հաւատու
- 4 B ինք
- 5 BC գառինք AEF ճապաղիս
- 7 H է h էր B որոցէնոյն էր C որոց նոյն էր BCDI թշնամոյն
- 8 B չիք ըստ
- 9 BC դառնութեամբ BD մրուրն I կեղենուտ G ջրոյ
- 10 ABEF աղբւրանայլ
- 11 ABCDEFI զորոմն ABCDEFI արմատով I հաւատոցս
- 12 I առողջացուցանել
- 13 CG զջուրն
- 13-14 HS յարմարման և յարմարմանն
- 17 F աստիս BCHS յուժի A համբաւաւն I համբաւովն
- 18--19 S հաւատոյն
- 19 ABCDEFGHI սլաքն
- 19-20 BCDFI կաղնոյ
- 20 CDGHS ճարտարալեզուութիւն
- 21 C հիմամբ
- 22 Ce էաժ CDGI խոստումն
- 24 A այդ
- 25 Պ՝ առանցական

մտեալ, կարծէր սափրել զփառս եկեղեցւոյ, որպէս պոռնիկ կինն ալն ի հնումն՝ զհերսն Սամփսոնի, զի մատնեացէ ալլազգեացն զանպարտելի անձն ալսինքն օցտողաց ճշմարտութեանն զեկեղեցի սուրբ, զոր զնեաց պատուական արեամբն իւրով տէր մեր Յիսուս Քրիստոս, և պսակեալ 5 փառադարդեաց յամենայն խաչին, կանգնելով ի նմա սեղան խորհրդական յօրինակ եղեմական կենաց ծառոյն՝ որով պտուղն անմահացոցի՝ ստուգապէս զմարմին կենարարին ծանեալ, ըստ իւրում անսուտ հրամանին, թէ «Որ ուտէ զմարմին իմ, զմահ մի՛ տեսցէ յաւիտեան»*: Արդ տն՝ս զու զնորա մեքենաւոր խորամանկութիւնն, թէ որպէս օձաձև խարդա- 10 խանօք հնարէր հեղուլ զապականիչ թոյնաւ յառողջսն հաւատով:

Չառաջինն՝ ընտրութիւն սկսու առնել ի մէջ քահանայից ըստ ար- ժանաւորութեան, և անարժանիցն ասաց լոել. և իբրեւ ալսու հաճոյ թուեցաւ բազմաց՝ ապա ի վերայ սորին և ալլ միւս ևս լաւել. քանզի ար- ժանաւորացն հրամայէր ի տարւոյն երկու միայն մատուցանել պատա- 15 բադս: Եւ զի ի նիկիական կանոնսն գրեալ է. Թէպէտ և լոյժ մեղաւոր իցէ, պա՛րտ է զխոստովանութիւնն ընդաճել, և տէրունական մարմնոյ և արեանն հաղորդեցուցանել, և պատարագաց և ամենայն քրիստոնէական կարգաց արժանացուցանել՝ զալս նա բնաւ և յականջալուրս ոչ ընկալաւ: Ալլ ալսպէս ուսուցանէր, թէ որ ինքն իւրով անձամբն՝ որով մեղաւն և 20 նովիմբ չապաշխարեաց, նմա ո՛չ յիշատակք օգնեն և ոչ պատարագք. և իւր կամարարօքն ի հենդն արկեալ ծիծաղէին, և զանասունն բերեալ առաջի կացուցանէին, և ալսպէս ասէին. Ա՛յ տառապեալ չորքոտանի, թո՛ղ թէ նա զիւր ժամանակն մեղս արար և մեռաւ, զու զի՞նչ մեղար որ ընդ նմա մեռանիս: Եւ առ ալս լերկուս բաժանեցան ժողովուրդք, յոմանց ըն-

* 8ով, Գ. 56-58

- 1 F եկեղեցոյ
- 2 G մարմնեացի A ալլազգեացն
- 3 A անձնն BCDI ճշմարտութեան EF եկեղեցի G չիք ճշմարտութեանն A զնեաց ուղղված է փրկեաց d փրկիչն զնեաց I փրկիչն օգնեաց
- 5 H փառադարդեալ h փառադարդեաց
- 6 G ծառոյն կենաց ABDEFI պտուղ
- 7 BC ստուգապէս DFI զմարմինն
- 8 B և զմահ D իմ և ըմպէ գարիւն իմ
- 9 BC զնա փխ զնորա B խորամանկութեան DHI խորամանկութիւն h խորամանկութիւնն
- 10 B առողջսն
- 11 ABCDEFGI զառաջինսն H քահանայից ի մէջ h ի մէջ քահանայից CDI քահանայիցն
- 14 DI տեղւոյն փխ տարւոյն
- 14—15 CGh զպատարագս
- 15 BCDEFI չիք ի C նիկիական
- 16 Bi և զխոստովանութիւնն CI զխոստովանութիւն
- 17 D արեան
- 18 C արժանաւորեցուցանել I տկանջալուրս
- 19 A ալլ HԾ՝ չիք ոչ h ոչ Gh ով փխ որ
- 20 I յիշատակ
- 21 DI կամարարքն EFGh հեզն I հեզս I) զանասունն FGh զանասունսն
- 23 ABCDEFI ինչ
- 24 C չիք առ E երկու ABCDEF և յերկուս B չիք յոմանց... և F ոմանց ընկալեալ

կաշեալ եղև այս, և յոմանց ոչ, և իբրև ամենայն մարդ ի ծուփս և ի տարակուսանս անկեալ կայր, և խնդրէին զելս իրացն իմանալ. նաև որք ի ժամանակին յանապատս և ի քարանձաւս առանձնական ճգամքք միշտ զհաճոյս Աստուծոյ կատարէին, մեծաւ հառաչմամբ և արտասուալից պաղատանօք խնդրէին այցելութիւն ի բարերար տեսունէն: Այլ և երկիցս ժողով եղև բազում հարց և հալրապետաց և քահանայից և խառնիճաղանճ բազմութեանց՝ որոց ոչ գոյր թիւ: Բայց զի իշխանք գաւառին ամենեքեան ի նորա կեղծաւորական կերպարանացն իբրև շղթալիւք կապեալ էին, խոստանային պատերազմի օրինակաւ մեռանել յառաջ՝ քան թէ զնա ի ձեռս ժողովոյն տալ: Եւ նա նեստորաբար ի տան նստեալ մեծաւ խրախուսանօք ի ձեռն պատգամաց՝ խոնէր ժողովոյն պատասխանի, լուսացեալ իշխանացն օգնականութիւն և ոչ յԱստուած. ոչ ածեալ զմտաւ զգաւթական երգսն, թէ «Բարի է յուսալ ի Տէր, քան յուսալ իշխանս»*. կարծէր վարշուէրն՝ մարդկան օգնականութեամբ յաղթել ճշմարտութեանն: Այլ Աստուած՝ որ ոչ թողու զգաւագան մեղաւորացն համարձակել ի վիճակս արդարոցն, զի մի՛ ի չարութիւն արդարքն զձեռս իւրեանց ձգեսցեն. որ վկամս երկիւղածաց իւրոց առնէ, և աղօթից նոցա լսէ. որ առնէ ի մրրիկս հանդարտութիւն, և ածէ յերաշտութեան անձրև, և զայն՝ միոյ արդարոյ աղօթիւք, նա յայց ել մեզ և արար փրկութիւն 20 ժողովրդեան իւրոյ, որ զիտէ ըստ խորին իմաստութեան իւրոյ ի հեռուստ հիմն արկանել մեծամեծ իրաց, և աստ տնտեսեաց որքան արդեօք էր օգտակարագոյն. և եղև այսպէս:

Կրօնաւոր ոմն անուն Եսայի ի Կարին գաւառէ՝ ի բարեպաշտ տոհմէ, որ վասն բարի համբաւոյն երթեալ յարեալ էր ի նա, յորժամ այս-

* Սաղ. ձԺԷ. 8

1 I «մանց ոչ

2 EFG իմանալ զիրացն և զիրացն

4 G զհաճոյս ABCDEFGHI խնդրէին փխ կատարէին I և մեծաւ

4—5 H չիք մեծաւ... խնդրէին և մեծաւ... խնդրէին

5 A այդ

6 BC երկնից փխ երկիցս B չիք եղև DI եղեն

6—7 A խառնիճանճ

7 ABDEF որ փխ որոց FGh չիք զի H չիք գաւառին և գաւառին

8 DEGH իբրև ամենեքեան [h չիք իբրև] H չիք կեղծաւորական և կեղծաւորական և զգէշ կերպարանացն HS կերպարանաց DS շղթալի H չիք շղթալիւք և շղթալիւք

11 B խրախուսանօք Ծ՝ խրոխտանօք փխ խրախուսանօք

12 BDI իշխանաց C իշխանաց FH յօգնականութիւն

13 FGh զգաւթեան

14 B կարծէ E վարշուէր H օգնականութեամբ

14—15 BDI ճշմարտութեան

15 A այդ EFGH զգաւագանն ABDEFGI մեղաւորաց

15—16 G համարձակել

16 ABCDEFGI արդարոց

18 DI չիք լսէ C յերաշտութեանն

19 F արդար H չիք մեզ և մեզ

20 E ժողովրդեանն

21 AB արդեք DEF արդեք

23 C անուն նորա B կարգին փխ կարին

24 H բարեհամբաւուն CDEFI համբաւուն

- պիտի յոյզք և խնդիրք գարթեան ի վերայ նորա, նա ուշադրութեամբ
 դէտակն կալաւ ի վերայ. քանզի յոյժ իմաստուն էր այրն, և յոյժ մտեր-
 մութիւն ցուցեալ առ նմա՝ մի ի հաւատարմացն նորա ցուցանիւր, և
 տեսեալ և տեղեկացեալ նորա մօղնեայ կրօնիցն, անյապաղ երթեալ պաւ-
 5 մեաց սուրբ հայրապետին Սարգսի: Որոյ լուեալ, և ի վերայ հասեալ
 գործոյն, կոչէ առ ինքն քաղցրական բանիւք զթշուառական տնձն, և ըստ
 արժանւոյն հատուցց նմա. քանզի ի քահանայական կարգէն լուծեալ, և
 ազուհասարոյժմ կերպարանօք խորան յերեսս նորա եղեալ, քարոզն առ
 նմին աղաղակէր, թէ՝ Որ ի սրբոյ Հոսաւորչին հաւատոյ սողոսկեալ լա-
 10 նօրէն Թոնդրակեցեացն ի մարդադէմ գազանաց փարախն մտեալ միաբանի,
 դատ և իրաւունս զայս կրեսցէ: Եւ հրամայէ ի բանտի արգելաւ զամե-
 նաթշուառ տնձն, քանզի կամէր թէ զղջանայ թերևս, և խոստովանի ի
 բաց կալ ի պիղծ աղանդոյն. զի յոյժ ողորմէր կորուսեալ անձինն:
- Այլ քանզի ըստ երեմիայի բանիցն՝ ոչ հօրն զայրելն մոռանալ կա-
 15 րէ, և ոչ հնդիկն զսեռութիւնն, և ոչ ինձ զխալտութիւնն, այսպէս և ոչ
 չարն զիւր շարանալն. քանզի ի գիշերի հատեալ զբանտն և փախստա-
 կան եղեալ, անցանէ յաշխարհն Յունաց՝ և հասանէ ի թագաւորանիստ
 քաղաքն Կոստանդնուպօլիս. և չարախօս լինի զհաւատոյս մերոյ, և խընդ-
 րէ մկրտիլ ըստ նոցա կարգացն: Իսկ նոքա ըստ իւրեանց իմաստութեանն
 20 տեղեկացեալ, և ի վերայ հասեալ գործոյն՝ ոչ առնուն յանձն. այլ ասեն.
 Թէ՝ Զոր Հայոց խոտեալ և անարդեալ վասն հաւատոյ՝ և մեք չընդունիմք:
 Եւ իբրեւ չլաշտդեցաւ նմա այս, ելեալ զայ անցանէ ի գաւառն Ապահու-
 նեաց ի բնակարանն սատանայի, յաստուածութեաց ժողովն և ի գազանաց
 գառագիղն, որ կոչի Թոնդրակս. և անդ առժամանակ մի զանխլաբար որ-

1 BC նոցա փխ նորա C յուշադրութեամբ

1—2 GHS ուշ եղեալ դէտակն

2 H վեր և վերայ B է փխ էր

6 ABDEFG բանիւ ABCDEFG անձնն

7 ABCDEFHI արժանոյն

8 E ազուհասարոյժ C եղեալ յերեսս նորա

9 ABCDEFGHI նմին նորա BCDI չիք ի B սրբոց

10 ABCD Թոնդրակեցեացն EF Թոնդրակեացն GS Թոնդրակեցաց ABCDFHI գազա-
 նացն B միարան

11 G զիրաւունս I հրամայեցէ BI բանտ C բանդ

12 AEF անձնն

13 BDI կորստեան C կորչստեանն

14 A այդ AEEFG հուր

15 ABCH հնդիկք DEFI հնդիկ BDEF զսեռութիւն B չիք և ոչ... այսպէս GH ինձ
 DECHI զխալտութիւն

17 F յանցանէ

18 DI ի կոստանդնուպօլիս (I կոստանդնուպօլիս) A կոստանդնուպօլիս DI զհա-
 ւատոյն

19 G նոցա փխ նորա I ընդ փխ ըստ BDI իմաստութեան

20 H այս փխ այլ BCD չիք գոր I ի փխ գոր HԾ՝ հատեալ և խոտեալ Ծ՝ ասեալ

21 dI անարդեալն

22 BCDI չիք իբրեւ ABCH չաջողեցաւ BDI այս նմա EFh չիք գայ

23 DGIS բնակարան H բնակարանս

24 AEF գալտագիղն

չացեալ: Բայց ասին՝ թէ և նորա չընկալան զնա վասն առաւել պղծութեանն. վասն որոյ ելեալ ի լեառն Ուլաթալ, և անդ չիւրալացն գտեալ յագարակս և ի բացագոյն տեղիս, առ նոսա դադարէ. և անցուցեալ անդ զաւուրս իւր, երթեալ չարապէս մեռանի ի քաղաքն որ կոչի Մուհարկին: 5 Ոչ երթեալ ըստ գրոց կանոնի և ոչ համաձայնեալ քրիստոնէից. ի բաց թողլի է. վասն որոյ մեռաւ իբրեւ զէշ, և թաղեցաւ իբրեւ զգէշ, չար չիշատակ թողեալ զկնի իւր. զի ամենայն որ լսիցէ զպատմութիւնս զայս, անէծս արձակեսցէ զհետ նորա:

ԻԳ

10 ԹԵ՛ ՈՐՊԵՍ ԵՒ Ի ՄԱՆԱՆԱԼԻՈՅ ՍԱՀՄԱՆՍԸ ԲՈՐԲՈՐԵՑԱԻ ՀՐԳԵՀ ՄՈՒՈՐՈՒԹԵԱՆԸ, ԱՍԵԼԻ Է

Կունծիկ ոմն շնանուն արեղալ որ բնակէր մօտ ի բերդաքաղաքն որ կոչի Շիրնի, որ զեռ ևս այսօր ագարակին զնորայն անուն կոչեն. սա հնագոյն դուով աւուրք՝ ունէր լինքեան զպղծութեան խմորն. քանզի 15 ուսեալ էր ի շնարարոյ արեղալէ ումմնէ՝ որ հաժբաւէր զինքենէ՝ թէ յԱղուանից է. բայց նա անդրանիկ էր սատանայի, և շտեմարան խորհրդոց նորա, ուստի ծուխ հնոցի դեհնոյն մշտաբարբաք ընդ բերան նորա ելանէր, յորմէ բազումք դեղ առեալ սատակեցան: Արդ այս Կունծիկս ժիր մշակ գոյով սատանայի՝ որսացաւ զկին ոմն, որում Հրանոյշ կոչիւր. որ 20 էր ի զլիաւոր և լընտիր ազգէ և տէր ագարակի և սահմանակից նորա: Եւ իբրեւ լցաւ ի նորա մահաշունչ թիւնիցն՝ ոչ շատացաւ իւրով կորուսեամբն, այլ զբազումս սատարս իւրոց խաբիցն յարդարեաց: Եւ նախ և առաջին զերկու կանայս, որ էին նորա տոհմակիցք. որոց անուանքն կոչին այսօրիկ, միումն Ախնի և միւսումն Կամարալ, որ էր արդարեւ կա-

1 B չիք և ABCI առաւելեալ E յառաւելեալ

1—2 B պղծութեան E պղծութենէն

2 AF լեառնն

3 F դադարէր DI և անդ

4 ADE մահուարկին BCFHI մահուարկին

5 EFG բրիստոնէիցն

6 B թագեցաւ իբրեւ զէշ EF չիք և... զգէշ

8 H այս DI արձակէ

11 BCDI մուրուքեան

12 BC բունծիկ BCD չիք ամեն Gհ չիք մօտ

13 Տ շիրի EFGհ չիք այսօր BCDEFHI կոչեն անուն ի անուն կոչեն

14 C ինքեան

15 H շնարարոյ

16 d յաղուանից BC է փխ էր

16—17 G խորհրդոցն

17 BD ի զեհնոյն ABCDEG միշտ բորբոք

18 BC չիք այս

19 F չիք գոյով C և որսացաւ B զկնի փխ զգին E հրանոյշ

20 BD յընդիր CH ընտիր և ընտիր

21 H չիք նորա և նորա E թունիցն ABGI իւրոյ E իւրովի

22 A այդ G զբազում Տ նաեւ փխ նախ և

24 ADF կամար d կամարար

մարար սատանայի: Եւ երկոքեան սոքա քորք հարազատք, սոքա պոռնք-
կական մոլեգին ախտիւն, որպէս օրէն է նոցին փարախին, և կախարդա-
կան արուեստիւ՝ վարդապետք եղեն սատանայի, յորս զօրացաւ հալլին
ամենայն չարեաց. որք «Սրեցին որպէս սուսեր զլիզուս իւրեանց, ըստ
5 սաղմոսական երգոյն, և լարեցին զաղեղունս իւրեանց յիւր դառնութեան»^{*}
Նեառաձիգ լինել յուղիղան սրտիւք. որք հարին և կարիվէր սատակմամբ
վիրաւորեցին զրազում անմեղ ոգիս: Եւ քանզի ի հալլինի ժառանգու-
թենէ ունէին զիւզս երկուս, զնոսա կազազս և հանգրուանս պատրաստա-
կան արարին վիշապ օձին կամակորի, յորս բունեալ սաստկապէս հենդ
10 զմաղձն իւր. և նոքա մատուցակալ, շուրջ զինքեամբք բնակողացն ար-
բուցին ի կորուստ. վասն սորին այսորիկ գրեաց Մովսէս. թէ «Սրամը-
տութիւն վիշապաց է գինի նոցա, սրամտութիւն իժից՝ անհնարին առ ի
բժշկութիւն»^{**}:

Իշխան ոմն Վրովեռ անուն՝ սոցին ջառուկ կանանցս եղբայր կամա-
15 բար եղեալ, սա յառաջ գոլով առողջ ի հաւատս, յառաջադէմ էր ի հան-
դէս բարեպաշտութեան, մինչ զի կրօնաստան շինեաց լիւրում ժառան-
գութեանն՝ ճգնաւոր եղբարս ժողովեալ ի նմա. և ընդարձակ սահմանօք՝
անկարօտ պահէր զկեանս նոցա, որոց առաջնորդն Անդրէաս անուն ճա-
նաչի, յոյժ անուանի ի կրօնաւորական մրցմունս: Առ սոսա գալր իշխա-
20 նըս այս յամենայն ամի ի պահս քառասնորդացն, և հանդիսակից լինէր
նոցա մինչև լաւուրս մեծի պասեքին, և բազում ալլ գործս բարեաց ցա-
ցանէր ի սոցա սպասաւորութիւն. նաև յաղքատանութիւնս և ի քահա-

* Սաղ. ԿԳ, 4. ** Բ. Յրէնք. ԼԲ. 33

- 1 C երկոքեանս G երկոքեանս H քորք
- 1—2 F պոռնքկական
- 3 G արուեստիւ B յորք CI յորոց
- 4 H չարեաց սատանայ h չիք սատանայ B սրեցին փխ քրեցին
- 4—5 G չիք ըստ... իւրեանց
- 5 BCDEFHI երգոցն
- 6 CDF կարեվէրս I սատակմամբ և կարեէր
- 8 ABDEF գեւղս CHS դեօդս G զգեօդս H չիք զնոսա h զնոսա ABDEF հանգրուան
- 10 ABCDEFI զմաղձ
- 11 C չիք սորին
- 12 B չիք է DI իժին E յիժից Gh անհնարին է
- 12—13 EF առանց բժշկութեան
- 14 BCI վարվեռ G վովեռ H վրվեռ ABCDEFGHIS ջառուկ [ճիշտ ընթերցումը տե՛ս՝ շնոր բազիրք հայկազեան լեզուի], հատոր երկրորդ, Վենետիկ, 1837, էջ 671. տե՛ս՝ նաև Երայր Ն. Բիւզանդացի. Հայկական բառաքնութիւն, ուղղութիւնք ընթերցումածոց մատենագրութեանց նախնեաց և նշանակութիւն բառից ինչ. Կոստանդնուպօլիս, 1880, էջ 19] ABCDF կանացս d կանանցս
- 16—17 B ժառանգութիւն DI ժառանգութեան
- 17 H եղբայրս ABCEI ժողովելով
- 18 D չիք առաջնորդն E յորոց
- 18—19 I որոց անդրէասն ճանաչիւր անուն առաջնորդին
- 19 F չիք ի
- 20 I պահ AEFh քառասնորդացն H քահանորդացն
- 21 C ալլ բազում
- 22 C սպասավորութիւնն E չիք ի

նախից հնազանդութիւնս՝ քան զբազումս յառաջագէտ ցուցանիւր: Զսակարթեալ չարին ի ձեռն կանանցս ախոցիկ, որք ապականադործ ախտիւ պոռնկեցան ընդ նմա անխտրապէս, ոչ ամեալ զմտաւ զարեան մերձաւորութիւնն. քանզի ախոցիկ են կաղաղք կորստեան նոցա: Սոյն այս է 5 և չորրորդ զուստր սողոմոնեան տգրկին. վասն ուրին պատուիրէ ատուածալին առաքեալն, «Մի՛, ասէ, ի ցաւս ցանկութեան, որպէս և այլ հեթանոսքն, որ ոչ ճանաչեն զԱստուած»*: Տեսանե՛ք զի հեթանոսական է ախտն այն. տե՛ս որպիսի՝ հանդէս առնէ վասն նորա աստուածալին երջանիկն Սողոմոն. «Որդեակ, ասէ, պահեա՛ զքեզ ի խառնակութենէ օտար 10 կանանց, զի զորս գտանէ յանմիտ մանկանց, քաղցրական բանիւք հաւանեցուցանէ մնալ առ ինքեան. քանզի մեղր կաթեցուցանեն շրթունք կնոջ պոռնկի, որ ժամանակ մի քաղցրացուցանէ զքիմա հաւանելոցն, և լետոյ դառնադոյն գտանի քան զլեղի. քանզի առեալ տանի զհոմանիս իւր իբրեւ զշուն տոռնեալ, և իբրեւ զշուարակ ի զենումն, և իբրեւ ալծեամն 15 խոցեալ նետիւ զլերդակողմն. և ոչ կարէ բուժիլ ի նմանէ մինչև հասուցանէ պնա մահու հանդերձ ի զժոխս, քանզի թափք զժոխաց է տուն նորա»**:

Ախոցիւք թակարդեալ ողբալին այն Վրվէռ, մերկացաւ զպարկեշտութիւն, անկաւ ի հաւատոց, եղև թշնամի Աստածոյ և սրբոց նորա. եթող զտէրն՝ որ սուրբ աւագոսնաւն ծնաւ զնա, մոռացաւ զԱստուած՝ որ 20 մարմնով և արեամբ իւրով կերակրեաց զնա: Ելեալ ի տանէ, անկեալ ի պատուոյ, մոռացաւ զուխտն աստուածեղէն, հեռացաւ ի ճգնաւորական կարգացն հաղորդութենէ. և որ երբեմն կրօնաւորաց ժողովարան էր տեղին՝ զոր մեծամեծ ծախիւք և աշխատութեամբ շինեալ էր, ուր դասք սաղմոսասացաց և պարք պաշտօնէից քաղցրածալն երգովք ընդ վերին

* Ա. Թեսա. Գ. 5. ** հմմ. Առեկ. Ե. 3.

- 1 I զբազում
- 3—4 ABCDI մերձաւորութիւն EF մերձաւորութեան
- 5 EF չիք զուստր F սողոմոնեանն
- 6 ABEF առաքեալ G ցաւ A այլ
- 7 HՏ հեթանոսք
- 7—8 DI չիք տեսանես... այն
- 8—9 F չիք երջանիկ
- 9 AB սողոմոն G սողոմոն F չիք ասէ
- 10 I զոր
- 11 GՏ ինքեանս I յինքեանս
- 12 ABCDHI պոռնկի կնոջ h կնոջ պոռնկի BCEh հաւանեցեացն
- 13 B առեւ փխ առեալ
- 14 I իբր BC զուատակ
- 15 H չիք նետիւ h նետիւ AEFI զլերդակողմն di ի լերդակողմն B զնոսա I հատուցանէ
- 16 h թագր H ետուն
- 17 C վարվէռ E վալեռ
- 18 BC և ի DI հաւատոյ
- 19 A աւագաւն
- 19—20 G չիք մոռացաւ... զնա
- 20 DI արեամբն
- 22 H կրօնաւորացն I ժողովրդեան
- 24 I սաղմոսասաց DI երգօք

զօրան միաձայնութեամբ զԱստուած օրհնէին: այսօր լռեալ են ձայնքն, լաւեր լանմարդի է տեղին: Եւ յետ այսորիկ դի՞նչ. հրթեալ թշուառահանն միաբանեցաւ ընդ չարադի կանայսն, և զագարտիսն՝ որ իւրեանց բնական տեղիք էին, զորն յառաջ սակաւ մի լիշեցաք, որոց ոնուանքն 5 կոչին միումն կաշէ և միւսումն Աղիւտոյ, գրնակիչս տեղեանցն զամենեւսեան ընդ ինքեանս միաբանեցին. և ապա գիւտիսն կատաղութեամբն մոլեալ, զեկեղեցիան՝ որ իւրեանց օձաբնակ տեղիան ի վաղնջուց շինեալ էին, զայն ի խոպան դարձուցին: Եւ յանդաստանացն՝ ո՛ւր և դիպող ժամ հանդիպէր նոցա, զփրկութեան մերոյ զնշանն և զտէրունական յաղ- 10 թութեան զգէնն՝ որով ընկաւ մահու յաղթութիւնն և բարձան առ ի մէնջ առածք կամակոր թշնամուցն, յորս երանելին Պօղոս զարարածովքս զանց արարեալ ի նորին զօրութիւնն պարծէր, «Մի լիցի ինձ, ասէ՛ պարծիլ, բայց միայն ի խաչն տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի»*, նոքա վրէժ- խնդիր լեալ հօրն իւրեանց սատանայի, խորտակէին անամօթաբար: Բայց 15 որովհետեւ զխաչն լիշեցի, ամից ի պատմութիւնս և այլ սքանչելեաց զրոյցս, որ ամենեկուն սարսափումն բերէ լսողացն:

Ի հատուածս լերինն Պախրալ որ այժմ կոչի Գալլախազուս, առա- ջին հարցն աւան ինչ էր զոր Բաղմաղբիւր կոչեն. ուր զԱստուածային նշանն բաղմապայծառ վայելչութեամբ կանդնեալ էին. որ և զանուն գեղ- 20 ջըն ի նոյն փոխեալ՝ Խաչ անուանեն մինչև ցայսօր: Զաւուր մեծի Պենտեկոստէին ի գիշերին եկեալ՝ որ նոր կիւրակէն կոչի, կամարար մշակքն սատանայի, մրճով հարեալ զթաղ Աստուածընկալ նշանին՝ մանրեալ լեր- կիր ընկեցին, և ինքեանք զանխլարար յօձաբնակ յորչս իւրեանց երթեալ մտանէին. ընդ որ հիացաւ երկին ի վերուստ, և երկիր առհասարակ զար- 25 հուրեալ զգողի հարկանիւր. զայն արարուած ողորոց արուսեակն, և սգաց

* Պաղա. 9. 14

1 B զօրն I չիք են

3 D1 զագարակս

4 EFGIS զոր D1 յառաջն

5 D1 կոչի F աղաոյ G գրնակիչսն

7 E իւրեանց G տեղին

8 I դարձուցի

9 A հանդէր փխ հանդէպէր I հանդէպ էր

10 CGI գէնն BCDEFGI ընկալաւ BCDEGI յաղթութիւն

11 G առածս C թշնամուցն D յոր D1 զարարածովս

12 B1 զօրութիւն FGH լինիցի B չիք պարծէր... տեւ

13 H խաչ B չիք տեառն C մեր

14 D չիք խորտակէին անամօթաբար

15 A աղ H սքանչելի

16 EF զրոյց GS լսողաց

17 ABCDEFGI հատուած BCD պախրա d պախրայ

18 ABDEF բաղմաղբիւր CHS բաղմաղբիւր Ghm՝ ողորմ ողբիւրք

19—20 BCI գեղջին BCDEFHIS նոյն

20—21 ABCEF պենտեկոստէին GH պենտակոստէին

21 BEFG գիշերի DEFGI կիւրակէն I կոչեն BC մշակն

22—23 C երկիր

23 BC յանձնարնակ S որչո H չիք իւրեանց h իւրեանց

24 HS հիացան S երկինք d1 ընդ այն

25 F արիւսեակն

երեկորեայն խրթնի: Արդ ըստ սովորական կարգաց ի հաւախօսի ժամուն յարուցեալ երկցուն՝ եկն առաջի խաչին, զմեծի կիւրակէին սլաշտօնն կատարել. և տեսեալ զքանչիւի տեսութիւնն՝ ձեռն զօձեօք արկեալ պատառէր զհանդերձն, և բարձրաձայն կանչիւք զբնակիչս տեղւոյն ընդոստ 5 առժամայն ի նորա տեսիլն հաւաքէր. որոց տեսեալ ի մեծամեծ զարմանսն, զկախոն բարձեալ բախէին զկուրծս և դառնային. և էր ամենեցուն յայնժամ արանց և կանանց, ժերոց և աղայոց միաձայն մի ողբք հառաչանաց: Եւ մինչդեռ նոքա լայս տագնապի կային, յանկարծակի ժագեաց ի նոսա գիտութիւն՝ ըստ Աստուծոյ անճառ իմաստութեանն: Ի գիշերին՝ յորում այն գործեցաւ, յանկարծակի ձիւն անկեալ, զերեսս երկրի սպիտակացուցանէր, որ զհետ անօրինացն կալեալ՝ տարեալ ի նոցա կաղաղսն կացուցանէին: Եւ առժամայն ազդ արարեալ երջանիկ հայրապետին Սամուիլի. որոյ լուեալ բազում ժողովով անդր հասանէր. և զգաւառին եպիսկոպոսս և զերիցունս և զհարսն առ ինքն հաւաքեալ, երթեալ նոքօք՝ 15 զանօրինացն զկաղաղսն կիզեալ ապականեաց, նողմելով զինչս և զստացութս նոցա, որպէս Յեսու խառչինսն՝ զերիքովայն, զի մի՛ ոք իշխեսցէ առնուլ ինչ: Եւ վեց ի նոցանէն՝ զորս վարդապետս ասէին լինել չար և պիղծ կրօնիցն, զնոսին ձերբակալ արարեալ, զայ ժողովով ի քաղաքագիւղն որ կոչի Ջերմայ, և աղուեսախարանօք զդէմս նոցա դրոշմել հրամայէ, զի եղիցին այն նոցա նշան յաւիտենից՝ լայտնի և ճանաչելի ամենեցուն. զի մի՛ ոք ագիտաբար հաղորդեսցի ընդ նոսա, ալ իբրեւ զչար գաղան հալածական լիցին յամենայն մարդկանէ: Յետ այնորիկ օրհնեալ զժողովուրդն՝ որ աշխատակից նմա եղեն, արձակէ ի խաղաղութիւն:

- 1 EHIՏ երեկորեայն G երեկորեան
- 2 BCDI պաշտօն E կիրակէին
- 3 I կատարեալ BCI տեսութիւն ADEFHI զաւճաւք B զօձք C զօձօքն և զօձեօք
- 3—4 I պատռէր
- 4 A զհանդերձն DI զհանդերձսն
- 5 EF ընդ որս BCDEF նոր I զնոր GH տեսեալ զմեծամեծ S տեսեալ զմեծամեծաց
Ս՝ ի մեծամեծաց
- 5—6 ABCDEFI զարմացն Ս՝ զարմացան Ս՝ զարմանացն
- 6 B զկանկան Gh բաղխէին EFG զկուրծսն
- 7 E աղայոց միանձն այն
- 8 EFGh մինչ
- 9 BC իմաստութիւն DI իմաստութեան
- 11 EFGhՍ՝ սպիտակացոյց H զհետս
- 11—12 H չիք կալեալ... կացուցանէին h կալեալ տարեալ ի նոցա կաղաղսն կացուցանէին BCD նոցին FH կաղաղանսն
- 13 A սամուիլի G սամուիլի CEFՏ սամուիլի DI բազմաժողով A ժողովով BCEF ժողով S զգաւառի
- 14 B եպիսկոպոս Gh եպիսկոպոսունս HS եպիսկոպոսն ABDEFGI զհարս C զհայրս EF ինքեան
- 15 H զանօրինաց Ս՝ կաղաղանս
- 16 F գեսու
- 17 I վեցն G նոցանէ
- 18 ABCDEFI զնոսա ABCDEFGHIՍ՝ ժողովն
- 18—19 AB EF քաղաքագիւղն CGHS քաղաքագիւղն
- 19 F ջերմա AEFՏ աղուէս խարանօք Ս՝ աղուեսախարանօք
- 20 S եղիցի I նշան նոցա
- 21 A այդ

Իսկ ի գալ ամարախոյն առաքի ի թագաւորէն դատաւոր իրաւանց աշխարհին, որում անուն էր Եղիա. որով հասեալ ի գաւառն Եկեղեաց, ընդ առաջ երթալ նմա ամենաչարն Վրվէռ. և ամբաստան լինի զմեծարգի հայրապետէն Սամուիլէ, և զայլ եպիսկոպոսացն որ ընդ նմա էին, 5 եթէ՝ Զիմ տունն լաւարի տարան, և զգիւղն աւերեալ հրդեհ արարին: Եւ բազում զանձուց և ընչից պարտս ի վերայ նոցա կացուցանէր: Զոր իբրեւ լուաւ դատաւորն՝ ստաւել ևս ի բարկութիւն բրդեալ, առաքէ զինուորս բերել ստեպաւ զերանելի եպիսկոպոսունսն առաքի իւր: Իսկ ի գալ զինուորացն, գրէ զլուս եպիսկոպոսացն հրովարտակս առ վիճակաւորս եկե- 10 ղեցւոյ, առ երիցանս և առ անապատաւորս, զի առանց իրիք ինչ զմտաւ ածելոյ առ նա ժողովեացին: Եւ ի հասանել համբաւոյն, որպէս թէ լլստուծոյ տեսչութենէն աղբ լինի առ ամենեւեան. առանց լապաղանաց բազմութիւն մարդկան ի մի վայր ժողովեցան, ոչ միայն քահանայիցն, ալ առաւել աշխարհականաց՝ զորս ոչ ունիմ զհամարոյ նոցա զչափ 15 ընդ գրով արկանել. և երթեալ ժողովոյն բազմութեամբ մինչև յեղր գետոյն Եւփրատայ, ուր Մանանաղի ի նմա խառնի: Եւ լինի յայնմ ժամու եկք անձրեւի. և ի յորդութենէ անձրեւին զարթեալ Եւփրատէս և գալլ լի դարիւ և դարիւ: Իսկ զինուորքն բերեալ նաւ՝ փութացուցանէին անցուցանել զծերունի եպիսկոպոսն զՍամուէլ և զնորին եղբորորդին զԹէոդո- 20 րոս յայնկոյս յաւանն որ կոչի Կոթէր, քանզի և դատաւորն անդ իսկ էր. բայց ժողովուրդն բուն հարեալ զեպիսկոպոսացն, ոչ ետուն ի ձեռս զինուորացն: Իսկ նոքա ասեն. Նախ զսոսա անցուցանեմք, և ապա զժողովուրդդ. և այսու բանիւ հաւանեցուցեալ զնոսա, առեալ զեպիսկոպոսունսն հանդերձ նաւովն անցուցին յայնկոյս: Եւ դադարեցուցեալ զնաւն հդ ի 25 բանտի զեպիսկոպոսն. զոր իմացեալ ժողովոյն զխորամանկութիւն նո-

2 DIՏ անունն EGH եղիայ ABDEF եկեղեցայ G եկեղեցաց HIS եկեղեցեաց

3 C վերվեռ

4 A սամուիղէ DEGHIS սամուիլէ A գայդ F ալլ

5 G Թէ BDI տուն I չիք և AF զգեւղանն B զգեւղ այնն C զգեօղ այն DI զգիւղսն GHՏ զգեօղն

8 GS եպիսկոպոսունս

10 G մտածելոյ փխ զմտաւ

11 D ժողովեացեն G հասանիլ ABCDFI համբաւուն

11—12 CG աստուծոյ

12 C ամենեցուն BDEFHI և առանց

13 BCDFGI քահանայից

14 A ալդ

15 C բազմութեամբ ժողովոյն

16 EFGHՏ եփրատայ B մանանալի C մանանաղին ABCDEFGh ի ժամուն փխ յայնմ ժամու

17 FG չիք ի EFHIS եփրատէս

19 A եպիսկոպոսն D զամուել

19—20 G զթէոդորոսն

20 CI աւանն

21 B ձեռն

22—23 AEF զժողովուրդ B ժողովուրդ CD զժողովդ d զժողովդդ

23 A զեպիսկոպոսն DFHI զեպիսկոպոսն E զեպիսկոպոսն G զեպիսկոպոսունս

24 BCDI անցին H յայնկոյս C եղին

25 CS զեպիսկոպոսունսն F զեպիսկոպոսն

ցա, զի ոչ դարձուցին զնաւն ի նոսա՝ որպէս խոստացան, բարձր ձայնիւ և յորդորական բարբառով զմիմեանս քաջալերէին, մեռանել անցանիւ ի ջուրսն, քան թէ յառաջնորդսն հաւատով լուսանաց բանս լսելու քանզի երկկուպակաւ էր ժամն, և արհաւիր զցնցողսն ճառագայթից լինէն 5 ծրարեալ ի մալրն դառնալով՝ համարձակութիւն տալով երկնականաւ արմուշն, լայնժամ դասք քանանայիցն յառաջ մատուցեալ, ո՛չ խորհրդով խաչին զջուրսն բաժանէին, ալ զնոյն ինքն գալթունական զլազմութեան նշանն ունելով ի ձեռս՝ և բարձեալ ի վերայ ուսաց, քաջալերեալ հաւատովք հարկանէին զբարձրակոհակ կոյտս ջուրցն, յորմէ որպէս խստեբախ 10 ձի ի սանձից ճմլեալ տեղի տալրանցի ժողովրդեանն, ոչ ոք վնասեալ լայնքան բազմութենէն և ոչ մի։ Որք իրրի տնցին, զգոհացողական եղան զցալդն ամենայն Աստուծոյ նուագէին, առաջնորդ պարու իւրեանց ունելով զանարան Մարիամ, որ է Եկեղեցի սուրբ, ունելով զթմբուին ի ձեռին, ալսինքն զհաւատոյն ճշմարտութիւն, ոչ անձայն և անարուստ 15 ի հերձուածողական գէճ ախտիցն եղեալ, ալ ջերմութեամբ ըստ Հոգւոյն սրբոյ ցամաք գոլով և ի հնչողական երգսն պատրաստական, որք բախեալ դաւթական կնանտոցան՝ հնչեցուցանէին յամենեցունց լսելիս. «Օրհնեցէք զտէր, զի սքանչելիս արար»*, և որ զհետ սորա անկցին բանք. և այսու բարձրաձայնութեամբ հանէին զգիշերն ամենայն ի գլուխ լա- 20 ղօթան Աստուծոյ։

Իսկ դատաւորն յորժամ լուաւ զաստուածային տնտեսութիւնն և զհրաշս սքանչելեացն, ծանեալ՝ թէ այցելութիւն առնէ մերոյ ազգիս տէր։ Ի սաստիկ հիացմանէն ի դողման եղեալ՝ լաղօթս ապաւինի և զԱստուած 35 յօգնականութիւն կարդալ, զի Մի տգիտարար, ասէ, խոտորեցայց յերաւանց քոց, տէր։ Եւ ի լուսանալ աւուրն, քանզի միաշարաթ էր, երթեալ

* Սաղ. ԴԷ. 1

- 1—2 BCDI բարձրաձայնիւ Տ ձայնիւք
- 2 F որդորէին փխ քաջալերէին ABDI մեռանել H չիք մեռանել և մեռանել
- 2—3 BDEFGI չիք անցանել
- 3 B ջուրս DI ջուրն BCD առաջնորդ dI առաջնորդին G առաջնորդն H առաջնորդն H² նախատանաց փխ լուսանաց և լուսանաց
- 4 ABCDEI զցնցուլս BCDEFH ճառագայթիցն
- 5 B մալր
- 6 F արփոյն G քանանայից
- 7 A ալ
- 8 D քաջալերես
- 8—9 BCI հաւատով
- 9 C զբարձր կոհակ B բարձրակոհակ DI կոյտ BCDEFI իրրի փխ որպէս
- 10 E անցին
- 11 GS երգսն
- 14 EHIS հաւատոյ E զճշմարտութիւնն E աւն ձայն I անարուեստի
- 15 FHՏ ի գէճ [ի չիք ի] A ալ
- 17 H չիք դաւթական և դաւթական B յամենեցունք C ամենեցունց EF յամենեցուն
- 19 H բարձրութեամբ և բարձրաձայնութեամբ
- 19—20 HՏ յաղօթս և յաղօթն
- 21 B աստուածային BCDI տնտեսութեան
- 22 C եթէ G յայցելութիւն
- 25 D միաշարաթի

յեպիսկոպոսարանն որ Փրորին կոչի, և զիրաւացի դատաստանն եղեալ՝
 ի՛ գառ և իրաւունս կացուցանէ՝ զգլխաւորս ժողովոյն՝ և հրամայն ան-
 արժանին և պարտաւորելոյն Վրվեալ զալ ի հանդէս իրաւանց։ Եւ քան-
 զի է կենդանի ինչ, զոր սեպհանս կոչեն, զորմէ տանն՝ թէ՛ զամենայն
 5 գոյն փոխէ, զի յորտորդացն ապրեացի՝ Տոյնպէս և նա ի զօրանալ ճշ-
 մարտութեանն՝ ետես եթէ ոչ կարէ զդէմ ունել, քանզի ի ծագել լուսոյն՝
 սպառի խաւարն, և ի յալտնել ճշմարտութեանն՝ կորնչի ստութիւնն։ Եւ
 ապա զլինչ առնէ, և որպիսի՝ հնարս իմանալ. Հոռոմ խոստանալ լինել, և
 լինի յորդեգիրս եպիսկոպոսին՝ որոյ անուն Եպիսառատ յորշորջիւր՝ կա-
 10 շառով գողացեալ զմիտս նորա։ Որոյ եկեալ առաջի ատենին՝ աղերսիւ
 խնդրէ գնա իւր ի շնորհս, և դատաւորն գնոյն կամի. քանզի եղբայր
 անօրինին իշխանական պատուով և քաջասիրտ արութեամբ լընտրելոց և
 ի ծանօթից թագաւորին էր, յորմէ լոյժ ակնածէր դատաւորն. ուստի և
 տալ զնա եպիսկոպոսին յաւանդ, որպէս և ինդրեաց։ Իսկ զայլսն զորս և
 15 գտին ի նորին ընկերացն՝ մեծամեծ հաքուածովք և գանիւ տանջեալ,
 հալածական արարին աւերելով զտունս նոցա. և ժողովն օրհնեաց զդա-
 տաւորն, և արձակեցան խաղաղութեամբ։

Բայց դատաստանքն Աստուծոյ կանխեալ ի վերայ նորա, որ թէ-
 20 պէտ ի պատուհասից զերծաւ, ալ ի ձեռաց ամենագիտին ոչ կարաց
 ապրիլ. քանզի յանկարծակի վառեցաւ մարմինն նորա տապով՝ որպէս
 զՀերովդէին, և մատուց ձեռաց նորա չարացեալ՝ ոչ կարէին առ կերա-
 կուրս նպաստաւորել մարմնոյն. ալ լե կերակուր զոր ճաշակէր տառապանօք,
 մուտ կերակրոյն փակեալ էր, զնեղգործութիւն աղբոյն վերադարձութեամբ
 վճարէր մինչև յօր մահուան իւրոյ. յետոյ և մարմինն իսկ գողութեամբ
 25 ապականեցաւ։ Բայց նա ոչ եկն ի զղջումն, և ոչ չիշեաց զիւր զառաջին
 բարեպաշտութիւնն. ալ նովին դիւական աղանդովն վարեցաւ՝ մինչև
 բարձաւ ի կենաց. և տանջանք մարմնոյն միշտ լուռ առնէին զլիշատակ
 գեհնին յոր տանջելոց էր։

1 CEI եպիսկոպոսարանն BCI դատաստան

2 B հրամայէ

3 BCD վրվեալ

4 CD սեպհանս

5 ABCDEFHI ապրեացին HI նմանապէս

6 BCDGHI գղէմս G ծագիլ

7 ABDEFI չիք ի B յանմ փխ ի յայանել G յայտնիլ BDI ճշմարտութեան
 BDI ստութիւն

9 E որդեգիրս

11 BCD խնդրէր FG չիք ի ABCDEFI դատաւորին FG գնոյն

12 F պատով E չիք և C արիութեամբ C ընդրելոց

14 EF եպիսկոպոսն GHS յեպիսկոպոսն ABCDEFGHI զայլս

15 BDI հաքուածով

20 H վառեցան

21—22 DI չիք առ կերակուրս G կերակուրսն

22 DI կերակուրն d կերակուր

23 B կերակուրն DFI կերակուրն

24 E օր DEFGHS մահուն H մարմինն h մարմինն CEGHIS իւր փխ իսկ h իսկ

25 B չիք ի

26 BDI բարեպաշտութիւն A այդ BCDI վարեալ

27 H մարմնոյ

28 C որ

Բայց զնոցա մօղնէ զգործն անպատշաճ համարեցաք ընդ գրով արկանել, քանզի կարի աղտեղի է. և զի ոչ ամենայն ոք պնդակազմ է լսելիօք, բազմաց մեղացն լիշատակ ի խողտանս ձգէ զլսողսն, և ի կատարումն գործոյն իսկ ածէ. վասն այսորիկ և ես խոյս ետու լայնմանէ: Այլ
5 որ լայտնի է ի նոսա, և մեզ ասելի է՝ այսոքիկ են: Զեկեղեցի և զեկեղեցուլ կարգաւորութիւն բնաւ ոչ ընդունէին. ոչ զմկրտութիւնն, և ոչ զմեծ և զսարսափելի խորհուրդ պատարագին. ոչ զխալ և ոչ զկարգաւորութիւն պահոց: Այլ մեք ճշմարիտ հաւատացեալքս սրբոյ Երրորդութեանն՝ պինդ կալցուք զխոստովանութիւն անշարժ յուսոյն, զոր ուսաք
10 ի սուրբ հարցն. և ի նոցա աստուածուրաց ժողովոցն ի բաց պարծուցուք զերեսս, անէծս ի վերայ նոցա առաքելով:

ԻԳ

ՎԱՍՆ ՏԻԵԶԵՐԱՆՈՉԱԿ ՔԱՂԱՔԻՆ ԱՆԻՈՅ ԽՈՂԻՈՂՄԱՆՆ ՈՐՈՎ

Եւ արդ ընդ բազում, հեթեթանօք և ընդ ցնորիւք անկան ազգ
15 մարդկան, լաղազս ցոփութեան և անխոնարհելի մտաց՝ ապաստան եղին ի գործս իւրեանց. հսկայս կորովիս և բարձրահասակս, անդիմահարս և անմարտնչելիս՝ աստուածորդիս իւրեանց անուանեցին: Եւ ոմանք աշտարակաւ ամրացեալք՝ անմատոյց ունելով զբարձրութիւն, ոչ կամեցան ճաշակել ի բաժակէ բարութեան տեառն, որպէս այն առաջին շինուածն ան-
20 մշտութեան՝ բազմաշխատն և գիւրախորժանն. այսպէս և բնակիչքն երիւքովի, լաղազս ամրութեան աշտարակացն՝ ոչ համարեցան զինքեանս ընդ ալլ Գանանացիսն, թէ տիրէ նոցա աջ տեառն կամ սուր ամենակալին մերձեացի առ նոսա: Զի տէր է որ շինէ և քակէ, ալ զամուրս ի դո-

- 1 C բայց ըստ նոցա DI մօղնեայ C գործն
- 2 DI չիք քանզի կարի աղտեղի է
- 2-3 ABCDEFIՄ² լսելովք
- 3 E չիք լիշատակ... զլսողսն
- 4 C չիք և E ածէր ABCDEFI այնորիկ A այդ
- 5 ABDE յայտնին G չիք է (այսոքիկ)
- 6 DI կարգաւորութիւնս B և ոչ DI չիք բնաւ BCDEFGI զմկրտութիւն
- 8 A այդ
- 8-9 BDI երրորդութեան
- 9 DHI պինս B յոյսոյն B յուսաք
- 9-10 H ուսարուք ի սուրբ հարսն h ուսաք ի սուրբ հաղանցն
- 10 F յարանցն G հարանցն ABDFGI յաստուածուրաց
- 11 B յանէծս EF առաքեալ Gh առաքել
- 13 Մ¹ տիեզերական A անու F անուոյ BCDI խողխողման BCDEI սրոյ
- 14 G հեթեթանօք I հեթեթանոսք F անզան I ազգք
- 15 BCD ցոփութեան I անմարտչելի փիս անխոնարհելի
- 16 H անընդդիմահարս h անդիմահարս
- 18 C զբարձրութիւն
- 19 E բաժակէն ABCEFI¹ բարկութեան
- 20 BCDI բազմաշխատ ABCDI բնակիչք
- 21 ADI յամրացեալք յաղազս աշտարակայն [DI ամրացեալք]
- 22 H ալլ ընդ h ընդ ալլ D տիրեն
- 23 G ի փիս առ

դումն և զբարձր աշտարակս ի կործանումն. զի և աշտարակն որ էր ի սնարսն Լիբանանու, զոր շինեաց Դաւիթ, և ամրացոյց սուսերաւ և վահանաւ հակառակ Դամասկոսի, ոչ եղև խափան և դիմաճար Եդերալ, որ յարեաւ սատան Սողոմոնի. զի սրբութիւնն է ամբութիւն, և պարիսպ ըն-

5 տիր գործք աստուածապաշտութեան:

- Եւ արդ զարձգուք անդրէն ի կարգն ըստ յոտաշարքելոցդ. մի՛ սա-
կաւ կամ փոքր համարել մեղս՝ որք ոչ զղջանան կամ տալոշխարեն, կամ
ձգեն յինքեանս զմերձակալ և զսահմանակցացն զպատուհասն՝ որ ըստ
յանցանացն հանդիպի. ողբալ նոճուոյն յաղաղս մայրոյն, և զժնկին յա-
10 զագս ձիթենուոյն: Զի ոչ եթէ ամենեքեան արժանի են մահու, ըստ տեա-
ռնն հրամանին, յորոց աշտարակն ի վերալ անկաւ, ալլ մերձակայիցն և
յալլոց մեղաց ըմբռնումն, և հեռաւորացն խրատն և զղուշութիւն: Զի ոչ
եթէ վաղ իմն գործեցաւ, կամ բազում ժամանակ ընդ մէջ անցեալ աղա-
ւաղեաց զանցս աղէտիցն որ ընդ Արծն եղև. վասն զի ոչ սակաւք էին
15 որ աչօք տեսին, և ոչ լսելեաց կարօտացան. զի բազում աշխարհ և քա-
ղաք ա՛յն էին որ ապրեցան յայնմ հինէ. ալլ ստամբակեցան ի միտս
իւրեանց, և ամբութեամբն ապստամբեցան ա՛յ ի մարդկանէ՝ ալլ յԱստու-
ծոյ, որ տալ զբարձր աշտարակս ի կոխումն և զքաղաքս ամուրս ի
հողաբլուրս: Ոչ իմացան և ոչ առին ի միտ զան տեսնոն և զսպառնալիս
20 որ ի նմանէ. և զմրուր բարկութեան և զսրտմտութեան՝ որ ի նմանէ
խոնարհի յարբումն մեղաւորաց, սպառեալ համարեցան. մանաւանդ
ամուրն Անի և որ շուրջ զնովաւ դստերք իւր՝ առաւել յամբարտա-
ւանութիւն կրթեալ՝ ընդդէմ երկնից կալթս հարկանէին. մինչև շարժեաց
Աստուած զթաղաւորն Պարսից փոխանակ ինքեան՝ տեսանել թէ զի՛նչ

1 C աշտարակս

2 BCDI սնարս

3 BC չիք եղև ABCDEFGH կամ փխ և

4 ABCFI սատանայ BEF սաղոմոնի BCDEI սրբութիւն

4—5 BF ընդիր

6 I կարգս

7 CDI զմեղս

8 GHIS չիք յինքեանս D պատուհասն

9 ABCDEFHI նոճուոյն ABCFHI մայրոյն

10 AC ձիթենոյն և արժանի են ամենեքեան

11 A հրանին B յորոյ

12 A ալղ B չիք և յալլոց մեղաց EF մեղացն DI զըմբռնումն I զհեռաւորացն
B զխրատն CG խրատ

13—14 GH աղաւաղաց

15 I էին փխ տեսին

15—16 GS քաղաքք

16 A ալղ C այնմ I ստամբակեցօքն

17 BC չիք և H չիք ամբութեամբն և ամբութեամբն A սողոտամպեցան I ապա-
տակեցան փխ ապստամբեցան

18 H քաղաք և քաղաքս

19 BCDI հողաբլուր C ոչ ի միտ առին H չիք տեսնոն և տեսնոն

20 AD զսրտմտութիւն B սրտմտութիւն և զպատմութեան փխ զսրտմտութեան

22 G յատաւել

22—23 CG ամբարտաւանութիւն

24 HԾ՝ պարսից պատուոյ H չիք պարսից և պարսից

- գործի ի նմա: Եղև գործ պատերազմի յերկիրս Հայոց ընդարձակեցուցանել զբնակութիւնս իւրեանց, և աիրել ի վերայ սահմանի ալլոյ թաղաւորութեան. և էր թուականիս մերոյ ամք հինդհարիւր երեքտասան:
- Արդ եկեալ հասանէր թաղաւորն բազում բիւրուք և անթիւ սպա-
 5 ոսպինօք. մտեալ յաշխարհս մեր՝ ահ և երկիւղ հասուցանէր հեռաւորաց և մերձաւորաց. կոխէր, տապալէր զաշխարհս բազումս, մինչև հհաս ի քաղաք՝ որ զմեզս իւր ի կատարումն լրիւ իւրով ունէր: Կանգնեաց զխորանն իւր ընդդէմ քաղաքին Անուոյ, և տարածեաց զբանակս իւր ընդ լայնութիւն երկրին: Ձանալր, հնարէր՝ զի զգուռն երկաթի և զնիզս պը-
 10 ղընձի ի բաց խեցեցէ, որ կալր ընդդէմ թաղաւորութեանն իւրոյ. և անլոյս լեալ յաղագս ամրութեանն՝ թէպէտ և զմարտն սաստկացուցանէր, կամէր չուել: Եւ զայն ոչ գիտացեալ թէ էարկ տէր ի մէջ պահապանացն և իշխանացն երկպառակութիւն և անմիաբանութիւն, ամբոխումն և բա-
 ժանումն. և անդէն թողեալ զգործ պատերազմին՝ ի փախուստ դարձան,
 15 և խուճապեալք յերկիւղէն՝ ոչ ոք յազգայինսն կամ ի կարեւոր բարեկամսն հայեցաւ, ալ իւրաքանչիւր ոք ահիւ ըմբռնեալ: Եւ տեսեալ զայս սպառազէն զօրացն՝ որ արտաքոյ մարտնչէին, հանդէպ ինքեանց ի վե-
 րայ պարսպին ճանապարհ առնէին, և իբրև դիւտակումն ալեաց ծովու ի ծոց քաղաքին հեղուն, և զպարսկական սուրն ի գործ արկեալ, ո՛չ
 20 ումեք խնայէին: Իսկ բազմութիւն արանց և կանանց յապարանս թաղաւորացն դիմեալ՝ իբր թէ կարիցեն ապրել, և ալլքն ճողոպրեալ յամուրն որ ներքի բերդ կոչի: Իսկ որ ի մէջ քաղաքին ամրացեալ էին, իբրև գի-
 տացին թշնամիքն թէ անպատրաստ են, և ոչ գոյ ի նոսա ալր պա-
 տերազմօղ կամ կերակուր և ըմպելի, վաղվաղակի շուրջ պատեալ և շտապ
 25 տագնապի հասուցանէին, մինչև յակամալ արտաքս հանին:

- 1 FG եւ եղև
 1—2 ADEFH ընդարձակեցուցանել
 2 F սահմանին G ալլոց
 3 ABDEFH թաղաւորութեանս C թաղաւորաց H մերում
 4 AEEFG բիւրօք BDI իւրօք փխ բիւրուք C բիւրայօք h բիւրօք
 4—5 B չիք և անթիվ սպառազինօք
 5 E աշխարհս A երկեւղ F հասուցանէ
 6 BDI բազում
 7 C քաղաքն CDEFGHI որոյ BCDFhI չիք իւրով E լրիւն էր
 8 EFh չիք իւր HS չիք իւր (ընդ) h իւր
 9 B դուռն B զնինզս
 10 BCDI թաղաւորութեան E թաղաւորին E չիք իւրոյ
 11 B ամրութեան I չիք զմարտն
 12 HS պահապանաց
 13 BC չիք և իշխանացն
 13—14 B չիք և (բաժանումն)
 15 H յազգայինս h յազգայինսն
 16 A ալղ
 18 BC չիք և E ալլեաց
 20—21 C թաղաւորին
 21 DG իբրև BC կարացեն D կարացեն I կարացին CGHS ապրիլ G ալլը
 22 dGI ներքին Ծ՝ նիքք DI ամրացեալք
 23 I անպիտանք փխ անպատրաստք CDE գոյր H չիք ալր h ոյր
 23—24 CDHI պատերազմօղ
 24 C ըմբելի
 25 ABCEGI ակամալ

Անդ էր տեսանել զվիշտս և զտազնապս իւրաքանչիւր հասակի. զի ի գրկաց մարդն յափշտակեալ լինէին մանկունք անողորմաբար զքարի հարեալ, և մարքն արեամբ և արատառօք զմանկունս իւրեանց թանալին. զհայր և զորդի մի սուր խողխողէր. զի ծերք և երիտասարդք, քահանայք և սարկաւազունք զմի սրոյ ճաշակ մահու բնկալան. զի լցաւ քաղաքն ի ծայրիւ և ծայրիւ, և ճանապարհ էր մարմին սպանելոցն. զի ի բազմութենէ կոտորելոցն և յանթուռի դիականցն՝ վտակն մեծ, որ անցանէ առ քաղաքուն, ներկանէր արեամբ. և գազանք վայրի և ընտանի՝ եղեն գերեզման դիականցն. վասն զի ոչ գոյր որ թաղէր և հարկաւոր

10 հողովն ծածկէր զխողխողեալսն: Այլ և ի ճարպոյ անիրաւութեան ի նմա գործելոցն տողորեցաւ բարձրաշէն և գեղեցկայարմար ապարանքն, և եղև ամենայն բնակութիւնն իբրև հողաբլուր. և վաշխն և նենգութիւնն որ ի նմա՝ խափանեցաւ:

Այս է բաժին անիրաւ քաղաքաց, որ շինեն զինքեանս արեամբ

15 օտարաց, և ի քրտանց տնանկաց փարթամանան, և ի վաշխից և չանիրաւութեանց զտունս իւրեանց ամրացուցանեն. և ինքեանք զմիտս իւրեանց անողորմ ունելով առ աղքատս և տնանկա՝ միայն հեշտութեան և փափկութեան սպասեն, և ի գործոց աղտեղութեան ո՛չ խորշին, այլ միայն արբեալ լինին ի ցանկութեանցն որ զնոսա ըմբռնեալ ունի: Եւ

20 արդ զի՞նչ լինի նոցա ի հառանել բարկութեան տեսն. սպառին և պակասին որպէս մոմ չերեսաց հրոյ, եթէ թաղաւոր իցէ և եթէ իշխան, որպէս ծանեաք ի գրեկոցս: Բայց թաղաւորն Պարսից բազում գաւառաց տիրեալ և անթիւ աւարաւ դարձաւ յաշխարհն իւր:

- 1 H չիք զվիշտս և վիշտս ABCEFH զտազնապ DI տազնապ
 4 C և զհայր
 6 H սպանելոց F չիք ի
 7 G դիականց
 7—8 ABCDEFH անցանի
 8 G քաղաքաւ. E ներկէր C գազան վայրենի G չիք և (ընտանի) B ընդանի
 9 CG զոյր ոք G թաղէր զնոսա
 10 G հողով H ճանապարհոյ փխ ճարպոյ և ճարպոյ Ծ² ճանապարհաց
 11 BCDI գործելոց
 12 BCDH քանկութիւն և քանկութիւնն H վաշխիսն և վաշխն D նենգութիւն
 14 H բաժինն և բաժին
 15 BGI չիք ի G քրտամբք DI քրտաց
 15—16 CI անիրաւութեանց G յանիրաւանց
 18 H չիք և փափկութեան և և փափկութեան A ալզ
 19 BCI ցանկութեանց
 20 EF բարկութեանն
 21 B երեսաց
 22 Ծ² ի գրեկ զայս
 22—23 BCDI գաւառս ABDEFGHԾ³ «յաշխարհն իւր» բառերից հետո չնչին տարբերեցվածքներով ունեն «երկրորդ գաւիթ թուականն ՁԶԳ. երրորդ Գէորգի թուականն ՈԺ. ի ՈՁԵ թաթարն էառ դանի և զամենայն տիեզերս» [EF «ըմբռնեալ ունի» (ներկա նրատ. էջ 136, 191) բառերից հետո]

ԻԵ

ՅԱՂԱԳՍ ԹԱԳԱԽՈՐԷՆ ՅՈՒՆԱՅ, ՈՐ Ի ԹԱԳԱԽՈՐԷՆ ՊԱՐՄԱՅ
ՁԵՐՐԱԿԱԼ ԵՂԵԻ

- Եւ արդ ո՛չ է պարտ անհաս և անձեռնարկելի իրաց պատմող լինել,
5 կամ ընդ գրով արկանել, զորոց ոչ ալլոց աշխատութիւն տուեալ է մեզ,
և ոչ յումեքէ պահանջեցաւ ի մէնջ, և ոչ մեք կարող հմք ձեռն արկա-
նել. վասն այնորիկ բաղում ինչ հարկաւոր պատմութեանց որ ընդ սոքօք
են՝ անտես արարաք, ալլոց թողլով ճարտարաց և հարուստ մտաց, զի
թերևս պահանջեսցէ ոք ի նոցանէ. և այսու նախանձ արկից կարողացն.
- 10 բայց տուգանք ոչ սակաւ համարեցաք՝ զանց առնել դերկոց թագաւո-
րացն զհանդէս պատերազմի. ալլ փոքր բանիւ զմեծամեծ իրս վճարեսցուք:
- Բայց թագաւորն Դիոգէն որ էր վաթմաներորդ ի մեծէն Կոստանդիա-
նոսէ՝ ըստ համարոյ թագաւորացն, փոքր ինչ աւելի կամ նուազ, իրիւ
ետես զի թագաւորն Պարսից ոչ սակաւ աշխարհ հատուած արար ի
15 յիւրմէ թագաւորութենէն, և զկողմնակալսն Յունաց փախստական արար, և
ինքն մեծաւ աւարաւ և գերութեամբ դարձաւ յաշխարհ իւր. ապա և թագա-
ւորն Յունաց զկնի տաան ամաց գործ պատերազմի յանձն առնոյր ըստ
նախանձու և արիական բնութեանն. զի մի՛ անաբի և վատ երեւացի, և
զկնի ինքեան վատ լիշատակ թողցէ: Թրոյսաալով և մեծու ջասամբ իրիւ
20 ի վերայ ցամաքի ընդ ծով անցանէր, և զետեղեալ յաշխարհն Բիւթանացւոց,
անհուն բազմութիւն լինքն կուտէր: Զի զեռ ունէր զլայն և զընդարձակ
թագաւորութեանն զսահմանն, ի հովտացն Փիւնիկեցւոց՝ ուր է մեծն Ան-
տիոք, մինչև յամուրն Վան, և զամենայն երկիրն Ռշտունեաց յանդիման
Հերայ: Իրիւ ետես զայսքան բազմութիւն զօրաց ի մի վայր ժողովեալ.

- 2 B չիք որ
4 BDI պատմող
5 A ալլոց
6 B յումեք B չիք պահանջեցաւ ի մէնջ G չիք մեք BDI կարող
7 C և որ
8 A ալլոց
9 B նախանձակից փխ նախանձ արկից
10—11 B C EFG թագաւորաց
12 ABCDFH տիւածէն E տիւծնէ G տիւծէն I տիւածէն S զիւծէն B չիք ի
12—13 AD կոստանտինոսէ
14 BCDI չիք զի BCD զթագաւորն I եզի զթագաւորն di թէ ոչ
15 BGh զկողմնակալս
16 C յաշխարհն
17 HՏ առնու h առնոյր
17—18 h չիք ըստ նախանձու h ըստ նախանձու
18 BDI բնութեան B չիք և (զկնի)
19 G թողցի
20 CEG աշխարհն BDI բութանացւոց
21 C ինքն Fh յայն B յընդարձակ G ընդարձակ
22 BCD թագաւորութեան G զսահման B ունէր փխ ուր է H փիւնիկեցւոցն
22 23 ABDFI անտուք I անուոր
23 ABCDFI ուշտունեաց E ընտունեաց
24 GՏ զայնքան BCD զօրացն

ամբարտաւանեալ հպարտացաւ ի միտս իւր չլաղթիլ չերկրածին թագաւորաց, և ոչ գրան մարգարէին ածէր զմտաւ, թէ ոչ բազմութիւն զօրաց կարիցին ապրեցուցանել զթագաւորն, և ո՛չ դհակա՝ զօրութիւն իւր. ալլ աջ և բազուկ ամենակալին:

- 5 Արդ խորհուրդ իմն անվայելուչ ի միտ արկանէր, և բազում զօրս ի ձեռն սպարապետաց ընդ ալլ ճանապարհ արձակէր. և ինքն բազում ամբարտաւան յարեալս ճանապարհ կալեալ գալլ, հասանէր ի մեծ քաղաքն Թէոդուպօլիս. և անդ զայրուծի կազմէր: Զարաշար ևն մեղք, և զորդեգրութիւն և զիմաստութիւն մերկացուցանէ ի դործելիաց. բայց առաւել
- 10 ևս ամբարտաւանութիւնն, որով վարին իշխանք և թագաւորք, և ո՛չ հաւանին յիշատակաւ առաջին ամբարտաւանիցն և զծեղոցն. զի նոյն ակտս ալս չարութեան՝ ապականիչ է ամենեցուն որ կրեն զսա, զի ոչ եթէ ալլ ոք զիմակաց է ամբարտաւանին, ալլ Աստուած է հակառակ՝ ըստ տառակողին: Վասն որոյ ոչ ետ թոյլ զօրացն հանգիստ առնուլ մինչև դայցեն
- 15 ժողովեացին ի նա ալլ բազմութիւնքն, և զիրեարս յորդորեացեն ի քաջութիւն և յարութիւն և լինիցին մեծ բանակ՝ թշնամեացն սոսկալի, ալլ իւրովքն կամեցաւ զդործ պատերազմին յաշողն: Վաղվազակի ուր թագաւորն Պարսից բանակեալ էր, անդր հասանէր առ սահմանօքն Մանազկերտ գաւառի. և անդ զիւր արքայական խորանն հարկանէր յանդիման
- 20 Պարսից գնդին, և շուրջ զիւրեաւ ամբացուցանէր, և օր պատերազմի սահմանէր:

- Բայց թագաւորն Պարսից խորամանկութեամբ առ երկիւղի զպատերազմելն խնդրէր. զի մի ցրուեալ զօրացն եկեալ՝ զթագաւորն ամբացուցեն, և անմարտնչելի նմա ճակատն լինիցի: Լաւ համարէր երկու մասին
- 25 քան թէ երկցն ընդդէմ կալ. շատեղ տաղնապի բարուցանէր, մինչև անդէն ակամայ լունական ճակատն կազմէր ընդդէմ կազմ ճակատուն Պարսից: Եւ իբրեւ խորխտալով առ իրեարս յարձակէին, և պատերազմական հան-

1 H հպարտացեալ h հպարտացաւ

2 dI չիք ոչ ABCDEI չածէր GI դրագմութիւն

3 BDI չիք ոչ A ալլ

5 C միտս I դրագում

6 Gh սպարապետացն

6—7 F բազմամբոխիւ

7 ABDI յարեալս

8 A թեոդուպօլիս BDEHI չարաշար E չիք և

10 BCDGI ամբարտաւանութիւն

11 d յիշատակի I յիշատակք H առաջինն I յառաջին dHI եզծելոց H եզծելոցն

12 A ալլ

14 A թոյլ

15 A ալլ ABCEFH ժողովեացեն G և ժողովեացին

16 I չիք և C յարիութիւն dI լինիցի A ալլ

17 BCD իւրայովքն I իւրայնովքն B իւր փիւ սիւր

18 DI սահմանօք

18—19 EF մանազկերտոյ G մանազկերտեայ h մանազկերտայ

20 h գնդին I զիւրե

23—24 B թագաւորն H ամբացուցեն h ամբացուցանեն

25 BDI երես C մասին ընդդէմ կալ քան թէ երես մասին CDGHS դէմ

26 B չիք ճակատն... կազմ H չիք կազմէր... ճակատուն h կազմէր ընդդէմ կազմ ճակատուն

27 B խրախտալով CEH արձակէին

- դիսիւ ընդ միմեանս բաղխէին, ի դեռես ոչ երևէր և ոչ միոյ զնդի պարտութիւն. անդէն վաղվաղակի մեծ գունդ մի՝ առ սրս չիք ի նոսա աստածապաշտութիւն, ապտամբեալ ի թագաւորէն Յունաց՝ ի կողմ թըշնամեացն յաւելուին: Վասն որոյ բազում բնկումն զօրացն եղև. և յայնմ
- 5 հետէ յապաղանօք և ոչ քաջութեամբ ի դասն մատչէին, և զՊարսիկսն գրդեալ՝ Ժիր և անմարտնչելիս կաղմէին: Բայց թագաւորն Յունաց անպատճառ և անտեղեակ՝ լի ցամամբ կայր ընդ զօրս Հայոց և ընդ սղոյն, և ընդ ակամբ հայէր ի նոսա. բայց իրրև ետես միամտութեամբ զպատե-
- 10 վի աղեղնաւորացն Պարսից, այլ արութեամբ ընդդէմ կային հանդիսին, և ոչ զթիկունս դարձուցանէին. թէպէտև բազումք ի սիրոյ թագաւորին բաժանեցան, սակայն միամտութեամբ նոքա դմահ յանձն առին. զի և զկնի մահու՝ միամտութեամբ քաջութեան վալելուչ լիշտաւակ թողցի. ապա սէ-
- 15 ըրս անդէպս ցուցանէր, և պարգևս անձեռնարկելիս խոստանայր:
- Անդ ի վեր հալեցեալ թագաւորն՝ լորում բազմեալն էր, և նկատեալ հայէր առ ախոյանսն. և տեսեալ իւրոց զօրացն խուճապեալ և ի փախուստ դարձեալ, անդ և անդր վաղվաղակի զսպառազինի և զինուորի ձև զգեցեալ, և իրրև զփալկակն հասանէր ի ճակատ մարտին: Եւ ի քաջ արանցն Պարսից բազումս դիմաթաւս կացուցանէր, և շտապ տաղ-
- 20 նապի զօրացն առնէր: Այլ զայն ո՛չ իմանայր թէ զօրավար զօրացն տեսաւն ո՛չ էր ընդ նմա, որ Յնուալ երեւցաւ և տայր զյաղթութիւնն. և ոչ ել տէր ընդ զօրս մեր զինու. և վահանաւ. և ոչ հհան սուր ընդդէմ թըշնամեացն և արգել. և ոչ տէր զօրութեանց ընդ մէջ իւր ամաս, և ոչ եղջիւր փրկութեան և լուսոյ եղև մեզ տէր: Այլ ինքն ամփոփեալ զզօրու-

1 C առ փխ ընդ BCEFH բախէին և բաղխէին CDEFI և գեռ ոչ ևս

2 E գնտի B վաղվաղակ

3 A ապտամպեալ G ապտամբեցաւ EF չիք ի DI կողմն

3—4 BG թշնամեաց

4 H յաւելին և յաւելուին

5 H չիք ոչ և ոչ I մաշտնչէին

6 G անմարտնչելի

7 ECDEI չիք ընդ (աղոյն)

8 D չիք և ABCdFGHI ընդ փխ ի հ ի

9 BDI զնահատակութիւն

10 A ալդ C արիութեամբ F արւութեամբ

11 DFI զթիկունսն

12 AH առնուին և առին

12—13 F չիք նոքա... քաջութեան) և նոքա դմահ յանձն առին զի և զկնի մահու միամտութեամբ քաջութեան)

13 ABCDEF քաջութիւն H չիք վայելուչ և վայելուչ

15 F արդ փխ անդ B որում

16 ACdI ախոյանսն CF իւրոց DI զիւրոց D խոճապեալ

17 H սպառազինի

18 BCD զգեցաւ BCDEI չիք և (իրրև)

19 G զբազումս ABCD զիթաւալ

21 CG յետուա BDI զյաղթութիւն

22 ABE վահանաւ

23 dI էաժ

23—24 AB եզեւր

24 B յոյսոյ A ալդ E ինքն B ամփոփեալ

թիւն իւր ի մէնջ, և մատնեաց զմեզ ի ձեռս թշնամեաց մերոց և ի նախատինս դրացեաց մերոց. և իբրեւ զոչխար ի դէնումն ետ: Աղեղունք մեր փշրեցան, և զէնք մեր խորտակեցան. զօրականք մեր տկարացան և լքան. զի երարձ տէր զզօրութիւն իւր և զսիրտ քաջութեան ի զօրակա-
 5 նաց և իշխանաց մերոց. առ զսուսեր և զկարողութիւն ի նոցանէ՝ և ետ թշնամեացն, յաղաքս անպատշաճ վարուց նոցա:

Արդ զալի աշխարհակալ և զմեծ աթոռոյ տէր, իբրեւ զսորսկ մի անարի մեղացն՝ ձերբակալ արարեալ՝ առաջի թագաւորին Պարսից կացուցանէին. ալլ Աստուած՝ որ հարկանէ և բժշկէ, որոյ անբաւ է քաղցրու-
 10 թիւն մարդասիրութեանն, և ոչ ի սպառ ի մշտն հարկանէ զոր խրատէն, ալլ սակաւ փորձութեամբ ներէ՝ զի գիտացուք մեք զմեր տկարութիւնս, խնայեաց և մեծարեաց զիւրոյ պատուանդանի աթոռոյ զտէրն, և արկ ի սիրտ գաղանամիտ թագաւորին Պարսից զսէր և զխնամ իբրեւ ի վերալ եղբօր սիրելւոյ. բազում գիւրութեամբ և խնամով արձակեաց զնա:

15 Եւ արդ զոր Աստուած ազատեալ ի ձեռանէ ալլազգւոյն կորզեալ եհան, որ իւրքն էին՝ նենգութեամբ և խալտառականօք իսաւարեցուցին զլուսարանս նորա և սպանին, և անջնջելի արիւն ի վերալ ալնմ թագաւորութեանն հեղին: Յայնմ հետէ բարձաւ զօրութիւն իշխանաց և ի զինուորաց, և ոչ տուաւ յաղթութիւն ալնմ թագաւորութեան. և իշխանք
 20 նենգութեամբ և մախանօք առ իրեսարս կային, և զդատաստանաց իրաւունս բարձին. միայն զաշխարհն աւերէին և ոչ փրկութիւն գործէին: Մինչև բարկացեալ սրտմտութեամբ տէր՝ հրաւիրեաց զազգս բազումս ի վրէժխնդրութիւն ինքեանց, ի Լուսնալեւոնց և ի մեծէ գետոյն որ անցանէ ի հիւսիսակողմն Հնդկաց, ալլալեզու և չափ ազգաց գալ հեղու իբ-
 25 րե զշուրս բազումս ի վերալ աշխարհաց մերոց, արկանել զհիմունս իւրեանց առ եզերք ծովուն Ովկիանոսի, և կանգնել զհորանս իւրեանց լանդիման քաղաքին մեծի. և լնուլ զամենայն աշխարհս արեամբ և զիսկամբք, և բառնալ զկարգս և զկրօնս քրիստոնէութեան:

Բայց իբրեւ ետես թագաւորն Պարսից Ալլաւան զալնքան յաղթու-

5 C իշխանաց B կարութիւն

8 D մեղացն

9 A այդ

10 BDI մարդասիրութեան

11 ABCDEFI փորձութեանցն H չիք զմեր և զմեր ADEFGHI տկարութիւնս

14 BCFH սիրելոյ

15 BCDFI չիք արդ BCDFI ալլազգոյն

17 A արեւն B արեւն

17—18 ABDEFGI թագաւորութեան

18—19 ABCDEFI ի զինուորաց և իշխանաց [Բ իշխանաց]

19 CG թագաւորութեանն

21 C աշխարհն CGH զփրկութիւն

23 BCDEFI ինքեան EGh լուսնալեւոնցն

23 24 AI անցանի

24 A հիւսիսակողմն D հասակողմն d հիւսիսակողմն A ալլալեզու H չիք և և և

26 AEHI կանգնեալ

27 F լնու I աշխարհն

28 ABCDEFGHI զկարգ

29 H ալբաւան և ալբաւան S ալփաւան AEF յաղթութիւնն և յաղթութեանն

թիւն՝ որ ի ձեռն իւր եղև, և զաջողակ երից պատերազմացն, զի զառա-
ջինն թէպէտ և անառ մնաց Մանազկերտ՝ սակաւն բազում աշխարհ սրով
և գերութեամբ տապալեաց. և երկրորդն զԱնի խոզխողմամբ սրով և հրա-
կիզութեամբ ամալի և անսպաստ արար. վասն այնորիկ աներկիւղ և խրոխտ
5 մասօք զալ ընդ առաջ թագաւորին Յունաց: Եւ ուխտ եղևաւ ի մտի, եթէ
ի բուն արկանի՝ սիրով և պատուով արձակեմ զնա իւր թագաւորու-
թիւնն: Եւ երդմամբ դաշինք հաստատեալ, զի խաղաղութիւն կոյցի ընդ
Պարսից թագաւորութիւնս և ընդ Յունաց: Բայց իբրև եղև բաբձր ի զը-
լուխ և յայսմ պատերազմիս, և զոր ինչ կամէրն եղև և ի զլուխ եհաս. և
10 յորմէ դողալին և զարհուրէին՝ կապանօք առաջի իւր յոտին կացուցեալ
կալր իբրև զմի ի ծառայից իւրոց. յայնժամ ապա յիշեաց զդաշինսն
դոր եղ ընդ Աստուծոյ, և խրուցեալ նստոյց զնա ընդ աջմէ իւրմէ. և իբ-
րև զբարեկամ հաւատարիմ մեծարեաց զնա, և ուխտ եղ ընդ նմա, թէ՛ Յայ-
սըմ հետէ մի՛ եղիցի ընդ իս և ընդ քեզ խոռվութիւն. ալ խաղաղութեամբ
15 զթագաւորութիւն քո ունիցիս, և մեք զպարսկական տէրութիւնս. բայց
զոր առի պատերազմաւ՝ ինձ լիցի, և ալ մի՛ արշաւեսցուք յաշխարհս
ձեր: Եւ արձակեաց զնա մեծաւ պատուով: Զինի ալս իբրև կտես եթէ
դաւաճանութեամբ յիւրոց նախարարացն ըմբռնեալ կղև, և յաշիցն զրկե-
ցին, և ոչ եհաս ի թագաւորութիւնն, ալ չարչարանօք մեռաւ, լի եղև
20 խռովութեամբ և ցասմամբ. կամէր զսիրելոյն հառուցանել, և անդէն
ժամանեաց նմա մահ, և ել յաշխարհէս զկնի տմենալն երկրածնաց, ուր
ի միասին են թագաւորք և տնանկը:

1 DI պատերազմաց

2 CGH չիք և ABC անառ փխ անառ

3 H8 երկրորդ H և զանի [h չիք և]

3—4 CGI8 հրակիզութեամբ

4 I որոյ փխ այնորիկ BCGI8 այսորիկ A աներկիւղ

5 D յառաջ

6 ABDEF անկանի

6—7 BDI թագաւորութիւն

7 DGHIS երդմամբք d երդմամբ H դաշին h դաշինք

9 BDI յայս Fh կամեցաւն GԾ¹ կամեցաւ

10 E զողայր I զարհուրէն F ոտին H ի յոտին [h չիք ի]

11 I և կայր

12 I և եղ I չիք ընդ (նմա)

13 BCFH8 ետ

15 B թագաւորութիւն

16 A այդ

17 C ապա արձակեաց

18 DI յաջացն d յաշիցն

19 A այդ G և փխ այլ BCDHI թագաւորութիւն

20 CH զսիրելոյն

21 BCDI չիք նմա I չիք և B յեւ

22 I տնանկը

ԲԱՆ ՅԷՇԱՏԱԿԱՐԱՆԻ ՆՈՅՆ ԳՐԱՅՍ

- Կարևոր համարեցաւ առ սիրելի եղբարս մեր գրով իշեցուցանել վասն գիտութեան ծանուցելոց իրաց, որպէս սկիզբն եղև բանիցս ճառել զԱստուծոյ նախագիտութիւնն, զանբաւութիւնն՝ սակաւ բանիւք: Թէ որ-
 5 պէս արագաքալ և աշխարհահասց պեղնցիկ և լուստուր տարբն՝ զի մինչդեռ էր կատարելապէս լուսով, և զմիջակն ունէր ճանապարհի ընթացքս, երագընթաց շարժամբ ընդ ճանապարհն ճեղքի ի կիսաբունդն անստուեր, զերկիր ընդ ինքեամբ ունելով, բաշմամանակէալ մեղաց նիւթեալ լայնատարած պատմուճան, արկեալ զնա ինքեան: Եւ այնպէս
 10 թանձր պարտեալ շուրջ զնովաւ, որ զաննարին փայլումն ճառագայթիցն արդել, և որ ոչ է սկսն համարձակ տեսանելի՝ նուաւտագոյն քան զաստեղս երեւալ, միայն յոլորն երեւէր: Որ ցուցանէր ինքեամբ օրինակաւ՝ զանստուեր և լուսաւոր կարգս եկեղեցւոյ խաւարու փակեալ, և զպայծառութիւն ողււց և զճառագայթս ճանապարհի առաքինութեան, ան-
 15 տեսանելի և աղջամղջին եղեալ: Զի յայնմ հետէ՝ զոր յառաջագոյն ասացի, յորում էր թուականն Հայոց չորեքհարիւր ութսուն և երկու, մինչև ցալժամ՝ ուխտ սրբութեան և կարգ եկեղեցւոյ քալքալեալ ապականեցան: Եւ ոչ համբաւ խաղաղութեան կամ աւետիս բարեաց լուաք, և ոչ մի արձան յաղթութեան կանգնեցաւ՝ ոչ թաղաւորաց և ո՛չ իշխանաց: Եւ
 20 ոչ ալ միայն, նաև ոչ մարթացին կրօնաւորք զգիմի հարկանել պատերազմաւոր դիւին, ալ տկարացեալ և անզօր եղեալ, անժուժկալ և կամակոր՝ ընդ ձեռամբ թշնամեացն անկեալ, խռովութեամբ և բարկութեամբ լի և պատարուն եղև երկիր: Զի ոտն առ ոտին եղև ճշմարիտ մարգարէութիւն խաւարումն նորա, զի յայնմ հետէ յարձակեցան թշնամիք ի
 25 վերայ մեր, և զգեցուցին մեզ հանդերձ սգոյ և տրտմութեան, և բարձաւորախութիւն յաշխարհէ:

2 BC համարեցաւ EF եղբորս E մերոյ F իշեցուցանել

4 BDI նախագիտութիւն H նախագիտութեան B զանբաւութիւն Gh զամբաւութիւնն H զամբարտաւանութիւնն

5 H չիք զի h զի

6 BC չիք էր G^Ծ զմիջակն I միջակն H զճանապարհի և ճանապարհի HS չիք և

7 GHՏ երագընթաց ABCDEFGHI շարժամբ

8 I զաշխարհ BCDEFGH մեղացն

9 E լայնածաւալ e լայնատարած BCDGHIՏ ինքեան h ինքեան

11 H չիք որ h որ F չիք համարձակ

12 BC զաստղս D զաստղ I զաստղերս ABCDI բոլորակն H չիք միայն օլորն երեւէր h միայն բոլորն երեւէր I երեւելալ

13 A զանստուերս B զանստուերալուսաւոր ADI չիք և AEFH գլուսաւոր

14 F պայծառութիւն ABCDI ողււց

15 ABCEFIH ելեալ H չիք զի յայնմ հետէ h զի յայնմ հետէ

16 BCDEIS թուական

17 HS եկեղեցեաց G եկեղեցւոց

18 EFGHԾ² բարութեան

19 IS և ոչ թաղաւորաց

20 Gh միայն ալդ S կրօնաւորքն

21 H անլուր փխ անզօր

22 G թշնամւոյն S անկեալ ABDEFHI և խռովութեամբ

23 BDEFI գլուտն փխ զի ոտն Ծ¹ և սրպէս գլուտն առ ստին H չիք եղև (ճշմարիտ) h եղև

24 ABCDEFI խաւարման CH արձակեցան

26 F զուրախութիւն BC աշխարհէ

Արդ իբրև աշխատի աղէտք տարակուսանաց և աշխարհահեծ երկունք տարածեցաւ ի վերայ ամենայն երկրի, և ել հուր հարուալին և եկէզ զամուրս բարձունս, և զաշտարակն անմատոյցս իբրև զմամ հալեալ սալառեաց, պակասեալ նուազեցան թագաւորք և իշխանք, և յոյս անկալու-

5 թեան ապաստանի բարձաւ ի մէնջ: Այլ տարածեցաւ անհաստրակ ի վերայ մեր բարկութիւն սրտմտութեան տեառն, զի քակեցան տունք աղօթից, և օծեալ իւզով սրբութեան քարինք՝ հիմն ապարտնից ալլազդեաց արկան. և պաշտօն սրբութեան բարձաւ ի միջոյ, և եղաք յայսն և ի նախատ հեթանոսաց. և մաշեցաք և կորացաք, և չերկիր կցեցան մէջք

10 մեր, և եղաք իբրև զոսկերս ցամաքեալս, յորում ոչ գոյր լոյս շնչոյ կամ կենդանութեան. և յանցանք հարցն մերոց ի մեզ լցեալ կատարեցաւ, խնդրել ի մէնջ զպարտիս վրիժուց նախնեացն մերոց: Եօթնապատիկ հատուցումն ի ծոց մեր ընկալաք. վասն զի անուն քրիստոնէութեան ի նախատինք և յայսն կատարանաց համարեալ լինէր: Զի իրաւունք և դա-

15 տաստան բարձաւ ի մէնջ, և արտասուաց և հառաչանաց մերոց տեղի ո՛չ գոյր. զի բարեպաշտութիւն նոցա յայն էր՝ զրկելն և կողոպտելն և սպանանելն զմեզ: Չար թուէր նոցա հարկաւոր զգեստն որ զխալտառակութիւնս մեր ծածկէր, ալ յորժամ տեսանէին զմեզ մերկս և ծանակս՝ ահա առաւել ուրախանալին. զի ի ըստում վշտացն՝ որ պատահէր մեզ,

20 երթեացեալս և խռուացեալս իբրև ստուեր շրջեաք ի վերայ երկրի զողալով և զարհուրելով. կերակուր մեր անջօր, և ըմպելի դառն չերկիւղէ և ի սպառնալեաց տերունց մերոց. վասն զի ոչ համարէին թէ գոյ մեր Աստուած չերկինս, և կամ աղօթք մեր և պաղատանք առ նա հասցեն: Զի կամեցաւ տէր աշխարհի խոշտանկանօք լլկել զմեզ, և հալածել և չարչա-

25 րել, և զամենայն հասակ արկանել ընդ տանջանօք. արտաքսել և մերժել զմեզ յերեսաց իւրոց, որպէս պատժապարտս և լանցաւորս. ցրուել և հեռացուցանել զմեզ ընդ ազգս օտարս, զի թերեւ կասեացէ զստամբակ և

- 1 BCFI աղէտ GH աղետի H երկունքն h երկունք
- 2 I ամենայնի G էկէզ
- 3 ABCDEFI հալեաց
- 4 BCD յոյսն
- 5 A այդ E հասարակ
- 6 B սրտմտութիւն H չիք տեառն h տեառն I զի քաղցեցան
- 7 BD եւզով ADI ապարանաց C ապարանց A այդազդեաց I այլազդաց
- 8 H չիք արկան h արկան C EFG այսն
- 9 H երկիր
- 10 C որում Cd գոյ C և փխ կամ
- 11 S հարց
- 12 ABCDEFGHI վրիժուց յանցանց AGHS նախնեաց AB եւթնապատիկ CI եօթնապատիկ DEF եւթնապատիկ
- 14 I նախատինս C յայսն
- 14-15 BCDFCHI զատաստանք
- 16 CEI այն
- 17 ABCDEFHI նոցա թուէր h թուէր նոցա B զգեստն
- 18 A այդ
- 20 H չիք և խռուացեալս h և խռուցեալս
- 21 BD չիք և
- 22 D սպառնալեալ I սպառնացեալ
- 24 G խոտանկունօք
- 26 B չիք զմեզ C երեսաց
- 27 ABCDHS թէ փխ զի BCGHS կարացէ փխ կասեացէ

զանհնազանդ միտս մեր և զխստերախ, արկանել զմեզ ի ներքոյ խրատու գաւազանին իւրոյ իրրև զԻսրայէլ յաւուրն Եղիայի, և զՍամարիա յաւուրն Եղիսէի: Վասն զի զոյր առ նոսա մասն լուսոյ, զթագաւորացն և զիշխանացն վերակացութիւն, և որ քան զամենայն վերադոյն՝ զշնորհ 5 հալից և զուրախարար քան մարգարէիցն, որ ալսու զօրանային՝ և ընդդէմ կարէին կալ նեղութեան փորձութեանցն, զոր ընդունէին ի տեսունէ: Իսկ մերս ծանրագոյն և առաւելագոյն է քան զամենեւեան, անթագաւոր և անիշխան. անտերունջ և անվերակացու՝ ըստ հոգւոյ և ըստ մարմնոյ, և ոչ գոյ մի տեղի ապաստանի գտանել մեզ. ալլ նուազեալ և հը- 10 նազանդեալ եմք ի ներքոյ թագաւորութեան հեթանոսաց կալ, և զսաստիկ հարուած գաւազանի նոցա օր ըստ օրէ ընդունել. զի որով ոչ ծառայեցաք տեսուն՝ ծառայեսցուք ալլազգեաց, և որով քամահեցաք զերկիւղ տեսուն, երկիւղիւ սոցա տագնապեսցուք օր ըստ օրէ. և վասն զի զպաշտօն տեսուն պղերգութեամբ մատուցաք, պաշտեսցուք և սպասաւորեսցուք սո- 15 ցա ի տուէ և ի գիշերի: Զի ո՛չ եթէ ըստ լանցանաց մերոց խրատեաց զմեզ, ալլ գթութեամբ և ողորմութեամբ արկ զմեզ ի բովս խրատու յաղագս զգաստացունելոյ զմեզ և պիտանիս առնելոյ:

Զի եթէ դիցես զմեզս մեր ի կշիւս, ծանրագոյն է քան զխրատ մեր՝ զոր ընկալաք ի քէն, և թեթեւագոյն պատուհաս քո քան զպարտիս 20 մեր. զամենայն զքօսանս տանջանաց ա՛րկ ի վերայ մեր, ալլ լերեսաց քոց մի՛ զմեզ մերժեր, տէր. և զամենայն ալիս փորձութեան յարո՛ ի վերայ մեր, ալլ ի սիրոյ քո մի՛ մերժեսցես զմեզ, տէր: Լա՛ւ է անկանել ի ձեռք քո և ընդունել ի քէն խրատ և պատուհաս, քան թէ ի բաց կալ ի քէն անխրատաբար. յաւ է մերձենալ առ ի քեզ չարչարանօք և նեղու- 25 թեամբ, քան թէ հեռանալ ի քէն և կեալ անզորութեամբ և դիւրութեամբ: Շատ է մեզ ալս՝ զի անուն սուրբ քո կոչեցեալ է ի վերայ մեր, համարելով զմեզ քեզ ի ժառանգութիւն, ստանալ զմեզ քեզ ժողովուրդ նորոյ ուխտիս պատուական արեամբ: Արդ մի՛ թողուր զմեզ ի ձեռանէ

2 ABCDEFHI գաւազանի և գաւազանին ADI զիսրայէլ FH զսամարիա

3 C եղիսէին EFG զթագաւորաց

4 AEFHS վերակացութիւնն

8 H անտերունջ I հոգւոյ I չիք և (ըստ)

9 H զմեզ A ալլ ABCEFI նուազեալ

11 H գաւազանին H չիք նոցա և նոցա

12 A ալլազգեաց FG ալլազգաց

13 A տագնապեցաք G տագնապեցաք

15 E թէ

16 GS բով

17 H չիք զմեզ և զմեզ ABFD առնել զմեզ CdH առնելոյ զմեզ և առնել

19 և տեսունէն S պատուհասք քան

20 A ալլ

21 BCI մերժեսցես S չիք զմեզ

21—22 CI չիք և զամենայն... տէր D չիք մերժեր... մի

22 B անգանել

23 E ընդունիլ FH եթէ

24 CI չիք ի DGS չիք առ ի

25 C յանդորրութեամբ GHIS կալ

27 BC չիք ի ժառանգութիւն... քեզ

28 G արեամբ H չիք զմեզ և զմեզ

քումմէ վասն արարչական կամաց քոց, զի մի՛ ի սպառ չարչարիցիմք ի հեթանոսաց յատելեաց քոց. զի այս ամենայն և առաւելագոյն քան զգիր մատենիս եկն ի վերալ մեր վասն մեղաց մերոց:

- Եւ արդ շատ համարեցաք զամենայն ծփանս ալեկոծութեան գրել, 5 որ եղև յաւուրս մեր. և մասնաւորս յաժանել, որ ինչ հանդիպիւր յանց-նիւր տեղեաց, աշխարհաց և քաղաքաց, զոր ինչ կրեցաք ի հեթանոսաց: Զի ոչ մի օր, կամ միոյ ժամանակի հանդիպեցաք անդորրութեան կամ դիւրութեան. այլ ամենայն ժամանակ աւուրց մերոց լի եղև խռովութեամբ և նեղութեամբ. և օր ըստ օրէ յաւելոյր ևս ի չարչարանսն և ի տառա- 10 պանսն: Եւ ոչ ոք ի նոցանէ բարեմիտ եղև առ մեզ, թէպէտ և բազում ամօք բնակեցան առ մեզ. ոչ արգելաւ սրամտութիւն նոցա որպէս իժի, և ոչ եղև յազումն ազանութեան նոցա իբրև հրոյ. զի ամենայն խոր-հուրդք նոցա որ վասն մեր, ի չարութեան են, և լանք նոցա լի նինգու-թեամբ: Վասն զի ամենայն առաւօտու նորսդոյն սկիզբն չարեաց առ- 15 նէին. զի այն էր խորհուրդ նոցա ամենեցուն՝ մաշել և սպառել զմեզ իբ-րև զհնացեալ ձորձս, և բառնալ զլիշատակս մեր ի միջոյ իւրեանց, զի բնաւ մի՛ հայեացին և տեսցեն զմեզ կենդանիս. այլ եղիցին գերեզմանք մեր անհետ ի ներքոյ ոտից նոցա:

- Վասն այնորիկ կարօտացաք հին ժամանակադրացն պատմութեան, 20 զի ըստ պատշաճի և յարմարական բանիւք իւրեանց դրոշմեցեն զայս գիր մատենի, զնեկեայից և զանցելոց զհանդիպումն անխաւապէս ի մի հաւաքելով որ ինչ եղևն, թողլով զկնի իւրեանց լիշատակս իրացն՝ որ եղևն, որպէս ցուցանէ առաջնոցն պատմագրութիւնն: Իսկ որ աստ յայսմ մատենիս գրեցան՝ ոչ լիով, այլ միայն զսկիզբն իրացն որ եղև և անց 25 ընդ մեզ, զի ոչ զկատարումն իրացն կարացաք բովանդակ զմտաւ ածել կամ գրել. բայց զայս ամենայն յաղագս այնորիկ եղաք, զի ընթերցչիք և գիտասցիք, եթէ մեղքն եղև այս ամենայնի պատճառ որ էանց ընդ մեզ: Զի հայեցեալ ընդ մեզ՝ զարհուրեցիք երկնչել յերեսաց տեսառն, և դողալ յահէ գորութեան նորա. կանխել յառաջագոյն խոստովանութեամբ և ապաշ- 30 խարութեամբ՝ վաղ ժամանել քան զշարժել պատուհասին, և ընդդէմ կալ:

4 G և ալեկոծութիւնս

5 H չիք մեր և մասնաւորս H մեր և՛ մասնաւորս ABCD հանդիւր d հանդիպիւր

6 ABDEFHI տեղաց G և աշխարհաց

7 BDI զիբ ինչ մի օր C զոր ինչ մի օր C յանդորրութիւն

7—8 BC չիք կամ դիւրութեան

8 A այդ EF յամենայն

9 BD օրստօրէ E չարչարանս I չարչանս

12 h չիք ի (հրոյ)

13 GH չարութենէն H չիք են h են

14 C յամենայն ABCDEFG առաւառոյ

16 ABDEFHI ձորց I գլխատակ

17 AFH հայեցեն A այդ

21 DI զնեկեայիցն և զանցելոցն D հանդիպումն

23 B պատմագրութեան C պատմագրութենէ DI պատմագրութիւն EFGHI յայս

24 C մատենան A այդ C էանց

25 G կատարումն

26 BDI ընթերցչիք

27 D այսմ d այս BGHS անց

28 BDI չիք զի... մեզ H զարհուրիցիմք և զարհուրեալիք G երկնչել

29—30 H չիք և ապաշխարութեամբ և և ապաշխարութեամբ

30 H չիք և ընդդէմ կալ h և ընդդէմ կալ

ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՎ
ԱՆՎԱՆԱՑԱՆ ԿԵՐ

ՇՐՈՏԱԿԵՐ ԼԱՍՏԻՎԵՐՔՆԵՐ

Մ Ա Տ Ե Ն Ա Գ Ի Տ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

Կազմեց՝ Լ. Ս. ԱՆԱՍՅԱՆ

ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ա տպ. Վենետիկ, 1844 թ.

Պատմութիւն Արիստակեայ վարդապետի Լաստիվերացոյ: Ի Վենետիկ, ի տպարանի Սրբոյն Ղազարու, յամի 1844--ՌՄՂԳ:

[Ը] + 124 էջ ($22,5 \times 14,5$ սմ), տիտղոսատը ներառւոյ: Սկզբում ունի հրատարակչի «Զեկուցումն»-ը, էջ Ա—Բ, և «Յանկ գլխոց», էջ Գ: Լաստիվերացու Պատմութիւնն սկսվում է «Նախերգանք»-ով, էջ 1—2, որին հաջորդում է բուն Պատմութեան բնագիրը, էջ 3—120. հետևյալ խորագրով. «Պատմութիւն Արիստակեայ վարդապետի Լաստիվերացոյ վասն անցիցն անցելոց ի յայասեռն ազգաց որք շուրջ զմեօք են»: Վերջում՝ «Յանկ անուանց», էջ 121—124:

Հրատարակչի «Զեկուցումն»-ը խոսում է տպագրութեան համար օգտագործված ձեռագիր օրինակների մասին. «Ի բաղդատութեան օրինակացն էին ի ձեռս մեր օրինակք չորք անթուականք նօսրագիրք, գործք՝ որպէս յայսնի ցուցանի լեզանակէ գարձուածոյ զըջացն, ի վերջ ութնասներորդ դարուն գրեալք, և կամ ի սկիզբն ասաջիկալ իննեկտասներորդիս: Եւ յաւուրս տպագրութեան եհաս ի ձեռս մեր միւս ալլ ձեռագիր գրեալ ի թուին 1825, յոյժ նուազ զանադանեալ յայլոցն մասնկամբք և տառիւք և եթ»:

Այլ տպ. Վենետիկ, 1901 թ.

Պատմութիւն Արիստակեայ վարդապետի Լաստիվերացոյ: Երկրորդ տպագրութիւն: Ի Վենետիկ, ի տպարանի Սրբոյն Ղազարու, յամի 1901—ՌՅԾ:

144 էջ ($22 \times 14,5$ սմ), տիտղոսատը ներառւոյ: Արտատպվել է նախորդ հրատարակութիւնից: Բացառւում է միայն «Յանկ գլխոց»-ը:

Այլ տպ. Թիֆլիս, 1912 թ.

Պատմութիւն Արիստակեայ վարդապետի Լաստիվերացոյ: Թիֆլիս, էէէտրատպ. Օր. Ն. Աղանեանի, 1912: (= Ղուկասեան մատենադարան, 2):

[2] + Բ + 131 էջ (19×13 սմ), տնվանաթերթը ներառւոյ: Արտատպվել է նմանապէս Ա. հրատարակութիւնից:

ՔԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Հայերեն աշխարհաբար թարգմանություն Մ. Տեր-Պետրոսյանցի.

Արիստակես Լաստիվերտցի վարդապետի Հայոց պատմությունը: Թարգմանեց Մինաս քահանայ Տեր-Պետրոսեանց: Ադիքսանգրապոլ, տպարան Արրահամ Մ. Մալխասեանցի, 1893:

2+236 էջ (18,5×12 սմ): Սկզբում ունի թարգմանչի կողմից առաջաբան, իսկ վերջում՝ ժանոթագրություններ, անունների ցանկ և զուխների ցանկ: Թարգմանվել է վենետիկյան 1844 թ. հրատարակությունից:

ԳՐԱՆՈՍՈՒԹՅՈՒՆ. Գոշ, նոր Դար, 25 և 27 օգոստ. 1894 թ. (№ 141 և № 142). այս-տեղից արտատպ. Արարատ, 1904, էջ 342—347: Գ. Վանցյան, Մուրե, 1894, էջ 438—439 (№ 3):

2. Ֆրանսերեն թարգմանություն Է. Պրյուդոմի.

Histoire d'Arménie, comprenant la fin du royaume d'Ani et le commencement de l'invasion des Seldjoukides, par Arisdaguès de Lasdiverd; traduite pour la première fois de l'arménien sur l'édition des RR. PP. Mëkhitaristes de Saint-Lazare et accompagnée de notes, par M. Evariste Prud'homme. Paris, Benjamin Duprat, 1864.

148 էջ (24×13 սմ): Սկզբում ունի թարգմանչի կողմից առաջաբան (Préface): Ամբողջական թարգմանություն է, կատարված՝ հայերեն ընագրի վենետիկյան 1844 թ. հրատարակությունից. կրճատված են միայն Աստվածաշնչի վկայությունները: Արտատպվել է հետևյալ պարբերականից. *Revue de l'Orient, de l'Algérie et des Colonies*, Paris, 1863, t. XV, p. 341—370; t. XVI, p. 41—59, 158—184, 268—286, 289—318; 1864, t. XVII, p. 3—33.

ԳՐԱՆՈՍՈՒԹՅՈՒՆ. Երևակ, 1865, № 73—76:

□ Քաղվածքներ.

1. Պատմության Թ, ԺԸ, ԻԱ և ԽԶ զուխների ֆրանսերեն մասնակի կամ լրիվ թարգմանությունը տես՝ E. Dulaurier, „Recherches sur la chronologie arménienne technique et historique“, Paris, 1859, p. 286—288, 290—295.

2. Պատմության ԺԳ և ԻԲ զուխների անգլերեն լրիվ թարգմանությունը տես՝ F. C. Conybeare, „The Key of Truth; a manual of the Paulician church of Armenia“, Oxford, 1898, p. 131—140.

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ

ԱՐ. ԼԱՍՏԻՎԵՐՏՈՒ ՄԱՍԻՆ

Առաքել Դաւրիժեցի—«Պատմութիւն», Վաղարշապատ, 1896, էջ 621:

Կիրակոս Գանձակեցի—«Պատմութիւն Հայոց», աշխատասիրութեամբ Կ. Ա. Մելիք-Օհանջանյանի, Երևան, 1961, էջ 7—8:

Մատթէոս Ուռուայեցի—«Ժամանակագրութիւն», Վաղարշապատ, 1898, էջ 179:

Մխիթար Այրիվանեցի—«Պատմութիւն ժամանակագրական», Ս.-Պետերբուրգ, 1867, էջ 37 և 72:

Մխիթար Անեցի—«Պատմութիւն», Ս.-Պետերբուրգ, 1879, էջ 15:

ԿՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Մքեղյան Ա.— «Ազգագրութիւնը հայոց մէջ է—ԺԸ դարերուն», Հայրենիք, Թ տարի № 10 (130), 1933 թ. օգոստոս, էջ 129—139: Ար. Լաստիվերացու մասին՝ 132—133:

Մքեղյան Մ.— «Հայոց հին գրականութեան պատմութիւն», գիրք Բ, Երևան, 1946, էջ 32—43:

Սլիսան Ղ.— «Հայապատում», Վենետիկ, 1901, մասն Ա, էջ 91:

Սնառյան Հր.— «Հայոց անձնանունների բառարան», հտ. Ա, Երևան, 1942, էջ 279—280:

Սնառյան Հ. Ս.— «Հայկական մատենագիտութիւն», հտ. Ա, Երևան, 1959, էջ XLIX, L—LIV:

Սոաքեղյան Ա.Ո.— «Հայ ժողովրդի մտավոր մշակութի դարգացման պատմութիւն (I դ. մ. թ. ա.— XIV դ.)», Երևան, 1959, էջ 464—465:

Պապկենցյան Պ.— «Հայ ողբերգուներ. Արիստակէս Լաստիվերացի», Տաճար, Կ. Պոլիս, 1912, էջ 105—108 և 133—135 (Գ տարի № 7 և № 9):

Պուրյան Նդ.— «Պատմութիւն հայ մատենագրութեան ի վաղ ժամանակաց մինչև մեր օրերն», Կ. Պոլիս, 1885, էջ 47—48:

Պուրյան Նդ.— «Պատմութիւն հայ մատենագրութեան», Երուսաղեմ, 1933, էջ 186—187:

Ջամիկյան Մ.բր.— «Հայ գրականութեան պատմութիւն», մասն Ա, Նոր-Նախիջևան, 1914, էջ 164—165:

Ջամիկյան Մ.բր.— «Պատմութիւն հայոց հին գրականութեան», Բ տպ., Բեյրութ, տպարան «Յոյս», 1941, էջ 149—151:

Ջարբիանայան Պ.— «Հայկական հին դպրութեան պատմութիւն», Գ տպ., Վենետիկ, 1895, էջ 592—595:

Թորոսյան Հ. (Thorossian H.)— «Histoire de la littérature arménienne, des origines jusqu'à nos jours», Paris, 1951, p. 127—129.

Խուդաբաշեյան Ա. (Худабашев А.)— «Обозрение Армении, в географическом, историческом и литературном отношениях», С.-Петербург, 1859, стр. 452.

Ղազիկյան Արս.— «Հայկական նոր մատենագիտութիւն», հտ. Ա, Վենետիկ, 1909, էջ 237—239:

Մանանդյան Հ. Հ.— «Հայաստանի պատմութիւնը թուրք-թաթարական արշաւանքների շրջանում» (ապակետիպ), Երևան, 1922, էջ 103:

Մելիքսեթ-բեկ Լ. (ժելիսեդ-ձեցի Լ.)— «ժვეլի Լոմսեւրի Լիդերատուրիս Իստորիա (Տաեղմթղեանց Էմալլեցի Եղղոսեանցի)», Թբիլիսի, 1941. [«Հայկական հին գրականութեան պատմութիւն», Թբիլիսի, 1941]:

Մկրյան Մկ.— «Հայ գրականութիւն» (դասագիրք միջն. դպր. VIII դասարանի համար), Երևան, 1959, էջ 48—49:

Մոլ ժ. (Mohl Jules)— «Vingt-sept ans d'histoire des études orientales», t. II, Paris, 1880, p. 649.

Մուրատյանց Մելք.— «Պատմութիւն Հայաստանեայց առաքելական սուրբ եկեղեցւոյ», Երուսաղեմ, 1872, էջ 424—426:

Յուզբաշեյան Կ. Ն.— «Արիստակէս Լաստիվերացու Պատմութեան մեկ տարբերակագրութիւն մասին. 'Սուանդ' և ոչ 'Փուանդ'», Բանբեր Մատենադարանի, Երևան, № 4, 1958, էջ 77—82:

Յուզբաշյան Կ. Ն. (Юзбашян К. Н.) — „Варяги и 'прония' в сочинении Аристакеса Ластивертци“, *Византийский Временник*, Москва, т. XVI, 1959, стр. 14—28.

Յուզբաշյան Կ. Ն. — «Դեմոսթենեսը Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմական մեջ», Բանբեր Մատենադարանի, Երևան, № 5, 1960, էջ 307—311:

Յուզբաշյան Կ. Ն. (Юзбашян К. Н.) — „Дейлемиты в 'Повествовании' Аристакеса Ластивертци“, *Палестинский Сборник*, Москва—Ленинград, вып. 7 (70), 1962, стр. 146—151.

Նազարյանց Ստ. (Назарянц Ст.) — „Беглый взгляд на историю гайканской литературы до конца XVIII столетия“, Казань, 1844, стр. 35—36.

Նոյման Կ. Ֆ. (Neumann C. F.) — „Versuch einer Geschichte der armenischen Literatur“, Leipzig, 1836, S. 142—144.

Նոյման Կ. Ֆ. (Neumann C. F.) — „Beiträge zur armenischen Literatur“, I Lief., München, 1849, S. 16—29.

Նորայր Ն. Բյուզանդացի — «Հայկական բառաքնություն», Կ. Պոլիս, 1880, էջ 88:

Նորայր Ն. Բյուզանդացի — [Արիստակես Լաստիվերտցու մասին], Հանդես Ամսորեայ, Վիեննա, 1909, էջ 220—221:

Շրումպֆ Գ. և Զարբհանյան Գ. — «Ուսումնասիրությունք հայ լեզուի և մատենագրության լարեմուտ», Վենետիկ, 1895, էջ 233 և 269,

Ջամլյան Միք. — «Պատմություն հայոց», հտ. Ա, Վենետիկ, 1784, էջ 15: Նույնը՝ հտ. Բ, Վենետիկ, 1785, էջ 948—949 և 984—988:

Ջոպանյան Ա. (Tchobanian A.) — „L'Arménie, son histoire, sa littérature, son rôle en Orient“, Paris, Société du Mercure de France, 1897, p. 61.

Նույն է և հետևյալը.

Ջոպանյան Ա. (Чобанян А.) — „Древне-армянская литература“, *հետևյալ հրատարակության մեջ*. „Братская помощь пострадавшим в Турции армянам“, Москва, 1897, стр. 573. — 2^е изд. Москва, 1898, стр. 489.

Պետիկյան Ա. Ա. — «Սորք հոգույն հայոց: Արիստակես Լաստիվերտցի—տառապանք», Հայաստանի Կոչնակ, Նյու-Յորկ, 1938, էջ 488—491 (ԼՐ տարի № 21):

Պետրոսյան Հովհ. — «Հայ հին և միջնադարյան գրականության համառոտ բերդիոգրաֆիա V—XIX դար», Երևան, 1941, էջ 98—99:

Պողոսյան Ս. Պ. — «Գյուղացիների ճորտացումը և գյուղացիական շարժումները Հայաստանում IX—XIII դարերում», Երևան, 1956, էջ 38—40:

Պողոսյան Ս. Պ. — «Հայաստանը XIII—XVIII դարերում», Երևան, 1960, էջ 184:

Սամալյան Սուր. (Somai P. S.) — „Quadro della storia letteraria di Armenia“, Venezia, 1829, p. 74.

Տաշյան Հակ. — «Մատենագրական մանր ուսումնասիրություններ», մասն Բ, Վիեննա, 1901, էջ 129—130:

Տիրայր վարդապետ — «Հայոց գրականություն» (սխառի), Երևանի Պետ. Մատենադարան, Տիրայր վարդապետի արխիվ, թղթապանակ 123, վաղերադիր 2դ, էջ 74բ—75բ՝ «Արիստակես Լաստիվերտցի»:

Փափագյան Վրթ.— «Պատմութիւն հայոց գրականութեան (բանահիւսութեան պատմութիւն), սկզբից մինչև մեր օրերը», Երևան, 1907, էջ 190—193: — Այլ տպ. Թիֆլիս, 1910, էջ 156—160:

Քիսպարյան Կ.— «Պատմութիւն հայ գրականութեան», մասն Ա, հտ. Ա, Վիննտիկ, 1944, էջ 254—256:

Օզանյան Գ.— «Պատմութիւն հայ լեզուի և բանահիւսութեան», Մարդկան, 1913, էջ 210—211:

Օրմանյան Մաղ.— «Ազգապատում», մասն Ա, Կ. Պոլիս, 1912, էջ 1272, § 875:

(Խմբական հեղինակութիւն) — «Հայ ժողովրդի պատմութիւն» (Զեռնարկ մինչև զար. համար), մասն Ա, Երևան, 1956, էջ 257:

ԱՆՁՆԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՑԱՆԿ¹

- Աբաս [Հայր Գագկայ] — 88. 10
 *Աբխազոմ — 58. 24
 *Ագագ — 58. 15
 Այրասլան — 140. 29
 Ախնի — 125. 24
 Ահարոն որդի Բուլլարին — 80. 10, զոր Ա-
 անն կոչէին — 96. 18, [Ահարոն] որդի
 Բուլլարին — 81. 10
 Ադիսայ — 128. 5
 Անանիա, եղբայր Խաչկայ — 64. 18
 Անանիաս — 49. 21
 Անդրէաս — 126. 18
 Անդրոնիկէ — 35. 13, Անդրոնիկոս — 35. 16
 Աշոտ [Դ Բագրատունի] — 25. 22
 Աշոտ [Դ Բագրատունի] — 27. 1, 6, 10, 24,
 55, 9, 58. 3, Հարազատ Սմբատայ —
 26. 24, Թագաւոր Հայոց — 96. 11
 Ապուստար — 96. 10, տէր քաղաքին — 63. 15
 Ասիտ — 36. 21, Իշխան — 63. 14
 Ատոմ որդի Սենեքերիմայ — 82. 14
 Արիստակէս Լաստիվերոցի — 21. 1
 Արստբան, Պարսից ամիրայ — 88. 18, 23
 Աւան — տ. Ահարոն զոր Աւանն կոչէին
 Ափխազ [Թագաւոր Բագարատ] — 35. 19,
 37. 2, 39. 19. տ. նաև Բագարատ
 *Բաղամ — 91. 14
 *Բաղակ — 91. 14
 Բագարատ [Թագաւոր Ափխազաց] — 24. 1, 3,
 25. 8, 62. 21
 Բարսէղ — 47. 15
 Բուլլար [Հայր Ահարոնի] — 80. 10, 81. 10
 Գագիկ [Ա], որդի Աշոտայ — 25. 21, 26. 14, 21
 Գագիկ [Բ], որդի Աշոտայ — 58. 3, 6, 9, 11,
 61. 19, 62. 14, 20, 63. 7, 10
 Գագիկ որդի Աբասայ — 88. 10
 Գէորգի [որդի Բագարատայ] — 25. 8, 27. 10,
 12, 21, 29. 21, 36. 4, 10, 37. 21, 41. 3,
 Թագաւոր Ափխազաց — 27. 4, Վրաց իշխե-
 ցող — 28. 16
 *Գողթաթ — 93. 13
 Գուրգէն [որդի Աշոտայ, Բագրատունի] — 25. 22
 Գուրգէն [Հայր Բագարատայ] — 24. 2, 36. 4
 Գրեգոր [Նարեկացի] — 26. 16
 Գրեգոր որդի Վասակայ — 62. 11, 118. 13,
 Հայոց Հղօր իշխան — 80. 11
 Գրեգորիոս [Դուստրիշ] — 98. 23, տ. նաև
 Լաստրիշ
 *Դանիէլ — 46. 7, 101. 11
 *Դաւիթ — 23. 6, 40. 9, 11, 53. 12, 54. 13,
 73. 22, 81. 3, 93. 12, 97. 1, 113. 6, 134. 2
 Դաւիթ Դունացի — 62. 20, 21
 Դաւիթ Կիրապաղատ — 22. 25, 35. 20, տ. նաև
 Կիրապաղատ
 Դաւիթ որ Սենեքերիմ կոչուր — 34. 10, տ. նաև
 Սենեքերիմ
 Դաւիթ, որդի Սենեքերիմայ 63. 11, 12
 Դիւղէն — 137. 12
 Դունացի — տ. Դաւիթ Դունացի
 *Եղեթ — 134. 3
 *Եղեթ — 81. 5
 *Եղեթիէլ — 27. 22, 115. 13, 120. 23
 *Եղիս — 73. 18, 91. 16, 144. 2
 Եղիս, դատաւոր Իրաւանց աշխարհին — 130. 2
 Եղիս — 121. 13, 144. 3
 Եպիստոս — 132. 9
 Եսայի կրօնաւոր — 123. 23
 *Եսայիս — 23. 21, 55. 2, 74. 14, 75. 19,
 80. 4, 86. 4, Եսայիս — 100. 20, Եսայիս
 — 76. 8
 *Երեմիա — 30. 13, 60. 22, 68. 2, 86. 3,
 100. 9, 124. 14
 Երկաթ, որդի Յովհաննէսի — 32. 16
 Եսեթիոս — 49. 24
 Զաքարիա, Կպիսկոպոս Վաղարշուկերտայ —
 36. 9, 18
 Զոյի — 42. 12
 Ըռատ, մեծ իշխան — 29. 19
 Թաթու, ազատ — 88. 16
 Թէոդոսու, Թագուհի — 50. 17, 24, 95. 24, Թէ-
 ոդոս — 101. 9

¹ Աստղանիշերով նշված են բիւլիական տնունները. քառակուսի փակագծերի մեջ
 առնված են այն տեղեկութիւնները, որոնք անմիջապէս չեն բխում բնագրից:

- Քէոզոս — 51. 22
 Քէոզորոս, Էդբորորդի Սամուելի — 130. 19
 Քէոզորոս, որդի Ահարոնի զոր Աւանն կոչէին — 96. 18, 23
- Իւանէ, որդի Լիպարտին — 106. 4
- Լաստիվերացի, տ. Արիստակէս Լաստիվերացի Լիպարիտ — 80. 22, 81. 8, 106. 4
 Լուսատորիչ — 26. 7, 61. 11, 83. 6, 121. 4, 124. 9, տ. Նաև Գրիգորիոս [Լուսատորիչ]
- Խաչիկ, քեռորդի Պետրոսի — 64. 16, 19, 82. 18, 23
 Խտրիկ, տէր քաղաքին — 48. 10, 21
- Մուսաբիլ — տ. Փոկաս զոր Մաւրիգն կոչէին
- Պատարիւս, գաւառացիտ Վասպուրականի — 48. 4
 Պամարայ — 125. 24
 Կամենաս — 63. 22, 80. 9, 103. 22
 Կաշէ — 128. 5
 Քիւրակոն — 57. 4
 Քիւրասպաղատ — 25. 10, 36. 5, 37. 25, 98. 7, 112. 8, տ. Նաև Դաւիթ Կիւրապաղատ
 Կողեւոն — տ. Յովհաննէս Կողեւոն
 Կոմիանոս, Թագաւոր — 103. 22, 112. 4, 5, 17, 18, 19
 Կոմիանոս, տէր գաւառին Վասպուրականի — 40. 23
 Կոստանդիանոս Մեծ — 137. 12—13
 Կոստանդին [Ը], Թագաւոր — 39. 20, 40. 1, 6, 19, 57. 1, Կոստանդիանոս — 95. 24
 Կոստանդին... որ կոչի Մոնոմախ — 51. 22, 55. 5, Կոստանդիանոս — 95. 24
 Քլոնծիկ — 125. 12, 18
- Ղաթաբէ — 120. 14
 Ղաթաբ — 23. 23
 Հրահատ — 118. 18
 Հրանոյշ — 125. 19
 Հոդէփեռնէս — 93. 14
- Ղազարոս — 116. 3
- Մանեակ — 44. 20
 Մանեակ, որդի — 52. 13
 Մարիամ — 131. 13
 Միխայիլ [Դ], Թագաւոր Հոռոմոց — 46. 6, 21, Միխայիլ — 57. 11
 Միխայիլ [Զ], Թագաւոր Հոռոմոց — 103. 6, 112. 20
 Մոնոմախ — 51. 23, 95. 2, 101. 10, տ. Նաև Կոստանդին... որ կոչի Մոնոմախ
- Մովսէս — 39. 4, 54. 6, 73. 16, 75. 18, 93. 11, 113. 19, 115. 10, 126. 11
- Յակոբ, եպիսկոպոս — 119. 4
 Յակովբ — 120. 19
 Յայել — 93. 13
 Յեզաբել — 73. 18, 75. 23
 Յեսոփ, վարդապետ կաթողիկոսարանին — 26. 9
 Յեսու — 129. 16, 139. 21
 Յիսուս Փրիստոս — 128. 13, տ. Նաև Փրիստոս
 Յոր — 30. 19
 Յովհաննէս [-Սմբատ] — 32. 6, 55. 9, 57. 23, տ. Նաև Սմբատ, զոր Յովհաննէսն կոչէին
 Յովհաննէս [առաքեալ] — 120. 16
 Յովհաննէս Կողեւոն — 26. 15—16
 Յովհաննէս [Մկրտիչ] — 42. 20
 Յովսէփ — 67. 9, 120. 14
 Յովսէփ, Հնձուց վանացն նախագահ — 26. 11
 Յովրամ — 37. 9
 Յուդայ — 61. 5
- Նաբովթ — 75. 23
 Նեոն — 49. 12
 Նիկիտ, ներքինի — 41. 17
- Ովգ — 93. 11
- Պահլաւ — 58. 1, տ. Նաև Վահրամ Պահլաւ
 Պետրոս — 61. 6, 121. 22
 Պետրոս, հայրապետ — 28. 13, 31. 20, 62. 2, 22, 63. 16, 82. 9, 22
 Պիղատոս — 67. 4
 Պօղոս — 54. 8, 113. 8, 128. 11
- Ռոբոլամ — 103. 15
 Ռոմանոս, Թագաւոր Հոռոմոց — 42. 5, 12, 45. 1, 21, 47. 12
- Սալամայ, ծառայ — 44. 16
 Սամուէլ, Կամրջացն Զորոյ վանացն առաջնորդ — 26. 10
 Սամուէլ, հայրապետ — 129. 13, 130. 4, եպիսկոպոս — 130. 19
 Սամփսոն — 44. 22, 63. 2, 122. 2
 Սառայ — 98. 16
 Սարգիս, ի զլիաւոր ազատացն Հայոց — 57. 21, 58. 13, 62. 5
 Սարգիս, հայրապետ — 26. 4, 28. 13, 32. 14
 Սարգիս, վարդապետ կաթողիկոսարանին — 26. 9
 Սատու — 53. 17, 58. 14, 16, 80. 23
 Սենեքերիմ — 63. 11, 82. 14, տ. Նաև Դաւիթ, որ Սենեքերիմ կոչիր
 Սիկլաոս — տ. Վարդ, որ կոչի Սիկլաոս

Սիմոն, ներքինի — 41. 22

* Սիսակ — 68. 4

* Սիսար — 93. 13

Սմբատ [Բ], Թաղաւոր Հայոց — 25. 22

Սմբատ, զոր Յովհաննէսն կոչէին — 26. 23, 24, 27. 5, 8, 11, 21. տ. նաև Յովհաննէս [-Սմբատ]

* Սողոմոն 95. 3, 127. 9, 134. 4, Սողոմոն — 40. 9

Սուլտան [տաճկաց] — 84. 16, 20, 88. 17, 19, 22, 89. 10, 90. 5, 93. 6, 94. 15, 96. 1, 9, 101. 19

Ստեփաննոս Տարոնացի — 26. 12

Վահրամ Պահլաւ — 57. 25, 62. 4, մեծ իշխան Հայոց — 63. 20

Վասակ — 62. 11, 118. 18

Վասիլ, Թաղաւոր Հոռոմոց — 22. 29, 25. 9, 34. 12, 38. 4, 40. 19, 22, 42. 6,

Վասիլ, քաղաքի իշխան — 94. 14

Վարդ, որ կոչի Սիկլատոս — 33. 20

Վրվէն, իշխան — 126. 14, 127. 17, 130. 3, 132. 3

* Տարվէլ — 23. 23

* Տալան — 80. 5

Տարոնացի — տ. Ստեփաննոս Տարոնացի

Տիրանուն, վարդապետ կաթողիկոսարանին — 26. 9

Փերս — 35. 10, 13, 16

Փոկաս, զոր Սուլվիկն կոչէին — 33. 9

Փոկաս [Վարդ] — 33. 25

* Քաբեր — 93. 14

* Քորեր — 73. 19

Քրիստոս — 75. 7, 79. 13, 82. 18, 87. 17,

100. 9, 113. 10, 118. 21, 119. 18, տ. նաև

Յիսուս Քրիստոս

ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ԵՒ ԷԹՆԻՈՒՆԱՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

Աղուանք — 125. 16

Ազօրի, աշխարհ — 29. 9, գաւառ — 106. 9

Անի — 27. 11, 58. 6, 61. 17, 62. 9, 19, 63. 6, 9, 15, 82. 14, 106. 19, 141. 3, քաղաք — 57. 20, 96. 12, 133. 13, 135. 8, ամուր — 27. 6, 134. 22

Անտիոք — 47. 5, 137. 22

Անտիոքացւոյ կողմանք — 42. 16

Ապահունեաց գաւառ — 84. 24, 50. 1, 124. 22

* Ասորեստան — 105. 11

* Ասորիք — 81. 6

[Ասորիք], Ասորոց — 43. 12

Արածանի, գիւղ — 97. 9

Արծակ, տեղի — 48. 8, 18

Արծկէ, քաղաք — 94. 17

Արծն — 74. 10, 79. 15, 134. 14, Արծին անան — 63. 26, 109. 1

Արծրունեաց գաւառ — 39. 9, աշխարհ — 48. 2

Արճէշ — 41. 14, 84. 22

Արշարունեաց ամուրք — 67. 21

Անիկ, ամրոց — 89. 22

Ափխազաց ամուր — 29. 21, 37. 15, 85. 1

[Ափխազք], Ափխազաց — 24. 1, 25. 8, 62. 22

* Բաբելովն — 85. 11

Բաբելովն — 101. 21, քաղաք — Քաղղեացւոց — 33. 24

* Բաբելացիք — 38. 23

Բաբերդ, բերդաքաղաք — 87. 24

Բագրատուն, ցեղ — 25. 22

Բագրեանդ — 24. 6

Բաղմաղրիւր, անան — 128. 18

Բասեան — 28. 24, 29. 6, 35. 10, 89. 24,

Բասենոյ գաւառ — 32. 21, 64. 22, 65. 5, 102. 10, Բասենոյ գաւառ — 35. 8, 67. 13, 80. 2, 89. 21

Բերկրի — 84. 22, բերդաքաղաք — 48. 2

Բղնունեաց ծով — 94. 18

Բուրս, գիւղ — 108. 17

Բիթանացւոց աշխարհ — 137. 20

Բշնի — 62. 15

[Բուլղարք], Բուլղարաց — 24. 21, 47. 3, Բուլղարաց աշխարհ — 24. 8, Երկիր — 24. 20

* Գալիկեացիք — 67. 3—4

Գալլախաղութ — տ. Պախալ լեւոն

Դանձակ — 96. 10

* Դեղբու — 73. 21

ս. Դրիգոր Կէկղեցի — 118. 22

* Դամասկոս — 134. 3

[Դեմք], Դեմից — 92. 14

Դերշան — 87. 19

Դու, գիւղ — 89. 25

Դուին — 96. 10, Դունայ քաղաք — 63. 17

* Երբայեցիք — 54. 20, 113. 8

* Եղիստացիք — 80. 4, 105. 15, 114. 17

* Եգիպտոս — 39. 4, 113. 19

Եկեղիք — 116. 23, Եկեղեաց — 28. 19, 50. 2, 87. 19, 107. 15, Եկեղեաց գաւառ — 23. 2, 130. 2

Եղանց բերդ, ամուր — 166. 8

Եղնուտ — 106. 14, 118. 10

Երեղայ, անան — 106. 5

* Երերով — 129. 16, 133. 20

երկրորդ Հայք — 82. 24

* Երուսաղէմ — 42. 18, 74, 14, 76. 9, 77. 9,
Երուսաղէմ — 49. 18, 22, 23

23, 100. 9

Եւփրատէս, գետ — 108. 24 130. 16, 17

Ըռուղք — 23. 11

Թէոդոսուպօլիս — 28. 11, Թէոդուպօլիս քա-
ղաք — 138. 8

Թէսաղոնիկ — 47. 3, Թեսաղոնիկ — 47. 22,
Թեսաղոնիկեցոյ քաղաք — 47. 14

Թոնդրակս — 124. 24

Թոնդրակեցիք — 124. 10, Թոնդրակեցոյ ա-
ղանդ — 119. 2

Քուրբաստան — 64. 25, 96. 20, 23, 113. 3,
114. 12

* Իսրայէլ — 37. 9, 48. 14, 53. 17, 25, 55. 16,
66. 7, 73. 22, 81. 4, 97. 23, 114. 19,
115. 10, 144. 2

* Իսրայէլացիք — 114. 15

* Լիբանան — 134. 2

Լուանալերինք — 140. 13

Խաղտեաց գաւառ — 29. 6, 31. 19, 67. 29,
107. 6, աշխարհ — 87. 23

Խաղտոյ Առին, ամուր — 35. 15, բերդ — 64. 15

Խաշ, գիւղ — 128. 20

Խլաթայ գաւառ — 96. 21

Խլաթայ լեռն — 125. 3

Խորձեան — 86. 16, 111. 1, 117. 15

Խորձենոյ անտառ — 67. 22

Խրթի, անտառ — 107. 8

Միրանիս, լեռն — 102. 11

Մորոխ, գետ — 87. 22

Կամախ, գաւառ — 116. 9

Կամբջացն Ձորոյ վանք — 26. 10—11

ս. Կարապետին ապարանք — 118. 17, 20

Կարին, գաւառ — 28. 19, 35. 15, 63. 26, 123.
23, Կարնոյ գաւառ — 108. 17

Կարին, քաղաք — 90. 1, Կարնոյ քաղաք —
65. 11, 106. 15

* Կարմիր Մով — 114. 13

Կարմիր Փորակ — 29. 7

Կարնոյ դաշտ — 28. 16, 67. 18

Կարս, քաղաք — 83. 16

Կոթլը, աւան — 130. 20

Կողոնիա — 116. 10

Կոստանդնուպօլիս — 24. 9, 34. 7, 36. 22,
39. 18, 42. 3, 43. 12, 47. 8, 64. 18.

82. 10, 83. 1, 95. 15, 124. 18

Կովկասու ստորոտ — 85. 2

Հալպ, քաղաք — 42. 17

Հայք, Հայոց — 38. 6, 45. 16, 57. 3, 19. 21,
61. 3, 63. 29, 21, 64. 15, 82. 13, 21, 83. 12,

98. 7, 124. 21, 139. 7, 142. 13, Հայոց աշ-
խարհ — 21. 5, 25. 21, 21, 58. 19, 96. 17

102. 3, Հայոց տուն — 49. 15, 68. 5, 80. 19,
երկրի — 135. 1, Թագաւորութիւն — 25. 20

Հանձնք — 86. 16, 111. 1

Հաշանիք գաւառ — 67. 22, 106. 6

Հարք — 24. 5, 97. 5, Հարքայ գաւառ — 119. 3,
տուն — 119. 5

Հաւաճիչ, ամուր — 23. 9, 106. 9

Հեր — 137. 24

Հերայ դաշտ — 38. 6

* Հերմոն — 73. 14

* [Հեղիկը], Հեղկաց — 140. 24

Հնձուց վանք — 26. 11

Հոռոմ, Հոռոմք, Հոռոմոց — 22. 29, 25. 16,
27. 20, 28. 2, 29. 17, 31. 27, 32. 21, 34. 14,

36. 13, 41. 15, 42. 13, 45. 19, 48. 1, 13,
57. 19, 58. 11, 18, 80. 3, 7, 83. 8, 88. 1, 2,

92. 21, 97. 8, 106. 4, 112. 15, 116. 5, 13,
118. 4, 7, 132. 8, Հոռոմոց աշխարհ — 24. 22,

44. 25, գաւառ — 44. 21, Թագաւորութիւն —
46. 10

Հոռոմոսի վանք — 32. 14

* Հոսփայէցիք — 54. 9

* Հրեայք — 54. 5, 80. 23

Ճանէթ — 107. 8

Ճանէթոյ անտառ — 85. 2

Մազդատ, բերդ — 33. 14

Մանադկերտ, գաւառ — 24. 5, 138. 18

Մանադկերտ, քաղաք — 84. 23, 90. 2, 141. 2

Մանանաղի, գաւառ — 50. 1, 125. 10, Մանա-
նաղոյ գաւառ — 71. 6, Մանանաղու գաւառ —

107. 14 Մանանաղոյ սահմանք — 110. 26

Մանանաղի, գետ — 130. 16

Մանկան գոմ, քաղաքագիւղ — 97. 6

Մելիտան — 62. 9, Մելիտին — 116. 12, 117. 1,
շահաւորան քաղաք — 113. 2

Միլադեանոց երկիր — 110. 23

Մորմաքեան, գիւղ — 117. 20

* Մովաք — 115. 6

* Մովաքացիք — 37. 9

Մուհարկին, քաղաք — 125. 4

Յոյք — 60. 11, 62. 20, Յունաց աշխարհ —
124. 17, Յունաց տուն — 33. 15, 55. 13,

105. 10, Յունաց Թագաւորութիւն — 141. 8,
Յունաց կողմնակար — 137. 15, Յունաց Թա-

գաւոր — 137. 2, 17, 139. 6, 141. 5

* Յուդոյ — 100. 9

Ներքին բերդ, ամուր — 135. 22

* Նիւուէացիք — 69. 4

Շատիկ — 27. 11

Շիրակաց տուն — 57. 22

Շիրինի, բերդաբաղար — 125. 13

Շղփայ, տեղի — 36. 2, 37. 2

Ովկիանոս ծով — 140. 26

Ուխթեաց քաղաք — 24. 6, 29. 8, Մեծ աւան — 25. 16

Ուտհայ, քաղաք — 44. 13

Պարսիկ, Պարսիկք — 36. 8, 68. 18, 77. 8, 105. 17, 106. 22, 117. 21, 118. 7, 139. 5

Պարսք, Պարսից — 27. 7, 34. 11, 48. 3, 16. 19, 49. 8, 60. 10, 96. 9, 14. 22, 101. 14, 103. 17, 18, 105. 23, 116. 7, 134. 24, 136. 22, 137. 3, 14. 138. 18, 20, 22, 26, 139. 10, 19, 140. 8, 13, 29, Պարսից աշխարհ — 38. 9, 48. 10, տուն — 67. 17, 113. 4, Թագաւորութիւն — 141. 8, դուռն — 41. 1

Պախրայ լեւան, որ այժմ կոչի Գայլախաղուտ — 128. 17

Պաղակացիս, ծովակ — 29. 12

Պարիար, լեւան — 85. 1

* Պիհունացիք — 75. 5

Պոնդոսի մարմանդք — 31. 19, 32. 18

Ջերմայ, քաղաքագիւղ — 129. 19

Ռշտունեաց երկիր — 137. 23

Սալքորայ, տեղի — 35. 11, 36. 3, 37. 1

* Սամարիա — 144. 2

Սամուատ, քաղաք — 44. 22, 63. 1

Սանասունք, լեւան — 118. 14

Սիմ, լեւան — 85. 3, Սիմն — 118. 13

Սեաւ լեւան — 42. 18

Սեաւ Քար, բերդ — 64. 16

Սեբաստիա, քաղաք — 34. 12, Սեբաստուպոլիս — 82. 15

* Սելովմայ շուր — 23. 22

Սեանայ կղզի — 26. 5

* Սեբասացիք — 75. 5

* Սիւսն — 60. 23, 76. 10

Սմբատաց բերդ, լեւան — 71. 6, Սմբատայ լեւան — 64. 23, Սմբատայ լեւինք — 73. 23

* Սողոմ — 78. 3

* Սողոմայեցիք — 115. 12, 116. 2

Սուրմառի, բերդաքաղաք — 58. 8

Սպեր — 67. 20

Վաղարշակերտ, քաղաք — 28. 18, 36. 10

Վաղարշաւան, դաստակերտ — 65. 6

Վան, ամուր — 137. 23

Վանանդ, գաւառ — 29. 7, 88. 9

Վասպուրական, գաւառ — 40. 24, 48. 5, 65. 3,

Վասպուրականի տուն — 34. 11, կողմ — 80. 10

[Վեռիացիք], Վեռիացոյ — 32. 17, տ. նաև

Վիրք

Վիրք, Վրաց — 27. 7, 33. 22, 39. 14, 60. 11,

Վրաց գաւառ — 41. 17, աշխարհ — 42. 1, տ. նաև [Վեռիացիք]

Վանգր — 88. 1

Տաճկաստան — 47. 5

Տայք, Տայոց — 23. 3, 25. 15, 32. 20, 87. 21,

Տայոց տուն — 23. 19, 25. 18, 29. 21, աշխարհ — 32. 17, ամուրք — 67. 21

Տարնուայ գաւառ — 82. 25, 83. 13

Տարոն — 67. 21, 96. 22, 118. 13, Տարոնոյ կողմանք — 96. 18

Տուարածոյ Տափ — 89. 21

* Փիլիպպեցիք — 120. 11

Փինիկեցոյ հովիտք — 137. 22

Փրիսն, Լպիսկոպոսարան — 132. 1

Քաղդէացոյ քաղաք — 33. 24 (տ. Բաբելոն)

* Քանանացիք — 133. 22

* Քերիթ — 91. 16

Օկամի, տուն — 29. 4, 102. 11

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. Առաջարան	5
2. Տողատակում ընդունված պաշտոնական անուններ	20
3. Պատմություն Արիստակիսի և Ստեփանոսի թագավորների գլխավոր անցիկը անցիկը ի յայլանունն ազգաց հոգևոր գլխերի	
Ա. Անցք ընդ աշխարհն ընդհանուր	21
Բ. Յաղագս թագաւորութեան ընդհանուր	25
Գ. Թէ որպէս թագաւորն երկրորդ անգամ դարձ ասել ի վերայ աշխարհին Տալոց, յորում պարտեցան իւրաքանչիւր իւր տիրութեան	32
Դ. Վասն վերջին պատերազմի որ ի նշխար	36
Ե. Թագաւորութիւն Կոստանդնուպոլսի	40
Զ. Թէ որպէս թագաւորեաց Ստեփանոսն	42
Է. Առումն Ուռնայ քաղաքին	44
Ը. Մահ Ռոմանոսի	45
Թ. Թագաւորութիւն Միխայիլի	46
Ժ. Թագաւորութիւն Կոստանդնուպոլսի որ իւր թագաւորի, որ կոչի Մոնոմախ	51
ԺԱ. Յաղագս կոտորածին որ եղև ի դատուն Բասկնոյ և ի լեւոն որ կոչի Սմբատայ	64
ԺԲ. Վասն Արծինն անողորմ պատերազմին	74
ԺԳ. Յաղագս մեծ պատերազմին որ եղև ի դաշտին Բասկնոյ, յորում պարտեցան Հոռոմք	80
ԺԴ. Թէ որպիսի եղև հայրապետին Պետրոսի մնայ ի Կոստանդնու- պոլսիս, կամ որպիսի դարձ	82
ԺԵ. Թէ որպէս անհնարին արաբ քաղաքն յգիսցեալ, որ կոչի Կարս	83
ԺԶ. Վասն դալոյն Սուլտանայ	84
ԺԷ. Կատարած թագաւորութեանն Մոնոմախին	95
ԺԸ. Թագաւորութիւն Թեոդորին որ թարգմանի Աստուածատուր	101
ԺԹ. Վասն աներանաց երկրին Միքայելայ և որ ինչ ի նմա քաղաքք, և անշափ կոտորածին	110
Ի. Թագաւորութիւն Կոմիտասի	112
ԻԱ. Կործանումն Մելիտոյի քաղաքի քաղաքի	113
ԻԲ. Վասն շար աղանդին Սոս քաղաքացի որ երեւցաւ ի դատուն Հարթայ և զբազումս խռովաց	119
ԻԳ. Թէ որպէս և ի Մանանայ անմահն բոլորեցաւ հրդեհ մոլորու- թեանն, ասել է.	125
ԻԴ. Վասն տիեզերանշակ քաղաքին Անայ խողխողմանն սրով	133
ԻԵ. Յաղագս թագաւորին Յովնայ որ թագաւորն Պարսից ձերբակալ եղև	137
ԻԶ. Բան յիշատակարանի և ի զորոք	142
4. Արիստակիս Լաստիվերոսի. Արիստակիս Լաստիվերոս	149
5. Անվանացանկեր. անձնանուններ ցանկ և երկնական անունների ցանկ	154

ԿԱՐԵՆ ՆԻԿԻՏԻ ՅՈՒՋԲԱՇՅԱՆ
КАРЕН НИКИТОВИЧ ЮЗБАШЯН

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ
ԱՐԻՍՏԱԿԻՍԻ ԼԱՍՏԻՎԵՐՏՅՈՅ

Պատ. խմբագիր Ս. Ե. ԲՈՂԱՆՋՅԱՆ
Նկարչական ձևավորումը Հ. Կ. ՄԵՍԱԿԱՆՅԱՆԻ
Տեխ. խմբագիր Մ. ՄԻՆԱՍՅԱՆ
Սրբագրիչ Զ. Խ. ՕՐՄԱՆՅԱՆ

ՎՋ 07068 Հրատ. № 2215 Պատ. 273 Տիրամ 1000

Հանձնված է արտադրության 20/VIII 1961 թ.

Ստորագրված է տպագրության 29/III 1963 թ.

Թուղթ $70 \times 108^{1/16}$, տպադր. 10 մամ., հրատ. 12,35 մամ.

Գինը կազմով 1 ու.

ՀՍՍՌ ԳԱ հրատարակչության տպարան, Երևան, Բաբելյանության 24

ՀԿԱՏՎԱԾ ԿԱՐԵՎՈՐ ՎՐԻՊԱԿԱՆԵՐ

Էջ	Տող	Տպված է	Պետք է լինի
23	4	Զորացաւ	Զորացաւ
49	19	Կզեն	Կզեն
64	26	Կորը	Կորը
82	16	Արբոյ Նշանին	Արբոյ Նշանին
101	23 ծան.	بيوت	بيوت
107	1	Կոյր	Կոյր
111	28	Կարձան	Կարձան
118	4	Կայր	Կայր
133	13	Արող	Արող